

Міністерство освіти і науки України
Тернопільська обласна рада, Тернопільська обласна військова адміністрація
Управління освіти і науки Тернопільської обласної військової адміністрації
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди
Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza w Częstochowie
Wyższa Szkoła Lingwistyczna w Częstochowie
Університет Humanitas (Сосновець, Польща)
Стамбульський університет Uskudar (Туреччина)
Асоціація Кавказьких Університетів у місті Стамбулі (Туреччина)
Стамбульський фонд науки і культури (Туреччина) Остравський університет (Чехія)

UNIVERSITY
OF OSTRAVA

VI Міжнародна науково-практична конференція

ЦІННИСІ ОРІЄНТИРИ
В СУЧАСНОМУ СВІТІ:
ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ
ТА ПРАКТИЧНИЙ ДОСВІД

Збірник тез

Тернопіль
17-18 травня 2024 року

Міністерство освіти і науки України
Тернопільська обласна рада, Тернопільська обласна військова адміністрація
Управління освіти і науки Тернопільської обласної військової адміністрації
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди
Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza w Częstochowie
Wyższa Szkoła Lingwistyczna w Częstochowie
Університет Humanitas (Сосновець, Польща)
Стамбульський університет Uskudar (Туреччина)
Асоціація Кавказьких Університетів у місті Стамбулі (Туреччина)
Стамбульський фонд науки і культури (Туреччина) Остравський університет (Чехія)

VI Міжнародна науково-практична конференція

**ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ В СУЧАСНОМУ СВІТІ:
ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ
ТА ПРАКТИЧНИЙ ДОСВІД**

Збірник тез

Тернопіль
17-18 травня 2024 року

УДК 13:316.752]:005.745

Ц 62

Редакційна колегія:

Морська Н. Л., Литвин Л. М., Поперечна Г. А.

Рецензенти:

Микола БАРМАК – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка;

Анатолій ДОВГАНЬ – доктор філософських наук, професор, професор кафедри інформаційної діяльності та суспільних наук Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя;

Тетяна ЧОЛАЧ-ГОНЧАРУК – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії та політології Західноукраїнського національного університету.

Рекомендовано до друку

Вченою радою Тернопільського національного педагогічного університету

ім. Володимира Гнатюка

(протокол № 15 від 25.06.2024 року)

Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід: збірник тез VI Міжнародної науково-практичної конференції, 17-18 травня 2024 року, м. Тернопіль. ТНПУ ім. В. Гнатюка. Ред. кол.: Морська Н. Л., Литвин Л. М., Поперечна Г. А.. Тернопіль: Осадца Ю. В. 2024. 359 с.

Збірник містить тези доповідей за матеріалами VI Міжнародної науково-практичної конференції «Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід», що відбулась 17-18 травня 2024 року на базі Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

Для всіх, кого цікавлять актуальні проблеми цінностей у сучасному світі.

УДК 13:316.752]:005.745

Усі матеріали подаються у авторській редакції.

Автори опублікованих матеріалів несуть відповідальність за підбір і точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних імен та інших відомостей, а також за те, що матеріали не містять даних, які не підлягають відкритій публікації.

© Автори статей, 2024

© ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2024

*VI Міжнародна науково-практична конференція «Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід». Присвячується світлій пам'яті знаної науковиці, докторки філософських наук, професорки, член-кореспондентки Національної академії педагогічних наук України, завідувачки кафедри філософії Харківського національного педагогічного університету імені Григорія Савича Сковороди, багаторічній співorganizаторці конференції **Культасвій Марії Дмитрівні**, яка відійшла у засвіти 24 квітня цього року.*

Неоціненний вклад здійснила Марія Дмитрівна у сферу вітчизняної і світової філософії освіти та науки...

...велика вдячність та світла пам'ять...

ЖИТТЯ ...яке звичне слово. Чи не щодня ми використовуємо його у своїй лексиці...

Але чи часто замислюємось ми, яку вагу має це слово? Яку цінність воно несе?

Життя – це те, що тебе оточує, наповнює, одухотворює...

Життя – це те, що дороге і вартісне для Твого серця...

Життя – це люди, які є близькими і найріднішими ...за яких Ти не роздумуючи можеш віддати своє життя...

Але...як часто ми усвідомлюємо цінність людини, лише тоді, коли назавжди втрачаємо її із свого життя...

Уже третій рік наша країна і всі ми виборюємо право на життя та власну ідентичність.

І уже вшосте проводиться наша конференція і втретє вона відбувається під час воєнного стану. Те, що вкотре ми всі зібралися тут є утвердженням нашої самості та усвідомленням нашої цінності.

Вітаємо наших шановних гостей та всіх учасників VI Міжнародної конференції «Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід».

Сьогодні на конференції представлена дуже широка проблематика ціннісних засад з точки зору філософії, суспільної аналітики, релігії, освіти, науки, цифрових технологій, фізичної культури та спорту.

Наше завдання сьогодні – це вклад в усвідомлення та побудову країни нової якості із нашими ментально українськими та європейськими вищими цінностями.

Дякуємо нашим славним захисникам, мужнім воїнам за те, що вони оберігають наше життя й сьогодні ми маємо можливість працювати на перемогу і розвиток країни.

Слава Україні!

Героям Слава!

Наталія МОРСЬКА

*Кандидат філософських наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка*

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

Світлана ЧЕРЕПАНОВА

*Доктор філософських наук, доцент,
Львівський національний університет ветеринарної медицини
та біотехнологій імені С. З. Гжицького,
Львів, Україна
cherepanovalviv7@gmail.com*

ЦІННОСТІ СВОБОДИ:

УКРАЇНА У ПЛОЩИНІ ЕКЗИСТЕНЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ

Проблеми свободи, свобода як ціннісне самовизначення людини в соціумі, культурі, індивідуальному бутті, життєтворчості, професії безперечно актуальні у філософсько-світоглядному сенсі.

Методологічно важливі філософська й педагогічна рефлексія щодо етико-морального, духовного змісту категорій «свобода», «відповідальність», «свобода вибору».

Водночас сучасні імперські й воєнні зазіхання так званого руського миру на свободу та демократію загострюють осмислення буття кожного з нас, буття людини і буття людства, майбутнього українського соціуму, Європи та Світу.

Зазначимо певні ціннісні орієнтири людини в контексті свободи.

- «Моральність свободи» (Сократ; 469 – 399 рр. до н.е.);
- Спроби осмислити власне природу людини (австрійський психолог Альфред Адлер; 1870-1937);
- Концепція «філософії свободи як смисл творчості» (релігійний і політичний філософ з України Микола Бердяєв; 1874-1948);
- «Втеча від свободи» (німецький соціальний філософ Еріх Фром; 1900-1980);
- «Проект» свободи (один із визначних французьких екзистенціалістів Жан-Поль Сартр; 1905-1980).

На філософських поглядах Сартра відбилися явища політичної/соціальної кризи в тогочасній Європі (Друга світова війна, так звана смерть бога і пошуки нових ціннісних підвалин людського буття тощо).

Свідомий вибір Сартра – Рух Опору, активна участь у його складі (політика, літературні твори, філософські пошуки).

Причому Сартр прагнув уникнути залежності від будь-якої соціальної структури (інституції), тому не лише відмовився від Нобелівської премії (література, 1964), а й від діяльності в галузі літератури загалом.

У філософському «проекті» свободи Сартра пріоритетні філософія самосвідомості, свобода волі, адже людина приречена бути вільною, обираючи власне буття (саму себе), певні моральні принципи вона відповідає за свій вибір, свої дії.

- Духовна свобода. Персоніфіковане осмислення. Київська філософська школа – Павло Копнін, Володимир Шинкарук, Ігор Бичко, Мирослав Попович, Віталій Табачковський та ін. Дослідження української історії в контексті світової... Михайло Грушевський, Агатангел Кримський, його учень Омелян Пріцак... знакові кіно-шедеври «Тіні забутих предків» (1965, реж. Сергій Параджанов), «Покаяння» (1986, реж. Тенгіз Абуладзе), ...Дух свободи як незламність України. Ліна Костенко – «Записки українського самашедшого» ... Нині реалії війни – «20 днів у Маріуполі» (режисер Мстислав Чернов) – «Оскар 2024» у номінації найкращий повнометражний документальний фільм.

Реалізуючи «свободу вибору», людина позиціонує себе в межах моральності: для чого їй потрібна свобода: для добра чи зла?

Вважаємо доцільним звернути увагу стосовно персоналізації свободи на **прецедент** (praecedens – той, що передує) в історії філософської думки відомий як феномен Сократа-Філософа.

Осмислення феномена Сократа-Філософа потребувало нового підходу – з позицій «моральності свободи» (на що вказує німецький філософ Гегель у своїй науковій праці «Філософія права»).

«Свобода спочатку лише абстрактна, і все наше прагнення спрямовано на те, щоб конкретніше визначити поняття свободи, яке полягає в тому, що вона *суб'єктивна*. Це точка зору моральності загалом. Історично моральна точка зору вперше виникла в часи Сократа. Афіняни вважали злочином, що він перестав слідувати законам вітчизни, не вірив в богів своєї країни, не був більше так безпосередньо моральним. Сократ створив точку зору внутрішньої рефлексії, внутрішнє міркування про те, *що* істинно, про те, що поняття Бога, добра, краси, істини значущі не безпосередньо самі по собі, але, для того щоб бути визнані, мають проникнути у внутрішню сутність людини...» (Гегель, Г. Філософія права. М., 1990, с. 415).

Феномен Сократ-Філософа і свобода думки ціною життя?

Але ж обвинувальний акт як неповагу до богів, і покарання – смерть – Сократові виніс суд демократичних Афінів?

Згадується питання-попередження Платона: А якщо серед меншості мудрець? Натяк на долю Сократа?

За вироком афінського суду (Платон. Діалог «Протагор»), Сократ мав покінчити з собою (випити сік цикути – отруйної рослини) [4, с. 81-163].

Діалог Платона «Федон» (перший переклад українською) містить міркування Сократа про безсмертя душі, життя і смерть; необхідність турбуватися передусім про душу; прощання Сократа з учнями, друзями...[4, с. 163-265].

Образ Сократа, безсмертя людського духу прагнули відтворити митці, зокрема французький художник Жак-Луї Давид: Смерть Сократа. 196 x 130 см..1787. (Метрополітен-музей. Нью-Йорк. США).

Відомий малюнок Т.Шевченка – Смерть Сократа. Папір, туш, пензель, перо (24,5 x 32,3). 1837. Національний музей Тараса Шевченка. На малюнку зображено події перед стратою давньогрецького Філософа у в'язниці...Сократ тримає у правій руці келих з отрутою, упевнений жест піднятої лівої руки підкреслює значущість його промови до учнів...

Український філософ Сергій Кримський зауважив, що Сократ, «першим філософськи усвідомив роль внутрішнього світу людини.., сформулював ідею духовності, став жертвою судового звинувачення в неповазі до богів та суспільної думки. Адже духовна незалежність особи завжди розглядалась владними структурами як небезпечна для них позиція. У цьому розумінні *суд над Сократом продовжується і досі* (курсив наш – С.Ч.); судові справи такого напрямку ще недавно проходили як процеси над дисидентами» [3, с. 364].

Зазначені положення набувають особливої екзистенційної ризикогенності за сучасних реалій воєнного стану в Україні.

Екзистенційно вражаючим є видання «Людина на перехресті»... про питання свободи в контексті «екзистенційного інтелекту», про цінність свободи, про людську гідність за нелюдськості реалій перебування у рашистському полоні – сповідальність українського вченого, релігієзнавця Ігоря Козловського.

Постають болючі питання до самої себе: чи змогла б я витримати жахіття випробувань «на перехресті»?..

«Потрапляючи в полон, – пише І. Козловський, – людина залишається без нічого і наодинці з собою. Це одна з найстрашніших подій, яка може статися під час війни. Коли я опинився в цій ситуації, у мене виникло відчуття, що я готувався до цього все своє життя. Все, що я вчив, що розповідав учням, було необхідним інструментом для мого життя «там». У той час я не існував, але все-таки жив. Наскільки це було можливо в тих

умовах. Два роки, **700** днів. І кожен із періодів перебування у полоні відкривав мені іншу межу мого випробування. Всього таких періодів три, думаю, як і у інших полонених.

Перший етап – коли ти потрапляєш у полон і відчуваєш найбільший шок у своєму житті.

Другий етап – коли ти перебуваєш у полоні і розумієш, що тут треба жити, або померти.

Третій етап – коли ти повертаєшся на свободу.

Між розумінням свободи «до» і розумінням свободи «після» – величезна фантастична відстань.

Свобода «до» – це наша буденність, до якої ми звикаємо і припиняємо ставитися до неї як до цінності. Свободу «після» відчуваєш як найбільшу цінність у своєму житті, яку можна порівняти лише зі ще однією цінністю – любов'ю» [3, с. 35].

Ігор Козловський народився 16 лютого 1954 р. (Макіївка, Донецька обл.). Доцент кафедри філософії Донецького національного технічного університету (2001-2015); викладав в Донецькому інституті штучного інтелекту. Бойовики так званої ДНР полонили його 27 січні 2016 р. (не виїхав, опікувався сином, який був нерухомим, маючи травму хребта). Звільнений з полону за обміном 27 грудня 2017 року. Відійшов у Вічність 6 вересня 2023 року.

Як зарубіжна філософська спільнота сприймає військовий напад РФ на Україну? Стосовно цього примітний Круглий стіл (25 червня 2022 р. в режимі онлайн) під назвою «Війна як соціокультурний феномен» (часопис «Філософська думка», 2022, №3).

Анатолій Єрмоленко – член-кореспондент НАН України, доктор філософських наук, професор, директор Інституту філософії імені Г.С.Сковороди НАН України наголосив, що одразу після нападу РФ на Україну відбулося засідання Вченої ради, ухвалено Декларацію, звернення науковців Інституту до філософів світу, у якій зазначено: «Сьогодні ми більше ніж будь-коли відчуваємо себе рівноправною частиною вільного демократичного світу і готові як науковці, філософи, інтелектуали співпрацювати з колегами з інших країн усього світу, щоб разом сприяти утвердженню цінностей, на основі яких і в ім'я яких будується цивілізований світовий порядок» [1, с. 7]. «Наукові зв'язки з російськими філософами припинено з 2014 року.; А як могло бути інакше, хіба могли російські філософи висловити солідарність із українськими науковцями? Адже сотні ректорів університетів Росії підписали ганебну відозву спілки ректорів 4 березня на підтримку вторгнення Росії в Україну, серед них і

ректор Московського університету Віктор Садовничий, родом з України, з Харківської області.; ця відозва нагадала іншу, а саме Звернення німецьких професорів до Гітлера 1933 року, яку підписали близько 1000 науковців Німеччини, зокрема і всім відомі нам філософи, такі як Арнольд Гелен, Ганс Георг Гадамер та ін. Мартін Гайдегер взагалі виступив з програмною промовою, в якій йшлося про те, що прихід націонал-соціалістичної партії – це не тільки політична революція, це революція онтологічна, революція в усьому німецькому бутті» [1, с. 10].

«Однак є й інший вимір цих подій: з початком війни, – акцентував А. Єрмоленко, – звернулися із пропозицією підтримки чимало колег з багатьох країн світу, зокрема з Аргентини – Альберто Даміані, з Америки – Вітторіо Гьосле і багато інших. Йдеться про інтерв'ю Гьосле для журналу «*Münchener Merkur*» під назвою «Путін буде надзвичайно жорстоким» [Hösle, V. (2022). Putin wird äußerst brutal vorgehen (im Interview). *Münchener Merkur*, 53 (5./6. März), 5 (див. також: <https://www.merkur.de/politik/ukraine-krieg-schweden-putin-russland-angriff-baltikum-geschichte-merkel-europa-news-91392394.html>)], яке він дав у березні, одразу після нападу Росії на Україну; його статтю 2015 року «Влада та експансія. Чому сьогоднішня Росія небезпечніша від Радянського Союзу 70-х років» [Hösle, V. (2015). Macht und Expansion. Warum das heutige Russland gefährlicher ist als die Sowjetunion der 70er Jahre. *Blätter für deutsche und internationale Politik*, 6.].

Відома публікація Юргена Габермаса «Дилема Заходу. Війна та обурення» в газеті «*Süddeutsche Zeitung*» [Habermas, J. (2022, 1er Mai). Krieg und Empörung. Das Dilemma des Westen. *Sueddeutsche Zeitung*, 1-23. <https://www.Sueddeutsche.de/projekte/artikel/kultur/das-dilemma-des-westens-juergen-habermas-zum-krieg-in-der-ukraine-e068321/?reduced=true>].

Певною мірою цей дискурс, який Габермас означив як «дилема Заходу», відбиває не тільки інтелектуальні настрої в Німеччині, а й політичні позиції, і не тільки в Німеччині. Адже, згідно з Габермасом, «дилема, перед якою опинився Захід», очевидна, вона полягає у необхідності вибору між двома сповненими ризиків альтернативами, тобто між подвійним злом – поразка України або ескалація обмеженого конфлікту до Третьої світової війни». Наполягаючи на цій дилемі, Габермас вважає, що Україна «не має виграти цю війну», але має «не програти». Принципову відповідь Габермасу містить стаття А.Єрмоленка «Спротив замість перемовин», в газеті «*Frankfurter Allgemeine Zeitung*» (переклад опубліковано в 3-му числі часопису «Філософська думка», 2022). Опонуючи цій позиції Габермаса, А.Єрмоленко зауважив, що тут «не має дилеми», Україна має не тільки «не програти у цій війні». Україна

має перемогти! Проте я не хотів би, щоб ми через цю публікацію Габермаса почали цілковито ставити під сумнів філософію комунікації та етику дискурсу. Гадаю, що дискурсивна етика відповідальності якраз і вможливує критику таких ідеологічних конструкцій» [1, с. 11-12].

Історична боротьба України за незалежність, свободу, європейський вибір продовжується.

Суспільно значущі для українського соціуму світоглядно-ціннісні питання свободи. Постає нагальна необхідність подолання проявів совкового менталітету, колабораціонізму (від фр. collaboration – співробітництво) як усвідомленої співпраці з російським агресором; різних виявів ухиялства як спроб уникнути мобілізації.

Випробування цінностями свободи як екзистенційні виклики персоніфікують кожного з нас в українському соціумі й не тільки.

Нам, освітянам потрібно сприяти найширшим дискусіям з проблем свободи в студентській аудиторії України, серед молоді загалом, в соціумі, використовуючи у тому числі зазначені видання (Платон. Апологія Сократа. Діалоги; І. Козловський «Людина на перехресті»... та ін.).

Очевидно можливо висновувати, що *цінності свободи, Дух Свободи* у протидії рашизму поєднують демократично наснажені спільноти України-Європи-Світу!

ЛІТЕРАТУРА

1. Єрмоленко, А. (2022). Відповідальність інтелектуалів у дискурсі війни в сучасній філософії. *Філософська думка*, 2022, №3. 7-12.
2. Козловський, І. (2023). Людина на перехресті. Роздуми про екзистенційний інтелект. К.: «Колесо життя».
3. Кримський, С. (2008). Під сигнатурою Софії. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія».
4. Платон (2017). Апологія Сократа; Діалоги /переклад з давньогрец. Й.Кобіва, Ю.Мушака; прим. та покажч. імен Й.Кобіва; худож.-оформлювач М.Мендер. Харків: Фоліо, 2017.

Людмила КРИМЕЦЬ

*Доктор філософських наук, старший науковий співробітник,
доцент кафедри суспільних наук,
Національний університет оборони України
liudmylakrymets@gmail.com*

Альона СИДОРЕНКО

*Ад'юнкт кафедри суспільних наук,
Національний університет оборони України, майор,
Київ, Україна*

ЦІННІСНІ ЗАСАДИ ВІЙСЬКОВОГО ЛІДЕРСТВА: ДОСВІД ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ТА КРАЇН-ЧЛЕНІВ НАТО

Відповідно до затвердженої в січні 2024 року Доктрини військового лідерства в Збройних Силах України, Військове лідерство – це процес впливу військовослужбовців на особовий склад, який здійснюється на основі морального авторитету, практичного досвіду та компетентності, з метою успішного виконання поставлених завдань і досягнення визначеної мети. Вплив здійснюється безпосередньо: через віддання наказів, контроль за дотриманням вимог, стимулювання та мотивацію, а також опосередковано – через власний приклад, внутрішню комунікацію та формування організаційної культури. Військове лідерство є важливим фактором національної безпеки та інтеграції України до європейської та атлантичної спільноти [1].

Цінності військового лідера – це критерії прийняття особистих рішень, внутрішні вимоги, переконання, стимули, мотиви поведінки і прояву культури військовослужбовця у суспільстві та при виконанні професійних обов'язків, що характеризують цілісність і гармонійність його особистості. Цінності є базисом військового лідерства, адже являють собою особисті моральні норми, ідеали, поняття, що лежать в основі довірчих взаємовідносин в частині (підрозділі), прийняття етичних рішень, самовідданого служіння українському народові і своїм підлеглим, які викликають у них повагу та довіру [2].

Цінності однакові для усіх лідерів, незалежно від положення, досвіду та посади. Вони гартують військового лідера, набуваючи форм фізичної витривалості, розумової ясності та емоційної стійкості, що являє Дух воїна. Основними цінностями військових лідерів ЗС України Доктрина військового лідерства визначає Честь, Стійкість, Професійність Та Єдність [1].

Військовий лідер в країнах-членах НАТО – це військовослужбовець (або цивільна посадова особа), що володіє авторитетом, відповідними компетентностями і досвідом, спроможний критично і креативно мислити, оперативно приймати рішення, який в силу взятої на себе відповідальності впливає на особовий склад, спроможний мотивувати на виконання поставлених завдань з метою досягнення визначеної мети. Таке розуміння військового лідерства повною мірою відповідає концептуальним підходам, закладеним в Доктрину військового лідерства в Збройних Силах України [2].

Відповідно до Воєнної доктрини з розвитку лідерства у Армії США, розвиток лідера – це узгоджений, тривалий та цілеспрямований процес, що базується на військових цінностях та має на меті перетворити військовослужбовців та працівників Збройних Сил на компетентних впевнених лідерів, здатних на рішучі дії. Розвиток лідера досягається через постійний синтез практичної підготовки, освіти і досвіду, здобутих у процесі професійної підготовки та навчання в освітніх установах (Institutional Domain), під час участі в операціях (Operational Domain) та процесі саморозвитку (Self-development Domain) [3].

У Збройних силах Великої Британії Кодекс військового лідерства базується на цінностях – Мужність, Дисципліна, Повага До Інших, Добродішність, Вірність І Самовіддана Служба. «Ми застосовуємо наші Цінності до того, що ми робимо, використовуючи наші Стандарти. Цінності армії є частиною життєдіяльності лідерів, які живуть ними 24/7/365, незалежно від ситуації» [4]. Вимоги до лідера у Великій Британії окреслені в поведінковій моделі, що окреслює основні напрями докладання зусиль лідерів і форми діяльності, які рекомендовано проявляти на кожному з напрямків.

Лідерство вимагає двох взаємопов'язаних елементів: лідера та команди. Неможливо уявити одне без іншого. Якщо лідерство визначається як мистецтво мотивувати людей на досягнення спільної мети, то лідером має бути людина, яка вміє ефективно застосовувати свої лідерські якості, щоб вести команду вперед. Основою будь-якої команди є люди, тому лідери повинні вміти швидко розпізнавати соціальні та міжособистісні тонкощі, які існують у кожній команді і у цьому контексті застосовувати свої лідерські якості.

Підкреслимо, що в контексті інтеграції ЗС України до Північноатлантичного Альянсу, однією з необхідних умов майбутнього вступу України в НАТО є проведення реформ у секторі безпеки та оборони, у тому числі щодо гендерної інтеграції у ЗС України, яка

безпосередньо пов'язана з основоположними цінностями демократії, особистою свободою, правами людини та верховенством права, що є головними принципами існування та діяльності НАТО.

З цією метою в Доктрині Військового лідерства у ЗС України визначено поняття «гендерна рівність у ЗС України» – як рівний правовий статус, рівні можливості, рівні обов'язки та рівна відповідальність осіб військовослужбовців обох статей (чоловіків і жінок) під час проходження військової служби, та зазначено, що гендерні аспекти військового лідерства включають в себе різноманітні аспекти врахування рівності статей на всіх рівнях військового управління [1].

В Доктрині наголошено, що через діяльність військового лідера проходить реалізація завдань щодо забезпечення рівних прав, можливостей, обов'язків і відповідальності жінок і чоловіків у конкретній військовій частині (підрозділі), і саме командир підрозділу забезпечує створення сприятливого гендерно-чутливого середовища, відповідає за професійний ріст підпорядкованого особового складу, трансформацію цінностей підлеглих у напрямку відповідності нормам військово-професійної моралі, доброчесності, гендерної толерантності [1].

Підводячи підсумок зазначимо, в контексті військового лідерства, розвиток інклюзивного організаційного середовища сприяє виробленню більш якісних управлінських рішень, а також є важливою передумовою ефективності та згуртованості війська. Це передбачає розвиток культури взаємоповаги, взаєморозуміння, коли кожен військовослужбовець відчуває себе важливим і цінним для команди та відкритим до нових ідей. Такий підхід здатен позитивно вплинути на формування ментальності військових лідерів на основі євроатлантичних цінностей в контексті інтеграції ЗС України до Організації Північноатлантичного договору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Доктрина військового лідерства у Збройних Силах України (2024) / ОП 1-296: ГШ ЗСУ. 46 с. [Електронний ресурс]: // Електронна бібліотека НУОУ. URL : // <https://adl.mil.gov.ua/mod/folder/view.php?id=221714>
2. Концепція лідерства за стандартами армій країн НАТО (Conception of leadership in accordance with the armies standards of NATO countries): навчальний посібник. К.: НУОУ, 2018. С.188-202. <https://elib.nuou.org.ua/katalog/leadership-concept.html>
3. ARMY LEADERSHIP AND THE PROFESSION // Army Doctrine Publication No. 6-22, Headquarters Department of the Army Washington, DC, 31 July 2019 https://armypubs.army.mil/epubs/DR_pubs/DR_a/ARN18529-ADP_6-22-000-WEB-1.pdf

4. Army Leadership Code [Електронний ресурс]: // The British Army. URL: // <https://www.army.mod.uk/who-we-are/our-schools-and-colleges/centre-for-army-leadership/leadership-resources/army-leadership-code/>

Володимир ШЕВЧУК

*Доктор економічних наук, професор,
Національна академія статистики, обліку та аудиту,
Київ, Україна
v.o.shevchuk@gmail.com*

ПЕРЕМОЖНЕ УТВЕРДЖЕННЯ РЯТІВНИХ ЦІННОСТЕЙ І ПИТОМО УКРАЇНСЬКЕ «ВІДНАЙДЕННЯ» ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКИХ СМИСЛІВ

Третій рік поспіль українство прагне донести до світової спільноти досвід протидії намірам демілітаризації та денацифікації українського народу, декларова ворогом на початку повномасштабної російсько-української війни. Актуальність цього донесення зумовлюється тим, що донині залишається відкритим питання про те, чи здатна перемогти Україна у теперішній війні. Хоча насправді йдеться про те, що критично мисляче українство збагнуло це ще 27.02.2022 року. Адже провал ворожого бліц-крігу означив здобуття найпершої української перемоги, котра вже тоді змінила змінила перебіг глобального часопростору.

Нині потрібне обопільне порозуміння українства і світового співтовариства. З одного боку, не здавши «Київ за три дні», ми не здали країну, не пустили ворога ні в Балтію, ані на Балкани, продовжуючи оберігати континент і світ. З другого боку, глобальна спільнота має збагнути покладену на Україну місію – порятунку світу від рашистського нашестя так і від не меншої загрози планетар колапсу, котра переважно замовчується.

Українство віддавна володіє властивим нації духовно-інтелектуальним надбанням, потенційно здатним протидіяти ворожим намірам денацифікувати український народ. Книгою «Меч духовний» (1666 р.) відомий громадсько-політичний діяч XVII ст. і видатний поет Лазар Баранович декларував властивий нації симбіоз озброєння духу та одухотворення зброї [1]. Показово, що саме ця символічна книга була першою в доробку видатного поета [2]. У той же час сучасні дослідники з'ясовують, яким царям він служив [3].

Через кілька століть порушену Л. Барановичем проблематику підняв до субстанційного рівня український мислитель, письменник і правозахисник ХХ-ХХІ ст. Микола Руденко. З метою розбору складних

ситуацій він радив «вжитися думкою у поняття субстанції» [4, с. 461]. З огляду на те, що субстанція за М.Руденком – це духоматерія, згаданий вище симбіоз на субстанційному рівні виглядає як єдність матеріалізації духу та одухотворення матерії. Ці доведення українських інтелектуалів свідчать про глибоку закоріненість духовно-інтелектуального надбання, яким віддавна володіє нація, і яке набуває особливої значущості в умовах теперішньої гібридної війни, котра відбувається в епоху ноосфери.

Це свідчить про наявність потенційних засад для перемоги в духовно-інтелектуальній сфері: саме вона має спростувати ворожий намір денацифікації українського народу. Передумовами для цього є насамперед новітнє світоглядне бачення нації; здатність на його основі змінити чинний світоустрій; необхідність переписати загальнолюдську історію відповідно до світоглядного бачення нації. Стисло окреслимо специфіку новітнього світоглядного бачення нації, визначального для подальшого розвитку світової спільноти.

Передовсім належить вказати на «ескіз» картини економічного пізнання людства, який М. Руденко оприлюднив у Детройті (США), де опинився після політичних заборон, утискань і переслідувань, концтаборів та заслання. Наукова картина загальнолюдського економічного пізнання змальовує уявні дерева, плоди яких являють собою відповіді на основне питання економіки як науки [4, с. 382]. Залежно від правильності формулювання ці плоди (тобто знання) є поживними або отруйними. Виходячи якраз із цього ми запроваджуємо дихотомію життєствердних та смертоносних знань.

На наше переконання, крона дерева з поживними плодами має три галузки. Основоположною є європейська (світова) фізіократія; наступною – українська наукова школа фізичної економіки. Належить вказати на значущість доробку фундатора школи д-ра С. Подолинського, «місце якого, – як зазначав М. Руденко, – належить бачити серед екон геніїв світу» [4, с. 465]. Вказуючи на особливу місію українського інтелектуала, М. Руденко в одному з інтерв'ю на початку 2000-х років наголошував: «...тільки в нас, в Україні, з'явилася теорія про сонячну природу додаткової вартості, більше її немає ніде в світі. Ця теорія започаткована Сергієм Подолинським і понад сто років тому висловлена в такій формі, яку можна прийняти й сьогодні» [5].

Вагомість теорії С. Подолинського спричинила світову значущість і міжнародний вплив його наукового доробку. У світовій науці з'явився новітній напрям – екологічна економіка, котру доречно вважати сегментом сучасної світової фізико-економічної думки. Зарубіжні науковці, яких ми

іменуємо «апостолами екологічної економіки», поставили д-ра С. Подолинського на чолі плеяди її подвижників [6].

Викладені положення є визначальними для питомо національного обґрунтування нашої перемоги та ступенів її досягнення. Шляхом до загальнолюдського миру є тільки українська перемога у повному, а не урізаному розумінні! Бо вихід ЗСУ на кордони 1991 року – це видворення ворога за межі України, але ще не перемога. Проміжним ступенем української перемоги є рішучий демонтаж РФ, якому не повинні перешкодити ані бажання «зазирнути Путіну в очі», ні примус до миру Росії – держави-терориста. Остаточним ступенем на шляху досягнення перемоги є запобігання колапсу планети внаслідок екологічних катаклізмів. Належить наголосити, що тільки українські сили, як адекватні викликам ноосфери, здатні запобігти теперішнім глобальним загрозам.

Повномасштабна російсько-українська війна потребує подальшого примноження духовно-інтелектуальних надбань нації. Одним із шляхів примноження є новітнє осмислення доробку українських інтелектуалів, котрі творили як в Україні, так і далеко за її межами. У січні ц.р. виповнилося 130 років від народження Миколи Шлемкевича – відомого українського філософа, публіциста, громадсько-політичного діяча, дійсного члена НТШ і УВАН, ослідника історії української культури, зокрема, літератури та філософії [7].

Менш, ніж через десятиліття після війни в Америці з'явилася його праця «Загублена українська людина» (Нью-Йорк, 1954) [8]. Він мав намір розкрити непроминущу сутність української людини. Книга «Загублена українська людина» стала підсумком інтелектуальних пошуків ученого, котрий вірив, що в умовах незалежності й свободи його народ здатен стати у лави цивілізованих і гідних оптимістичного майбутнього.

У книзі йшлося про типологію української людини, котра понині не вписується в маркери «людини загубленої». М. Шлемкевич як філософ, що мислив діалектично, залишав своїм майбутнім читачам сподівання на «віднайденість» Сковороди, Гоголя і Шевченка. Це дозволяє робити припущення про глибоку іронію філософа щодо «загубленості» українських геніїв. Тож користуючись цим шансом, належить оптимістичніше розгортати її «віднаходження». А намірам М. Шлемкевича протиставляти своєрідне опозиційне бачення, щоб вести мову радше про «віднайденість» української людини ХХІ і подальших століть. Це видається вельми доречним стосовно до відомих чи не кожному українцю постатей наведеної типології.

70 років тому мислитель порушив осмислення ролі особи в українській історії. Відкрите ним осмислення українства як явища є настільки новим, що до цього часу залишається не вповні зрозумілим. Започаткований Шлемкевичем пошук «загубленої української людини» триває, а його філософська спадщина залишається актуальною. Запроваджена Шлемкевичем типологія потребує творчого розвитку, особливо – на тих поворотах, яких зазнають шляхи нинішньої цивілізації.

Шлемкевич належить до українських інтелектуалів ХХ ст., котрі піднесли Сковороду до принципово нового світоглядного рівня осмислення. Сковорода хронологічно першим уособлює «українську людину» згідно з типологією Шлемкевича.

М. Руденко належав до новаторів, котрі не обмежувались шаблонним тлумаченням доробку Сковороди. Належить стисло окреслити квінтесенцію Руденкового бачення. Він імплементував Г. Сковороду в коло найвидатніших світових подвижників філософії, котрі визнавали Богом Всесвіт як Ціле [4, с. 501].

Нині Сковорода введений – за сучасною версією ЮНЕСКО – до плеяди 5 найвидатніших мислителів усіх часів і народів. Сократа як першого у цій плеяді належить називати насамперед тому, що самого Сковороду наш народ віддавна іменує українським Сократом. Це визнання Сковороди істотно змінює його національного та загальнолюдського світоглядного сприйняття.

Принципово нові результати дає сучасне економіко-філософське осмислення доробку Сковороди. Поєднання його ідеї «спорідненої праці» з моделлю енергетичного бюджету людства д-ра С. Подолинського відкриває перспективу повоєнного відродження економіки України і світу.

У типології Шлемкевича гідне місце посідає і «гоголівська людина». Шлемкевич підтвердив, що сучасне сприйняття Гоголя має віддзеркалюватися через оптику Шевченка. «Сміх Гоголя і плач Шевченка» – таким бачимо їхнє сучасне сприйняття і в роки війни.

Відомим є зізнання Достоевського в тому, ніби «всі ми вийшли із гоголівської «Шинелі»...» У той же час теперішні толстоевські, як їх саркастично іменують українські культурологи, неспроможні осягнути глобальних струсів часопростору, які спричинила Україна. Вони не дозволяють нам визнавати за собою право на власну думку. Що більше: признатися у тому, що ми здатні спричинити теперішні струси часопростору, це забороняють собі можновладці і навіть так звані інтелектуали Заходу.

Наголошуючи на економіко-філософському осмисленні доробку Т. Шевченка, слід відзначити унікальне новаторство митця, зокрема. Картина «На пасіці», котру фахівці понині відносять до так званого побутового жанру, насправді містить сукупність новаторських парадигм [9]. Найважливішою з них вважаємо втілену Т. Шевченком питомо українську парадигму технічного прогресу – рятівну, а не руйнівну, спрямовану на примноження, а не винищення живого у всіх його формах і проявах.

Принципово нового світоглядного рівня осмислення потребує і той етап творчості Т. Шевченка, на якому той перейшов до нових намірів у мистецтві й поезії. Прагнучи до опанування високих художніх форм, Т. Шевченко-митець взявся за техніку гравюри. З метою втілення найвищих тем, досягнутих світовою поезією, Т. Шевченко-поет опанував біблійні мотиви. Наміри успішно увінчалися офортами із серії «Мальовнича Україна». А поезія на цю тему знайшла втілення у «Псалмах Давидових».

Ще з більшим натхненням Т. Шевченко взявся за підняття власних намірів на світову висоту після повернення із заслання. Він продовжив опанування техніки гравіювання і був удостоєний звання академіка... А його поезія на тему біблійних мотивів знайшла високе новітнє втілення у подражаннях Іезекілю, Ісайї та іншим авторам старозаповітних текстів.

Результати новітнього розбору цих високих паралелей у творчості Т. Шевченка-художника і Т. Шевченка-поета ще чекають сучасних узагальнень...

Рятівні смисли, закорінені в духовності праукраїнського етносу, проявлені ще у добу князя Ярослава і понад 100-ліття тому трансформовані у ноосферну концепцію, сьогодні покликані стати загальнолюдськими.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лазар Баранович. Меч духовний. Київ, 1666. URL: <http://litopys.org.ua/suspil/sus113.htm>.
2. Горовий А. Лазар Баранович в історії культури України. URL: <https://www.youtube.com/watch?app=desktop&v=LFGz5GO5QTl>
3. Фаріон І. Лазар Баранович – служник чужим царям. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Co12qT5-F10>
4. Руденко М. Енергія прогресу. Вибрані праці з економії, філософії і космології. К.: «Кліо», 2015. 680 с.
5. Руденко М. Багатство народжується зі свободи // Дзеркало тижня, 13 квітня, 2001.
6. Екологічна економіка. Вікіпедія. URL.: https://en.wikipedia.org/wiki/Ecological_economics.

7. https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A8%D0%BB%D0%B5%D0%BC%D0%BA%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D1%87_%D0%9C%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B0_%D0%86%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87
8. Шлемкевич М. Загублена українська людина. Нью-Йорк, 1954. 158 с.
9. https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B0_%D0%BF%D0%B0%D1%81%D1%96%D1%86%D1%96

о. Віталій КОЗАК

*Протоієрей, доктор східних церковних наук,
вікарій Тернопільсько-Зборівської Архиепархії,
Тернопіль, Україна*

ХРИСТИЯНСЬКІ ЦІННОСТІ У ЕПІСТОЛЯРНІЙ СПАДЩИНІ БЛАЖЕННОГО СВЯЩЕННОМУЧЕНИКА МИКОЛИ КОНРАДА

Постать

Микола Конрад народився 16 травня 1876 року у сім'ї різьбяр в селі Струсів, на Тернопільщині. Батьки Йосиф та Марія багатими не були. У період між 1887 і 1889 роками Микола Конрад завершив два перших класи гімназії у Львові, яка належала до середньої школи оо. Селезіан. Пізніше, вищі класи він успішно завершив, склавши матуральний іспит, у Римі. Це стало можливим завдяки направленню митрополита та кардинала Сильвестра Сембратовича на навчання у Колегію De propaganda Fide. Пізніше закінчив Папський університет св. Томи Аквінського (1896–1897), виходячи 9 грудня 1895 року зі ступенем доктора філософії, а 8 травня 1899 року він отримав ступінь доктора богослов'я.

Того ж 1899 року Микола Конрад був рукоположений на священника Львівської Архиепархії, від 1900 р. виконував обов'язки заступника учителя релігії у школах Золочева, у 1902 р. був призначений катехитом віділової школи у Теребовлі. З 1907 р. отця Конрада призначають заступником учителя релігії в українській гімназії в Тернополі, де згодом став дійсним учителем і викладав до 1914 р. Працював, як пише сам «вкладаючи всю працю, всі сили і лишній час», відчуваючи енергію та бажання працювати з молоддю.

Микола Конрад був одруженим священником мав родину яка виховувала четверо дітей, троє з яких народилися у Тернополі. Дружина Антоніна походила з роду Бліхар. Старший син – Степан, народився за час праці батька у Теребовлі, дочки Ярослава та Марія та наймолодший син – Володимир.

Спокійне життя родини було перерване першою світовою війною, яка змусила їх залишити Тернопіль і виїхати за кордон. Під час війни він служив душпастирем у місті Градеці (Угорщина) та в таборі українських біженців у Гмніді (Швейцарія), де керував гімназійними курсами до 1918 року.

З завершенням війни і оголошенням Української Народної Республіки в 1918 році в Києві, отець Микола та його прихожани, які опинилися за кордоном, відчували радість та влаштували святкування, організувавши урочистості під назвою «Велике Свято Української Народної Республіки». Проте ця радість була короткочасною. У 1919 році, під час польсько-української війни, Микола Конрад разом із іншими священиками був заарештований і утримувався у таборі «Стшалково» (один із найбільших таборів на теренах Познанського воєводства поблизу м. Вжесня (нині Великопольське воєводства, Польща) до 1920 року. Після звільнення він повернувся на Україну та викладав у гімназіях Бережан і Тернополя до 1929 року.

Непересічний розум отця Миколи Конрада, його працьовитість та відданість свої справі не залишаються не поміченими вищими ієрархами Української Греко-Католицької Церкви. У 1930 році Митрополит Андрей Шептицький запрошує отця-доктора викладати у Львівській Богословській Академії соціологію та давню й новітню філософію. А з часом призначає його деканом філософського факультету.

Після першого прибуття радянських військ до Львова розпочався період утисків. Отець Микола втратив свою роботу у Богословській Академії і залишився без засобів до існування разом із своєю родиною та дітьми. Їм довелося залишити Львів. За свідченням невістки Кароліни, вони вирушили до Яворова, де проживала сестра отця Миколи. Під час подорожі через село Страдч, коли селяни побачили отця з родиною та вантажем на возі, вони помилково припустили, що він втікає за кордон та докорили йому.

Слова селян сильно вразили душпастиря, і він зупинився, щоб поговорити з ними. Виявилося, що Страдч та декілька сусідніх сіл залишилися без священика, оскільки місцевий парох, саме виїхав до Німеччини. Ця коротка бесіда вплинула на отця, і він змінив свої плани стосовно Яворова. Рішення було прийнято швидко: в такі тривожні й непевні часи селяни не могли залишатися без душпастиря. 26 червня 1941 року отець Микола Конрад, сам про те не знаючи, у Страдчі відправив свою останню літургію. Того дня по закінченні богослужіння отець разом

зі своїм дяком Володимиром Приймою був обманом виманений в ліс, де їх замордували енкаведисти.

Науковий доробок

Отцю Конраду належить значний науковий внесок. Він писав статті й рецензії у львівських греко-католицьких виданнях «Нива» (1904–1914), «Богословія» (1923–1939), «Мета» (1931–1939). Також протягом свого перебування в Греко-Католицькій Богословській Академії він написав ряд філософських праць, серед яких: «Нарис історії старинної філософії» (Львів: Видання «Богословія», 1934. Частина 1: Філософія Далекого Сходу; Частина 2: Історія філософії греків і римлян; 1935. Частина 3: Те саме; 1939. Частина 4: Те саме; відбитки з тримісячника «Богословія»: 1934. Т. 11. Кн. 3–4; Т. 12. Кн. 2–3; 1935, 1939; нові видання під назвою «Нарис історії стародавньої філософії»: Рим, 1974; Львів, 2003), «Модерна ментальність і католицизм. Академічний виклад» (Львів, 1934), «Націоналізм і католицизм. Академічний виклад» (Львів: Мета, 1934, відбитка з тижневика «Мета»; перевидання: Івано-Франківськ, 2003), «Корпоративний устрій громадянства. Академічний виклад» (Львів, 1935), «Основні напрямки новітньої соціології. Лібералізм» (Львів : Видання «Богословія», 1936).

У своїх творах о. Микола Конрад досліджує численні проблеми, що турбували суспільство у XIX -XX століттях. Він розглядає як матеріальну, так і духовну кризу, які змусили людей задуматися над причиною негараздів. За його словами, «індивідуалістично комуністична ментальність» була коренем сучасних лих. Конрад аналізує тодішні протиріччя і нещастя, утверджуючи, що повернення Христа принесе кінець хаосу і страждань.

Одним з відображень кризових явищ XIX-XX століть була ідея корпоративізму, яку підтримував о. Микола Конрад. Він пропонував організувати працівників у великі господарські групи, такі як ремісницькі, рільничі, торговельні тощо. Ці корпоративні групи були попередниками сучасних професійних спілок.

У своїй праці «Корпоративний устрій громадянства» автор старається відповісти на ряд питань, пов'язаних з корпоративною структурою суспільства. Він розкриває сутність корпоративного устрою громадянства, а саме те, що подібність професій та робіт спонукає людей до співзалежності та солідарності, що проявляються у формуванні професійних спілок, союзів та організацій. Автор посилається на історичні приклади таких об'єднань, що існували у давніх цивілізаціях, таких як Греція, Рим та Візантія.

У якості прикладу вільного корпоративізму автор згадує Австрійську Конституцію. У 32-му артикулі зазначається, що кожний громадянин має право на вільний вибір своєї професії та професійної організації, а становим професійним організаціям надається автономія у вирішенні своїх класових справ.

За думкою автора, корпоративізм створює зовсім іншу атмосферу, в порівнянні з капіталістичним устроєм, де переважають егоїстичні тенденції. Він підкреслює, що корпоративізм сприяє виникненню почуття станової поваги серед громадянства, інакше відноситься до несумлінних корпорацій і сприяє створенню якісних та нефальшивих продуктів.

Вже у своїй іншій праці «Католицизм і націоналізм» він розкривав сутність католицького націоналізму, базуючись на заповіді любові до ближнього. Він виступав проти інтернаціоналізму, лібералізму та більшевизму, які, на його думку, слугували інтересам певних класів. Він вважав, що поєднання націоналізму та християнства є непереможною силою і надією на краще майбутнє.

За Конрадом, націоналізм повинен забезпечити благополуччя та спокій нації, а християнство відіграє важливу роль у цьому, охороняючи сім'ю та мораль. В Україні процес синтезу націоналізму та католицизму розвивається в організаціях «Обнова» та КАУМ. Конрад відмовлявся від ідеології інтернаціоналізму, підкреслюючи, що націоналізм узгоджується з католицькою етикою та філософією. Він вважав націю природним угрупованням, тоді як інтернаціональні об'єднання він вважав корисними лише для специфічних завдань. У своїй роботі Конрад спирався на філософію Аристотеля.

Автор стверджує, що нація і держава не є одним і тим самим, і не кожна нація може організувати державу. Окрім культурної та національно-етнографічної спадщини, важливо також дотримання державних законів і забезпечення матеріальних умов для своїх громадян.

Автор зазначає, що окрім національного фактора, існують і інші чинники, необхідні для будови держави. Це включає забезпечення правового ладу і створення публічного добробуту, що ґрунтується на створенні умов і постачанні ресурсів для громадян. Текст наводить приклад Швейцарії, де різні нації і конфесії живуть у згоді і спокої, зберігаючи свою культурну самобутність. Основою християнського націоналізму виступають думки св. Августина, який виступав проти знищення і асиміляції націй, і наголошував на значенні національного розвитку та дотримання національних цінностей.

Отець Конрад вважає, що невід'ємною складовою успішної нації і держави є співпраця між державою і Церквою. Він вказує на необхідність праці і відданості членів нації для її процвітання і розвитку. Також він посилається на висловлювання Франка, який стверджує, що ідея прощення не суперечить активній боротьбі зі злом, а доповнює її. Церква вступала як у співпрацю, так і у протистояння з націоналістами. Відношення католицизму до націоналізму було позитивним, але протистояння виникало через негативні тенденції модерного націоналізму, такі як національний шовінізм, імперіалізм та асиміляція чужих народів. Модерний націоналізм мав тенденцію до психологічних настроїв і емоційних чинників, а не до філософських переконань. Він використовував ефективні фрази і ентузіастичні гасла. Отець Конрад відзначає, що модерний націоналізм проник до свідомості української молоді частково. Також автор зазначає, що націоналістичний рух повинен бути заснований на християнських цінностях, а не на ідеології, яка заперечує християнські чесноти. Він осуджує модерний націоналізм Донцова, який базувався на філософії Ніцше і пропагував ненависть та безкомпромісне ставлення до ворогів.

Цей твір висловлює погляди о. Миколи Конрада на націоналізм і релігію, зокрема католицизм. Автор стверджує, що націоналізм, який ставить націю і її інтереси на перше місце, має бути ґрунтований на релігійних засадах, зокрема на католицькій вірі. Він стверджує, що релігія є найвищим добром і має пов'язувати людину з Богом, тоді як неонаціоналісти використовують релігію лише як інструмент для досягнення державних цілей. Автор попереджає про негативні наслідки сучасного націоналізму, який пропагує перевагу нації над релігією і може призвести до примітивної культури поклоніння божкам окремих народів. Він підкреслює, що нація повинна підпорядковуватися релігії, оскільки остання містить вічні цінності, тоді як нація є часомірною.

Ганна КОРЖ

*Кандидат філософських наук, доцент,
Харківський національний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди,
Харків, Україна
ganna.korzh12@hnpri.edu.ua*

ДОБРОЧЕСНІСТЬ ТА УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД НАЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ

Катаклізми нашого часу загострюють одні протиріччя, непорозуміння людського буття і водночас породжують нові. Глобалізація загострила проблеми війни і миру, міжнародний тероризм змушує багатьох людей жити одним днем і не виключати жодної загрози (екологічної чи ядерної); кіберзлочинність, організаційно-масовою стає корупція, утопії дисфункціональності (влада без соціальної відповідальності; матеріальні речі, а не знання стають символом статусної позиції; культурні анахронізми) долають територіальні обмеження, поглиблюється прірва між духовно-моральним розвитком і прогресом технічним.

Захоплені російськими агресорами населені пункти, ракетні обстріли міст, вбивства на окупованих територіях – злочини, що вчиняються над безвинними людьми, вражають своєю жорстокістю. Війна стала каталізатором для героїзму і мужності, доброчесності багатьох українців, а також своєрідною перевіркою потенціалу різноманітних стилів життя та способів думання, якості праці, здатності до взаємодії груп та організацій.

Українська нація продемонструвала готовність боротьби за справедливість і на лінії фронту, і у повсякденному житті. Світ скріплюється моральними вчинками, непохитною рішучістю воїнів, рятувальників, лікарів, водіїв, інженерів, працівників комунальних служб, волонтерів – людей різного віку, напрямків діяльності. Оперативні дії представників різних сфер діяльності – культура, освіта, соціально-орієнтований бізнес – є важливими. Вітчизняний бізнес має не тільки витримати, але й стати більш швидким і результативнішим. Українці мають захистити довкілля, посилити енергетичну безпеку та незалежність.

Питання доброчесності і в європейському контексті, і в українському суспільстві знову перебуває в епіцентрі суспільної уваги [1], професійних і громадських дискусій [2]. Навряд можна чітко окреслити статус науки про доброчесність, чи взагалі така наука існує? Водночас усі сфери життя пов'язані з доброчесністю. Дійсно, одяг, їжа, притулок постраждалим від війн, від насильства не існують без участі людської праці, емпатії, вчинків милосердя.

Ефективна економіка, довіра до партнерів передбачає чесність у відносинах, етику бізнесу (від духу закону до духу довіри). Труднощі з трансформацією вибору, слабкості в економічній структурі, зменшення збуту продукції посилюють необхідність спілкуватися й співпрацювати, покращувати якості товарів і послуг, шукати фінансування, шукати нові промислові технології, відповідно до напрямів діяльності створювати нові форми організації праці. В повсякденному спілкуванні, освіті з огляду на те, що багато дітей, родин змінили місце проживання, виникають нові досвіди спілкування з людьми інших культур, інших поглядів, пріоритетів, почуттів, сподівань тощо. Діти навчаються розрізняти добро і зло, «своє і чуже», «інше». Діти можуть навчатися у однолітків інших культур. Українські освітні технології працюватиме ефективніше, якщо доброчесність дітям будуть демонструвати і вчителі, і батьки, і освітній менеджмент, і органи державної влади.

Дехто скаржиться на війну, світове безладдя, потребу адаптації. Можна витратити сили на осудження, але чи не краще прикласти сили для вирішення ситуації. Були такі періоди в історії людства (наприклад, дванадцять тисяч років тому), коли люди відчували голод, страждання, нестачу, і саме тоді відбувалися технологічні прориви: винаходили методи обробітку родючих земель, перші товарні надлишки стали можливими завдяки аграрному прориву. Не варто, поза тим забувати, що накопичення надлишків сільськогосподарської продукції дванадцять тисяч років тому дало поштовх до розвитку технологій, правда, одночасно, вело до зосередження влади в руках тих, хто мав доступ до цих матеріальних ресурсів.

В постіндустріальному суспільстві, коли у багатьох сферах суспільного життя – соціальних відносинах і культурі, інформації, економіці – розмиваються кордони, освіта також переживає глибокі внутрішні трансформації. Звичайне життя людей протікає не в ізоляції, інформаційні перетворення відчутні не тільки в освіті та культурі, а й на побутовому рівні. В повсякденному житті людина віддає перевагу серіалам, сенсаційним новинам, звикає до злоби та звірства. Загалом, в освітній системі батьки та школа мають взаємодіяти. Адже, як і раніше, дехто намагається пристосовуватися до «старого»: психічне чи фізичне насильства у сімейних стосунках; пасивність як страх перед незвіданим; нездатність говорити «ні» пригніченню і абсурду; словесні образи; насильство щодо дітей. Дійсно, у житті (і школі, і за її межами) діти можуть спостерігати жорстоку поведінку дорослих і однолітків. Звичайно, уроки доброчесності, суспільної доброчесності [3] є нагально важливими,

починаючи з раннього віку. Діти мають бути поінформовані, вміти реагувати на загрози, вміти розрізняти добро і зло, розв'язувати конфлікти, впевнено і розважливо приймати рішення. В освітніх та виховних практиках конче потрібно давати зрозуміти кожній дитині як важливо наслідувати та нести моральні цінності у людську культуру.

В ситуації війни країна-агресор вдається до масової державної фальсифікації. Російська пропаганда, використовуючи державний апарат, без жодної аргументації лицемірно звужує поле активності населення, що неминуче примножує і поглиблює ненависть у російському суспільстві. Знищення демократичного волевиявлення, окупаційний етноцид, мережа інституцій, медіа, освіта, що поставлені країною-агресором на службу фальсифікації, викривлення історії в російських шкільних підручниках, завдають ударів розвитку світової науки, культури, знищує неповторність кожної людини.

Минуле людства, як й окремих націй, народів позначено сторінками героїчними, але водночас стражданнями і жертвами. 300-річчя Іммануїла Канта, яке святкуємо в цьому році, змушує європейську громадськість, українців замислитися над питаннями освіти, моралі, світоглядної і правової культури. Філософ значну частину своєї праці і життя присвячує ідеї просвітництва, виходу людини від залежності чужих думок. Спадщина кривавих, злочинних режимів минулого століття змушує пильніше звернути увагу на трактат Канта «До вічного миру», який з'явився на світ в 1795 році, коли Європа переживала бурхливий час Французької революції кінця XVIII століття. Українці в реаліях війни, як колись вважав Кант, на практиці доводять думки Кьонігсбержця, що саме освіта, просвітництво надає людині здібність усвідомити свою свободу, яка виявляється спонтанно в моральних вчинках, внутрішньо спонукаючи індивіда вийти за межі усталеного, піднятися над собою. Безглузда і жорстока війна в нашій країні не припинила роботу державних, навчальних, наукових установ. Гуманітаріями та інженерами створюються нові технічні засоби для здобуття (чи поглиблення) освіти громадянами різного віку та професій. Цей приклад є ілюстрацією як на практиці, з використанням нових технологічних засобів виникають нові зв'язки, в дискусіях народжуються ідеї.

ЛІТЕРАТУРА

1. Добросесність і етика. Вступ і концептуальна основа, 2021, Організація Об'єднаних Націй. Відень. URL: https://www.unodc.org/documents/e4j/IntegrityEthics/E4J_Integrity_and_Ethics_Module_1_final_UKR.pdf

2. Етика, доброчесність та ефективність. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=rzOyD9OYTkw&t=5432s>.
3. Суспільна доброчесність. Як і коли навчати її у початковій школі. URL: https://integrity.nus.org.ua/wp-content/uploads/2021/08/ramkovij_posibnik.pdf

Галина РАДЧУК

*Доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри психології розвитку та консультування,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
radchuk@tnpu.edu.ua*

СУБ'ЄКТНА ПОЗИЦІЯ СТУДЕНТА ЯК ПОКАЗНИК ЦІННІСНО-СМИСЛОВОГО СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ В ОСІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Вища професійна освіта є тією сферою життєдіяльності людини, де відбувається її становлення, формуються механізми саморозвитку, що ведуть студента як суб'єкта учбово-професійної діяльності до духовного вдосконалення. Оскільки суб'єктність людини проявляється у її професійній діяльності та поведінці, то стосовно студента доцільно говорити про суб'єктну позицію як систему його домінуючих вибіркового ставлень, котрі визначають його майбутню професійну активність та активний характер професійно-особистісного розвитку у процесі професійної освіти. Суб'єктна позиція студента – це інтегративна характеристика особистості, що виражає систему його емоційно-ціннісних ставлень, визначає рефлексивно-особистісний спосіб активності студента в освітньому середовищі вищої школи. На нашу думку, вона є не лише умовою, але і показником суб'єктної включеності студента в учбово-професійну діяльність, певним емпіричним свідченням аксіогенезу майбутнього фахівця.

Згідно з О.Ф.Бондаренком, суб'єктність є якістю особистості, яка «відображає, позначає здатність її перетворити принцип свого особистісного буття на певну умову життєдіяльності, адекватну чи неадекватну, таку, що допомагає або, навпаки, перешкоджає розгортанню, опредметненню персоналізованого індивіда у світі внаслідок його смислогенезу» [1, с. 57]. Ми детально проаналізували виокремлені О.Ф.Бондаренком чотири сторони суб'єктності:

- суб'єктність як інтернальність;
- суб'єктність як продуктивність щодо своїх власних переживань;

– суб'єктність як незалежність (автономність) у соціальних та міжособистісних стосунках;

– суб'єктність як здатність самовизначення [1].

Опираючись на означені сторони суб'єктності, ми окреслили особистісні прояви суб'єктних позицій студентів, які експериментально досліджували у майбутніх фахівців. На нашу думку, суб'єктна позиція студента може бути генералізована у таких характеристиках особистості як позитивне самоставлення, інтернальність, внутрішня мотивація учбово-професійної діяльності, рефлексивність, відносна автономність (незнароджєвість), спрямованість на саморозвиток та самоактуалізацію [2].

Таким чином, для кожного досліджуваного критерію ми одержали по 5 стандартних показників, відповідно до п'яти рівнів, виокремивши наступні п'ять рівнів розвитку суб'єктних позицій студентів у процесі освіти: 1 – пасивно-репродуктивна, 2 – активно-репродуктивна, 3 – активно-рефлексивна, 4 – креативно-сміслова, 5 – професійно-екзистенційна.

у процесі інтерналізації суб'єктно-ціннісного соціального досвіду було виокремлено такі п'ять рівнів розвитку суб'єктних позицій студентів у процесі освіти: *пасивно-репродуктивна, «Я як студент»*; *активно-репродуктивна, «Я – студент»*; *активно-рефлексивна, «Я як майбутній фахівець»*; *креативно-сміслова, «Я – майбутній фахівець»*; *професійно-екзистенційна, «Я – творець»* [2].

Пасивно-репродуктивна позиція студента проявляється у зовнішній мотивації навчання, екстернальній локалізації контролю, нездатності проаналізувати свою діяльність і адекватно оцінити себе, байдужому та відчуженому ставленні до того, що відбувається. Для студентів характерне реактивне емоційне переживання як відповідь на соціальний стимул (об'єктивну цінність). На заняттях такі студенти малоактивні, не беруть участі у дискусіях, викладача сприймають як формального керівника, поверхово засвоюють знання. Переважають цінності безпеки (безпека сім'ї, близьких, країни, фізичне та психічне здоров'я, дружба), а також цінності насолоди, стимуляції та самовизначення (свобода, незалежність). Характерні явища професійної маргінальності, відсутнє прагнення до особистісного і професійного зростання. Такі студенти перебувають у позиції *«Я як студент»*.

Активно-репродуктивна позиція студента проявляється переважно у зовнішній мотивації учбово-професійної діяльності. Студенти, котрі займають цю позицію, у навчанні орієнтуються перш за все на високі оцінки, похвалу та заохочення, рейтинг серед однокурсників тощо. Вони часто проявляють вибіркоче емоційне ставлення до окремих дисциплін або

тем, безсистемне засвоєння знань. Основним регулятором навчальної діяльності стає зовнішній контроль, завдяки якому студенти можуть досягти певних успіхів. Вони орієнтуються перш за все на консервативні цінності (конформізму, підтримки традицій та безпеки) та цінності досягнення. Сумніви у власній спроможності і можливості побудувати освітню траєкторію саморозвитку не можуть привести до успішної професійної ідентифікації особистості. Орієнтуючись лише на навчальні досягнення, вони перебувають у позиції «Я – студент».

Активно-рефлексивна позиція студента відображає внутрішню учбово-професійну мотивацію. Усвідомлюючи відповідальність за успішність свого навчання, такі студенти все ж не готові до того, щоб зайняти активну позицію в освітньому середовищі вишу. Засвоєння знань відзначається глибиною, системністю та узагальненістю, проте не завжди на рівні особистісного досвіду. Водночас вони не впевнені в тому, що їхні навчальні успіхи можуть реально змінити ситуацію відповідно до професійних намірів. Переважають цінності самовизначення, соціальної культури та соціальної влади. Характерна нездатність вільно приймати рішення та втілювати їх у життя. Відтак, професійні перспективи недостатньо осмислені, що характеризується невизначеною професійною ідентичністю. Приміряючи до себе професійну роль, вони перебувають у позиції «Я як майбутній фахівець».

Креативно-смилова позиція студента пов'язана зі стійкою професійною мотивацією. Студенти вважають, що успішність учбово-професійної діяльності залежить перш за все від власних зусиль, і вони самі можуть управляти процесом свого професійного зростання. При цьому відзначаються високим рівнем відповідальності, вимогливістю до себе, мотивацією досягнення та активністю. На заняттях переважає активна особистісно-зацікавлена позиція. На практиці майбутні фахівці проявляють самостійність у використанні теоретичних знань, інтерес до аналізу власної професійної компетентності. Такі студенти орієнтовані на цінності самовизначення (творчість, незалежність, самостійність, допитливість), зрілості (мудрість, самоповага, внутрішня гармонія) та цінності стимуляції (цікаве та різноманітне життя). Процес професійної ідентифікації відбувається достатньо успішно, що проявляється у позиції «Я – майбутній фахівець».

Професійно-екзистенційна позиція властива студентам, які мають глибоке переконання у правильності свого професійного вибору, що відповідає їхньому життєвому покликанню. Кожна освітня ситуація для них наповнена смыслом. Студенти прагнуть максимально проявити

активність і реалізувати свої здібності. Вони поводяться невимушено і природно, здатні самі контролювати своє життя, вільно приймати рішення та втілювати їх у життя. Найбільш значущими для них є цінності самотрансценденції (духовне життя, внутрішня гармонія, творчість, єднання з природою, сенс життя). Майбутні фахівці відкриті новому досвіду, творчо ставляться до пізнання, впевнені у собі й орієнтовані на власні принципи та переконання, перебуваючи у позиції «Я – творець».

Результати експериментального вивчення розвитку суб'єктних позицій студентів в освітньому середовищі вишу засвідчують такий розподіл студентів згідно їхніх суб'єктних позицій (табл. 1).

Таблиця 1

Розподіл студентів за суб'єктними позиціями

Позиція	Частка вибірки
Пасивно-репродуктивна	10.1%
Активно-репродуктивна	49.6%
Активно-рефлексивна	30.4%
Креативно-сміслова	8.7%
Професійно-екзистенційна	1.2%

За даним експериментального дослідження можна стверджувати, що фактично для половини студентів характерна активно-репродуктивна позиція (49.6%). Активно-рефлексивна позиція властива 30.4 % майбутніх фахівців. Водночас кожен десятий студент (10.1 %) виступає у ролі пасивного об'єкта впливу (пасивно-репродуктивна позиція). Лише 8.7 % студентів проявляють в освітньому середовищі вишу креативно-сміслову позицію. Утім, професійно-екзистенційна позиція властива незначній частині студентства (1.2 %). Фактично, лише кожен десятий студент самоактулізується в освітньому середовищі вишу (8.7 % знаходяться у креативно-смісловій позиції, а 1.2 % – в професійно-екзистенційній).

Таким чином, то можна констатувати недостатню актуалізацію суб'єктних позицій студентів в освітньому середовищі вишу. Можна стверджувати, що освіта більше орієнтована на закріплення у студентів позиції «пасивного споживача інформації», відтак, недостатньо сприяє розкриттю суб'єктного потенціалу студентів, не є сферою самоактуалізації для більшості майбутніх фахівців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондаренко О.Ф. Суб'єктність як етичний вимір: у пошуках вітчизняної традиції у психотерапії. *Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії* / [за заг. ред. В.О. Татенка]. Київ: Либідь, 2006. С. 52-69.
2. Радчук Г.К. Аксіопсихологія вищої школи. Монографія. Тернопіль, ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2014. 380 с.

Микола БАРМАК

*Доктор історичних наук, професор,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
barmakmv@tnpu.edu.ua*

ВИКРАДЕНІ ДІТИ: РОСІЙСЬКЕ «ПЕРЕВИХОВАННЯ» УКРАЇНСЬКИХ ДІТЕЙ ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ

Під час повномасштабної війни українське суспільство зіткнулося з жахливим явищем депортації дітей. Окупанти примусово переселили тисячі українських дітей на підконтрольні їм території, надавали їм російське громадянство, примусово усиновлювали в російські сім'ї та створювали перешкоди для возз'єднання з рідними й повернення на батьківщину. Дітей викрадали після арешту їхніх батьків російською окупаційною владою, їхньої загибелі під час бойових дій або розлучення в зоні активних бойових дій. Також дітей викрадали з українських державних установ на окупованих територіях через так звані «дитячі літні табори» на російській території. Викрадені діти постійно піддаються активній русифікації. Виховання дітей війни в іншій нації та культурі може бути актом геноциду, якщо має на меті знищення їхньої національної ідентичності.

Організація Об'єднаних Націй заявила, що ці депортації є воєнними злочинами. Відповідно до міжнародного права, включаючи Конвенцію про геноцид 1948 року, навмисна, спланована, інституціоналізована політика, спрямована на знищення всієї або частини цільової групи може вказувати на геноцид.

Організація з безпеки та співробітництва у Європі (ОБСЄ) опублікувала звіт щодо депортації та примусового переміщення українських дітей російською федерацією. У документі зазначено, що країна окупант порушила низку міжнародних норм, включаючи Конвенцію ООН про права дитини, депортація українських дітей, здійснена російською владою, містить елементи злочину проти людяності.

Зазначається, що мали місце численні порушення прав дітей, серед яких право на сім'ю, ідентичність, відпочинок, дозвілля, освіту, на здоров'я, на свободу та безпеку, доступ до інформації та участь у культурному житті, а також права на думку, совість і релігію тощо. Висновки звіту ОБСЄ про примусове переміщення та/або депортацію українських дітей до рф будуть використані в межах національних та міжнародних механізмів притягнення до відповідальності замовників і виконавців зафіксованих воєнних злочинів.

Найпоширенішими сценаріями переміщення дітей є примус і погрози батькам, насильницькі методи депортації, усиновлення в рф і зміну даних дітей, переміщення дітей по території країни агресора і приховування інформації про них.

Нині точної цифри, скільки саме українських дітей депортували в Росію або перемістили на підконтрольні їй території, немає. Російські органи влади практично не надають жодної статистики, і перевірити цю інформацію неможливо.

Звіт ОБСЄ називає кілька основних сценаріїв, як українських дітей вивозять з окупованих на російські території. Перший – це так звана «евакуація з міркувань безпеки» вглиб контрольованих росією регіонів, віддалених від зони бойових дій.

Другий приклад – це передача українських дітей для усиновлення чи передача під опіку російськими сім'ями. З 2014 року, після окупації Криму, країна агресор запустила програму «Потяг надії», згідно з якою будь-хто з будь-якої частини країни має право взяти в свою сім'ю та усиновити дитину з Криму, оскільки вони отримували російське громадянство.

Ще наприкінці вересня 2022 року путін підписав указ про «приєднання» до російської федерації частково окупованих Запорізької, Херсонської, Донецької та Луганської областей України. Після цього дітей з новоокупованих регіонів також почали зараховувати до громадян рф і усиновлювати. Усиновленим дітям змінюють імена, прізвища, дати та місця народження, що ускладнює їхній пошук для повернення додому. В деяких регіонах прийомним батькам за усиновлення виплачують одноразову допомогу в розмірі 300 тисяч рублів.

За даними ОБСЄ, найпоширенішими є випадки, коли дітей нібито тимчасово вивозять на «оздоровлення» з окупованих територій у кримські літні табори чи на територію рф. Батькам важко відмовитися від таких пропозицій через складні умови перебування в окупації та тиск з боку

російських військових. Проте згодом дітей батькам не повертали під приводом небезпечної ситуації в їхньому рідному регіоні.

Порушення права на ідентичність відбувається численними способами, стверджує ОБСЄ. Дітей, які опинилися у таких таборах або під опікою в російських сім'ях, змушують говорити російською мовою, відвідувати уроки з російської та вчать, що не існує української мови, яка є лише «діалектом російської». Також дітей примусово виховують у дусі російського патріотизму, змушуючи співати гімн РФ та вивчати її історію, яка пропагує, що Україна «завжди була частиною Росії». Місія ОБСЄ не виявила жодного випадку, коли російська влада дозволила б зберегти елементи української культури.

Росія створила систему «перевиховання» депортованих з України дітей, щоб інтегрувати їх у російське суспільство. Для «виправлення складних дітей» були створені спеціальні «освітні» програми та мілітаризовані табори. На окупованих територіях діє ціла розгалужена мережа дитячих та військових таборів, де «ідеологічне перевиховання» проходять тисячі неповнолітніх українців.

ЛІТЕРАТУРА

1. «Вкрадені» діти. Що готує РФ для українських дітей з окупованих територій? // <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-viy-na-rosiya-krade-ditey-ukrayini/31794816.html>
2. «Роздягнули догола, знімали на камеру»: життя українських дітей під контролем Росії // <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-ukrayinski-dity-deportatsiya-rosiya-bilorus/32763906.html>
3. Situation in Ukraine: ICC judges issue arrest warrants against Vladimir Vladimirovich Putin and Maria Alekseyevna Lvova-Belova // <https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-vladimir-vladimirovich-putin-and>
4. Викрадення дітей – глобальний злочин диктаторів // <https://www.dw.com/uk/vikradenna-ditej-globalnij-zlocin-diktatoriv/a-67571011>
5. Викрадення дітей під час російського вторгнення в Україну 2022 // https://uk.wikipedia.org/wiki/Викрадення_дітей_під_час_російського_вторгнення_в_Україну_2022.
6. Діти війни // <https://childrenofwar.gov.ua>
7. Росія викрадає українських дітей: як їх повернути? Чому рашисти вивозять наших дітей, де вони перебувають, чи світ змусить РФ відповісти за геноцид – у розмові з експертами Дарією Герасимчук та Катериною Рашевською // <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3750020-rosia-vikradae-ukrainskih-ditej-ak-ih-povernuti.html>
8. РФ позбавляє українських дітей в окупації можливості навчатися, погрожуючи депортацією та дитбудинками, – Amnesty International // <https://espresso.tv/rf-pozbavlyae-ukrainskikh-ditey-v-okupatsii-mozhливosti-navchatisya-pogrozhuyuchi-deportatsieyu-ta-ditbudinkami-amnesty-international>

Ilham MIRAC

*Doctor of physical and mathematical sciences, professor,
Istanbul Uskudar University (Turkey)*

ÜSKÜDAR UNIVERSITY'S MANIFESTO FOR UNIVERSAL HUMAN VALUES AND RIGHTS

In a world witnessing the tragic unfolding of wars in Ukraine and Palestine, Üsküdar University's Manifesto for Universal Human Values and Rights stands as a beacon of hope and a powerful call to action. Signed by over 400,000 individuals and organizations, this groundbreaking document reaffirms our shared commitment to the fundamental principles of human dignity, equality, and justice.

The Manifesto, built upon 24 golden values, serves as a moral compass in a world grappling with conflict and suffering. Its principles, including justice, honesty, transparency, courage, compassion, and mercy, provide a framework for navigating the complexities of our time and striving for a more peaceful and just world.

The Wars in Ukraine and Palestine: A Violation of Fundamental Human Rights

The ongoing wars in Ukraine and Palestine represent a flagrant violation of the very values enshrined in the Manifesto. The senseless loss of life, the displacement of millions, and the destruction of communities are stark reminders of the devastating consequences of unchecked violence.

A Call for Solidarity and Action

In the face of these atrocities, the Manifesto's call to action is more urgent than ever. We must stand united in our condemnation of these wars and our unwavering commitment to the principles of human dignity, equality, and justice.

Üsküdar University, as a signatory of the Manifesto, is unwavering in its commitment to promoting peace and human rights. We believe that education has the power to transform individuals and societies, and we are dedicated to using our platform to foster a culture of respect, understanding, and tolerance.

Join Us in Making a Difference

We invite individuals and organizations worldwide to join us in this crucial endeavor. By signing the Manifesto and actively advocating for peace and human rights, we can collectively make a difference in ending the wars in Ukraine and Palestine and creating a world where the principles of the Manifesto are universally respected and protected.

Together, we can create a more just, equitable, and peaceful world for all.

«MANIFESTO FOR UNIVERSAL HUMAN VALUES AND RIGHTS»

May 2024

We, two academic institutions, representing both Asia and the Turkic World, namely L.N Gumilyov Eurasian National University Astana/Kazakhstan and T.C. Uskudar University, Istanbul/Turkiye, inspired by the life, works and legacy of our great personalities and humanists along the Silk Road, *inter alia*, Abu Nasr Al Farabi (870 - 950) and Hodja Ahmed Yasawi (1093 - 1166), as well United Nations (UN), UNESCO, Universal Declaration of Human Rights and greatest world thinkers, and we opened manifesto for universal human values and rights for signature.

UN charter defines major goals as follows.

- to save succeeding generations from the scourge of war,
- to reaffirm faith in fundamental human rights, in the dignity and worth of the human person, in the equal rights of men and women and of nations large and small,
- to establish conditions under which justice and respect for the obligations arising from treaties and other sources of international law can be maintained,
- to promote social progress and better standards of life in larger freedom [1].

Within the scope of international «Living Values Education Program (LVEP)» project supported by UNESCO, living values are prepared by UNICEF education cluster under 12 values as «happiness, honesty, humility, cooperation, freedom, love, peace, respect, responsibility, simplicity, tolerance, and unity» and recognized by UNESCO [2].

UN states that «All human beings are born free and equal in dignity and rights. They are endowed with reason and conscience and should act towards one another in a spirit of brotherhood.» in article 1 of Universal Declaration of Human Rights.

Subsequently, it is stated that «The right to life, the right to a fair trial, the right to equality, the right to liberty, the right to health, the right to asylum, the right to protection from torture, the right to obtain necessities, the right to travel, the right to marry, the right to property, the right to freedom of opinion, conscience, religion and expression, the right to assembly without aggression, the right to social security, the right to work, the right to education and learning, as well as duties and responsibilities towards the community are emphasised.»

In article 30, it is stated that «Nothing in this Declaration may be interpreted as implying for any State, group or person any right to engage in any activity or to perform any act aimed at the destruction of any of the rights and freedoms set forth herein» [3].

Abu Nasr Al-Farabi, world-scale scholar and philosopher from the Turkic World, one of the preeminent thinkers of the Islamic Golden Age, author of metaphysical, psychological, and political theories, Second Teacher of the World, discusses virtues under two titles as Ethical (I) and Intellectual (II).

Ethical values are defined as;

– Temperance, - Courage, - Generosity, -Justice,

And Intellectual values as;

– Wisdom, - Emotional intelligence, - Social Intelligence [4].

Thus, the most important points of ethics by Al-Farabi: true happiness is the possession of all these 7 virtues. Moreover, virtuous people Al-Farabi calls free in nature, and summarized that «*Our Planet Earth will become virtuous and transform into one universal excellent state only when all the nations co-operate and help each other for the purpose of reaching felicity*».

Sayyid Hodja Ahmed Yasawi (Hadrat-i Turkistan, Hazrat Sultan), world-famous theologian, spiritual mentor, religious scholar, educator, Turkic poet, philosopher, the most prominent religious figure in the history of Sufism (a mystic movement in Islam), founder of the first Turkic Sufi Order, in his poems highlights the importance of virtues such as wisdom (1), patience (2), and excellence (3), and how they contribute to genuine dignity (4) and personal growth (5) and emphasizes the virtues of love (6) and trust for/in the human being, Motherland and the Divine (7).

As a scientific reference, Howard Earl Gardner, the developer of the theory of multiple intelligences, places values as **24- character strengths under 6 Virtues** [5].

I-Wisdom: 1. Originality, 2. Curiosity, 3. Openness to Learning, 4. Open-mindedness, 5. Broad Perspective,

II-Courage 6. Honesty, 7. Courage, 8. Resourcefulness, 9. Enjoyment,

III-Humanity 10. Compassion, 11. Capacity to love and be loved, 12. Social Intelligence,

IV-Justice: 13. Fairness, 14. Leadership, 15. Citizenship,

V-Temperance 16. Forgiveness, 17. Humility, 18. Attention, 19. Self-control,

VI-Transcendence: 20. Appreciation of Beauty, 21. Gratitude, 22. Hope, 23. Humour, 24. Spirituality

As **Uskudar University**, we defined **24 golden values** as «Justice, honesty, transparency, courage, compassion and mercy, empathy and responsibility, trust, shame, humility, cooperation, halalisation, greeting, sincerity, forgiveness, generosity, altruism, gratitude, pluralism, participation, libertarianism,

accountability, reconciliation, innovation, loyalty» in the Higher Human Values Awards [6].

After analysing all the above-mentioned human values and virtues, we realized that following the World War II experienced by our civilization between 1939-1945, and by its results establishing UN in 1945, and publishing the Universal Declaration of Human Rights in 1948, the attitudes that practise, support and remain silent on widespread, brutal, disproportionate, systematic terror and violence have been increasing.

Humanity hoped that the twenty-first century would herald a new era of global cooperation. At the end of its first quarter this; however, we, unfortunately, witnessed that it turned out to be a mirage. Nationalism and xenophobia, inequalities and horrific violations of human rights are growing speedily. In fundamental ways, the world has gone in reverse and is once again in danger. The risks cannot be underestimated for the threat is a deadly war on a global scale. Because conflicts have deepened, and new dangers have emerged. Global anxieties about nuclear weapons are the highest since the cold war, moreover, climate change is moving vastly and fastly.

On the other hand, 2025, which opens the gate for the 21st Century's second quarter, will be a landmark milestone that expresses the momentous stand on the issues of war and peace, security, and development, as well as rule of law and shrinking humanitarian space. In particular, in the event of the failure of the international community to establish totally new pacific, safe, secure and prosperous rhetoric, philosophy, architecture, landscape, geopolitical, geoeconomic space and order for our fragile planet, the threat of apocalypse is noteworthy.

Recently, we have witnessed examples experienced in the Middles East, Central Asia, and Africa. The events in Gaza have been a tragic example. It is noteworthy **that the global conscience is disturbed** by the terror and violence reaching the level of genocide broadcast live on social media. There is a global questioning including university youth. In his famous quote, **Dante** (1265-1321) says «The deepest place in hell is reserved for those who remain unresponsive to evil».

After analysing all the above-mentioned human values, serious «**human and social inequality**» created by the psychopolitical events of recent 25 years become a threat to global peace. It is time to turn to ourselves, rather than to the enemies that politics shows us, and make enemies of the hatred, racism, colonialism, discrimination, marginalisation, and silence against evil. However, only together we can define, promote, and implement our universal virtues, settle conflicts, overcome hatred and defend shared universal values.

Today, we want to remind you of the values that have been neglected to make our generous planet more livable, fair, peaceful and sustainable, regardless of race, color, religion, language, belief, culture and country. Based on the events experienced, we, as two universities, predicted that universal concepts and ideas should be reviewed. As N.L. Guliyev National Eurasian University Astana/Kazakhstan and Uskudar University, Istanbul/Turkiye, we thought that it was a sin for the University community, which is the environment where human rights and freedom are experienced and discussed in the highest level, to remain silent in such a situation. We wanted to make our voices heard with an institutional understanding rather than an individual reaction and express our thoughts with a manifesto.

1. We resolutely oppose wars blinded by political, ethnic, religious, sectarian, ideological, etc. ambitions, terrorism and acts of violence originating from any minority or majority.

2. We strongly condemn the disproportionate use of force and the killing of unarmed people, civilians, and children.

3. Humanity has reached a level of development that can solve problems by talking in the 21st century. We strongly object to humanity being judged by primitive dogmas.

4. Economic history bears witness that our beautiful blue planet has a generosity and abundance to satisfy everyone.

5. We strongly reject the political «**God Complex**», which breeds greed, insatiability, irresponsibility, and ruthlessness. No one can ascribe divinity and holiness to themselves. Everyone is equal in terms of rights and opportunities.

6. There is a strong need to pivotally reform UN, as well as to re-read and digest the Universal Declaration of Human Rights.

7. In the framework of UN reform, we propose that it is imperative to establish a «**World Parliament**», in which all the states of the world are equally represented.

8. No state should be privileged. If the goal is justice, the method in this age is libertarian, participatory and egalitarian democracy. We emphasize that «**Positive Politics**» is the solution for humanity.

9. The most important thing that distinguishes civilized societies from uncivilized societies is that they do not use violence as a method of seeking rights and solving problems. In principle, we reject the method of violence dating back to the savage period of humanity.

10. We declare that the human species has the potential to self-destruct if we fail to develop an egalitarian policy that considers the above-mentioned human rights and values.

As a result in today's world where faith in human rights weakened, the two university Senates discussed this manifesto and deemed it appropriate to sign it and declare it to all sensitive people.

REFERENCE

1. <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/full-text>
2. <https://www.doc-developpement-durable.org/file/programmes-de-sensibilisations/Living Values PACE.pdf>
3. <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>
4. Tanabayeva A., MAAssalimova A., The Relevance Of Al-Farabi's Social And Ethical Views in The Modern World, KazNU Bulletin. Philosophy series. Cultural science series. Political Science Series. 3, (57). 2016
5. Gardner, H. (1983). Frames of mind: The theory of multiple intelligences. New York: Basic Books
6. <https://insanidegerlerodulleri.com/>

In this vein, we hereby open our Manifesto for signature.

Help us reach our goal of 100.000 signatures on the eve of 2025. Then the Manifesto shall be circulated as a document of the UN General Assembly and Security Council: <https://uskudar.edu.tr/manifesto/manifesto-for-universal-human-values-and-rights.html>

Секція
ЦІННОСТІ ЯК ВИЗНАЧАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА
ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

Іван ЗАГРІЙЧУК

*Доктор філософських наук, професор,
Український державний університет залізничного транспорту,
Харків, Україна
zagrij@yahoo.com*

ЦІННОСТІ ЯК ВИЯВ ЛЮДСЬКОЇ СВОБОДИ

Якщо приглянутись до проблем, які хвилюють людину, то можна виявити, що усі вони так чи інакше кореняться в природі людського мислення. Це не означає, що ми в такому разі нехтуємо об'єктивним характером світу, в якому живемо, однак обійти специфіку свідомого ставлення людини до оточуючого світу і відповідно осмислення ролі свідомості, знання у пізнанні нашої вбудованості у світ об'єктивних закономірностей неможливо.

Сказане означає, що поява людини з її здатністю мислити створила новий світ, який не подібний, не зводиться до того світу, який існував до людини та без неї. Природний світ без людської участі з усіма його катаклізмами, включаючи бурани, тайфуни, вулкани і т. п., демонструє нам безліч форм розвитку, які людина не відразу опанувала, не відразу їх зрозуміла та осмислила. Світ, образно кажучи, «не знає себе» без людини. Світ усвідомлює себе через людину як свою частину, частину, яка мислить. Це означає, що мислення є складовою частиною світу і його поява, поява людини з такою здатністю, перевела існування світу в зовсім інший режим існування.

Що це за режим існування? В чому його особливість і специфіка? Кидається у вічі, що характерною рисою мислення є здатність людини представити собі один предмет через інший. Наприклад, коли ми читаємо будь-які тексти, то ми за буквами, реченнями, граматичними формами вбачаємо реальні предмети, властивості і відносини між ними. Очевидно, що крилате висловлювання – «читайте між рядками» – й орієнтує читача на сприйняття не «букви», а «духу», тобто змісту, того, що відрізняється від баченого. Це стосується й усної мови, а не лише письмової. Більше того, це стосується й такого прекрасного образу, як «вовк в овечій шкурі»,

або такого мовного звороту як «не вір очам своїм», або гумору, що звучить у висловлюванні: «бреше, як очевидець» і т. п.

Тварини позбавлені здатності фіксувати одні предмети за допомогою інших. Перевага людини над тваринами полягає в тому, що вона полює на звірів, а не звірі на людину. Тільки тому, що тварини великі й маленькі не мислять, людина зуміла їх підкорити. А для небажаних домашніх тваринок навіть вигадала мишоловку, в яку, на жаль, інколи, в переносному сенсі, попадають і люди.

З гумором, чи без гумору неминує виникає питання: що робить людину «володарем світу»? Завдяки чому вона зуміла приручити тварин, перехитрити їх, отримати над ними владу? Очевидно, що ця спроможність пов'язана з тим, що людина, завдяки мисленню, як способу опосередкованого пізнання світу, здатна через цю опосередкованість не підпорядковуватись природним законам, або, що те саме, діяти не за законами природи, а за власними законами. Діяти за власними законами не означає діяти супроти законів природи, хоч буває і таке. Діяти за власними законами – означає оперувати пізнаними законами природи у свій спосіб, використовувати їх для досягнення своїх, суто людських цілей.

Сказане означає, що людське суспільство, виростаючи із природи, не зводиться до її законів, а творить новий світ, світ людської культури, який спирається на природу і одночасно виходить за її межі. Вихід за межі природних законів пов'язаний зі свободою волі людини, яка є «здатністю починати причинний ряд подій» (І. Кант). Останнє означає: можливість діяти тоді, коли безпосередньої причини діяти немає, і не діяти, коли безпосередня причина діяти наявна.

Отже, мова йде про свободу від жорстких приписів природних законів. Саме завдяки цьому, людина спроможна на подвиги, на самопожертву, глибокий сенс якої полягає у нехтуванні найглибшим природним інстинктом, інстинктом самозбереження. Піти проти природного закону самозбереження є найвищим проявом людської свободи. Виявляється, що можна віддати життя заради цінностей, що є вищими за життя окремого індивіда.

Тут ми стикаємось з певним нонсенсом. І свобода людини, і її життя є найвищими цінностями. Заради яких цінностей людина в такому випадку здатна втратити не лише свободу, але й життя?

В силу кінченості людського життя і його суспільної природи цінність свободи, як й інші цінності, носять не лише індивідуальний характер, але є одночасно загальними. Свобода окремого індивіда не може бути забезпечена без свободи інших, тому особистості з яскраво вираженими

суспільними чеснотами спроможні пожертвувати собою заради збереження життя і свободи інших, як пишеться у Святому письмі: «немає більшої любові від любові того, хто віддає за друзів своє життя» [Івана 15:3, переклад І. Огієнка]. А це означає: посвята себе близьким і далеким, роду, народу, Людині. Героїчні вчинки з самопожертвою здійснюються заради відстоювання свободи як найвищої цінності людського існування взагалі.

Отже, проблема цінностей виходить за межі існування окремої людини і носить не природний, а суспільний характер. Вона має безпосереднє відношення до свободи. Цінності є там, де є свобода, свобода у широкому розумінні цього слова, якщо хочете, у філософському сенсі. Власне, сама свобода і є найвищою цінністю для людини. Цінності та свобода є нерозривними. Вони, хоч і є суб'єктивними по формі, все ж мають об'єктивний суспільний зміст. Завдяки цьому людина має можливість поступати, виходячи з власних міркувань. В залежності від того, як вона розуміє цінності людського життя, її вчинки можуть бути як моральними стосовно тих чи інших цінностей, так і аморальними. Очевидно, саме тому серед людей «блукає» висловлювання, що «людина не може бути твариною. Вона може бути кращою за тварину, або гіршою, але ніколи твариною». Напевно, це потрібно розуміти так — свободою людина може розпорядитись по-різному і саме тому суспільне життя, світ людської культури не зводиться до світу природи.

Людина творить своє суспільне буття, спираючись на цінності, які сама й виробляє. Як було сказано раніше, найвищою цінністю для неї є свобода. Але свободою можна розпорядитись по-різному. Її можна використати як в інтересах інших людей, так і супроти них.

Враховуючи свободу волі і неприродний, а суспільний характер будь-яких цінностей, останні не існують в готовій формі, їх слід впроваджувати, втілювати, відстоювати. Це той випадок, коли істина полягає не лише в тому, щоб узгодити свої поняття з об'єктивними предметами та відносинами між ними, а й у тому щоб привести недосконалі, несправедливі відносини у суспільстві з поняттями істинної свободи, істинних відносин, істинних цінностей.

Нерозуміння такого характеру цінностей, чи небажання осмислити їхню справжню природу ведуть до поводження з ними як із законами природи. Тоді апелюють до конкретних емпіричних прикладів, серед яких завжди можна віднайти такі, які нібито на практиці, в реальному житті заперечують теоретичне розуміння цінностей. Наслідком такої позиції є твердження, що наука відірвана від життя, що практика доводить

протилежне, що в житті не існує справедливості і що вона неможлива взагалі.

Коли сьогодні приходится як теоретично, так і практично відстоювати цінності людського існування, то це свідчить лише про те, на якому низькому рівні знаходиться сьогодні людська мораль, як далеко людство знаходиться від справжніх, істинних ідеалів і цінностей людського співжиття. І це не дивлячись на те, як далеко людина просунулась у пізнанні природи і створенні на основі цього знання сучасних проривних технологій. Тому зусилля в цій справі, на цьому терені потрібні і вони не повинні бути марними.

Отже, цінності створені людиною, її свобідною діяльністю. Вони представляють собою світ, що надбудовується над природним світом. Відповідно, марно очікувати та сподіватись, що вони з'являться самі по собі. Вся історія свідчить про те, що в усі часи людство боролось і добивалось свободи, як найвищої цінності людського існування. Тому важливо свободу волі людини спрямовувати на утвердження цінностей людського життя взагалі і свободи зокрема. Адже цінності є виявом людської свободи і свобідною діяльністю тільки і можуть бути втілені в реальному житті.

Леся АЛЕКСІЄВЕЦЬ

*Доктор історичних наук, професор,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
Lmalex@ukr.net*

Микола АЛЕКСІЄВЕЦЬ

*Доктор історичних наук, професор,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
malexiyevets@ukr.net*

ВДЯЧНІСТЬ ЯК НОВА МОЖЛИВІСТЬ НОВОЇ ЛЮДИНИ

За умов російсько-української війни та військових конфліктів у багатьох частинах світу, багатомірної реальності, люди на ново переглядають морально-етичні цінності, їх роль у сучасній спільноті. Та, якщо подивитися глобальніше і глибше, то бачимо, що сьогодні дедалі

частіше звучать думки провідних учених світу про еволюційну кризу. І можливості виходу з неї - нової людини, homo luminus.

Історія людства знала еволюційні кризи, близько чотирьох. Та нинішнє вимирання пов'язують безпосередньо з людиною. Власне, людина переживає зараз процес трансформації, пов'язаний із новим етичним кодексом і тілом.

У науковому просторі проблеми чуємо про квантовий перехід, чи стрибок, і властиво, людство бере у ньому участь. Тут важливе розуміння пропонує американський професор-антрополог, доктор філософії Альберто Віллольдо щодо того, у який спосіб відбуваються означені зміни. А саме – крізь сонце, під час потужних сонячних спалахів, які відбуваються на сонці. Вчений вважає, що саме в них закладені коди для нової людини й усїєї планети. Тобто, інформація, у якій міститься генетика нової людини є у світлі. Й, щоб отримати її, варто уміти працювати з власним енергетичним полем.

У цьому сенсі цінностей важливе значення має вдячність. Саме вона є ключем до звільнення, очищення і зцілення, як вважають провідні учені світу.

Так, Альберто Віллольдо говорить про відстеження енергії й очищення «відбитків», які з'являються у енергетичному полі до того моменту, коли вони безпосередньо проявляються у тілі. Власне, швейцарський філософ та психолог Карл Юнг, ось ці незцілені частинки, токсичні емоції, називав «тінню». Саме вони змушують плутати сприйняття із реальністю. Механізм тут – проекція. Якщо розуміти й головне, навчитися володіти ним, можна проектувати красу, реалізовувати наміри, втілювати мрії.

Власне, сучасні антропологи у означеному сенсі говорять про великі трансформації. Один із ключів – вдячність. Лише, будучи нею, людина може сприймати й опрацьовувати сигнали, які випромінює сонячне світло.

Якщо заглибитися в історію, бачимо у багатьох народів різних континентів культ поклоніння саме Сонцю. А отже, світлу. Вочевидь, не випадково. Адже, на тоді саме із ним пов'язувалося життя. Зрештою, як і зараз. Та сьогодні говоримо ще про нову якість. І у цих змінах вдячність відіграє базову роль.

Якщо переглянути словники, зацентруємо, що вдячність може мати різні характеристики. У конкретному випадку, мова про вдячність, яка народжує радість і задоволення, тобто, світло душі.

Ми всі тут для цього, аби відчувати її і брати участь у цьому великому трансформаційному процесі.

Катерина ГОНЧАРЕНКО
*Кандидат філософських наук, доцент,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова,
Київ, Україна
agneshka13@gmail.com*

ВІЗІ ДОМУ У СИТУАЦІЇ НЕПЕРЕДБАЧУВАНOSTI ЗМІННИХ ЛАНДШАФТУ ЖИТТЯ

Дім. В цьому понятті надто багато абстрактного, а водночас і такого конкретного змісту. Ми не задумуємося про нього доки не опиняємося в ситуації загрози його цілковитой позбутості, а коли оговтуємося, то розуміємо, що питання дому має дійсно онтологічний статус, оскільки дозволяє збагнути: хто ми є та куди прямуємо. І йдеться не лише про гайдеггерівське «мова – дім буття людини». Це дещо обширніше за свою суттю поняття. Воно надає людині розуміння власної історії, що вкорінюється завдяки досвіду спільно прожитого життя. Спільно з людьми, речами, домашніми улюбленцями etc. Дім контейнирує, не лише речі (камінці чи мушлі привезені з моря, сувенірні магніти з різних міст чи країн, нагороди тощо), а й спосіб буття його мешканців. Звісно, тут можна пригадати гегелівську думку щодо того, що пам'ять є могилою, а все, що в ній контейнирується не більше як мертвечина. Та все ж аби не було цього накопичення за яке міцно тримається пам'ять (будь-якого рівня: речевого, духовного), то людина б напевне була вигнанцем ще від самого народження.

Війна в Україні позбавила багатьох людей домівки, конкретного будинку-об'єкту; змусила покинути територію, місце приналежності; викинула в світ поза культурні ідеали. Коли Джон Гілл («Удома у світі») систематизує пласти, крізь які ми можемо характеризувати дім, то виводить три важливі аспекти: «дім, що виражає те, яким способом окремі люди або групи прив'язуються до місця, людини або об'єкта; дім як трансформація будинка-об'єкта у простір приналежності, а також дім як прив'язаність до нації, культури або ідеалу» [1, с.5]. Відповідно до цього, є змога розуміння в яких ракурсах, не лише фомується усталена ідея дому, але й структурується наша ідентичність, а відтак і набувається здатність до постійного лавіювання між вже усталеною внутрішньою істиною та хиткістю зовнішніх обставин.

Людина – це істота, яка на рівні природньо-інстинктивного схильна до маркування та окреслення власної території, яка дає їй відчуття безпеки. Вона спрагла до певного освоєння в будь-якій ситуації та умовах. Адже їй

притаманна здатність до встановлення зв'язків з людьми, місцем, речами. Однак, будучи міцно прив'язаною до сповненої айдентичними маркерами притаманної саме їй культури, вона в будь-якому випадку десь у світі буде залишатися безхатком, а відтак стан туги не полишатиме її навіть за умов набуття найліпшої оселі. Саме тому є сенс говорити про рівень та міцність встановлених з культурою зв'язків, оскільки саме крайні дозволяють набутти оте «відчуття дому».

Можна вважати, що «дім» зосереджено в будівлі, яка огорнена знайомою атмосферою та сповнена історією її мешканців (спільні свята, перші кроки, сімейні події etc.) чи в речах на яких людина нескінченно залишає відмітки належності – «моє». Та як нам відомо, це все є досить нетривким та змінним. В будь-який момент людина може втратити будинок, стати вимушеним вигнанцем з місця-об'єкту. І тоді ми звертаємо увагу на місцевість, територію, місто, яке надає відчуття належності та яке повсякчас зваблює бажанням повернутися. Наводячи приклади з оповідної дійсності Джон Гілл завважує про життя однієї жінки: «Вона виростає на фермі у горах, але тепер живе у місті. Її квартира сповнена пам'ятками про її перший дім. Вона мусить постійно повертатися до гір, аби відновити відчуття належності» [1, с. 7]. Кожного з нас буде повсякчас сповнювати туга за тим місцем, яке сформувало міцний підмурок нашої особистості, яке постійно підживлюється спогадами і специфічним способом мислення та які нездатне анулюватися навіть найскладнішими життєвими обставинами.

«Дім може набутти значення місця вигнання, паломництва чи кочового життя» [1, с.10]. І тут не важливо з яким «багатством» у валізі ти кочуєш в цей момент, але надто значимо, що в цей час знаходиться всередині самого себе. Духовну пустку ніколи не заповнить жодне з місць, власне як і не відбере того, що там знаходиться.

Наразі, кожен з українців, що втратили будинок, що вимушені були мігрувати чи переїхати до іншого місця та й навіть ті, хто знаходяться в стані постійної тривоги та непевності в завтра є фактичними чи потенційними вигнанцями у яких в природі закладено досить потужний загальнолюдський та культурний виміри прагнення дому. Це ми повсюдно бачимо на прикладі людей, які не витримали тривалого перебування за кордоном та повернулися додому нехай їх будинки й вщент зруйновано; на прикладі тих, хто не склав рук, та почав відбудовувати те, що знищив ворог; на прикладі тих, хто до останнього не полишає території, яка знаходиться в зоні підвищеної небезпеки. Як відомо ще з мітології та історії ті, хто ставали вигнанцями, лише міцніше трималися за бажане

повернення додому. Будь-то вигнання з райського саду чи блукання Одиссея; спричинене це ураганом Катріна чи війною; знищене чи понівечене при цьому майно, або і збережене.

Таким чином, ми приходимо висновку, що якими б не були змінні ландшафту життя, людина завжди знайде можливість освоїтися, оселитися та застрягти на тій чи іншій території. Та все це може не надати їй дому, якщо в неї не було міцної прив'язки до певної території, людей чи тих цінностей, які вони сповідують. Або ж навпаки, вона будь-де буде почуватися ніби вдома, оскільки осердям цього дому буде вона сама як носій тієї культури до якої вона належить.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гілл Дж. Удома у світі. Звуки та Симетрія Приналежності. Київ: Видавництво Ростислава Бурлаки, 2022. 464 с.

Віктор СІТКАР

*Кандидат психологічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка*

Степан СІТКАР

*Кандидат педагогічних наук, доцент
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
Sitkarv@gmail.com*

ВІЙНА, ЯКА ЗМІНЮЄ НАС ТА УКРАЇНСЬКИЙ СОЦІУМ: СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

З якого б періоду ми не вели відлік російсько-української війни – чи то від лютого 2014 з перемоги Революції гідності, втечі Януковича і окупації Криму, чи від 2003 року, коли виник перший конфлікт за острів Тузла, чи навіть з часів визвольних змагань ХХ століття – 24 лютого 2022 року для кожного з нас без винятку лишатиметься днем надзвичайної ваги. Важким, переломним і знаковим, для більшості українців – доленосним вододілом між умовно мирним життям «до» і життям «у війні» [4].

Актуальність даного дослідження ґрунтується на нагальному питанні: **«Яким чином війна вплинула на кожного з нас та на українське суспільство в цілому?»**.

Війна спричинила значні зміни у психоемоційному стані людей. Багато людей відреагували на події страхом та тривогою. Їхні реакції можна узагальнити у три групи:

«Тікати»: Ця група людей обрала шлях еміграції, шукаючи безпеки за межами України.

«Битися»: Велика кількість українців, прагнучи захистити свою країну, добровільно долучилися до лав Збройних Сил України та інших військових формувань.

«Завмерти»: Третя група людей відчула себе паралізованою страхом та нездатною до активних дій. Вони прагнули сховатися у своїх домівках, сподіваючись на швидке закінчення війни.

Важливо зазначити, що реакція людей на війну є індивідуальною та залежить від багатьох факторів, таких як особистісні характеристики, життєвий досвід, соціальне оточення, доступ до інформації та ресурсів.

Війна суттєво вплинула на всі сфери життя українського суспільства. Її наслідки відчуваються в економіці, політиці, освіті, культурі, демографії та інших сферах.

Економіка: Війна призвела до значних руйнувань інфраструктури, втрати робочих місць та різкого падіння рівня життя.

Політика: Війна змінила політичний ландшафт України, посиливши патріотичні настрої та згуртованість суспільства.

Освіта: Війна змусила мільйони дітей та молоді покинути свої навчальні заклади, що негативно вплинуло на рівень освіти та доступ до неї.

Культура: Війна стала каталізатором для розвитку української культури та мистецтва, які стали інструментом самовираження та опору агресору.

Демографія: Війна призвела до значних людських втрат, а також до масової еміграції українців.

Вплив війни на український соціум є складним та багатограним. Її наслідки відчуватимуться ще протягом багатьох років, – пояснює психологиня Роксоляна Вовк. Зіткнувшись із досвідом війни, люди відчувають різні емоції: тривогу, заперечення, страх, злість, безсилля, відчай, розгубленість. Та психологи запевняють – така реакція нормальна, для ненормальної ситуації [2].

Переживання воєнних катастроф такого масштабу як на рівні персональному, так і геополітичному, та ще у Європі і у XXI столітті... Чи буває гірше? Але ми не обираємо такі виклики, натомість, саме нам під силу опанувати ситуацію і реагувати на неї відповідно. Боротись чи

здаватись? Захищатись чи втікати? Ці дилеми більше ніж два роки тому стояли не лише персонально перед кожним з нас, а й перед спільнотами, цілою країною. Ці ж виклики лишаються для нас актуальними і сьогодні, на початку третього року війни з російським агресором, який не приховує, що хоче нас знищити – як людей, як націю [4].

Метою статті є висвітлити особливості змін українського соціуму та кожного/кожної з нас, які детерміновані вторгненням рашистів в Україну.

Виклад основного матеріалу. Для розв'язання аналізованої дилеми вважаємо за необхідне висвітлити контент, як змінювались ми в особистісному та суспільному зрізі за ці 803 дні? Іноді таке сканування «минулого» і «нинішнього» дає терапевтичний ефект, розуміння своїх сильних і слабких сторін. Як зазначив військовий експерт Павло Лакійчук, «так, зараз важко, але коли ми згадаємо перші дні війни, то зрозуміємо, що важко було тоді». Те, що суспільство змінює свої настрої, емоції з низки причини, зовнішніх і внутрішніх, особливо у воєнний час – безсумнівно і нормально. Але в який бік розвивається процес? Нас усіх це непокоїть [4].

Давайте детальніше розглянемо, як це виникло, як воно складалося та що вплинуло на настрої українців. Які етапи ми прожили за цей період?

Отже, як коментує П. Лакійчук, – «Вони почали блицкриг [5] (від нім. Blitzkrieg – блискавична війна, *додано нами*)». Росія розпочала широкомасштабне вторгнення в Україну, прагнучи захопити контроль над країною. Атака велася з декількох напрямків, з акцентом на швидке просування вглиб української території та захоплення ключових міст.

Однак героїчний спротив українських оборонців зірвав плани окупантів. Десанти, як повітряні, так і морські, зазнали невдачі через мужню відсіч українських військових. Росія також не змогла завоювати панування в повітрі, що стало значним шоком для її командування, зважаючи на значну перевагу в авіації.

Невдача з блискавичним захопленням України стала переломним моментом у війні. Російський наступ захлинувся, й війна перейшла в фазу позиційного протистояння. Україна, тим часом, почала нарощувати свою боєздатність, отримуючи зброю та підтримку від країн-партнерів.

На цій стадії війни можна спостерігати класичне протистояння двох армій. Україна обороняє свою землю, завдаючи ударів по ворогу, коли це можливо. Росія ж намагається просунутися вперед, але зустрічає жорсткий опір..

Другий етап – перший український контрнаступ. Весна-літо і частково осінь 2022-го. Саме цьому етапу завдячує звільненням Київщина, Чернігівщина, Сумщина, Харківщина, «ну і Харківська наступальна

операція, звільнення Херсона. Це була кульмінація періоду. А далі розпочалося протистояння, де все залежить від того, у кого більше ресурсів людських та матеріальних. І воно триває досі...». Десь ми мали перемоги, десь противник теж їх мав. Скажімо, окупація ворогом Бахмута. А ще за рік Авдіївки. «Насправді, в порівнянні з тими успіхами росіян, які вони мали за лічені дні лютого 2022 року, оця нинішня кривава баня це така собі «перемога» [4].

Військовий експерт прогнозує, що третій рік Великої війни буде відмінний від попередніх років. Без людей, без снарядів, без піхоти, без арти війну не виграти. «Але для рішучого перелому до цього всього потрібні технології. Сучасні технології, які дадуть нам змогу піднятися хоч на один щабель, вище росіян. І тоді буде все добре. А поки що важко». Він вважає, що зараз дуже важкий етап, але не найважчий. Завжди поки тримаєшся, здається, що сьогодні найважче [4].

Проте, соціальні психологи переконують, що громада перебуває у складній фазі проживання війни – близькій до депресії. Тут варто розібратись в етапах, які пододало суспільство і де ми перебуваємо нині, на 3-й рік війни, як цілісний колектив. На думку І. Губеладзе, – насправді суспільне проживання кризових ситуацій не сильно відрізняються від переживань індивідуальних. Це традиційний шок, завмирання, гнів, злість, заперечення, потім – етап прийняття та примирення. «Зараз, як на мене, етап більш депресивний. Він може бути триваліший в часі за інші, відчувається загальне виснаження, втома, поширеність депресивних станів на індивідуальному рівні і сумарно це складає в суспільстві картинку доволі депресивну» [4].

Ірина прогнозує затяжну нинішню стадію для українців, а ось вихід із неї це надзвичайно важливий процес, який залежить від вміння цілого суспільства пропрацювати травми і шукати правильні точки опори. «Це залежить від того, які дії будуть зроблені для того, щоб з неї вийти, щоб з цієї ями винирнути. Після депресії настає етап прийняття ситуації і змін, життя із ними, і це, як знаєте, точка біфуркації, від якої починається новий етап життя. Але до цієї точки хтось приходить, а хтось ні». Для якнайшвидшого подолання проблемного етапу, соціальна психологиня радить: «На суспільному рівні мають бути спільні практики прийняття втрат і якоїсь адекватної комунікації» [4].

У суспільному зрізі проживання третього року війни ми маємо зробити хронологічний відступ. Адже українське суспільство переживало не одну подібну травматичну історію. «Колективні практики опрацювання травм для нас відбувались дуже по-різному. І І Світові війни, радянська

окупація, Голодомори. Тоді не було спільного медіапростору, в якому проживаються всі ці події. Не було поширеного реагування на все, що людей травмувало». Нині Ірина звертає увагу на сучасні соцмережі, вони, як не парадоксально, можуть давати терапевтичний ефект: «З одного боку, вони посилюють переживання. А з іншого – дають відчуття єдності». Згадайте шквал взаємної підтримки у перші дні в Великій війни. «Як ти?» – два ключових слова того періоду. Непромовлені травми, заборонені теми стають через покоління, новими травмами вже для онуків. «Бо травматичний досвід має таку властивість передаватися через покоління. Не безпосереднім досвідом проживання травматичних подій, а через зразки поведінки» [4].

«Наприклад, тема Голодомору була заборонена, не можна було говорити навіть вдома на кухні, як наслідок ми отримали аж три покоління з колективною травмою». Так і нині «люди війни» (один із термінів на позначення суспільств, які живуть під час воєнної агресії, – ред.), уже з інших причин, але теж можуть передати травму своїм онукам.

Чи вистачає нині нам ресурсів для адекватного подолання кризи? «Ну, про адекватність в умовах такої війни говорити важко, але основне тут – ми встояли, втримали країну і виборюємо її. Це, безумовно, показник зрілості, сили суспільства. Можливо, не загальною на 100%, але це й неможливо. Втім, у нас достатньо критичної кількості людей, які за собою локомотивом тягнуть всіх інших». Як індивідуальне проживання війни, так і суспільне, зіткане із різних проявів та емоцій, дуже різних і нелінійних. «То ж чи буде травму в майбутньому прожито чи передасться вона далі – залежить від того, як кожен з нас опрацює цей досвід» [4].

Соціальна психологиня підкреслює, що українське суспільство активно шукає способи подолати травму та депресивні стани, спричинені війною. Ця тенденція чітко простежується у зростаючому попиті на фахову психологічну допомогу. Важливу роль у цій сфері відіграла національна програма Олени Зеленської «Ти як?». Завдяки цій ініціативі проблема психічного здоров'я українців вийшла з тіні, а люди перестали соромитися звертатися за допомогою.

Зростання звернень до психологів свідчить про те, що українці готові йти на шляху до зцілення. Чим більше людей отримують доступ до фахової допомоги, тим краще вони зможуть впоратися з наслідками травми та депресії.

Окрім звернень до психологів, важливо також наголошувати на важливості самопомоги. Оволодіння простими техніками, як-от

медитація, дихальні вправи, ведення щоденника, може значно покращити емоційний стан та допомогти впоратися з негативними переживаннями.

Шлях до подолання травми та депресії буде складним, але українське суспільство вже робить важливі кроки у цьому напрямку. Разом, завдяки єднанню та спільним зусиллям, ми зможемо зцілитися та стати сильнішими.

То ж зафіксуємо, що нині, на думку І. Губеладзе: «У нас найскладний етап. Проживання депресії, момент нащупування точки опори. Якщо ми цього не зробимо з різних причин, депресія може бути дуже затяжною і деструктивною. А всі попередні етапи: шок, заперечення, горювання є закономірними, «автоматичними» їх важливо дозволити собі прожити». Тому, пошуки точки опори, шляхів руху це дуже важливо і дуже складно. І це, знову ж таки, про зрілість суспільства і готовність брати відповідальність за життя – своє і країни [4].

В дослідженні заслуговують на увагу також думки респондентів, щодо контексту, «Які зміни відбулися з нами на персональному рівні?». На думку дослідниці Н. Позняк: »Багато що з вищезазначеного пережила і я. І під обстрілами в Гостомелі, і в Тернополі 1,5 місяця. Та й зараз більше тримаюся режиму не «Життя», а «Виживання». Але війна позбавила мене багатьох зайвих речей. Я стала абсолютно вільною від «А що люди скажуть». Вчуся жити тут і зараз. Познайомилася з такими фантастичними людьми, з якими за жодних інших обставин не перетнулася б. А головне – зрозуміла суть гасла «Україна понад усе», кожною клітинкою свого тіла і свідомості. Тому – прорвемося. Житимемо!» [4]

Інша респондентка, комунікаційниця О. Бабчук, зазначає: »Розумію одне: я стала зовсім інша. Дуже хочеться хоча б деколи повертатися у стан «до», я тепер розумію, який він був ресурсний. Але це неможливо. А найбільше відкриття – я значно сильніша, ніж думала про себе. Це усвідомлення сили підтримує мене зараз» [4].

Як **висновок** зазначимо думку про те, як великі війни змінюють суспільство, яку висловила соціологиня Ела Лібанова. «Вони посилюють характерні риси, які були неочевидні. Ніхто не очікував, що українці 24 лютого так стануть на смерть, ми самі цього не очікували. Здатність українців до самоорганізації, здатність єднатися за необхідності відіграла важливу роль від 24 лютого. Ця підсвідома здатність до самоорганізації була нам завжди притаманна, тільки не було причин її демонструвати. Війна ці причини сформувала [3].

Проте, колективну воєнну травму ми проживатимемо ще тривалий час навіть після перемоги. Чуда не буде – війна не завершиться в один день. Психологи кажуть, що, з одного боку, всі персонально дуже очікують перемоги, разом із тим – вони дещо бояться того періоду. Багато інформації стане відкритою, а змобілізований стан українців мине і ми матимемо ще одну психологічну кризу – післявоєнну і скоріш за все – більш тривалу. Проявляться як психологічні хвороби, так і ті, що є наслідком хронічного стресу. Тому психологи та інші фахівці з перших днів повномасштабної війни докладають максимум зусиль, щоб мінімізувати наслідки воєнного періоду [1].

ЛІТЕРАТУРА

1. Гліжинська О. Психологічний стан українців у воєнний період. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3716026-psihologicnij-stan-ukrainciv-u-voennij-period.html> (дата звернення 30.04.2024).
2. Психологічне здоров'я українців під час війни і як його врятувати. URL: <https://www.holosameryky.com/a/vijna-ukraina-dopomoha-psuholog-psuholohichnapidtrumka-mentalnezdorovja/6715242.html> (дата звернення 30.04.2024).
3. Скільки залишилось українців? Хто не повернеться? Яким буде українське суспільство та економіка? Інтерв'ю з соціологинею Еллою Лібановою. <https://forbes.ua/war-in-ukraine/skilki-zalishilos-ukraintsiv-khto-ne-povernetsya-yakim-bude-ukrainske-suspilstvo-ta-ekonomika-intervyu-z-sotsiologineyu-elloyu-libanovoju-17012023-11104> (дата звернення 26.04.2024).
4. Скуратівська Я. Два роки, які змінили Україну. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3831492-dva-roki-aki-zminili-ukrainu.html> (дата звернення: 28.04.2024).
5. Словник іншомовних слів / за ред. О.С. Мельничука. Київ: Головна редакція УРЕ, 1975. С. 103.

Антоніна ЯРУЧИК

*Кандидат філософських наук,
Волинський національний університет
імені Лесі Українки,
Луцьк, Україна
A_Yaruchyk@ukr.net*

ЦІННОСТІ ЯК ОСНОВА ДУХОВНОГО СВІТУ ЛЮДИНИ

Немає сумніву, що духовний світ людини ґрунтується на складному переплетенні цінностей. Саме тому аксіологічна проблематика завжди привертала увагу видатних філософів минулого й сьогодення, адже вона лежить в основі формування людської особистості.

При аналізі різних підходів до цінностей стає очевидною їх різноманітність. Цінності відрізняються не лише за своїм змістом (насолада, користь, влада, свобода), але й за спрямованістю. Деякі з них мають позитивний характер, як щирість, співчуття та милосердя, а інші – негативний, наприклад, лицемірство, байдужість та скупість. Існує поширена класифікація цінностей, де «вищі» (духовні) цінності пов’язані з інтелектуальним розвитком людини, а «нижчі» орієнтовані на задоволення поточних потреб [2].

Гідність, честь і совість – це не просто слова, а фундаментальні духовні цінності, які протягом століть визначають сутність людини. Їхнє значення неможливо переоцінити, адже саме вони формують моральний компас особистості та орієнтири в мінливому світі. Важливо зазначити, що гідність, честь і совість не є лише емоційними переживаннями, які виникають при усвідомленні певних ситуацій. Ці поняття глибші, адже вони сягають рівня самоусвідомлення людини та її уявлень про те, як до неї ставляться інші [1].

Суть людської гідності полягає у взаємопов’язаних аспектах самооцінки та визнання цінності зі сторони суспільства. З одного боку, людина усвідомлює свою внутрішню цінність, свою унікальність та право на повагу. Це почуття ґрунтується на самоусвідомленні, самоповазі та вірі у власні можливості. З іншого боку, суспільство визнає важливість кожної людини, рівність всіх людей та необхідність ставитися до них з повагою. Це визнання виражається в законах, нормах та звичаях, які захищають права та свободи людини.

Поняття гідності нерозривно пов’язане з такою духовною цінністю, як честь. Честь – це те, як людина ставиться до себе та як до неї ставиться суспільство, визнаючи її частиною певної соціальної групи. Вона виступає своєрідним регулятором поведінки індивіда, визначаючи його взаємодію з суспільством і навпаки. Честь ґрунтується на сукупності особистих якостей, які зумовлюють реальні заслуги та досягнення людини перед іншими та перед суспільством загалом. Ці якості формують навколо неї ореол доброго імені та авторитету, здобуваючи повагу оточуючих. Незважаючи на те, що критерії честі об’єктивно залежать від культурно-історичного контексту та рівня розвитку суспільства, люди прагнуть дбати про свою репутацію. Інколи ці прагнення стають настільки сильні, що людина витрачає все життя на очищення свого імені.

Совість – це невидимий компас, що веде людину шляхом етики та відповідальності. Вона виступає внутрішнім суддею, оцінюючи вчинки й думки з точки зору добра і зла. Ця вроджена риса спонукає людину

дотримуватися норм суспільства, виконувати свої обов'язки та поважати інших. Сівість тісно пов'язана з самоусвідомленням. Вона змушує людину замислюватися над наслідками своїх дій, оцінювати їх моральний вплив на себе та оточуючих. Це почуття не дає спокою, коли людина чинить нечесно або несправедливо, і, навпаки, дарує відчуття задоволення, коли вона вчиняє добро. Розвинена сівість вважається ознакою зрілої особистості. Вона свідчить про високий рівень інтелекту та емпатії, адже здатність розуміти й перейматися почуттями інших людей є ключовою рисою духовності. Така людина здобуває повагу та визнання в суспільстві, адже її вчинки ґрунтуються на щирості, чесності та справедливості.

Сівість – це не просто абстрактне поняття, а потужний інструмент самовдосконалення. Вона допомагає людині самоаналізувати свої дії, робити висновки та прагнути до кращого. Цей внутрішній камертон веде людину шляхом морального зростання, роблячи її не лише цінним членом суспільства, але й особистістю з багатою душею.

Народна уява, шукаючи втілення таких чеснот, як честь, сівість і гідність, створила образ героя. Цей герой неодмінно сильний, мужній, красивий і готовий нести на своїх плечах більше відповідальності, ніж інші. Він гостро відчуває нагальні потреби свого часу і завдяки своїм інтелектуальним, фізичним та морально-психологічним якостям здатен значно впливати на хід подій. Суть героїзму полягає в цілісній системі взаємопов'язаних духовних, вольових та практичних якостей. Це єдність чітко визначених ідеалів, глибоких переконань, стійких моральних принципів, які проявляються у твердій впевненості, непохитному почутті обов'язку, безстрашності, відвазі та здатності в критичні моменти докладати максимальних зусиль. Ця система принципів не лише скеровує дії людини, але й формує її думки, наміри та мотивацію. Вона стає взірцем для наслідування, збуджуючи уяву інших людей та формуючи в суспільстві очікування щодо належного вчинення в певних ситуаціях.

Соціальний простір, де виявляються гідність, честь і сівість, надзвичайно широкий. Ці цінності не обмежуються особистим життям, а поширюються на всі сфери суспільства, включаючи науку, освіту, культуру, економіку, політику тощо. Кожна епоха мала своїх героїв, які своїми вчинками та життям втілювали ідеали честі, сівісті та гідності. Їхні образи ставали зразками для наслідування та знаходили відображення у культурній спадщині.

Важливо також зазначити, що не існує єдиної відповіді на питання про те, що таке честь, сівість і гідність. Ці поняття складні та багатогранні, і вони інтерпретуються по-різному протягом історії та в різних культурах.

Для німецького філософа Іммануїла Кант було очевидним, що ми повинні діяти так, щоб наші дії можна було б узагальнити на всіх людей, якби ми хотіли жити в справедливому та моральному світі. Ми не повинні використовувати інших людей для досягнення своїх цілей, а ставитися до них з повагою та гідністю [3].

Підсумовуючи, можна зазначити, що цінності – це основа духовного світу людини. Вони роблять наше життя змістовним, дають нам можливість підніматися над повсякденністю, прагнути до кращого. Розвиток духовних цінностей – це постійний процес, який потребує від людини зусиль, самовдосконалення, роботи над собою. Але це того варте, адже саме цінності дають нам внутрішню силу та стійкість й роблять наше життя духовно значимим.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аболіна Т. Цінності моральні. *Філософський енциклопедичний словник*; за ред. В. І. Шинкарука. Київ: Абрис, 2002. С. 708–709.
2. Лісовий В. Цінності. *Філософський енциклопедичний словник*; за ред. В. І. Шинкарука. Київ: Абрис, 2002. С. 707–708.
3. Kant's Moral Philosophy. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. *First published Mon Feb 23, 2004; substantive revision Fri Jan 21, 2022*. URL: <https://plato.stanford.edu/entries/kant-moral>.

Любов КОНДРАТЮК

*Кандидат філософських наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
kondrliuba@ukr.net*

Світлана ШЕВЧУК

*Кандидат філософських наук, доцент,
Поліський національний університет,
Житомир, Україна
sveta_schtvchuk@ukr.net*

I. КАНТ ПРО ФОРМУ ДОБРА І ЗЛА ТА ДОБРУ ВОЛЮ

22 квітня цього року інтелектуальна спільнота людства відзначила трьохсотріччя від дня народження Імануеля Канта. Творча спадщина цього видатного німця по праву належить усьому людству. Його вважають одним із засновників гуманістичної етики. З огляду на внесок у спеціальне дослідження моралі І. Канта можна поставити поряд з Аристотелем.

Складне сплетіння понять часто приховує від пересічного погляду турботу і тривогу філософа про долю людини. Однак, основні морально-етичні ідеї філософа не тільки не застаріли, а й набули сьогодні нового, більш глибокого та доленосного звучання. Останні події в світі засвідчують непевні перспективи людства на майбутнє. На тлі російсько-української війни, що продемонструвала факт зіткнення цивілізацій та їх цінностей, стало очевидним, що подальший розвиток людства, якщо продовжуватиме бути неконтрольованим, неминуче призведе до загибелі і його самого, і світу природи. Це повертає нас до проблеми вибору провідних цінностей, зокрема цінностей моральних, які стають сьогодні імперативами виживання. Тому вічне і основне питання етики – про добро і зло в світі і в людині – актуальне, як ніколи.

Своєрідність етики І. Канта полягає в тому, що він відмовився бачити в природі підвалини добра. І. Кант розробив теорію моральності, котра виходить з припущення про позаемпіричну, надчуттєву природу вищих моральних цінностей. Добро він вважає атрибутом автономної моральної волі; добрим, на його думку, є вчинок, що відповідає моральному закону. Йдеться про те, що добро є провідною ідеєю моральної свідомості. Ідея ж, як визначав її І. Кант, це таке поняття розуму, зміст якого не може бути вичерпаний жодним конкретним емпіричним спогляданням, ідея завжди більша, ніж будь-яке конкретне визначення, конкретний образ; вона завжди виходить за їхні межі. Тому вона і примушує, як говорив І. Кант, «мислити більше» [2, с. 210].

У вступі до «Основоположень метафізики моральності» І. Кант формулює вихідну аксіому своєї теорії етики, стверджуючи, що закон, якщо він має силу морального закону, тобто є основою зв'язку, обов'язково містить в собі абсолютну необхідність [3, с. 4]. Отже, не може бути схильності до добра, яке нібито в нас вже є і самостійно діє, а ми вже можемо спеціально про нього не пам'ятати. Бо добро, за Кантом, мусить свідомо здійснюватися з наявності сили на його реалізацію або за внутрішнім станом. А внутрішній стан пов'язаний з формою. Форма – це те, що утримує, а добро – це така сутність, яку потрібно постійно утримувати. Тільки тоді можна зрозуміти, що таке зло в метафізичному, філософському значенні. Зло – це віддавати себе стихійному. Це розпущеність. За І. Кантом, віддання себе стихійному плину є схильністю, або визначально злим, притаманним людській природі.

Визначаючи наявність у свідомості кожної людини морального закону, І. Кант вбачає джерело зла в нейтралізації цього закону хибними мудруваннями і постійними поступками себелюбству. Злою людина буває

не тому, що їй притаманна чуттєвість (це розповсюджена помилкова інтерпретація І. Канта), а тому, що вона, будучи здатною керувати своїми спонуками, робить щось всупереч моралі. Він зазначав, що будь-яка схильність буває або фізичною або моральною, тобто стосується сваволі людини як істоти природної або ж її сваволі як істоти моральної. В першому випадку немає жодної схильності до морального зла, адже моральне зло повинно виникати зі свободи, а фізична схильність, що ґрунтується на чуттєвих спонуках, до будь-якого застосування свободи, чи буде воно спрямоване на добро, чи на зло, може вкорінюватися тільки в моральній здатності сваволі. Аморальність виникає не в чуттєвих потягах і не в розумі, а в тій точці, де ці здатності поєднуються.

Для подолання схильності до зла недостатньо ні власних зусиль людини як природної істоти в значенні психологічних спонук, поривань, намірів, ні вдосконалення соціального устрою. Все це марно, якщо немає відповідної форми. Тільки на формі, вважає І. Кант, все тримається, а не на наших намірах, намірах в значенні бути хоробрим, бути добрим, тобто деякі потуги, усвідомлені як «добро», тощо. Цього недостатньо. Є ще й об'єктивні, зовнішні опори, на які людина хоче опертися. Це, наприклад, улаштування суспільного і соціального життя. Тобто, проблема не в тому, щоб добре улаштувати життя, а щоб була форма, та щоб вона не містила в собі основи для зла, потворності і виродливості. І все це не ми самі і не в нас, як випадкових, емпіричних індивідах, а в формі. Отже, добро є добро, навіть якщо ніхто не добрий. Критерії тут абсолютні і очевидні, як відмінність між правою і лівою рукою.

Моральні закони – це абсолютна межа людини, та остання риска, через котру не можна переступити, не втративши людського. Що ж може виступити в якості абсолютного начала? Відповідь Канта – добра воля. Все інше, крім доброї волі (матеріальні цінності, особисті чесноти), може перетворитися на зло, а тому не може бути безумовною цінністю, яку беззастережно диктує розум. «Годі й казати, – твердо заявляє Кант, – що розумному беззастережному спостерігачеві в жодному разі не принесе задоволення навіть вираз постійної успішності людини, якщо він не прикрашений жодною рисою чистої і доброї волі; отже, добра воля є, напевне, необхідною умовою навіть гідності бути щасливим» [3, с. 2].

Кант недовірливо відноситься до щастя. На його думку, людина не може не прагнути щастя, бо не може не йти за законами життя. Тому на стороні гедоністичної етики сильні аргументи. Але чи можна на задоволенні, навіть витонченому, обґрунтувати моральні закони? Ні, каже Кант, бо людина, здійснюючи щось моральне тільки зі схильності, може

зрадити цій схильності завтра, коли на іншу шальку терезів буде покладено сильнішу спокусу, або небезпеку. Тому моральна схильність існувати може, але це дуже крихка річ: її важко зберегти і легко втратити. Канта не цікавлять випадки, коли люди зберігають моральність тільки тому, що ніхто і ніщо їх невинність не спокушає. Наприклад, не крадуть, але не тому, що це відповідає їх уявленню про обов'язок, а тому, що не випадає нагода; трапляється, що коли ситуація змінюється, ті ж люди – крадуть. Отже, у Канта чиста моральна форма витісняє етику здатності бажання.

Ніщо з властивостей людського духу, якостей людської душі, зовнішніх благ, чи то дотепність, мужність, здоров'я тощо, немає безумовної цінності, якщо за ними не стоїть добра воля. Добра воля і є чиста (безумовна) воля, тобто воля, на яку не здійснюють жодного впливу зовнішні мотиви. Воля притаманна тільки розумній істоті. Розум потрібен для того, щоб породити не волю як засіб для будь-якої іншої мети, а добру волю саму по собі, все інше могло б існувати і без розуму. Чиста добра воля не існує поза розумом саме тому, що вона чиста, не утримує в собі нічого емпіричного. Це ототожнення розуму і доброї волі складає вищу точку, саме серце кантівської філософії.

Ототожнення доброї волі і розуму свідчить, що об'єктивно вона визначається безумовним законом, а суб'єктивно – уявленням про закон як такий. Кант пов'язує його з поняттям поваги. Необхідність дії з поваги до закону є обов'язок. Коли ж воля є доброю? Тоді, коли вона намагається виконати обов'язок. Там, де до добра веде схильність, доброї волі немає; тому для Канта вчинки, здійсненні під впливом схильності, не були «моральними»; ними були лише вчинки, здійсненні з обов'язку. У вчинку з почуття обов'язку, – зазначає І.Кант у «Критиці практичного розуму», – на людину «не впливають жодні спонуки схильностей як визначальні підстави» [1, с. 175]. Це протиставлення схильності і обов'язку і визначило ригористичний характер етики Канта. Мати добру волю означає мати такі суб'єктивні принципи воління (максими), котрі включають в себе бажання бути зведеними до всезагального закону.

Однак одна справа – воля і розум як такі, а інша – людські воля і розум. Людська воля керується не тільки розумом. Тому моральний закон у випадку людської волі виступає як примус, як необхідність діяти наперекір тим багатоманітним суб'єктивним емпіричним впливам, котрі цю волю випробовують. Тому моральний закон набуває форми примусового воління – імперативу. Знаменитий категоричний імператив Канта є тим загальним моральним законом, що дає змогу людині розв'язати суперечності свободи і необхідності. Але це досить своєрідний

закон. Він стосується не змісту вчинку і не того, що з нього випливає». Отже, його імператив є чисто формальним, а тому вся етика може бути лише формальною. На перший погляд, це звучить парадоксально, незвично, але тут криється серцевина кантівського підходу: яскравим проявом і доказом свободи він вважає здатність людини добровільно, усвідомлено, розумно підпадати під примус морального закону, а значить – самостійно чинити згідно обов'язку. Цей закон не вказує людині на конкретні обов'язки і нічого не забороняє. Він вимагає одного: в усіх своїх вчинках людина повинна приймати рішення самостійно. Принцип самостійності, автономії волі, за І. Кантом, є єдиним принципом моралі. Людина повинна брати на себе ризик самостійного вибору і відповідальності за наслідки свого вчинку, тобто чинити так, ніби від її дій залежить доля всієї світобудови. Єдиний безумовний імператив звучить так: «Чини так, щоб максима твоєї волі завжди могла мати також і силу принципу всезагального законодавства». «Der categorische Imperativ ist also nur ein einziger, und zwar dieser: handle nur nach derjenigen Maxime, durch die du zugleich wollen kannst, daß sie ein allgemeines Gesetz werde» [3, с. 52].

Вся людська моральність виводиться з цього принципу. Кант вважає, що в своїх конкретних моральних справах людина повинна піднятися на найбільшу вершину, розуміти, що кожен вчинок, в який залучені певні люди, речі, обставини, так чи інакше позначиться на всьому людстві. Таким чином, потрібно «вибирати» в кожному конкретному вчинку долю, гідність людяності. Йдеться, звичайно, про моральний ідеал. В реальній практиці навряд чи можна знайти таких людей, котрі в своїх вчинках керувалися б кантівськими рекомендаціями. Але Кант і не вимагає цього. Але стверджує, що ніщо інше не може бути назване моральним у вищому значенні цього слова. І коли відбувається якась дія на арені дуже складних суперечностей сучасного світу, то відразу належить з'ясувати, чи йдеться про інтереси приватні: інтереси окремих людей, будь-яких груп чи навіть країн, чи про загальнолюдські інтереси. Будь-які дії, які використовують людей як засіб – аморальні.

Проте, як бути, якщо людина не хоче ризикувати там, де йдеться про добро і зло, адже вона – не Бог і в неї є побоювання, що своїм втручанням вона може наробити багато лиха? Відповідь одна: людина не може не ризикувати. Кожна мить її життя – мить вибору між добром і злом. Якими б обставинами, що призводять до того чи іншого вчинку, людина себе не виправдовувала – вона вільна в своєму виборі. Нам нізвідки отримати свободу, якщо ми не наважимося бути вільними. Без вільних моральних

вчинків, наших власних та інших людей, у світі не запанують свобода і добро.

Заслуга Канта в тому, що своєю етикою він розвинув глибинний пласт євангельської моралі – моралі вільного вибору. Адже всі заповіді Христа зводяться до того, що людина наділена частинкою божественної сутності – творчістю, що вона повинна діяти, виходячи із своєї свободи волі, і брати на себе всю відповідальність за наслідки своїх учинків. Добро, що йде від Бога, знаходиться всередині людини. Реалізація його є подвигом особистості. Парадоксальність кантівської етики полягає в тому, що вона категорично вимагає від нас усі сили свої покласти на боротьбу за добро і, водночас, запроваджує найсуворішу заборону на загальне визначення добра, відкидає всі змістовні «правила» добра, що нав'язуються людині ззовні. Отже, вміння робити добро, за Кантом, – це найвищий творчий акт, а творчість – ризик, і саме готовність до ризику є міра творчого таланту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кант І. Критика практичного розуму. Пер з нім. І. Бурковський; наук. ред. А.Єрмоленко. Київ: Юніверс. 2004. 240 с.
2. Кант І. Критика сили судження. Пер з нім В. Терлецький. Київ: Темпера, 2022. 904 с.
3. Kant I. Grundlegung zur Metaphysik der Sitten. URL: https://groundlaying.appspot.com/pdf/gms1786v_kant-scholar.pdf

Наталія МОРСЬКА

*Кандидат філософських наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
morska_nataliia@tnpu.edu.ua*

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

24 лютого 2022 року російські війська здійснили повномасштабне вторгнення і розпочався новий виток російсько-української війни, яка тягнеться ще з 2014 року і до цього мала локальний характер. Президент України Володимир Зеленський на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України, відповідно до статті 106, пункту 20 Конституції України [1], у зв'язку з агресією Російської Федерації проти України, видав Указ «Про введення воєнного стану в Україні» із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року строком на 30 діб [2], який згодом був неодноразово продовжений аж до цього часу. В Україні відбулась

кардинальна зміна суспільної ситуації: агресія російських окупантів і умови воєнного часу актуалізували питання прав людини та можливість їх нормативно-правового забезпечення і реалізації. Нормативно-правове забезпечення – це визначення правових механізмів, як на внутрішньому, так і на зовнішньому рівнях – національному та міжнародному, які регулюватимуть та утверджуватимуть непорушність прав людини. В умовах воєнного стану вони можуть бути обов'язковими і примусовими (договірні зобов'язання, правила, державні закони) або добровільними (кодекси поведінки, пакти про добросусідство та ін.).

На національному рівні основним Законом України, що закріплює права та свободи людини в Україні та має найвищу юридичну цінність, в умовах воєнного стану є і залишається Конституція України. Стаття 3 Конституції України визнає «людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою цінністю, а головним обов'язком держави визначає утвердження і забезпечення прав і свобод людини. Зміст і спрямованість діяльності держави становлять права і свободи людини та їх гарантії» [1]. Розділ II Конституції України присвячений формулюванню прав, свобод та обов'язків людини і громадянина, серед яких: «право на життя, право на вільний розвиток своєї особистості, право на свободу та особисту недоторканність, право на недоторканність житла, право на особисту кореспонденцію, право на свободу думки, слова, право на свободу пересування» та ін. [1]. Інші нормативно-правові акти та закони України застосовуються на основі Основного Закону.

Указ Президента України «Про введення воєнного стану» чітко зазначає «вичерпний перелік конституційних прав і свобод людини і громадянина, які тимчасово обмежуються у зв'язку з введенням воєнного стану із зазначенням строку дії цих обмежень...» [4]. Зокрема, в Указі Президента України у п.3 зазначається, «що на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права й свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України...» [4].

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» визначає зміст правового режиму воєнного стану і серед інших правових засад регулює й гарантії прав і свобод людини. Зокрема, ст.1 цього Закону дає чітке визначення воєнного стану, як особливого правового режиму, регламентує відповідні повноваження органів державної влади та військових адміністрацій тощо, а також визначає «тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини...» [4].

Закон України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» регулює примусове відчуження майна, що допускається у місцевостях, на територіях, де ведуться бойові дії. Цей Закон здійснюється за рішенням Головнокомандувача Збройних Сил України [7].

На зовнішньому вимірі європейський цивілізаційний вибір України, визначення фундаментальних цінностей, прав і свобод, а також визнання суверенітету держави та визнання порушення авторитарною державою-агресором незалежності України має контролювати міжнародне гуманітарне право, яке «спрямоване на захист цивільного населення від впливу збройного конфлікту та тих, хто припинив брати участь у воєнних діях» [6]. Принцип гуманності як основний принцип міжнародного гуманітарного права «об'єднує всі положення у логічно побудовану систему норм, які застосовують під час збройних конфліктів і тісно пов'язані з суміжними галузями міжнародного права» [6]. Реалії війни в Україні засвідчують, що російські загарбники ігнорують усі міжнародні закони та нормативно-правові акти, порушують визначені права щодо держави та щодо мирного населення.

На захист прав людини на міжнародному рівні, а також забезпечення прав людини на тимчасово окупованих територіях, спрямоване «Міжнародне право прав людини». «Як міжнародне гуманітарне право, так і міжнародне право прав людини має на меті забезпечення права людини на власну гідність, націлені на захист від тортур» [8]. Українські реалії засвідчують наджорстоку поведінку російських агресорів, які «не просто порушують базові права людини: право на життя, право на свободу та повагу до людської гідності та ін., а про цілеспрямований геноцид української нації» [8].

Як висновок, можна зазначити, що тема забезпечення прав людини в умовах воєнного часу є надактуальною. Сьогодні в умовах війни зафіксовані численні факти порушення прав людини, у першу чергу російськими агресорами, що мають бути взяті до уваги тепер і після закінчення війни, які «потребують і потребуватимуть негайної належної реакції та оцінки усієї прогресивної світової спільноти, усіх дієздатних у моральному вимірі міжнародних організацій та інституцій» [8]. В Україні як у сучасній європейській державі, яка відстоює демократичні цінності, права людини мають бути непорушними та захищеними як національним, так і міжнародним законодавством. «Цивілізований світ має виробити механізм покарання держави-загарбниці, яка має ядерне озброєння, а

збройна агресія росії проти України, має бути належно оцінена і визнана як геноцид українського народу» [8].

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>. (дата звернення: 18.04.2024).
2. Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64 «Про введення воєнного стану в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#n2>. (дата звернення: 18.04.2024).
3. Закон України «Про правовий режим воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>. (дата звернення: 18.04.2024).
4. Закон України від 24 лютого 2022 року № 2102-IX «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-IX#Text>. (дата звернення: 18.04.2024).
5. Міжнародне гуманітарне право. URL: <https://minre.gov.ua/rubric/mizhnarodne-gumanitarne-pravo>. (дата звернення: 19.04.2024).
6. Закон України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#Text> дата звернення: 19.04.2024).
7. Морська Н.Л. Права людини в умовах воєнного часу. «Російсько-українська війна: право, безпека, світ». Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції, м. Тернопіль, Західноукраїнський національний університет, 29-30 квітня 2022 р. Тернопіль: ЗУНУ, 2022. 357 с., с.104-108

Володимир НАУМЧУК

*Кандидат педагогічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
v_i_n@tnpu.edu.ua*

АКСІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ГРИ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ ЙОГАНА ГЕЙЗІНГІ

Гра є всеосяжним інтегративним чинником існування людини і пізнання нею навколишнього світу та самої себе. Виступаючи універсальним шляхом передачі наступним поколінням попередніх надбань людства, різнобічним способом розкриття символічних втілень розвитку цивілізації і конструювання нових цінностей, смислів та ідей, це складне й багатогранне явище допомагає кожному індивіду реалізувати основне своє призначення – відбутися як людині.

Проблеми перетворення у грі всієї людської природи, перевтілення людини і пов'язані з цим зміни, ставлять перед гуманітарними науками нові завдання – забезпечити за допомогою ігрового феномена необхідні

умови для формування самостійної творчої особистості з високими духовними цінностями, власним світорозумінням й світосприйняттям, спроможної ефективно діяти відповідно до суспільних та особистих запитів і потреб.

Якщо, наприклад, філософія розглядає гру світоглядною категорією, за допомогою якої формується розуміння природи світу та людської сутності і здійснюється пошук сенсу життя, то в галузі культури, що характеризується визначенням ідеалу, ігровий феномен постає універсальним шляхом передачі наступним поколінням попередніх надбань людства, різнобічним способом розкриття символічних втілень розвитку цивілізації і конструювання нових цінностей, смислів та ідей [2, с. 95].

Людство створює культуру, яка охоплює різні сторони взаємодії самої людини із собою, іншими особами, суспільством та природою. А навколишній світ впливає на діяльність і поведінку людини саме тим, що остання у своєму житті не може не враховувати природне середовище. Це дійсність, з якою вона пов'язана роками еволюції. При цьому спонукальним імпульсом для людини у протиставленні себе природному середовищу з самого початку виступала гра, яка поступово, з розвитком суспільства, перетворюється в усталене суспільне явище, у самостійний вид людської діяльності.

За висловом З. Фрейда, культура – це: «порядок в уявленнях і діяльності людей, що протистоїть Хаосу» [3, с. 478]. Вона упорядковує суспільні процеси та особистий спосіб життя, регулює діяльність людини, координує її знання і вміння, узгоджує здібності з можливостями й зусиллями. Орієнтуючись на ідеал, культура завжди потребує рівноваги духовних і матеріальних цінностей, трактування яких передбачає розуміння закладеного у них смислу. Зокрема гуманістичний смисл культури полягає не лише у створенні цінностей, що збагачують її матеріальну скарбницю, але й у тих змінах, що відбуваються у людини в процесі їх засвоєння – формуванні духовної сфери особистості.

У житті людина завжди спирається на певні цінності і діє на основі моральних принципів та переконань. Ґрунтуючись одна на одній, всі цінності нерозривно поєднані, утворюючи певну ієрархічну побудову. У кожної людини є визначальні цінності і похідні від них, що дозволяє з'ясувати їх структуру й упорядкованість, зрозуміти імпульси життєдіяльності. В ігровій діяльності людина, як фундатор і суб'єкт культури, не лише транслює та пояснює цінності, відкриває різні їх смислові сторони, а й створює нові. Зі свого боку, у цілісному контексті

культури сама гра, яка забезпечує особистості свободу дій, розглядається всеохопним спонукальним механізмом структуризації навколишньої дійсності.

У концепції Й. Гейзінги гра постає вищим проявом сутності людини. Вона передує культурі, творить її і починається власне як сама гра. На думку нідерландського культуролога, гра є первинною формою організації життя, що передається в суспільстві на рівні загальних прототипів соціальної поведінки та дій. Значення праці, як культууроутворюючого чинника історії, ставиться під сумнів та заміщується грою, яка, за твердженням автора, і є стрижнем формування культури людства. Адже змінам, що реально відбуваються у навколишньому середовищі передують перетворення у власній уяві людини, які вона вже реалізовувала у грі.

Гра – це символ сподівань людини, її активність, боротьба з собою та змагання з іншими людьми, протистояння обставинам і долі. Вона доповнює, урізноманітнює і прикрашає життя, унаслідок чого стає необхідною для кожної особистості, незалежно від віку, статі, професії чи соціального стану. Розкриваючи роль гри у всіх сферах життєдіяльності людини – у мові, правосудді, війні, мудруванні, поезії, філософії, мистецтві, Й. Гейзінга проголошує її універсалією культури. І «чим більше здатна гра підвищувати життєвий тонус когось одного або групи, тим глибше вона входить в культуру» [1, с. 59]. Зі свого боку, культура укорінена у благородній грі, яка компенсує, нейтралізує й усуває недоліки дійсності. На думку Й. Гейзінги, «Гра встановлює порядок, вона сама є порядок. У цьому недосконалому світі, у цій метушні життя вона втілює тимчасову, локальну досконалість. Порядок, що встановлюється грою, непорушний. Найменше відхилення від нього заважає грі, вторгається у її самотутній характер, позбавляє її власної цінності. Цей глибоко внутрішній зв'язок з ідеєю порядку і є причиною того, чому гра ... такою значною мірою знаходиться в області естетичного. Гра схильна бути красивою. Цей естетичний фактор, можливо, є не що інше, як нав'язливе прагнення до створення впорядкованої форми, яке пронизує гру у всіх її проявах» [1, с. 17].

Задовольняючи у різних буттєвих формах ідеали індивідуального самовираження і суспільного життя, гра створює умови для реалізації потенціалу кожної особистості, становлення її індивідуальності. Оскільки гра бездоганна, як і довершений гуманістичний початок культури, то вчений перетворює саму культуру у подібний компенсатор буття особистості. Справжня культура не може існувати без того чи іншого ігрового змісту. При цьому надзвичайно важливим є те, що «справжня

культура вимагає завжди і в будь-якому відношенні *fair play* [чесної гри], а *fair play* є не що інше, як виражений у термінах гри еквівалент доброчесності» [1, с. 239]. І якщо культура й надалі бажає гідно розвивати свої найкращі якості, вона не повинна втратити свій ігровий зміст.

Гра обґрунтовує онтологію сучасної культури і є механізмом породження культурних смислів. Як символ світу в очах людини, вона стає способом існування буття та істотним чином визначає його зміст. Гра не ізольована від навколишнього середовища, вона є його невід'ємною частиною, яка бере участь у створенні ідей та цінностей, що складають значну культурну величину. При цьому ігровий феномен пов'язує навколишню дійсність людини у єдине ціле і виступає важливим способом екзистенціальної самопрезентації людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гейзінга, Й. Homo Ludens. Київ : Основи. 1994. 258 с.
2. Naumchuk V. I. Essential characteristics of game in the cultural dimension. *Agathos: An International Review of the Humanities and Social Sciences*, 2024. Vol. 15, no. 1 (28). P. 87-98. DOI 10.5281/zenodo.10967960
3. Фройд, З. По той бік принципу задоволення; Тотем і табу; «Я і Воно»; Невдоволення культурою. Харків : Клуб сімейного дозвілля. 2012. 480 с.

Галина ПОПЕРЕЧНА

*Кандидат філософських наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
poperechna.h.a.1982@gmail.com*

Анна ПАТРА

*Здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
annapatra2002@gmail.com*

СПОТВОРЕНІ ЦІННОСТІ В ЕКЗИСТЕНЦІЙНІЙ НОВЕЛІ МИКОЛИ ХВИЛЬОВОГО «Я (РОМАНТИКА)»

Цінності. Якими різними вони є у кожного з нас. У когось на першому місці сім'я чи здоров'я, а у когось – кар'єра. І це нормально. Ми толерантно повинні ставитися до людських цінностей та слідувати своїм. Особливо, якщо цей «вибір» не несе шкоди життю суспільства та спільного блага.

Українці, як ніхто, знають, що таке порушення загальнолюдських та національних цінностей. Тому ми надто цінуємо свободу, бо її так часто у нас відбирають. Та вільними ми буваємо рідко. Але варто зауважити – територіально, а душевно ми вільні завжди. У нас є свобода волі, ми можемо обирати між добром та злом, оскільки цим Бог наділив кожную людину. І українці завжди стоять на стороні добра та світла. Однак наша сусідка-країна зажди обирає зло.

Росія нищить українців споконвіків, і цим прагне зруйнувати наші зв'язки між собою та іншими країнами. Ми не повинні віддаватися «демону». Ніхто не повинен. Проте країна-агресор із жахливими цінностями зманює наших співвітчизників, нерідко перетворюючи їх на зрадників та вбивць. Відповідно у них змінюються погляди, якщо між рідним краєм та батьківською домівкою вони обирають криваві гроші, братовбивство та визнання на російській території.

Таку долю мав головний герой новели Миколи Хвильового «Я (Романтика)». Під впливом війни, терору та революцій, він фанатично віддався новим цінностям, які в реальному житті виявилися псевдоцінностями, які виправдовують жорстокість та вбивство. Керуючись ними він став на шлях страшного злого злочину – вбивства рідної матері.

Микола Хвильовий – український літературний та суспільно-політичний діяч, лідер об'єднання «ВАПЛІТЕ» (Вільна академія пролетарської літератури), представник покоління «Розстріляного відродження», активний діяч періоду українізації, публіцист, який відіграв величезну роль у розвитку не лише літератури, але і суспільно-політичної думки неспокійного ХХ століття. Крім осмислення української державності, місця України в світі, цього мислителя глибоко хвилювали також і проблеми існування людини, її духовності. Сам Микола Хвильовий за своєю натурою був справжнім бунтарем, який змагався утвердження історичної правди, вищих духовних цінностей. Розуміючи, яку загрозу несуть більшовицькі порядки, він докладав чималих зусиль для того, що змінити політичний вектор України. Відтак його гаслом стало «Геть від Москви! Дайош Європу!». Письменник щиро прагнув, щоб Україна жила за своїми принципами, рівнялася на Європу, а не сліпо вірила в обіцянки Кремля. Тому радянська влада в Україні не могла нічого зробити, окрім як переслідувати, ув'язнювати та вести на шлях смерті цвіт нації. Трагічною долею була і його доля: «Це був свідомий вихід із життя. Усю ніч не спав. А вранці запросив до себе друзів – Олесь Досвітнього й Миколу Куліша. І, сказавши, що зараз покаже, як у сьогоднішніх умовах має творити

пролетарський письменник, вийшов у свою кімнату. Пролунав постріл. Це сталося 13 травня 1933 року» [1].

Українська літературознавиця Віра Агеєва у своїх інтерв'ю неодноразово наголошувала на тому, що зазвичай герої Миколи Хвильового наділені трагізмом долі. Вони або помирають або чинять самогубство, як і сам Микола Хвильовий. У новелі «Я (Романтика)» трагізм набуває свого апогею через колізію гуманізму і фанатизму: з одного боку головний герой є людиною, яка окрилена високими ідеями й ідеалами, а з іншого – через захопленість цими ідеями він стає на шлях жорстоких злочинів, і, зрештою, вбивства рідної матері. І хоча сам про себе він озивається: «Я – чекіст, але і людина» [2, с. 35], на першому місці у нього стоїть «чекіст». Це означає, що герой ще вагається, що людина ще жевріє десь в глибині його єства, іноді не дає сумлінню спокою, але все ж таки перше бере гору. Через призму буремних подій української історії письменник розкриває проблему важливих екзистенціалів людського буття та їх співвідношення з такими цінностями, як свобода, добро та зло, Бог (Абсолют, Благо) тощо. Проте вони спотворені...

Багато дослідників наголошують на проблематиці роздвоєння особистості героя новели, що проявляється у двоякому ставленні до однієї і тієї ж людини, того чи іншого явища. Роздвоєність особистості головного героя проявляється в його внутрішніх монологах, у спробах знайти виправдання власним вчинкам. Він ідентифікує себе і з чекістом, готовим до будь-яких дій заради диктатури пролетаріату, борцем за краще життя, зі звичною людиною. Однак бути чекістом, переступати одвічні загальнолюдські закони, чинити насильство заради певної ідеї – це зло, яке, як показує історія, переросло в диктатуру і тоталітаризм. Споконвіку в духовній культурі людства панувало переконання, що не можна людину заставити бути щасливою, так само, як і не можна побудувати справедливе суспільство за допомогою насилля і жорстокості. Люди з оточення героя діляться на два типи: «ті, хто розстрілюють безжалісно» та «ті, хто намагаються їх зупинити». Людей другого типу дуже мало. Це, передовсім призначений ревкомом проти його волі Андрюша. Він не погоджується на розстріли людей, вважає, що краще бути убитим, аніж убивати інших.

Зневага до життя і смерті яскраво виражено у сцені, коли до чекістів привели чоловіка та жінку, які очікували та проповідували прихід Месії: на слова жінки про те, що вона матір'ю трьох дітей, у напівтемряві пафосно пролунало: «Розстрілять!». Та найвищого драматизму новела досягає у ситуації ставлення героя до власної матері. Незважаючи на пропозицію Андрюші відпустити її та цим врятувати розстрілу, (бо не розумів

Андрюша, «навіщо ця безглузда звіряча жорстокість» [2, с. 47]), реакція Я-чекіста була катастрофічно дикою: він розсміявся та вистрілив матері у скроню. Між добром та злом перемогли слова Доктора Тагабата: «Зумій розправитись і з «мамою»... як умів розправлятися з іншими» [2, с. 45].

Найвищою цінністю у світі є людина, створена за образом та подобою Божою. У новелі ми можемо простежити, як відносяться до людей. Усе розпочинається з пригадування героєм дитинства, матері, її запаху, вигляду. Тоді дитина починає пізнавати світ та вибудовувати стосунки з матір'ю, які впливають на майбутні стосунки з іншими людьми. Але не лише родинні зв'язки, а ще соціалізація дитини робить свої корективи. Так і бачимо вплив чорного трибуналу на Я. Компанія зневажливо відноситься до цінності людини. І навряд чи будь-яка мати прагне виховати у своїй дитині манери вбивці. Тому головний герой зі своїми «друзями» (до речі, не кожна людина віднесе «таких» до числа своїх друзів) перейшли на сторону зла. Для них людей не існувало. Були жінка Z, чоловік Y, «Діло №282» [2, с. 42].

Серед «справ» була справа черниць, які агітували на ринку проти комуни. Перед тим, як їх привели у підвал смерті, «Я-чекіст» стояв біля вікна і на мить замилювався красою природи міста. Він мріяв, дивлячись на зорі. Проте моменту завадила згадка, що потрібно спішити вбивати, бо «в підвалі битком набито» [2, с. 44]. Тоді він знову побачив свою матір, але вже не у спогадах, а в реальності. У його голові виникли раптові питання: «Що я мушу робити? Невже я, солдат революції, схиблю в цей відповідальний момент? Невже я покину чати й ганебно зраджу комуно?» [2, с. 45]. Однак «ганебним» було подальше рішення – «Всіх у підвал» [2, с. 45].

Той, хто наважився вбити раз – вб'є ще один. Совість головного героя не була чистою. Він усвідомлював це після кожного нічного розстрілу у підвалі: «Шість на моїй совісті... тьма на моїй совісті» [2, с. 38]. Що може бути гіршим, ніж вбивство власної матері?

Глибина новели «Я (Романтика)» зачаровує. Образ матері героя символізує матір Божу та Україну. Відштовхуючись від цього, можна зачепити наступні цінності – Бог (Абсолют, Благо) та патріотизм до своєї країни.

Ніяка ідея не варта сліз рідної людини. Чому повинен лити сльози той, кого ти любиш? Чому повинна плакати матір та твоя країна, і її народ?

«Я-чекіст» «продав» себе ідеї, зрадивши свою батьківщину, свою матір, зрештою і самого себе. Він зрадив українську націю, як це зробив свого часу Юда по відношенню до Ісуса. Він порушив заповіді Божі. За

ідею він розстріляв не просто власну матір, але все те, що уособлює материнство.

Шкода, що сучасне суспільство XXI сторіччя досі бачить подібне – спотворені цінності. З початком повномасштабного вторгнення багато українців відчули катування росіян на собі, на своїх рідних, на дітях. Мирлюбна Україна завжди понад усе цінувала життя і свободу та не посягала ані на територію, ані на чийсь ресурси. ніколи не прагнула чиеїсь смерті допоки до наших домівок не ввірвалася Росія. 22 лютого 2022 року назавжди змінило життя українців, загостило проблему критерію цінностей, розділило нас, як і у буремні післяреволюційні роки на своїх і чужих, людей і нелюдів. Земля досі переповнена «Я-чекістами» і не може з ними розправитися так легко, як це зробив герой зі своєю матір'ю. Втім є надія, що світ оговтається і переорієнтується на цінності, які несуть благо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Історична правда. Постріл у самого себе. Містерія Миколи Хвильового. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2013/05/8/123335/>
2. Хвильовий М. Твори в 5 т. Нью-Йорк; Балтимор; Торонто: Об'єднання Укр. Письменників «Слово»: Укр. Вид-во «Смолоскип» ім. В. Симоненка, 1978 – 1986. Т. 2. Упоряд. й заг. ред. Г. Костюка; передм. М. Шкандрія. 1980. 409 с.

Оксана ПОНОМАРЕНКО

*Здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди,
Харків, Україна
oksana.ponomarenko1987@gmail.com*

ЖИТТЄТВОРЧІСТЬ ЯК АКТИВНЕ ПРОТИСТОЯННЯ РОСІЙСЬКІЙ АГРЕСІЇ

Сучасні події російсько-української війни, в якій Україна відстоює свій суверенітет та протистоїть російській агресії, ставлять перед українським суспільством численні виклики. Проблематика життя людини в часи війни охоплює не лише виживання, але й світоглядний пошук: осмислення зростаючих суперечностей в сфері міжнародних відносин, схильність суспільств до авторитаризму, кіберзлочинність, економічні зловживання, вибір поміж добром і злом. Осмислення цих та інших смисложиттєвих питань є актуальними як для суспільств, так й окремої людини. У періоди екстремальних випробувань, пересічні люди стикаються з екзистенційними питаннями: конечності і відчуженості,

сенсу життя, свободи, людської гідності. Для того, щоб вистояти у боротьбі, відстояти свою свободу та цінності, потрібна витривалість, моральна стійкість, що актуалізує потребу в осмисленні стратегій життєтворчості. У цьому контексті звернення до філософії, проблеми доброчесності в її історичному контексті, історії ідей є актуальним.

Осмислення сучасних стратегій життєтворчості в ситуаціях непередбачуваності вимагає звернення до царини моральної філософії. За допомогою літературних засобів до пошуку сутнісних вимірів людського буття звертаються філософи-екзистенціалісти, зокрема, Жан-Поль Сартр і Альбер Камю. В романі «Нудота» Сартр досліджує екзистенційну проблематику: абсурдність існування, автентичність, свободу і відповідальність. Головний герой роману, Антуан Рокантен, інтелектуал і самотник, проживає у вигаданому місті Бувіль, де він працює над історичним дослідженням про маркіза де Ролебона. Однак, поступово він починає відчувати незвичайне відчуття відрази та відчуження від світу, яке він називає «нудотою». Це почуття викликане усвідомленням безглуздість і абсурдності існування. Рокантен усвідомлює, що світ і його існування в ньому є абсурдними. Ніщо не має внутрішнього сенсу, і людина сама повинна створювати сенс свого життя. Рокантен розуміє, що він абсолютно вільний у своєму виборі і вчинках. Однак ця свобода також накладає на нього повну відповідальність за свої рішення [2].

Сартр у своїх працях підкреслював, що людина завжди має свободу вибору, навіть у найскладніших обставинах, і саме через цей вибір вона творить своє життя. Ця свобода, однак, приносить з собою важкий тягар відповідальності. Сартр стверджує, що «існування переує сутності», тобто людина спочатку існує, а потім визначає свою сутність через свої вчинки. Ця свобода часто є джерелом тривоги, адже вона означає, що людина сама відповідає за своє життя і не може покладатися на зовнішні авторитети або заздальгідь визначені цінності. Під час війни, коли під загрозою опиняються звичні соціальні зв'язки та особисті орієнтири, людина може відчувати себе безсилою перед обличчям історичних подій. Активна стратегія життєтворчості під час війни може включати прийняття особистих рішень щодо допомоги близьким, участі у волонтерських ініціативах, політичну активність, участь у рухах опору або громадянську солідарність, що дозволяє не залишатися байдужими та діяти відповідно до своїх переконань. Сартр наголошує на необхідності жити згідно з власними цінностями та переконаннями, а не піддаватися зовнішньому тиску або нав'язаним нормам. Такі суспільні настрої згадує Чарльз Тейлор, коли вказує на думку, що «вихід за межі затишного світу омани і мужній

погляд у вічі всесвіту в його незмірній байдужості сам по собі звільняє нас від нашого дріб'язкового егоїзму, щоб ми могли присвятити себе справі загального добробуту» [3,525-526]. Війна ставить людину перед екзистенціальними виборами, де необхідно діяти відповідно до своїх переконань, залишатися вірною своїм цінностям, чинити опір зовнішньому тиску і зберігати внутрішню свободу. Життєтворчість і боротьба за свободу стають проявами автентичного існування. Це може включати творчу діяльність, культурний спротив, опір окупації. Життєтворчість не виключає взаємодії з іншими. Навпаки, вона може проявлятися через солідарність і підтримку інших людей, що переживають ті ж самі труднощі. Згідно з Сартром, з свободою вибору приходиться повна відповідальність за свої дії. У воєнний час відповідальність за свої дії набуває особливої ваги. Усвідомлення того, що кожен вчинок має значення і впливає на загальну ситуацію, спонукає до свідомих та відповідальних дій. Це може включати активну участь у захисті країни, допомогу іншим, або ж підтримку морального духу спільноти.

Альбер Камю, французький письменник і філософ, також досліджував ідеї, пов'язані з екзистенційною проблематикою. Його роман «Чума» розповідає про спалах бубонної чуми в місті Оран в Алжирі. Один із головних героїв, Доктор Ріє, людина науки та розуму, вважає, що життя не має вищого сенсу або божественного призначення, але це не заважає йому боротися за полегшення людських страждань. Його дії керуються почуттям обов'язку перед людьми і прагненням зменшити їхні страждання. Ріє вважає, що навіть у світі без сенсу, де панує абсурд, люди повинні залишатися людяними і моральними. Його відданість справі боротьби з чумою стає символом людської стійкості та мужності перед обличчям невідворотного [1].

Однією з центральних ідей Камю є поняття абсурду, яке він розглядає як основну характеристику світу. За його думкою, світ є абсурдним, бо ніякого вищого сенсу не існує. Незважаючи на це, людина повинна знаходити сенс у власному житті і діяльності, приймаючи свою свободу і відповідальність за свої вчинки. Камю підкреслював важливість індивідуальної свободи, відзначав необхідність протистояння абсурдності через активну життєву позицію, навіть у найважчих обставинах.

Отже, життєтворчість потребує особливого підґрунтя, меж та суверенності особистісного простору. Суверенність є не тільки ознакою гармонії, а й життєстійкістю, здатністю боротися, працювати, попри важку ситуацію, захищати власні цінності. Звернення до екзистенційної філософії для пошуку стратегій життєтворчості в умовах війни є не лише доцільним,

а й необхідним. Екзистенційна філософія допомагає зрозуміти, що свобода полягає у здатності робити вибір, навіть у найскладніших обставинах, і що автентичність досягається через чесність із собою та іншими, що підкреслює важливість особистої відповідальності за свої дії та рішення, які формують не лише індивідуальне, але й колективне майбутнє.

ЛІТЕРАТУРА

1. Камю Альбер. Чума. Переклад Анатолія Перепадя [Електронний ресурс]. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=108>
2. Сартр Жан Поль. 1993. Нудота. Мур. Слова. Київ. Видавництво «Основи»
3. Тейлор Чарльз. 2005. Джерела себе. Творення новочасної ідентичності. Київ. Дух і літера.

Олександр КОНЕВ

*Здобувач другого(магістерського) рівня вищої освіти,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова,
Київ, Україна
23nnifop.o.konev@std.udu.edu.ua*

СУЧАСНЕ ТЛУМАЧЕННЯ ЕКЗИСТЕНЦІАЛІЗМУ: ВІД САРТРА ДО СЬОГОДЕННЯ

Екзистенціалізм зародився у Європі в 20-му столітті як філософська думка, що підкреслює унікальність, свободу та вибір індивіда. Жан-Поль Сартр, один з його найвідоміших представників, вважав, що існування людини передує її сутності, що означає, що людина спершу існує, зустрічає себе, вступає у світ, а потім визначається. У сучасному світі, який характеризується швидкими технологічними змінами, глобалізацією та соціальними викликами, екзистенціалізм набуває нових форм і тлумачень, відображаючи змінювані умови людського існування.

Жан-Поль Сартр у своїх роботах, зокрема в «Бути та ніщо», розглядав концепції свободи, відповідальності та вибору як основи людської сутності. Сартр стверджував, що людина засуджена бути вільною, оскільки від неї вимагається вибирати і нести відповідальність за ці вибори в контексті свого існування. Сучасні філософи, як-от Саймон Крічлі або Алайн Бадью, розвивають ці ідеї, досліджуючи, як екзистенціалістські концепції свободи та відповідальності проявляються в умовах сучасного світу, зокрема у відношенні до демократії, соціальної справедливості та особистісного розвитку [1, с.22–23].

Саймон Крічлі, в своїх працях, продовжує дослідження концепцій свободи та відповідальності в контексті глобальних викликів, що стикаються сучасні суспільства, таких як глобальне збільшення нерівності та вплив технологій на соціальні відносини. Крічлі аргументує, що в умовах глобалізації і інформаційного суспільства, індивідуальність стає як ніколи раніше важливою для збереження людської гідності та особистого розвитку. Відповідно, розуміння свободи як активного вибору та відповідальності за ці вибори стає ключовим для збереження індивідуальної автономії в умовах сучасного світу.

З іншого боку, Алайн Бадью фокусується на аналізі впливу екзистенціалістських концепцій на політичну практику сучасності. Він розглядає, як ідея індивідуальної свободи та відповідальності може трансформувати політичну діяльність, спонукаючи до більш відкритого та відповідального управління суспільством. Бадью наголошує на тому, що політичні лідери повинні приймати свою особисту відповідальність за свої дії, а також сприймати громадянську активність як необхідний засіб для забезпечення демократичного розвитку та соціальної справедливості. Екзистенціалізм мав значний вплив на розвиток літератури, кіно та театру в ХХ столітті. Від п'єс Самюеля Беккета до фільмів Інгмара Бергмана, екзистенціалістські теми самотності, абсурду та пошуку сенсу були глибоко досліджені. У сучасній культурі ці теми відгукуються в нових жанрах, як-от цифрове мистецтво, віртуальна реальність та соціальні медіа, відображаючи сучасні дилеми ідентичності, реальності та зв'язку з іншими [2, с.13-14].

У сучасному світі, де соціальні медіа та технології формують наше розуміння себе та інших, екзистенціалізм пропонує унікальні інструменти для дослідження питань автентичності. Рефлексія над власним вибором, відповідальністю перед собою та своєю спільнотою відкриває можливості для глибшого самопізнання та змістовного існування в цифрову епоху.

Зокрема, в контексті поширення соціальних мереж та віртуальних спільнот, екзистенціалістський підхід до самосвідомості набуває особливої важливості. Інтернет та соціальні мережі створюють унікальну арену для вираження та взаємодії з іншими, але в той же час можуть спричинити відчуття втрати особистої ідентичності та автентичності. Екзистенціалістське розуміння себе як вільного і відповідального суб'єкта дозволяє індивідуам розглядати свої вибори та дії в контексті власної ідентичності та цінностей [3, с.10].

Крім того, екзистенціалізм ставить під сумнів загальноприйняті норми та стандарти, що диктуються соціальними медіа та інтернетом. Замість

того, щоб безперечно підкорятися тим або іншим ідеалам, екзистенціаліст визиває до самотійного розгляду та переосмислення цих норм у контексті власного існування. Такий підхід допомагає індивідуумам розкрити свою унікальність та автентичність у світі, що переповнений впливами зовнішніх стимулів та стандартів. Екзистенціалізм також може слугувати рамкою для розуміння та адресації глобальних викликів, таких як зміна клімату, міграція, політичні конфлікти та епідемії [4, с.8–9]. Центральні екзистенціалістські теми свободи вибору та індивідуальної відповідальності стають особливо актуальними, коли ми розглядаємо нашу роль у вирішенні цих криз. Індивідуальні дії та вибори, в рамках екзистенціалістського розуміння, можуть мати значний вплив на колективні результати. [5, с.2].

Екзистенціалізм продовжує бути потужним інструментом для розуміння людського досвіду в сучасному світі. Від Жан-Поля Сартра до сучасних мислителів, ідеї екзистенціалізму допомагають нам розібратися в складнощах існування, особистісної ідентичності та глобальних викликів, з якими ми стикаємося. Вони залишаються важливими для будь-якого пошуку сенсу та значення в нашому швидко змінюваному світі.

Зокрема, у світлі сучасних технологій та глобальних проблем, екзистенціалістські концепції пропонують глибокий замисел над нашим місцем у цьому новому цифровому віці. Ідея свободи вибору та відповідальності за ці вибори набуває особливої актуальності у контексті широкого доступу до інформації та впливу соціальних мереж.

Крім того, екзистенціалістський погляд на існування допомагає нам розуміти та перетворювати наші особистісні кризи, що виникають у змінному світі, в джерело особистого зростання та розвитку. Замість того, щоб відчувати себе безсилими перед величезними викликами сучасності, ми можемо підходити до них з поглядом на індивідуальну відповідальність та можливість для власного трансформації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Crowell, S. (2013). *Normativity and Phenomenology in Husserl and Heidegger*. Cambridge University Press
2. Flynn, T. (2006). *Existentialism: A Very Short Introduction*. Oxford University Press. URL: <https://doi.org/10.1093/actrade/9780192804280.001.0001>
3. Guignon, C. B., & Pereboom, D. (2001). *Existentialism: Basic Writings* 2nd Marino, G. (Ed.). (2004). *Basic Writings of Existentialism*.
4. Ratcliffe, M. (2008). *Feelings of Being: Phenomenology, Psychiatry and the Sense of Reality*. Oxford University Press. URL: <https://doi.org/10.1093/med/9780199206469.001.0001>

Валерій ТОПЧИЙ

*Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Одеський національний університет
імені Іллі Ілліча Мечникова,
Одеса, Україна
krassus64@gmail.com*

СИСТЕМА ПОЛІТИЧНИХ ТА ФІЛОСОФСЬКИХ ПОГЛЯДІВ КСЕНОФОНТА АФІНСЬКОГО

На думку сучасних істориків, система політичних та філософських поглядів у житті Ксенофонта Афінського (445-350 до н. е.) відіграла таку ж важливу роль, як і історія та йшли поряд один з одним. Але потрібно одразу зазначити, що у часи Ксенофонта Афінського термін «політика» тільки починало формуватися, а офіційно воно було введено тільки у 322 р. до н. е. Аристотелем у праці «Політія». Замість нього існувало поняття «політична формація» (або спільність), яке тоді ототожнювалося із самоорганізацією суспільства на території усіх давньогрецьких полісів. Тому потрібно звернути увагу на те, що поняття «політичні погляди» по відношенню до Ксенофонта досить умовне [4, С. 161-164].

Ксенофонт Афінський – це відомий давньогрецький письменник, полководець та мислитель, який будучи представником афінської аристократії й одним з учнів Сократа майже усе життя присвятив воєнному й політичному життю Давньої Греції, яке, можна припустити, фактично й сформувало його проспартанські політичні погляди. Однак, через розвиток політичних поглядів у Ксенофонта також могла скластися певна філософія життя, яка передусім базувалася на його знаннях про спартанське суспільство, вченні Сократа й власному досвіді. Потрібно зазначити, що усі політичні і філософські, економічні й настановчі твори Ксенофонта на даний момент відносять до трактатів – типу літературного твору, що містить обговорення будь-якого питання у формі міркування, що має на меті викласти принциповий підхід до підійнятої проблеми. Загалом відомо, що в усіх роботах знайшли своє відображення політичні й філософські погляди Ксенофонта Афінського. Але, з метою підтвердження зазначеного вище факту й більш докладного дослідження їх появи, розвитку і впливу, потрібно розглянути твори Ксенофонта, в яких, як вважається сучасними вченими, вони зображені найяскравіше. До них відносять такі роботи, як – «Гієрон», «Бенкет», «Лакедемонська політія» й «Згадки про Сократа» [1].

Перша відома нам політично-філософська праця Ксенофонта Афінського є «Гієрон». Зазначений твір Ксенофонта був написаний в періоді між 385-375 рр. до н. е. у вигляді діалогу між тираном Сиракуз

Гієроном I та відомим давньогрецьким поетом Сімонідом Кеоським, де вони обговорювали аспекти тиранії, монархії та деякі зміни в них [1]. Загалом, діалог у праці Ксенофонта «Гієрон» був побудований на принципі «питання-відповідь», де Сімонід запитує Гієрона, про різні аспекти правління тирана, а Гієрон намагається переконати співрозмовника в тому, як важко бути тираном. Фактично, на думку Ксенофонта тиранія – це поганий тип правління із великою кількістю недоліків.

Починаючи з VIII розділу й до кінця твору Ксенофонт, через постать Сімоніда, викладав свої думки, про те, як правильно повинна правити людина у державі, залишаючись гарною людиною й не боячись за своє життя – правитель повинен заохочувати та нагороджувати усі добрі вчинки своїх підлеглих, з метою виглядати більш благородним в очах людей, а також щоб люди самі хотіли працювати під його керівництвом [1].

Можна зробити висновок, що, загалом Ксенофонт виступав проти тиранії, у зв'язку з тим, що, на його думку даний тип правління викликає у населення лише незадоволення, страх й прагнення позбутися подібної влади. З іншої сторони, потрібно зауважити, що під час розповіді Гієрону рекомендацій щодо гарного правління автор праці не виступав проти влади тирана як монарха, завдяки чому можна припустити, що Ксенофонт був прихильником монархічного устрою, але при цьому розумів, що влада у державі повинна в першу чергу приносити користь не правителю, а її населенню, що може призвести й до покращення життя самого монарха.

Наступною політико-філософською працею, була робота «Бенкет», однак, перед тим, як перейти до неї, потрібно повернутися до згаданого вище твору «Згадки про Сократа». Точніше, до його суспільно-філософського аспекту. Згідно проведеного аналізу філософія Сократа, у відображенні Ксенофонта, може бути відображенням поглядів та ідей самого автора твору, а не давньогрецького філософа. Тому й виникає важливість окремого вивчення політичного й філософського аспектів даної праці.

Наприклад потрібно звернути увагу на те, що у даній роботі обговорюється поняття «дружба» Ксенофонт, причому двічі – з учнем Сократа Гермогеном й жінкою на ім'я Феодота. На той час відображення жінки у писемних джерелах було рідкістю, й, особливо, діалогів між ними та чоловіками. Згідно сучасних досліджень, окрім того, що жінки в Давній Греції були позбавлені майже усіх прав, у даному суспільстві були більш розповсюджені гомосексуальні відносини, хоча загалом у давніх греків сексуальна орієнтація не сприймалася в якості соціального ідентифікатора так, як у сучасному світі. Тому можна припустити, що Ксенофонт вважав, що

жінки можуть мати власні погляди на різні важливі теми (на прикладі дружби) [1].

Повертаючись до праці Ксенофонта Афінського «Бенкет», слід зауважити, що в даній роботі, на думку сучасних істориків, також присутній не тільки філософський, а також історичний підтекст. Аргументується це тим, що твір дозволяє дізнатися, як жили й чим займалися заможні люди в Афінах у II половині V ст. до н. е. у часи Пелопоннеської війни. Робота була присвячена бенкету, який влаштував один із найбагатших людей Давньої Греції свого часу Каллій Заможний, з нагоди перемоги його улюбленця Автоліка в змаганні на під час Панафінейських ігор у 422 до н. е., на який також було запрошено Сократа, Ксенофонта, та ще багато різних діячів Афін того часу [1].

Можна припустити, що найбільш цінними для аналізу філософської думки Ксенофонта Афінського у даному творі є, передусім, діалоги Сократа. Зазначений факт можна підтвердити тим, що у випадку із іншими працями Ксенофонта, слова Сократа могли бути поглядами самого автора. Чітко вони простежуються у восьмому розділі «Бенкету», де Ксенофонт, словами Сократа, розповідає свої погляди до кохання.

Ще одним політико-філософським твором Ксенофонта Афінського є «Лакедемонська політія» [1]. На думку сучасних вчених «Лакедемонська політія» є однією з найвідоміших й найвпливовіших праць серед усіх відомих творів давньогрецького письменника [2]. Загалом, у своєму творі Ксенофонт Афінським описав основні спартанські закони, які були запровадженні реформатором Лікургом Спартанським між IX-VI ст. до н.е.

Впродовж усього викладу Ксенофонт Афінський додавав певні коментарі до кожного з законів Лікурга, іноді порівнюючи із демократичними законами інших держав завдяки чому можна спробувати виділити деякі політичні погляди Ксенофонта: підтримував організацію певного рівноправ'я між жінками та чоловіками у спартанському суспільстві й наголошував на тому, що в інших елліністичних державах такого не було й підтримував спартанську систему виховання, яка, на думку автора, дозволяла найкраще виховати у дитині силу, спритність й стійкість [1].

Також потрібно згадати про ряд листів, в яких також відображені філософські й політичні погляди Ксенофонта. Згідно їх аналізу можна дізнатись, що Ксенофонт – підтримував ідею Сократа про те, що багатство повинне вимірюватися його використанням, а не кількістю; мав ідею написати працю, де слова й виступи Сократа були б його вибаченнями, з

метою показати чесноти філософа й вважав, що про Сократа потрібно писати тільки хороше [3].

Отже, аналіз політичних та філософських праць Ксенофонта Афінського дозволяє зробити висновок, що насичене подіями життя, соціальне походження, дружба з відомими правителями та філософами свого часу вплинули на формування й розвиток політичних поглядів та ідей Ксенофонта. Завдяки цьому у нього склалася певна філософія життя, що передусім сформувалася на законах Лікурга, філософії Сократа та власному досвіді. Ксенофонт був прихильником аристократичної монархії та антидемократичних поглядів. Він вважав, що лише під керівництвом ідеального, за його розумінням, правителя держава може досягнути найкращого розквіту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Complete Works of Xenophon. Delphi Classics. Hastings, 2013. URL: https://graycity.net/xenophon/177748-complete_works_of_xenophon_illustrated_delphi_ancient_classics.html
2. Topchyu V. Essay of Xenophon Athenians «Lacedaemonion Politeia», as the main source for the study of the laws of Lycurgus Spartanians. *Scientific Collection «InterConf», (157): with the Proceedings of the 2nd International Scientific and Practical Conference «Science: Development and Factors its Influence»*. Amsterdam, 2023. URL: <https://archive.interconf.center/index.php/2709-4685/article/view/3909/3945>
3. Xenophon. Epistles of Xenophon. *The whole works of Xenophon* / [translate A. Cooper, Spelman, Smith, Fielding]. Philadelphia, 1836. URL: <https://archive.org/details/wholeworksofxeno00xenouoft/mode/2up>
4. Xenophon: Ethical Principles and Historical Enquiry. Mnemosyne. Supplements. History and Archaeology of Classical Antiquity, Vol. 348. Boston, 2012. 804 p.

Володимир АЛЕКСАНДРОВИЧ

*Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
aleksandrovichvv@ukr.net*

ФІЛОСОФСЬКІ ПІДХОДИ ДО ТРАКТУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЯК ВАГОМОЇ ОСОБИСТІСНО- ПРОФЕСІЙНОЇ ЦІННОСТІ

У час повномасштабної військової агресії росії перед закладами освіти поставлено пріоритетне завдання, яке стосується виховання майбутнього фахівця як свідомої особистості, що володіє високим рівнем

відповідальності, яку розглядаємо як вагому особистісно-професійну цінність.

У філософії загально визнано, що людина як цілісна система з різнорівневою ієрархічною організацією різноманітних функцій, процесів, властивостей включає і певну систему цінностей та відносин до навколишнього світу. Причому така система цінностей та відносин не є постійною для різних вікових періодів життя людини і весь час знаходиться в динаміці. Наголосимо на тому, що під час характеристики ставлення людини до світу найчастіше використовують поняття «цінність».

Спектр цінностей, яким володіє людина, з одного боку, виступає основою для формування та збереження у свідомості людей установок, які допомагають висловити свою точку зору, зайняти певну позицію та дає можливість об'єктивно оцінювати дійсність. У такому разі цінності стають частиною свідомості, а також своєрідним початком відліку в особистісній шкалі оцінок людиною об'єктів, людей, речей, ідей та ситуацій. У цьому контексті цінності виступають також і як вагомні мотиви діяльності та поведінки особистості. Це пов'язане, насамперед, з тим, що прагнення людини до досягнення певних цілей чітко співвідноситься з цінностями.

З огляду на наведені аргументи, можемо констатувати, що цінності вказують на стан, що визначається метою діяльності та поведінки людини, а також вони стають «фактом» саморозвитку. Окрім того, цінності мають подвійну природу – соціальну та індивідуальну. Так, з одного боку, вони соціальні, адже обумовлені досвідом у зв'язку зі конкретним становищем людини в суспільстві, системою виховання та соціалізації. З іншого боку, вони одночасно індивідуальні, бо у них зосереджений неповторний життєвий досвід конкретної особистості та відображено своєрідність її інтересів і потреб.

До найбільш вагомних цінностей відносимо «відповідальність». Як доводить О. Капінус, саме відповідальність виступає і як цінність і як особистісна та професійна якість, яка допоможе майбутньому професіоналу свідомо виконувати свої професійні обов'язки та бути гідним громадянином своєї країни. Так, автор у монографії доводить – «щоб стати свідомою особистістю, потрібно відповідати за власний вибір і свої вчинки» [1, с. 6]. Тобто, ми повністю поділяємо позицію автора у тому, що відповідальність «моральне надбання людини, що характеризується розкриттям її духовного потенціалу» [1, с. 6].

У тлумачному словнику української мови наголошено, що відповідальність доцільно трактувати як «покладений на когось, або взятий

на себе кимось обов'язок відповідати за певну ділянку роботи, справу, за чийсь дії, вчинки, слова» [4, Т. 1, с. 42]. У короткому тлумачному словнику української мови задекларовано коротке та чітке визначення, а саме відповідальність – «здатність суб'єкта нести відповідальність за когось, за щось» [2, с. 53].

У площині нашого наукового пошуку доцільно коротко зупинитися на представленні філософського розуміння наукової дефініції «відповідальність». Так, у філософському енциклопедичному словнику під авторством В. Шинкарука вказано, що відповідальність є філософсько-соціологічним поняттям, «яке характеризує міру відповідності поведінки особи, групи, прошарку, держави наявним вимогам, діючим суспільним нормам, правилам співжиття, правовим законам; співвідношення обов'язку і міри його виконання суб'єктом (особою, групою, класом). Відповідальність виникає на основі соціальних норм і реалізується як через певні форми контролю (громадська думка, статут, закон), так і через усвідомлення суб'єктами духовно-практичної діяльності своєї суспільної ролі» [5, с. 87].

Нам імпонує погляди на наукову дефініцію «відповідальність», яку запропонував М. Левківський. Так науковець розглядає відповідальність через призму культури народу та зазначає, що «Бути відповідальним – це означає: володіти правами і обов'язками в якій-небудь сфері, мати високорозвинене почуття обов'язку, ревно ставитися до своїх обов'язків» [3, с. 59].

Виходячи із вагомого впливу відповідальності на становлення особистості в соціумі, доцільним є вивчення цього поняття у системі філософського ракурсу. Зазначимо, що аналіз поняття «відповідальність» ґрунтується на філософському вченні про соціальну зумовленість поведінки людини, що передбачає наявність тісного взаємозв'язку між свободою вибору й необхідністю конкретної діяльності. У філософії відповідальність як цінність базується на таких категоріях як-от: «добро» – «зло»; «справедливість» – «несправедливість». Причому системоутворюючим чинником відповідальності особистості є самоактуалізація як процес усвідомленого, адекватного та активного самовиявлення особистості, що передбачає зв'язок між свободою вибору та необхідністю.

З філософської точки зору у якості провідних функцій, які виконує відповідальність виступають: соціальна, стабілізуюча, аксіологічна, розвиваюча, інструментальна, гармонізуюча, фасилітуюча функції. Специфіка функцій визначає діапазон впливу такої цінності особистості як відповідальність. Так, макросоціальний діапазон здійснюють соціальна й

аксіологічна функції (вплив на рівні суспільства); мезо- та мікросоціальний діапазон реалізують гармонізуюча, інструментальна і стабілізуюча функції (вплив на рівні соціальної групи); особистісний діапазон проявляється через розвиваючу й фасилітуючу функції (вплив лише на рівні особистості).

Отже, у підсумку наголосимо, що відповідальність як цінність та водночас і особистісно-професійна якість є важливим елементом у структурі особистості, адже вона створює головні передумови до здійснення певної поведінки. Відповідальність визначає спрямованість як відносин так і діяльності особистості; проявляється у свідомому та вільному виборі особистістю адекватних форм поведінки у соціумі. Вихідним пунктом визначення рівня відповідальності у філософській площині є вирішення питання щодо співвідношення свободи і необхідності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Капінус О. С. Соціальна відповідальність офіцера: Монографія. Львів: НАСВ, 2019. 213 с.
2. Короткий тлумачний словник української мови). К. : Рад. школа, 1978. 720 с.
3. Левківський, М. В. Формування відповідального ставлення до праці в студентів. К. : Педагогічна думка. 1996. 216 с.
4. Новий тлумачний словник української мови : у чотирьох томах / [укл. В. Яременко, О. Сліпушко та ін.]. К. : Аконіт. Т. 1. 1999. 910 с.
5. Філософський енциклопедичний словник. Довідкове видання. Редакційна колегія В.І. Шинкарук (гол. ред.). Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди НАНУ, «Абрис». 2002. 742 с.

Мар'яна МАРКОВСЬКА

*Здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
mari.markov1810@gmail.com*

АКСІОЛОГІЧНІ ПАРАМЕТРИ ОБРАЗУ ВОЇНА У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ВОЄННІЙ ПРОЗІ

Постановка проблеми. Категорія цінності надзвичайно багатоаспектна, адже критерій оцінки можна застосувати практично до будь-якого об'єкта чи явища. Аналіз образу воїна, створеного сучасним літературним дискурсом, крізь призму аксіології ще не був здійснений, тому це дослідження слід вважати **актуальним**.

Мета дослідження – виявити лінгвістичну специфіку оцінного складника образу воїна у сучасній прозі про російсько-українську війну (на прикладі романів О. Вільчинського «У степу під Авдіївкою» та А. Кириченка «Мисливці за градами»).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У новітніх мовознавчих працях часто трапляються терміни, пов'язані з аксіологією. Оцінний аспект семантики та структури слова досліджує значна кількість українських учених-лінгвістів: В. Корольова, Т. Космеда, Т. Кузнецова, І. Приходько.

Лінгвістичну аксіологію актуально застосовувати при вивченні різних типів текстів. Зокрема, у контексті нашого дослідження, можна виокремити лінгвістичну аксіологію художнього та нехудожнього типів тексту.

Залежно від особливостей епохи, інформаційних запитів суспільства та інших аспектів, деякі давні архетипи в соціумах можуть посилювати або послаблювати своє значення, змінюватися, занепадати на певний час, а згодом ставати визначальними. У нашу епоху – складну, неоднозначну, перенасичену інформацією – знову яскраво вираженим стає образ воїна.

Для того, щоб розкрити тему дослідження, потрібно з'ясувати значення поняття «образ». Якщо розглядати цей термін з точки зору філософії, то його витoki варто шукати ще у античності, де, наприклад, у Платона поняття «образ» означало внутрішню форму буття предметів. У межах сучасної філософської науки поширеним є трактування цього поняття крізь призму гносеологічного аспекту, відповідно до якого образ поняття «образ» варто визначати як результат сприйняття та відтворення певного об'єкта у людській свідомості [7, 45].

На думку дослідниці І. Приходько, з точки зору літературознавчої науки «поняття «образ» варто зв'язати до поняття «художній образ», яке визначається як будь-яке явище, творчо відтворене в художньому творі, результат творчого освоєння митцем реальної дійсності» [7, 47].

З погляду лінгвістики, образ – це спроба відображення певної частини дійсності через мовні засоби. Його структура може передаватися різними способами: за допомогою слова, словосполучення, речення. Поняття «оцінка образу» трактується як структурний елемент його семантичної структури, який здатний модифікувати його значення. Оскільки мета дослідження – з'ясувати специфіку оцінки образу воїна саме з точки зору мовознавчої науки, то надалі ми будемо опиратися саме на таку дефініцію цього поняття.

У контексті вищезазначеного проаналізуємо лексему «воїн». В уяві будь-якого реципієнта це поняття автоматично викликає асоціації зі словом «війна». Останнє, з точки зору моралі, завжди підлягає негативній оцінці, оскарженню, засудженню, несприйняттю. Однак, як явище виключно історичне, війна оцінювалася багатьма філософами як один з аспектів вираження людської природи. Адже, як писав Ф. Ніцше, «Божевілля одиниць – виняток, а божевілля цілих груп, народів, часів – правило» [5, 6].

Потреба сформувати позитивний образ українського військового стала важливою темою в інформаційному просторі з початку війни на сході України у 2014 році. Саме тоді російські ЗМІ почали активно поширювали фейки з метою підриву довіри народу до української армії. Проте у сучасному українському культурно-інформаційному просторі цей образ оцінюється як носій етнонаціональних традицій та фольклорних уявлень про воїнів-козаків, адже існують також певні історичні засади, що вплинули на формування образу воїна у фольклорі і продовжують впливати й на сучасному етапі. Однак у фольклорного воїна зв'язок з війною є специфічним, опосередкованим. Він вже переосмислений крізь призму століть історії і збережений у народній пам'яті як сталий образ-архетип. За словами О. Найдена, «це сакральний, космологічний воїн, який втілює «силу в собі», який не є дітищем війни, а сам продукує її як перманентний двобій» [6, 6].

Дослідник-мистецтвознавець О. Найден зазначає, що в українській культурній традиції образ воїна – це також сукупність і нашарування різних смислів: казковий змієборець, воїн-архангел, святий воїн, воїн-козак і аж до воїна-захисника та визволителя у наш час, у якому певною мірою зійшлися усі риси та функції цих окремих іпостасей.

Зрештою, саме цей останній образ воїна-оборонця рідної землі, захисника, борця за волю стає дедалі популярнішим у сучасній українській літературі: «Мотиви, чому його молодий друг опинився тут, узяв у руки зброю й поривається на передову, Луїсові здавалися близькими й зрозумілими. ... завжди знайдуться сміливі романтики, щирі й чисті юнаки, справжні герої, які скажуть: «Як не я, то хто?» [1, 10]

Позитивної оцінки у текстах творів аналізованому образу надають такі засоби:

– емоційно і стилістично забарвлені іменники: патріотизм, сміливість, романтики, юнаки, герої, відповідальність, рішення;

– прикметники: «Загалом на базі панувала *дружня, доброзичлива й водночас ділова атмосфера...*» [1, 13]; «...*сміливі романтики, щирі й чисті ..., справжні герої...*»;

– дієслівні форми та конструкції: «Мене *виховували*, поважаючи мої рішення, але так, аби я завжди *ніс відповідальність* за них»; «Так, я *міг утекти, відмовитися*, але тоді *перестав би поважати себе*» [3, 34], «... найефективніше в умовах бойових дій *проявили себе* ті, хто *насмівся, зваживши обставини, прийняти* відповідальність на себе, *переступити* через страх покарання та *усвідомити* нові реалії» [3; 64];

– синтаксичні конструкції, зокрема риторичні запитання: «*Як не я, то хто?*» [1, 10]; окличні речення: «*Не метушитися й не панікувати!*» [3, 78].

У висновку зазначимо, що оцінка образу воїна у сучасній українській військовій прозі (на прикладі романів О. Вільчинського «У степу під Авдіївкою» та А. Кириченка «Мисливці за градами») є позитивною. Автори текстів вимальовують такі семантичні смисли, які не можуть викликати у читачів негативних вражень. Аналізований образ воїна має глибокі корені в українській історії, культурі та фольклорі і пов'язаний з уявленнями про воїна-козака. У аналізованих текстах про війну засобами його оцінки виступають емоційно забарвлені слова, художні засоби, різні типи речень. Перспективним варто вважати дослідження оцінного компоненту образу воїна у сучасній військовій прозі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вільчинський О. К. У степу під Авдіївкою. Харків : Фоліо, 2018. 187 с.
2. Задорожна А. В. Образ українського військового: визначення поняття та його основні складові. Цифровізація науки та сучасні тренди її розвитку: матеріали IV Міжнародної наукової студентської конференції : Вінниця, 2023. С. 171–173.
3. Кириченко А. Мисливці за градами. Київ : Видавництво «Білка», 2021. 224 с.
4. Космеда Т. Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики : формування і розвиток категорії оцінки : монографія. Львів : Вид-во ЛНУ ім. І. Франка, 2000. 349 с.
5. Краснобаєва-Чорна Ж. Лінгвофраземна аксіологія : парадигмально-категорійний вимір: монографія. Вінниця, 2016. 413 с.
6. Найден О. С. Образ воїна в українському фольклорі: семантичні та образні аспекти. Київ : Видавничий дім «Стилос», 2005. 260 с.
7. Приходько І. Дослідження поняття «образ» у гуманітарній парадигмі. *Науковий вісник Херсонського державного університету: серія «Лінгвістика»*. Випуск 25. Херсон: Вид-во ХДУ, 2016. С. 135–139
8. Приходько Г. І. Оцінний компонент у семантичній структурі слова. *Вісник Житомирського державного університету. Філологічні студії*. 2009. Випуск 45. С. 44–47.

Назарій САВИЦЬКИЙ

*Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
savyna338@elr.tnpu.edu.ua*

ЦІННІСНИЙ АСПЕКТ ЗЕМЕЛЬНИХ ТЕРИТОРІЙ У ЖИТТІ СУЧАСНОЇ ЛЮДИНИ

Земельні ресурси здавна привертали увагу людей. Тривалий період їх одухотворювали. Населення здавна вирощувало продукти харчування, тому землю шанували, їй поклонялися. Її властивості передбачали можливість краще жити, а тому усі народи створювали міфи та легенди, в основі яких були богині родючості, землеробства.

Давні греки називали таку богиню Гея, а римляни – Терра Матер, Уберита. Також різні варіації зустрічаємо у слов'ян. Наші предки дохристиянської доби вважали богинею родючості Мокош. Із Хрещенням Русі її замінила Параскева П'ятниця. Поряд із Землею, завжди згадували Сонце, Воду, Вогонь та інші природні стихійні явища, які впливали на якість проживання.

Землю не лише боготворили, шанували й оспівували. Впродовж багатьох років території відвойовували. На теренах України впродовж століть точаться війни. І сьогодні ми проживаємо нелегкий період, коли землю перестали одухотворювати, але битви за її цілісність продовжують точитися. Оскільки цінність землі в житті людей ніколи не зникала, а лише видозмінювалася, то вважаємо нашу наукову розвідку **актуальною**.

Мета: спробувати відобразити цінність землі у житті сучасної людини.

Як зазначає науковець Леонід Новаковський: «Україна посідає 43 місце серед країн світу за своїм земельно-ресурсним потенціалом. Цей потенціал характеризується високим біопродуктивним різноманіттям, в якому значна питома вага чорноземних ґрунтів створює сприятливі умови для розвитку продуктивного землеробства. В Україні, зокрема, сконцентровано 8,7% світових запасів чорноземів» [3].

Український чорнозем є цінним ресурсом держави. На території нашої держави вирощують зернові культури, значну площу займають баштани та виноградники. Упродовж Другої світової війни ґрунт вантажили на потяги та вивозили нацисти. Ці прецеденти повторили росіяни, упродовж Російсько-української війни. Проте, цінність земельних територій України не лише у вирощенні культур.

Наші території багаті і на корисні копалини. Дослідники Паранько І. С. та Ярков С. В. видали посібник, у якому детально наведено відомості про основні види рудних та нерудних твердих корисних копалин. Також науковці повідомили шляхи використання їх в народному господарстві, продемонстрували приуроченість родовищ до певних геоструктурних елементів земної кори, їх географічне розташування, зазначені запаси та прогнозні ресурси [4].

Ознайомившись із посібником, припускаємо, що ці природні ресурси могли слугувати однією із причин початку Російсько-української війни.

Також важливого змісту набуває історична та культурна пам'ять територій. В Україні проводяться археологічні розкопки, у яких знаходять важливі артефакти, які свідчать про різні аспекти життя наших предків.

Про специфіку археологічних досліджень зауважує науковець А. Москаленко: «В археології значення має не тільки те, що лежить в землі, а й те, як воно лежить. У куль-турному шарі речові джерела перебувають у певному положенні, тобто в певному контексті. У сукупності в положенні *in situ* артефакти дають іншу історичну інформацію, яку не зможе надати кожен окремо взятий артефакт, «вирваний із контексту». По-друге, речові джерела зовсім по-іншому передають інформацію. Одна річ – опис предмета, інша – сам предмет; одна річ – опис події, інша – матеріальні сліди цієї події і т. п.» [2].

Отже, інформація, яку зберігає земля є надзвичайно важливою і для розуміння нашої ідентичності, самотності та цілісності.

Безумовно на сьогоднішньому етапі Незалежності України маємо зазначити, що описані аспекти не висвітлюють у повному обсязі цінності земельних територій для держави. Проте, вони займають значний вплив для збереження суверенності та самостійності держави, а також її розвитку та покращення рівня життя для населення.

У Статті 1. Земельного кодексу України зазначено: «1. Земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави. 2. Право власності на землю гарантується. 3. Використання власності на землю не може завдавати шкоди правам і свободам громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі.» [1] Тому громадяни мають не лише цінувати можливість користуватися основним національним багатством, а й відчувати відповідальність за всі дії, використовуючи земельні ресурси.

ЛІТЕРАТУРА

1. Земельний кодекс України. Стаття 1. URL: https://ips.ligazakon.net/document/T012768?an=590084&ed=2021_04_28 (дата звернення 07.05.2024р.)
2. Москаленко, А. (2021). Культурні відклади новітнього часу в контексті археологічних досліджень: стратиграфічний «баласт» чи історична цінність. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Музеєзнавство і пам'яткознавство*, 4(1-2), 38–47. <https://doi.org/10.31866/2617-7943.4.1-2.2021.249033>
3. Новаковський, Л. (2013). Сучасні проблеми регулювання земельних відносин в Україні. *Землевпорядний вісник*, (6), 2-6.
4. Паранько І., Ярков. С. Корисні копалини України : навч. Посібник. Кривий Ріг : Видавничий дім, 2011. 364 с.

Іван УРМАНЕЦЬ

*Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
iurmanets@gmail.com*

ЦІННОСТІ УКРАЇНСЬКОГО ЖУРНАЛІСТА ПІД ЧАС РОСІЙСЬКОГО ВТОРГНЕННЯ. ЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

В умовах повномасштабного вторгнення Росії в Україну змінилися підходи до журналістської роботи в країні. Збройна агресія змусила українських журналістів адаптуватися до нових умов і змінювати стратегії висвітлення подій.

З одного боку, вони продовжують виконувати свою місію – інформувати громадськість про події в країні та світі, забезпечуючи доступ до об'єктивної та правдивої інформації. З іншого боку, вони стикаються з новими викликами, пов'язаними з безпекою, етикою та збалансованістю висвітлення воєнних подій. Наприклад, важливо дотримуватися етичних принципів у висвітленні воєнних дій, щоб уникнути сприйняття пропагандистських або однобічних матеріалів.

Українські журналісти, безумовно, відіграють ключову роль у забезпеченні інформаційної свободи та формуванні об'єктивного уявлення про ситуацію в країні та за її межами, дотримуючись при цьому високих стандартів етики та професійних зобов'язань.

В українському журналістикознавстві існує низка праць присвячених вивченню професійної етики. Зокрема, етичні норми досліджували В. Іванов, Т. Приступенко, О. Кузнецова, Я. Ширченко, Г. Миролубенко,

Н. Стеблина, М. Дорош, І. Земляна, Н. Карпчук, І. Куляс, О. Лещенко, В. Луць, Р. Додонов, Й. Лось та ін. Актуальність теми зумовлена відсутністю у сучасній теорії і практиці журналістської науки дослідження дотримання етичних принципів у регіональних онлайн-медіа.

Мета наукової розвідки – дослідити висвітлення матеріалів із дотриманням етичних норм у регіональних онлайн-виданнях.

Дослідник В. Іванов зазначає, що «журналістська етика – це насамперед внутрішні переконання тих, хто обрав собі це ремесло, їхнє розуміння того, що можна і чого не можна робити. Журналістська етика формується на засадах узвичаєних норм роботи працівника мас-медіа, а також власного життєвого та професійного досвіду журналіста. В ідеалі вона прагне сформувати високу моральну самосвідомість, відповідальність журналіста, норми і правила поведінки як орієнтир професіоналізму, усвідомлення суспільної ваги своєї праці та самоконтроль» [2, с.26].

Т. Приступенко [4] у посібнику «Теорія журналістики: етичні та правові засади діяльності засобів масової інформації» звернула увагу саме на правові основи діяльності та принципи етики журналістів, поєднала їх як два найважливіші регулятори журналістської діяльності.

Автор наукової праці використовує декларацію принципів поведінки журналістів, прийняту у 1954 році (зі змінами в 1986 році), та Етичний кодекс українського журналіста [3], який був ухвалений у 2004 році як основу для свого дослідження. Вона зробила порівняльний аналіз цих документів і виділила спільні норми. Після цього науковиця дослідила законодавство у сфері мас-медіа і визначила статті, які відповідають нормам з етичних кодексів. Це дозволило їй підкреслити юридичну важливість етичних принципів у журналістиці.

Проаналізувавши дотримання етичних норм онлайн-медіа «Волинь 24» [1] та «NIKCENTER» [6] за період з 24 лютого 2022 року до грудня 2022 року, констатуємо, що вони висвітлюють різні аспекти російсько-української війни, зокрема артикулюють такі теми: повномасштабне вторгнення Росії, ураження об'єктів інфраструктури, хід воєнних дій (бойові операції, контрнаступи), мобілізаційні процеси, обстріли населених пунктів, гуманітарна ситуація у прифронтових містах та селах, волонтерство, співпраця з партнерами, вплив інформаційно-психологічних операцій, протидія дезінформації, адаптація внутрішньо-переміщених осіб тощо.

У нашому дослідженні будемо опиратись на рекомендації Комісії з журналістської етики [5]. Отож, новинний портал «Волинь 24» опирається лише на підтвержені факти, публікує інформацію із покликаннями на

офіційні джерела. Зокрема, у публікації «Ворог пішов на прорив кордону на Житомирщині» (24 лютого 2022 року) подано лише факти та покликання на офіційні ресурси, без власних висновків та коментарів. У матеріалі «У Луцьку підірвали телевежу» (24 лютого 2022 року) також публікуються лише зведення від МВС про стан справ, без долучення фото та відеоматеріалів. Також відзначаємо матеріал під назвою «Російські окупанти обстріляли аеропорт і військову інфраструктуру у Миколаєві» (25 лютого 2022 року), адже на прикріпленому фото немає жодних даних про масштаб влучання та техніку. «Ракети, що влучили по Вінниці, запускали не з Придністров'я» (7 березня 2022 року) у даному матеріалі є наявне фото, але із ближнього ракурсу, тому ідентифікувати наслідки неможливо. У даній публікації журналісти ще й спростовують фейки, поширювані агресором. «Окупанти знищили 7 лікарень, які не підлягають відновленню» (14 березня 2022 року) – таке інформаційне повідомлення має велику цінність, адже матеріали згодом можуть бути долученими у міжнародних судах, як доказ злочинів агресора.

«НИКСЕНТЕР» – це миколаївське видання, що спеціалізується на розслідуваннях. Для аналізу ми обрали кілька матеріалів, щоб продемонструвати дотримання журналістської етики. У публікаціях «Війна, ностальгія за совком і пропаганда з дитинства: як живуть ті, хто обстрілює Миколаїв» (12 серпня 2022 року) та «Смелов і Саладін: що відомо про командирів російських артилеристів, які обстрілювали Миколаїв» (22 серпня 2022 року) ми маємо змогу побачити, як журналісти викривають злочини російського війська, називаються конкретні імена кривдників. Така інформація буде корисною для подальших процесів, які слухатимуться у суді. «Піротехніки «чистять» Миколаївщину від ворожих снарядів» (8 вересня 2022 року) – даний матеріал містить фотоілюстрацію із уламками російської зброї. Варто додати, знімок зроблений крупним планом, тому ворог не матиме змоги відстежити місця події. «Активи агресора: скільки російського та білоруського бізнесу на Миколаївщині» (29 вересня 2022 року) – такі матеріали мають визначальну місію, адже провокують детальне розслідування від державних органів, з метою вилучення коштів у Росії. Таким чином, журналісти допомагають державі, адже наводять лише факти. Миколаївське видання продукує вдосталь аналітичних матеріалів, викривального змісту. Вважаємо, що це і є однією із цінностей українського журналіста, який не займається викривленням фактів та не розповсюджує недостовірної інформації. Також ми проаналізували кілька матеріалів присвячених пам'яті полеглих героїв.

Примітним є те, що журналісти завжди пишуть про чесноти бійців, адже суспільству важливо знати про їхніх захисників.

Висновки. Журналістські норми залишаються важливими, особливо у стані боротьби із ворогом. Кожен журналіст повинен не тільки донести інформацію об'єктивно та дотримуючись професійної етики, але й не нашкодити своїй державі. Важливою є боротьба із поширенням дезінформації. Журналісти завжди повинні слідувати рекомендаціям від військового керівництва. Працівники ЗМК стали ще більш прискіпливими, працюючи згідно із нормами та кодексами етики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волинь24. URL: <https://volyn24.com/>
2. Іванов В. Ф. Журналістська етика. Київ: Вища школа, 2006. 231с.
3. Кодекс етики. КЖЕ, URL: <https://cje.org.ua/ethics-codex/>
4. Приступенко Т. О. Теорія журналістики: етичні та правові засади діяльності засобів масової інформації. Київ : Інститут журналістики, 2004. 375 с.
5. Рекомендації Комісії з журналістської етики щодо інформації, яку не можна розголошувати в медіа під час воєнного стану. КЖЕ, 2022. URL: <https://cje.org.ua/statements/rekomendatsii-komisii-z-zhurnalistskoi-etyky-shchodo-informatsii-iaku-ne-mozhna-rozgholoshuvaty-v-media-pid-chas-voiennoho-stanu/>
6. NIKCENTER. URL: <https://nikcenter.org/>

Секція
АНАЛІТИКА СУСПІЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ:
АКСІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

Світлана СТОРОЖУК

*Доктор філософських наук, професор,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
Київ, Україна
svitlanastorozuk@gmail.com*

ЦІННІСТЬ НАЦІЇ У ГЛОБАЛЬНОМУ СВІТІ

Інтерес до феномену нації, який зародився у середині ХІХ ст., не згасає до нашого часу, так само, як і дискусії щодо історичної перспективи цього політичного феномену. Джерелом останніх стало тлумачення нації запропоноване К. Марксом та Ф. Енгельсом у «Маніфесті Комуністичної партії». В цій праці теоретики марксизму не запропонували чіткої й однозначної дефініції поняття «нація», втім досить однозначно сформулювали власне розуміння цього соціального феномену. Зокрема, вони вважали, що виникнення націй викликане розпадом феодального устрою у процесі розвитку буржуазного суспільства, провідні верстви якого були зацікавлені у централізації засобів виробництва, що й призвело до того, що «ледве зв'язані між собою провінції, з різними інтересами, законами, урядами й митами, були з'єднані в одну націю, один уряд, один закон, один національний класовий інтерес, один митний кордон» [2, с. 14]. Таким чином, дослідники показали, що нація не вічна, й зникне разом з буржуазним суспільством внаслідок переходу суспільства до комунізму. Зникненню націй, за переконанням К. Маркса та Ф. Енгельса, сприятиме пролетаріат, який займе панівне становище у суспільстві та сформує пролетарську літературу, а в перспективі й інтернаціональну культуру.

Якщо теоретики марксизму вважали занепад націй закономірним результатом історичного поступу суспільства на шляху до комунізму, то Е. Ренан, як прибічник суб'єктивістського підходу, вважав, що нації можуть зникнути унаслідок зміни у бажаннях і потребах людей. Їхнє місце, на думку дослідника, «заступить, скоріш за все, європейська конфедерація» [3, с. 262]. Цю думку повністю підтверджує й неомарксист Е. Гобсбаум, який так само, як і багато інших прихильників модернізму, аналізуючи сучасну йому дійсність, прийшов до висновку, що націоналізм

поступово втрачає свою позицію, внаслідок чого нації у сучасному світі починають відігравати другорядні ролі та перетворюється на суто культурний феномен.

Ідеї модерністів цілком і повністю підтверджують соціокультурні та політичні трансформації, спричинені глобалізацією. Вона, як показав Е. Гіденс, призводить до зміщення центру впливу і влади, внаслідок втрати національними спільнотами свого економічного потенціалу. У нових економічних умовах, нації стають, з одного боку, замалими для розв'язання нагальних проблем, а з іншого – занадто великими для розв'язання дрібних [1, с. 14-15]. Звісно, це зовсім не означає, що в сучасному світі національні лідери втрачають свої позиції, а лише вказує на те, що національна держава трансформується та переосмислює власну ідентичність, внаслідок істотних зрушень у її власній природі [1, с. 18].

Втрату нацією провідної ролі нерідко пов'язують з процесом її демілітаризації [4, с. 29]. І справді, в сучасному світі нація більше не розглядається як абсолютно самостійний гравець на міжнародній арені, адже, як показує досвід українсько-російської війни, міжнародна політика більшості націй визначена безпековими договорами з сусідами, регіональними військовими блоками та іншими чинниками, які не допускають абсолютно автономної оборонної чи іншої зовнішньої політики. Членство у численних міжнародних організаціях та ратифікація різного роду міжнародних договорів, в тому числі й у сфері безпеки, істотно обмежує національний суверенітет держав, тим самим ставлячи питання щодо подальших перспектив європейських націй.

Загалом занепад націй, які були головними рушіями історичного та економічного поступу в модерному світі, останні кілька десятиліть уважався абсолютно закономірним і навіть незворотним процесом, як мінімум внаслідок глобалізації, основними агентами якої стали транснаціональні компанії, масова комунікація та міжнародні оборонні, економічні й політичні союзи та інші наднаціональні об'єднання. І справді, з огляду на сучасні соціокультурну та політичну ситуації, немає підстав сумніватися в тому, що міжнародні організації істотно обмежують національний суверенітет, втім їхня діяльність поки що не знаменує занепаду націй. Здебільшого такі об'єднання утверджують культурний релятивізм і не претендують на відродження модерного імперіалізму, навіть попри те, що унаочнення глобального світу здебільшого пов'язане із владою та престижем культурного центру, прикладом якого сьогодні можуть бути США.

Виникнення глобальних культурних світів, здебільшого позбавлених історичної основи, супроводжується стрімким зростанням цікавості до націй та національних культур, які вибудовувалися навколо спільної пам'яті, традицій, міфів і символів та забезпечували людину сенсами та цінностями, що формували оригінальність та самобутність її погляду на світ, а з ним і її конкурентоздатність у сучасному глобальному просторі. Це ж, своєю чергою, означає, що навіть за умови втрати нацією свого політичного пріоритету на міжнародній арені, не варто очікувати її стрімкого знецінення чи занепаду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гіденс, Ентоні Нестримний світ: як глобалізація перетворює наше життя. К.: Альтерпрес, 2004. 100 с.
2. Маркс К., Енгельс Ф. Маніфест комуністичної партії. URL: <https://www.marxists.org/ukrainian/marx-engels/1848/manifesto/index.htm>
3. Ренан Е. Що таке нація. Націоналізм : [антологія / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий ; літ.ред. Л. Білик]. [2-ге вид. перероб. і доп.] К. : Смолоскип, 2000. С. 253-263.
4. Сміт Ентоні. Нації та націоналізм у глобальну епоху. К.: Ніка-Центр, 2006. 320 с.
5. Сторожук С. В. Нація як об'єкт історико-філософського аналізу: автореф. дис. ...д-ра філос. наук: 09.00.05 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 2013. 33 с.

Наталія СУПРУН

*Доктор економічних наук, професор,
Державна установа «Інститут економіки та прогнозування
Національної академії наук України»,
Київ, Україна
suprun.nataliia@gmail.com*

СОЦІАЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО ЯК МЕХАНІЗМ СОЦІАЛЬНОГО ЗГУРТУВАННЯ

Серед найбільш релевантних механізмів забезпечення ефективності суспільного розвитку все частіше називають такий вид господарської організації як соціальне підприємництво (СП), що показало свою ефективність у світовій практиці як одна із найбільш ефективних організаційних форм для вирішення великого спектру соціальних та економічних проблем – боротьби з бідністю та безробіттям, працевлаштування і підвищення інклюзивності соціально-ізольованих груп, зменшення екологічного навантаження економіки на довкілля тощо.

В українському контексті необхідність розвитку СП посилюється тривалою російсько-українською війною, що спричинила критичне загострення соціальних проблем, зокрема – зростання чисельності внутрішньо-переміщених осіб та інших вразливих груп населення.

Місією соціального підприємництва є вирішення чи пом'якшення певної соціальної проблеми, підвищення якості життя та створення позитивної «соціальної доданої вартості», яка примножує національний дохід та рівень соціального капіталу суспільства. Це діяльність, в якій першочерговою метою є не прибуток, а реалізація соціальної місії. З огляду на те, що діяльність СП націлена насамперед на досягнення соціальної мети, дохід та прибуток компанії направляються на вирішення соціальних, або екологічних проблем суспільства. Вирішення цих проблем є можливим за рахунок поєднання матеріальних (фінанси, майно) та нематеріальних активів (соціальна згуртованість, ініціатива, солідарність) і зусиль безпосередніх одержувачів соціальної вигоди у ході соціального підприємництва.

При цьому СП діє бізнес-структура, спроможна генерувати прибуток і використовувати його на вирішення соціальних проблем без залучення бюджетних ресурсів, а також забезпечення сталого розвитку та позитивних соціально-економічних змін у суспільстві. Тому соціальне підприємництво розглядається як ключовий елемент соціальної економіки.

На відміну від традиційної економіки, де соціальні ресурси є інструментом досягнення комерційних цілей, у соціальному підприємстві економічна діяльність є засобом досягнення соціальних цілей.

Водночас, соціальне підприємництво демонструє свою ефективність не лише як економічний інструмент, а і як спосіб посилення соціальної згуртованості та залучення населення до розв'язання проблем суспільства, розвитку тих патернів соціальної поведінки, що, своєю чергою, уможливають зростання конкурентоспроможності економіки та подолання багатьох соціальних суперечностей.

Характерними особливостями соціального підприємництва є інноваційна етика бізнесу, що формується на цінностях згуртованості, солідарності та взаємодопомоги, які поділяють і реалізують у своїй діяльності всі члени організації. Відповідно, управління соціальними підприємствами відбувається на засадах самоврядування та колективної участі: один учасник представляє один голос при вирішенні управлінських завдань.

Специфіка СП полягає в тому, що воно, реалізується переважно у непривабливих для традиційного бізнесу сферах. Проте, діяльність СП у цих сферах створює додаткові можливості за рахунок використання раніше не задіяних у суспільному виробництві ресурсів і тим самим створює конкурентні переваги для соціальних підприємств [3, с.501-502].

У європейських країнах соціальне підприємництво є досить поширеним способом досягнення важливих соціальних цілей через використання бізнес-інструментів. У західній практиці СП має багатосолітню історію і генерує значний обсяг доданої вартості в структурі національних економік. Серед європейських країн найбільше поширення соціальне підприємництво отримало у Великобританії та Німеччині, у кожній із цих країн нараховується понад 100 тис. СП. У Великій Британії налічується 131 000 СП із сукупним оборотом 78 млрд фунтів стерлінгів. СП реінвестують 1 млрд фунтів стерлінгів прибутку у соціальні цілі. В секторі соціального підприємництва на сьогодні працевлаштовано 2,3 млн працівників (або понад 5% працездатного населення країни). Згідно із даними звіту «State of Social Enterprise Report UK» дві третини СП (69%) надають різноманітні послуги соціально уразливим групам, а 44% СП працевлаштовують такі категорії населення, при цьому 28% – функціонують у депресивних регіонах країни [1].

Найбільш часто СП у Великобританії створюються у сфері послуг (72%), зокрема – освіти (18%), консалтингу (17%), працевлаштування та професійної переорієнтації (14%), а також роздрібною торгівлі (12%). При цьому значна частка СП (28%) функціонує у сфері матеріального виробництва, і зокрема – сільському господарстві (13%). Третина постачальників медичних послуг у громадах є соціальними підприємствами [1].

Соціальне підприємництво у Бельгії, на відміну від інших країн ЄС, охоплює дуже різноманітні галузі, починаючи від охорони здоров'я, соціальної роботи, оптової та роздрібною торгівлі до будівництва. Згідно із національним звітом «The State of Social Entrepreneurship – Key Facts and Figures» близько 51% бельгійських СП є міжсекторальними і діють більш, ніж в одній сфері. При цьому, частка соціальних підприємств, що діють у сфері громадських та соціальних послуг, сфері освіти досить низька, значно нижча, ніж у інших європейських країнах. Близько 75% існують понад 10 років [1].

Значного розвитку в останні десятиліття набуло соціальне підприємництво і в країнах Центральної та Східної Європи, зокрема у Чехії та Польщі, де діяльність соціального бізнесу націлена на вирішення

таких завдань, як створення робочих місць для людей з особливими потребами, сприяння мобільності у сфері зайнятості, екозбереження та охорона об'єктів історичної та культурної спадщини.

В Україні ж, на відміну від західної практики, сектор соціального підприємництва почав формуватися не так давно – близько 20 років і налічує всього кілька сотень активно-діючих соціальних підприємств, які не є досить конкурентоспроможними у порівнянні із традиційним бізнесом. Проте, навіть незначна частка СП з більшою чи меншою ефективністю вирішуює важливі соціальні проблеми, які за визначенням мала б вирішувати держава. Але держава часто не має ні фінансових, ні організаційних ресурсів для вирішення цих проблем та подолання їхніх негативних наслідків.

З початком активної фази російсько-української війни у 2022 р. розвиток соціального підприємництва в Україні набув нового поштовху. В умовах нагальних викликів, коли держава не справляється із навалою соціальних проблем, соціальне підприємництво стало однією із основних форм вирішення їх вирішення. Більшість СП займаються вирішенням проблем, спричинених війною: ресоціалізація, адвокація та подолання стигматизму уразливих категорій населення – вимушених переселенців, людей з інвалідністю та ветеранів війни. Провідними формами соціальних підприємств в Україні зараз є ветеранський та інклюзивний бізнес. Сьогодні ветеранський бізнес налічує понад 200 компаній, серед яких є навіть мережеві ресторани [3].

Проте, попри успішність діяльності даного сектору, в Україні досі не створено відповідного законодавчого підґрунтя для розвитку соціального підприємництва – відсутній спеціальний закон для визначення правового поля діяльності СП (хоча впродовж двох останніх каденцій ВРУ було зареєстровано два різних проекти такого закону, жоден з яких не був прийнятий), ні національної Концепції розвитку цього виду бізнесу, які є майже у всіх європейських країнах.

СП є ефективним механізмом не лише для вирішення істотних соціальних проблем, а й для забезпечення сталого розвитку та позитивних соціально-економічних змін у суспільстві. Тому, його розвиток потребує системної державної підтримки, що має спиратися на вивчення успішних практик та чинних юридичних норм у різних правових системах, порівняння особливостей їх інституційного оформлення задля визначення найбільш релевантних організаційно-правових форм СП. Лише на основі такого системного аналізу можливе обґрунтування практичних рекомендацій щодо перспектив розвитку соціального бізнесу в Україні.

З огляду на ефективність соціального підприємництва як інструменту вирішення багатьох соціально-економічних проблем, ця організаційна форма повинна розглядатись дієвий механізм розбудови соціального капіталу. Розвиток соціального підприємництва допоможе не лише розв'язати ці проблеми у період повоєнного відновлення, а й закласти основи нової моделі економіки на принципах європейських цінностей – інклюзивності, рівності та соціальної згуртованості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Офіційний портал Всеукраїнського ресурсного центру розвитку соціального підприємництва. Електронний ресурс. URL: <http://www.socialbusiness.in.ua>
2. Розвиток соціального підприємництва в Україні. Біла книга. Під загальною редакцією Валерія Кокотя. Київ, 2020. 113 с.
3. Супрун Н.А. Напрями та перспективи розвитку соціального підприємництва. Підприємство в Україні: історико-інституційний аналіз; за ред. д.е.н. В.В. Небрат ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України». Київ, 2019. 501-512 с.
4. The State of Social Entrepreneurship – Key Facts and Figures. URL: <https://www.socialenterprise.org.uk/all-about-social-enterprise/facts-and-figures/>

Вікторія НЕБРАТ

*Доктор економічних наук, завідувач відділу економічної історії,
Державна установа «Інститут економіки та прогнозування
Національної академії наук України»,
Київ, Україна
victoria_nebrat@ukr.net*

Назар ГОРІН

*Кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник відділу економічної історії,
Державна установа «Інститут економіки та прогнозування
Національної академії наук України»,
Київ, Україна
nazzar@ukr.net*

ТРАДИЦІЇ ФОРМУВАННЯ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ В АКсіОЛОГІЧНОМУ ВИМІРІ СУЧАСНОСТІ

Ключову роль в забезпеченні довгострокового економічного зростання та суспільного розвитку відіграють наука та інновації. Війна, розв'язана росією проти України, показала важливість сучасних технологій, наукової складової воєнно-оборонного комплексу для ефективного протистояння

ворогу, захисту мирних міст і об'єктів інфраструктури, досягнення технологічної переваги над противником. Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, розгортання процесів глобальної цифровізації, динамізм структурних змін і переформатування міжнародних економічних відносин засвідчують постання економіки, що базується на знаннях [1, с. 240–241]. Цінність освіти, наукового знання, технічних винаходів і технологічних проривів не просто підвищується, а стає базовою. Спроможність економічної системи до генерування та впровадження інновацій визначає її життєздатність, конкурентоспроможність і перспективу.

Кожна національна освітньо-наукова система проходить тривалий етап розвитку і трансформацій, а нові здобутки мають під собою міцний фундамент, сформований впродовж років клопіткої науково-дослідної праці та її належного фінансового забезпечення. Після відновлення Україною незалежності національний науково-технічний потенціал був обумовлений радянською системою організації та управління науковими дослідженнями, яка була зорієнтована на модернізацію виробництва; ліквідацію науково-технічного відставання від розвинених країн Заходу; забезпечення економічної самодостатності держави, а у гуманітарному секторі була інструментом ідеологічного контролю за суспільно-політичним життям країни. Основними інструментами організації та державного управління науковими дослідженнями, що забезпечили формування науково-технічного потенціалу радянської економіки, були держзамовлення на проведення науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт; обґрунтування та затвердження пріоритетних напрямів наукових досліджень; нормативно-правове впорядкування та фінансове забезпечення підготовки наукових кадрів; матеріально-технічне забезпечення та регулювання організації наукової діяльності, регулювання соціального складу та чисельності наукової спільноти; мобілізація наукового потенціалу країни на потреби індустріальної модернізації, створення ефективного військово-промислового комплексу, освоєння космосу, атомної енергетики, вивчення енергетичного та паливного балансу країни, пошуки шляхів найкращого використання природних ресурсів, розробки теорії та принципів створення нових машин, автоматичних та телемеханічних систем, інтенсивного розвитку радіоелектроніки, дослідження хімічних процесів тощо. Разом з тим, політизація науки та державний централізм в організації наукових досліджень зумовили її рух по екстенсивному шляху розвитку; пригнічували творчу ініціативу наукових кадрів; заперечували попередні

наукові здобутки; позбавляли доступу до сучасних публікацій світової науки; змушували дотримуватись партійних «настанов і рекомендацій»; не створювали матеріальної зацікавленості вчених у результатах своєї праці; зосереджували основний науковий потенціал країни на розвитку військово-промислового комплексу.

Адміністративний характер планової системи детермінував особливості радянської науково-технічної політики, яка була спрямована на пошук нових шляхів удосконалення господарського механізму та технічного переозброєння промисловості відповідно до завдань НТР. Труднощі із науково-технологічним забезпеченням модернізації виробництва та ВПК, відставання в процесах автоматизації та механізації технологічних процесів, страх зазнати поразки у Холодній війні з капіталістичними країнами, зумовили активізацію роботи із розширення розвідувальної та шпигунської роботи, спрямованої на нелегальне запозичення західних технічних і технологічних інновацій, промисловий шпіонаж. Обмеження свободи наукових і технічних працівників у виборі тем наукових досліджень, постійна підозра до їхньої діяльності, надмірна регламентація науково-дослідних робіт та політичний тиск зумовили уповільнення темпів виконання програм модернізації економіки. Екстрактивний підхід до творчих і креативних здібностей вчених проявився у створенні «шарашок» – конструкторських бюро серед засуджених. Попри те, що в Радянському Союзі наукова праця вважалась престижною, наукові винаходи та технічний прогрес відбувалися часто не завдяки, а всупереч державній науково-технічній політиці. Перспективні науковці в умовах тоталітарної системи часто зазнавали переслідувань.

В економічній науці насаджувались догматичні положення про переваги соціалістичної системи, зокрема, прогресивний характер загальнонародної власності, ефективність партійного керівництва загальносоюзною економікою; «відмирання» товарно-грошових відносин тощо. Радянська модель економічного розвитку передбачала повну заміну механізмів ринкової саморегуляції, капіталоутворення та конкуренції системою централізованого директивного управління. Упродовж 1930-х років ця модель була успішно застосована на практиці та отримала теоретичну інтерпретацію як «система соціалістичного господарства».

Наслідком жорсткої цензури та ідеологізації науки стала її штучна ізоляція від розвитку світової наукової думки, відбувся розрив з історичною спадщиною, а за політичним замовленням формувалась так звана теорія соціалістичного господарства. В умовах ідеологічного протистояння багато вчених були переслідувані та засуджені, а

перспективні напрями наукових досліджень затавровані. Водночас бракувало серйозних політекономічних досліджень і теоретичних напрацювань для реалізації планів господарського розвитку та системних суспільно-економічних перетворень. Для виконання цих завдань у 1936 р. було створено Інститут економіки АН УРСР як бойовий підрозділ радянської академічної науки. Проте політичний тиск обумовив особливі умови наукової роботи. Головними критеріями оцінки дослідницької діяльності була відповідність ідеологічним установкам та партійним завданням. У радянській системі організації науки насаджувалися цінності пристосуванства, кон'юнктурщини. Заохочувалися не талант і творчий пошук, а посередності, якими зручно управляти і які «правильно розуміють лінію партії». Це, своєю чергою, призвело до формування хибного соціального консенсусу, моделей поведінки, орієнтованих на виживання.

Пострадянське покоління науковців все ще продовжує бути носіями світогляду, сформованого тоталітарною системою. Досі існують традиції покликання на авторитети замість наукової аргументації положень; намагання слідувати усталеним і загально визнаним істинам, замість креативного і революційного пошуку нових знань; орієнтація на російські чи західні концепції, а не переосмислення та збагачення національних надбань. Національна ідентичність була фактично позбавлена визнання і гордості за українську науку та інтелектуальну спадщину. Наслідком є суспільна зневага до наукової праці, а на державному рівні – скорочення фінансування наукових досліджень і постійне намагання зменшити мережу науково-дослідницьких осередків і структур. Успадкована система організації та фінансування наукових досліджень виявила свою обмеженість. Разом з тим, комерціалізація та імітація стали сучасними проблемами розвитку науки та наукового забезпечення технологічних, економічних та управлінських рішень.

Передумовою вирішення імперативних завдань України в боротьбі за свою державність і майбутнє нації є спроможність «віднайти способи реалізації власного інтересу в мінливих умовах формування нового світового порядку» [2, с. 16]. Тому необхідні ґрунтовні наукові розробки в галузі сучасної геополітики, міжнародного права, світової економіки та міжнародних відносин. Для проведення ІІСО та підризу єдності українського суспільства ворог взяв на озброєння фальсифікацію історії, знищення національно-культурної спадщини, розмивання національної ідентичності українців. Отже зростає цінність історичної науки та історичної пам'яті. Цінність науки сьогодні в реаліях України полягає в

збереженні життів (медицина, фармація, розмінування територій), покращенні якості життя (аграрна наука, біологія, екологія), створенні безпечного, комфортного та інклюзивного життєвого простору (архітектура, планування міст, переоблаштування робочих місць, нові технології будівництва, утилізація результатів руйнувань та знищеної військової техніки), забезпеченні перемоги і справедливого миру (розробка нових зразків високотехнологічної зброї та розмінування територій). Успішний розвиток наукових досліджень допоможе Україні вистояти і перемогти, повернути вимушених переселенців і мігрантів додому та створити країну, в якій домінує сила права і повага до людської гідності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Відбудова для розвитку: зарубіжний досвід та українські перспективи : монографія / [редколегія, голова – д.е.н. В.В. Небрат]; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Електрон. дані. К., 2023. URL: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2023/08/Reconstruction-for-development.pdf>
2. Відновлення та реконструкція повоєнної економіки України : наукова доповідь / НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Електрон. дані. К., 2022. 305 с.: табл., рис. URL: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2024/04/Vidnovlennja-ta-rekonstrukcsja-povojennoj-ekonomiky.pdf>

Вікторія МЕЛЬНИЧУК

*Кандидат філософських наук, доцент,
Поліський національний університет,
Житомир, Україна
vikam1804@gmail.com*

ЦІННІСНІ ЗАСАДИ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

В умовах нового етапу євроінтеграції України важливим є дослідження сутності даного процесу задля розуміння його підґрунтя та перспектив реалізації в українських реаліях. Варто звернути увагу, що Європейський Союз є об'єднанням держав, яке ґрунтується не лише на економічних та політичних засадах, але й світоглядних та ціннісних.

В цьому контексті особливої значущості набуває створення спільної системи ціннісних орієнтацій, на основі яких відбувається формування європейської ідентичності. Всі члени ЄС поділяють спільні цінності, засобом для їх розвитку стало забезпечення демократичних прав та свобод людини, верховенства права у всьому європейському просторі. Механізмом розповсюдження європеїзації виступила інтеграція, створення

регіонального політичного та економічного співробітництва і безпеки у межах географічних кордонів Європи [1, с. 106]. Необхідно зауважити, що ціннісна складова є невід'ємною частиною окреслених процесів.

Зазначимо, що базові європейські цінності – це світоглядні принципи, що ґрунтуються на повазі до людської гідності, свободи, демократії, рівності і дотриманні прав людини. Характерною ознакою Європейського Союзу є реалізація таких принципів як плюралізм, толерантність, справедливість, рівність. Державна політика має здійснюватися відповідно до принципу справедливості, що орієнтований на розвиток соціального забезпечення та створення умов для захисту громадян, які цього потребують. Важливим аспектом даної проблематики є запобігання дискримінації, тому плюралізм та толерантність визначаються як одні з головних цінностей у функціонуванні європейського співтовариства. Відтак для входження у Європейський Союз будь-яка держава повинна відповідати певним вимогам, однією з яких визнання європейських цінностей. Оскільки головною метою Європейського Союзу є сприяння миру та добробуту громадян, то Європейський парламент здійснює контроль їх відображення у європейському законодавстві, а також їх виконання [2, с. 50]. Даний контроль є важливим, проте водночас кожен громадянин держав-членів Європейського Союзу повинен також усвідомлювати значущість вищезазначених цінностей і забезпечувати їх реалізацію в особистому та суспільному житті. Таким чином європейська інтеграція передбачає трансформацію цінностей, формування на їх основі світогляду, що є підґрунтям для подальших змін.

Після набуття чинності Маастрихтського договору (1 листопада 1993 року), яким визначалося створення Європейського Союзу, змінилися і засади об'єднання європейських держав, замість виключно економічного об'єднання з'явилася ідеологічна складова. Мета ЄС визначається як забезпечення збалансованого та рівномірного розвитку країн-учасниць [3, с. 91].

В цьому контексті необхідно зауважити, що розбудова Європейського Союзу ґрунтується на трьох основоположних принципах: інтеграція є засобом, а не метою, тобто має взаємну користь і виступає важливим засобом для вирішення соціально-політичних проблем; поступовість інтеграції із послідовним запровадженням відповідних заходів; інтеграція потребує формування певного механізму, який би надавав можливість для сприйняття наявних суперечностей як джерела для подальших інтеграційних процесів, так і для прийняття та реалізації заходів щодо дотримання інтересів різних країн [3, с. 88]. Тобто європейська інтеграція є

багатоаспектним процесом, зокрема можна виокремити такі її аспекти: духовний, економічний та політичний. Відтак зазначимо, що євроінтеграція передбачає формування соціокультурної спільноти із колективною ідентичністю; досягнення певної економічної вигоди; підтримку відповідних політичних принципів, інститутів та правил співіснування [3, с. 89]. В нашому дослідженні акцентуємо увагу на духовному аспекті окреслених процесів, адже саме світогляд, система ціннісних орієнтацій значною мірою впливає на всі інші сфери суспільного життя та визначає напрямки розвитку суспільства.

Щодо євроінтеграційних процесів в Україні необхідно зазначити, що набуття статусу кандидата на членство в ЄС для українців стало важливим моральним стимулом. Більшість українців підтримують вступ до ЄС, вбачають майбутнє України як частини європейської спільноти. Статистичні дані свідчать про підвищення рівня підтримки вступу нашої держави до ЄС. Якщо в березні 2021р. 59% громадян підтримували вступ України в ЄС, то у вересні 2022р. – вже 78%. Даний показник є відображенням проєвропейських настроїв в українському суспільстві. Варто наголосити, що вперше переважають процеси проєвропейської самоідентифікації. У вересні 2022р. вже 63% опитаних зазначили, що відчують себе європейцями [4, с. 44-45].

Соціологічні дослідження підтверджують те, що війна зумовила глибинні світоглядні трансформації українців, відбулося згуртування української нації і усвідомлення значущості європейського вибору. Українці позитивно оцінюють темпи та політику щодо євроінтеграційних процесів. Важливим у цьому контексті є закріплення та розширення проєвропейської самоідентифікації, усвідомлення себе як частини європейської спільноти та формування відповідної ментальності [4, с. 44-45]. На нашу думку, утвердження таких європейських цінностей є вагомим підґрунтям для вищезазначених процесів.

Отже, українці визначають європейську інтеграцію як основний напрямок подальшого розвитку нашої держави. Водночас із економічними та політичними заходами, які здійснюються в умовах євроінтеграційних процесів, важливим є те, що відбувається формування європейської ідентичності українців як членів європейської спільноти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брусиловська О. Європейський вибір України: науковий та політичний дискурс // Ідея Європи в суспільному дискурсі сучасної України: монографія / від. ред. І. Соляр, упоряд. О. Муравський, М. Романюк; Національна академія

- наук України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2019. С. 105–113.
2. Макеєва О. М. Права людини в системі базових європейських цінностей. *Юридичний вісник*. 2022. № 2 (63). С. 48–55.
 3. Поліщук І. О., Вільхівський В. В. Міжнародна інтеграція: європейський контекст. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*. 2022. № 4 (55). С.84–99.
 4. Україна на шляху до ЄС: реалії і перспективи. *Національна безпека і оборона*. 2022. №1-2, 2022. 132 с. URL: https://razumkov.org.ua/images/journal/NSD187-188_2022_ukr_full.pdf

Анатолій ГРИГОРУК

*Кандидат економічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
a.hryhoruk@ukr.net*

Діана ШИМКІВ

*Здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
shymkiv.diana@gmail.com*

РОЛЬ ЦІННОСТЕЙ У ФІСКАЛЬНІЙ ПОЛІТИЦІ

Фіскальна політика держави визначається не лише економічними потребами, але й її цінностями та ідеалами. Цінності стають керуючими принципами у формуванні та реалізації фіскальних стратегій, що мають вирішальне значення для стабільності та процвітання суспільства. Ключові цінності у фіскальній політиці це – стабільність, рівність, ефективність та соціальна відповідальність.

Перш за все, стабільність є фундаментальним аспектом будь-якої фіскальної стратегії. Вона створює умови для прогнозованості та надійності управління фінансами держави, що є критичним для залучення інвестицій та збереження довіри як внутрішніх, так і зовнішніх стейкхолдерів. Без стабільності будь-яка фіскальна політика стає неефективною, оскільки вона породжує невизначеність та ризики для бізнесу та громадян.

Друге, рівність перед законом та справедливий розподіл фіскальних навантажень є ключовими для забезпечення справедливості та соціальної стабільності. Податкова система повинна бути конструктивною та

прозорою, щоб кожен громадянин мав відчуття рівної участі у спільному добрі. Боротьба з податковими ухиляннями та незаконними практиками допомагає зберегти довіру до фіскальних інституцій та забезпечити адекватні ресурси для розвитку країни.

Третє, ефективність у використанні бюджетних коштів та підтримка інновацій та розвитку є важливими аспектами фіскальної політики. Інвестиції у науку, технології та освіту сприяють зростанню продуктивності та конкурентоспроможності країни в глобальному світі. Крім того, ефективний контроль за використанням коштів та запобігання корупції є важливими для максимізації соціального ефекту від фінансових ресурсів.

На останньому етапі, соціальна відповідальність держави перед її громадянами виявляється у забезпеченні доступу до освіти, охорони здоров'я та соціального захисту. Створення соціальних програм, які сприяють зменшенню бідності та безробіття, є важливим аспектом соціальної політики, що забезпечує стабільність та добробут суспільства.

Отже, розглянемо різноманітні аспекти цих цінностей та їх вплив на формування та реалізацію фіскальної політики держави, а також розглянемо можливі шляхи їх практичної реалізації для забезпечення сталого розвитку суспільства.

1. Цінність стабільності та прозорості

Цінність стабільності та прозорості в фіскальній політиці є не лише важливими принципами, які забезпечують економічну рівновагу та довіру громадськості до управління фінансами держави.

Спрогнозовані бюджети відіграють ключову роль у створенні прозорого та передбачуваного фінансового середовища. Подання точних та об'єктивних прогнозів доходів і витрат дозволяє не лише уникнути непередбачених фінансових криз, але й сприяє раціональному розподілу ресурсів у відповідності з економічними та соціальними потребами суспільства. Це стимулює довіру як соціальних акторів, так і іноземних інвесторів, що сприяє стабілізації фінансового ринку та загальному економічному зростанню.

Ефективний контроль за використанням бюджетних коштів є необхідною складовою стабільної фінансової політики. Механізми аудиту та фінансової звітності дозволяють уряду та громадськості моніторити та оцінювати ефективність витрат, запобігаючи корупції та недбалому використанню бюджетних ресурсів. Цей контроль забезпечує дотримання фінансової дисципліни та довіру до владних інституцій.

Відкритий обмін інформацією з громадськістю є ще однією важливою складовою цінності прозорості. Активна участь громадськості у процесі формування бюджету та прийняття фіскальних рішень забезпечує більшу відповідальність та відкритість з боку владних органів. Публічні обговорення та консультації стосовно фіскальної політики сприяють збільшенню легітимності та підтримки соціальних реформ, а також стимулюють активну участь громадян у розвитку країни.

У цілому, цінність стабільності та прозорості є принципами, які забезпечують ефективну та стійку фіскальну політику, сприяють соціальному добробуту та сталому економічному зростанню.

2. Цінність рівності та справедливості

Цінність рівності та справедливості в фіскальній політиці становить основу для створення справедливого та рівного соціального середовища, де кожен громадянин має рівні можливості та однакові обов'язки перед законом.

Боротьба з податковими ухиляннями, забезпечення рівності перед законом та законне встановлення податків є важливими аспектами цінності рівності та справедливості у фіскальній політиці.

Згідно з даними Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), законне встановлення податків є важливою складовою цінності рівності та справедливості. Це відображає не лише вимогу законодавчої бази для оподаткування, а й підтримує ідею рівного ставлення до всіх громадян перед оподаткуванням [1]. Це продовження податкового суверенітету держави та підкреслює надзвичайну важливість дотримання принципів законності в фіскальній системі [2].

Такий підхід забезпечує справедливий розподіл фінансових навантажень серед всіх верств населення та підтримує прозорість та довіру до системи оподаткування. Це також сприяє підтримці соціальної справедливості та забезпеченню стабільності економіки через ефективне збирання податків на загальнокорисні цілі.

Забезпечення рівності перед законом є ще однією важливою складовою цінності рівності та справедливості. Всі громадяни повинні мати однаковий доступ до правосуддя та бути рівними перед законом, незалежно від їхнього соціального статусу, фінансового стану чи політичних переконань. Це створює основу для справедливої та законної фіскальної системи, яка дотримується принципів правової держави.

Справедливий розподіл соціальних виплат є ще одним важливим аспектом цінності рівності. Соціальні програми, такі як допомога малозабезпеченим сім'ям, підтримка інвалідів та пенсійні системи, повинні

ґрунтуватися на принципах справедливості та рівності, забезпечуючи допомогу тим, хто її потребує, незалежно від їхнього походження чи соціального статусу.

Забезпечення рівних можливостей є ключовим аспектом цінності рівності та справедливості. Фіскальна політика повинна сприяти створенню умов для розвитку та реалізації потенціалу кожного громадянина, незалежно від їхніх соціальних, економічних чи географічних умов. Це включає в себе забезпечення доступу до освіти, медичних послуг, житла та інших основних потреб, які можуть сприяти соціальній мобільності та розвитку.

Узагальнюючи, цінність рівності та справедливості визначає фундаментальні принципи справедливої та ефективної фіскальної політики, яка сприяє розвитку демократичного суспільства та підтримує соціальну солідарність.

3. Цінність ефективності та інновацій

Цінність ефективності та інновацій в фіскальній політиці є стратегічними напрямками, спрямованими на забезпечення конкурентоспроможності та сталого розвитку економіки. Стимулювання інновацій, підтримка наукових досліджень та розвитку нових технологій є важливими складовими цієї цінності.

Перш за все, стимулювання інновацій сприяє розвитку нових продуктів, послуг та технологій, що в свою чергу стимулює економічний зріст та підвищує конкурентоспроможність країни на міжнародному ринку. Фіскальна політика, яка сприяє інноваціям, може включати в себе податкові пільги для дослідницьких та розвідувальних проєктів, гранти для стартапів та підтримку інноваційних класів у вищих навчальних закладах.

Підтримка наукових досліджень і розвитку є ще одним важливим аспектом цінності ефективності та інновацій. Інвестиції у наукові програми та співпрацю з академічними установами сприяють винайденню нових технологій, які можуть мати великий потенціал для економічного зростання та соціального розвитку.

Розвиток підприємницького середовища є ключовим для створення сприятливих умов для підприємництва та інновацій. Фіскальна політика може включати в себе заходи, спрямовані на зменшення бюрократичних перешкод, спрощення процедур реєстрації бізнесу, а також надання фінансової підтримки та консультацій для підприємців.

Підвищення продуктивності є ще однією важливою складовою цінності ефективності та інновацій. Заходи, спрямовані на підвищення ефективності використання ресурсів та оптимізацію бізнес-процесів,

допомагають забезпечити більший вибір для споживачів, зменшення витрат та підвищення прибутковості підприємств.

Узагальнюючи, цінність ефективності та інновацій визначає напрямки фіскальної політики, спрямовані на стимулювання економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності країни. Шляхом підтримки інновацій, наукових досліджень та розвитку підприємницького середовища можна створити умови для сталого розвитку та процвітання суспільства.

4. Цінність соціальної відповідальності

Цінність соціальної відповідальності у фіскальній політиці відображає зобов'язання держави перед своїми громадянами та спрямована на забезпечення соціальної справедливості та благополуччя населення.

Підтримка соціальних програм є важливим елементом цінності соціальної відповідальності. Це включає в себе різноманітні соціальні допомоги, такі як допомога малозабезпеченим сім'ям, допомога інвалідам, пенсійні програми та інші форми підтримки, спрямовані на полегшення життя найбільш вразливих категорій населення.

Забезпечення доступу до освіти та медичних послуг є ще однією важливою складовою цінності соціальної відповідальності. Це включає в себе фінансову підтримку освітніх та медичних установ, забезпечення доступу до якісної освіти та медичного обслуговування для всіх громадян без винятку.

Боротьба з бідністю та безробіттям є ключовим аспектом цінності соціальної відповідальності. Фіскальна політика повинна спрямовуватися на створення умов для зменшення соціальних нерівностей, підвищення зайнятості та підтримки економічного розвитку, що забезпечує зростання доходів та покращення життєвого рівня населення.

Узагальнюючи, цінність соціальної відповідальності у фіскальній політиці спрямована на створення справедливого та соціально зорієнтованого суспільства, де кожен громадянин має можливість отримати достойні умови для життя та розвитку. Шляхом підтримки соціальних програм, забезпечення доступу до освіти та медичних послуг, а також боротьби з бідністю та безробіттям, держава демонструє свою відповідальність перед громадянами та сприяє сталому соціальному розвитку країни.

Цінності стабільності, рівності, ефективності та соціальної відповідальності виступають як керуючі принципи у формуванні та впровадженні фіскальної політики держави. Ці цінності визначають напрямок розвитку економіки та суспільства, сприяючи сталому росту та процвітання.

Будівництво відкритих та довірливих відносин між урядом, бізнесом та громадськістю є критичним для досягнення цілей фіскальної політики. Лише через співпрацю та взаємодію ці тримачі можуть забезпечити ефективне впровадження стратегій, спрямованих на досягнення стабільності, рівності, ефективності та соціальної відповідальності.

Завдяки правильному балансу цих цінностей у фіскальній політиці, держава може сприяти економічному зростанню, соціальній справедливості та загальному благополуччю своїх громадян. Таким чином, розумна фіскальна політика, побудована на основі цих цінностей, є ключем до сталого та гармонійного розвитку суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. OECD. Social security contributions. URL: <https://data.oecd.org/tax/social-securitycontributions.htm#indicatorchart>.
2. Вікторія Рарицька. Ключові податко-правові цінності фіскальної держави. 2019. С. 119.
3. OECD. Tax revenue. URL: <https://data.oecd.org/tax/tax-revenue.htm>
4. Бутенко Т. В., Бутенко В. В. Переваги та недоліки використання різних форм оподаткування в Україні. Економіка: реалії часу. 2017. № 4 (32). С. 28-36.
5. Гончаренко Н., Доля Р., Сурін Д. Фіскальний інструментарій як ключовий елемент системи регулювання економічного розвитку держави на макрорівні. Вісник харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. 2016. Вип. 5. С. 90-93.
6. Дроздовська О. С., Озерчук О. В. Співвідношення прямих та непрямих податків у податковій системі України. Інвестиції: практика та досвід. 2017. № 10. С. 44-50.
7. Крисоватий А.І., Луцик А.І. Податки і фіскальна політика: навчальний посібник. Тернопіль: «Підручники і посібники», 2003. 312 с.

Любов ЛИТВИН

*Кандидат економічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
llm230766@tntu.edu.ua*

ВАЖЛИВІСТЬ ЦІННОСТЕЙ У ФОРМУВАННІ СТАРТАП-ПРОЄКТІВ

Стартапи є пріоритетною формою розвитку інноваційної діяльності для малого бізнесу, підтримки інноваційних ідей серед молоді, що вимагає створення оптимальних інституціональних умов для їх успішного функціонування і зростання. Сьогодні стартапи є каталізатором економічного зростання як на глобальному, так і на локальному рівні.

Створення стартапу є складним та відповідальним процесом, який вимагає чіткої визначеності місії та цінностей компанії. Цінності є фундаментом, на якому ґрунтуються стартап-проекти. Під час кризи, зокрема, пандемії COVID-19, повномасштабної війни, вони набувають ще більшого значення.

Цінності є ключовим фактором у формуванні успішної команди стартап-проекту, адже вони впливають на всі аспекти роботи команди, від її структури до ефективності та результативності. Розуміння та впровадження цінностей у керування командою сприяє досягненню високих результатів та створює міцну основу для формування стартап-проектів та подальшого розвитку компанії. Відданість власній місії та цінностям дозволяє стартапу залучати та утримувати клієнтів, партнерів та інвесторів, що сприяє його стабільному розвитку.

Для того, щоб система цінностей позитивно впливала на результати діяльності компанії стартапу, необхідно, щоб система цінностей працівника співпадала із системою цінностей компанії, а система цінностей компанії була інтегрована у стратегію розвитку і забезпечувала її реалізацію. Тоді працює ефект синергії і компанії вдається найближче підійти до втілення стратегії і досягати поставлених цілей.

Сьогодні вирізняються стартапи, які сповідують чітко сформульовані цінності, також такі стартапи мають більшу віддачу на ринку. Співпраця з компанією, що ділиться цінностями клієнта, сприяє створенню довгострокових та взаємовигідних відносин. Місія та цінності компанії визначають стратегію розвитку та ринкову позицію стартапу. Вони вказують на те, яким чином планується досягнення мети та які цінності будуть пріоритетними в процесі діяльності. Стартапи, які дотримуються своїх цінностей, здатні легше адаптуватися до змін на ринку та зберігати конкурентну перевагу.

Інвестори та партнери виявляють інтерес до стартапу, якщо вони бачать узгодженість між місією, цінностями та стратегією розвитку. Інвестори шукають стартапи, які відповідають їхнім цінностям та мають потенціал для соціальної відповідальності. Компанії, які пропонують продукти або послуги, що відображають їхні цінності, здатні залучати інвестиції та розвиватися швидше.

Основні цінності мають значний вплив на продуктивність у стартапі. Коли співробітники розуміють і приймають основні цінності, вони стають більш залученими, мотивованими та відданими своїй роботі. Основні цінності створюють відчуття причетності та надихають співробітників докладати додаткових зусиль для досягнення спільних цілей. Ця

підвищена відданість та ентузіазм перетворюються на підвищення продуктивності та ефективності.

Наявність чітко визначених основних цінностей приносить кілька ключових переваг для стартапу. По-перше, вони забезпечують чітке уявлення про мету та напрямок, орієнтуючи всіх членів організації на спільну мету. Це спільне відчуття мети сприяє єдності, командній роботі та позитивній робочій атмосфері.

По-друге, основні цінності є керівною основою для прийняття рішень. Коли працівники стикаються з проблемами чи дилемами, вони можуть посилатися на основні цінності, щоб зробити етичний і послідовний вибір. Така послідовність зміцнює репутацію організації та створює довіру серед зацікавлених сторін.

Зважаючи на різноманітність стартапів та їхніх цілей, цінності можуть значно відрізнятись від одного проєкту до іншого. Однак, можна виділити кілька загальних прикладів цінностей, які можуть бути важливими для багатьох стартапів:

1. Інновація. Стартап може вважати інновацію ключовим аспектом своєї діяльності, прагнучи змінити існуючий стан речей або вирішити певну проблему шляхом новаторських рішень.

2. Користувачоорієнтованість. Стартапи можуть ставити на перше місце задоволення потреб своїх клієнтів або кінцевих користувачів, працюючи над створенням продуктів або послуг, які дійсно відповідають їхнім очікуванням та потребам.

3. Соціальна відповідальність. Стартапи можуть прагнути досягти позитивного впливу на суспільство або навколишнє середовище, дотримуючись принципів соціальної відповідальності та створюючи продукти або послуги з врахуванням цих цінностей.

4. Прозорість. Стартапи можуть надавати великий акцент на прозорість у своїй діяльності, будучи відкритими щодо своїх процесів, прийняття рішень та взаємодії зі співробітниками, клієнтами та іншими стейкхолдерами.

5. Екологічна стійкість. Стартапи можуть розвивати продукти або послуги з метою зменшення негативного впливу на довкілля або здійснювати свою діяльність з урахуванням принципів екологічної стійкості.

Ці приклади демонструють, які різноманітні можуть бути цінності стартапів, відображаючи їхні цілі, відповідальність та фокус у діяльності.

Таким чином, цінності грають ключову роль у формуванні та розвитку стартап-проєктів. Вони визначають культуру підприємства, впливають на

стратегічні рішення та визначають його успішність на ринку. Сповідання чітко визначених цінностей сприяє привертанню талановитих співробітників, залученню інвестицій та створенню стабільної конкурентоспроможної позиції на ринку.

Любов ЛИТВИН

*Кандидат економічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
llm230766@tpu.edu.ua*

Ірина ЗДАНЯК

*Здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
irenasdanyak@gmail.com*

ВПЛИВ НАЦІОНАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ МАРКЕТИНГОВИХ КОМУНІКАЦІЙ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Війна завжди вносить свої корективи в життя суспільства. Воєнні умови диктують свої правила для різних сфер діяльності, які впливають на споживачів товарів та послуг, бренд компанії. Маркетингові комунікації, як одна з головних частин успіху бізнесу чи підприємства мають вчасно реагувати на події та змінюватися відповідно до умов.

В умовах війни в Україні першочергово в маркетингових комунікаціях виходить почуття патріотизму, національної приналежності, чіткої позиції підприємства. Сьогодні підприємство має займати чітку проукраїнську позицію, для того щоб не втратити своїх позицій. У воєнних умовах використання традиційних маркетингових методів буде неефективним та не завжди принесе позитивний результат. Крім того уникати відповідальності та триматися осторонь ситуації в країні призведе до осуду цільової аудиторії та втрати свого авторитету.

Зараз національної цінності посідають вагоме місце в житті українців та мають неабиякий вплив на їхній споживацький вибір. Щоб утримувати конкурентну перевагу, не лише втримати, а й примножити кількість своїх клієнтів потрібно розуміти, як національні цінності впливають на вибір

українського клієнта. Після повномасштабного російського вторгнення в Україну вплив національних цінностей різко зріс.

Компанії та підприємства, які керуються національними цінностями користуються більшим авторитетом серед своїх споживачів чи клієнтів. Виявлення патріотизму, підтримки українського викликає більшу довіру у клієнтів, їх збільшення та розвиток свого бізнесу. Зазвичай комунікації спрямовані на продумування поведінки, формування довіри у клієнтів, повідомлення про продукт чи послугу. Для українських брендів довіра зараз на першому місці. Втратити її в умовах війни дуже просто. Такі помилки коштуватимуть дуже дорого.

Після повномасштабного вторгнення український народ намагається викорінювати все російське. Це спостерігається в критиці брендів, в тому числі і міжнародних, які продовжували працювати в росії. Як результат – бойкот їхніх товарів та пошук альтернатив. До українських товарів та послуг ще більша увага. В першу чергу звертають увагу на патріотизм та підтримку України, якщо ні – рівень довіри падає, втрачається авторитет та починається бойкот, що негативно вплине на статус та репутацію певного бізнесу чи підприємства.

Зараз виділяють такі напрями у комунікаціях підприємств:

- інформування клієнтів про те, що компанія продовжує працювати, залишається на ринку та продовжує надавати свої послуги чи товари, уточнюючи в яких саме регіонах (чи працює в прифронтових зонах тощо ...);

- підтримка населення, армії, спрямування частини сил на волонтерство та благодійність, захист національних цінностей та ідентичності;

- повідомлення про статус зв'язків з російськими та білоруськими ринками, вихід на нові ринки тощо.

В сьогоденній ситуації в маркетингових комунікаціях окремих брендів простежується активна підтримка українського продукту, українських захисників, високий рівень соціальної відповідальності, висловлення чіткої громадянської позиції, участь у різних соціальних проектах. В певній мірі це спрямовано на більшу довіру свого бренду у споживачів.

Оскільки є попит на національні товари, тому зараз активно використовують патріотичні, актуальні військові назви, чим демонструють стійкість, витримку, військові перемоги тощо. Така діяльність показує, в першу чергу, небайдужість громадян. Але не варто забувати, що

зловживання історичними, військовими, патріотичними назвами може дати зворотній ефект та послабити позиції в суспільстві.

Маркетингові комунікації в умовах війни мають бути пристосовані до сучасних умов в країні. У комунікаціях варто дотримуватися етичності, уникати хайпу на війні, використовувати війну та людські страждання для власного вивищення.

Довіра для українців зараз є важливою, тому у комунікації її треба зберегти. Варто наголошувати на надійності товарів чи послуг, а також повідомляти про заходи, які впровадженні для забезпечення безпеки клієнтів.

У маркетингових комунікаціях необхідним є висловлення співчуття та підтримки постраждалим від війни людям. Активна співпраця з гуманітарними організаціями, залучення до благодійних проєктів показує небайдужість конкретного підприємства чи людини до ситуації в країні

В умовах війни люди зосереджені на пошуку надійної інформації. В свою чергу підприємство може стати надійним джерелом інформації, надавати корисні поради, повідомляти про оновлення чи рекомендації, пов'язані з даною ситуацією

Маркетингові комунікації мають бути спрямовані на зміцнення спільноти та солідарності. У ефективності маркетингових комунікацій помітну роль відіграють такі фактори як: створення позитивного настрою, відчуття єднання, підтримка та допомога.

Стан в країні може швидко змінитися, воєнні дії диктують свої умови, тому важливо бути гнучкими та готовими реагувати на зміни. Підприємство повинно вчасно реагувати на нові реалії, адаптовувати комунікаційні процеси до нових умов. Дуже важливим є наголошення на безпеці, співчутті, прозорості та спільності інтересів. Так підприємство може підтримує свій позитивний імідж та показує свою відповідальність в умовах війни.

Отже, бачимо, що маркетингові комунікації мають швидко адаптуватися до змін у сучасних умовах. Після повномасштабного вторгнення в Україну роль національних цінностей різко зросла. Зараз національні цінності впливають на українських клієнтів чи не найбільше. У зв'язку з цим багато брендів вносять зміни до своїх маркетингових стратегій відповідно до сучасного стану в країні, активно позиціонують себе як свідомий громадянин, проявляють більше соціальної активності, особливо допомагають постраждалим від війни чи активно підтримують українських захисників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Косар Н.С., Фукс К.В. особливості маркетингової комунікаційної політики в умовах війни. Економіка та управління підприємствами, 2022.№4. С. 42 – 47. URL:
<http://srd.pgasa.dp.ua:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/10000/Fuks.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
2. Маркетингова стратегія під час війни та воєнного стану. URL:
<https://dinanta.com/blog/marketing-during-war>
3. Маркетинг здорового глузду: якими мають бути комунікації бренду в умовах війни. URL: <https://mmr.ua/show/marketyng-yakumu-mayut-buty-komunikacziyibrendu-v-umovah-vijny>
4. Класифікація цінностей та ціннісних орієнтацій особистості URL:
https://kse.ua/wp-content/uploads/2020/08/Npchdusoc_2013_225_213_7.pdf

Галина ПЕТРИШИН

*Кандидат політичних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
pgr190364@tntpu.edu.ua*

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ МІФОЛОГІЇ

Соціальна роль міфу для людини і суспільства унікальна. Він забезпечує смислове поле культури; створює смисл соціальних фактів, які стають для нас фактами свідомості; закладає програму моделей поведінки у відповідності з утвердженими в суспільстві цінностями та упорядковує соціальну реальність. Міф є важливим інструментом культури, за допомогою якого «...робиться спроба розгадати речі, які переважно неможливо зрозуміти й визначити» [4, с.368].

Соціальна міфологія трансформується в залежності від того, який аспект картини світу на певному етапі розвитку суспільства необхідно пояснити. Тому міф завжди іманентний культурному досвіду епохи і відповідно видозмінюється та «...з'являється в новому обличчі» [6, с. 15].

Проблематика, пов'язана із соціальним міфом, має місце в духовному просторі будь-якої епохи. Проте активно інтерес до феноменів соціальної міфології виявився наприкінці ХІХ – на початку ХХ століть. Актуальним вивчення соціальної міфології зробила необхідність вирішення проблем влади, формування «людини маси» та динаміка суспільних процесів, яка звернула погляди науковців до питань ролі повсякдення у процесах міфологізації соціальних аспектів життя.

На початку 21 століття при аналізі тенденцій розвитку соціальної міфології та можливостей впливу міфу на суспільні процеси, велику увагу приділяють трансформації символіки в багатьох соціальних сферах і в цьому контексті порушуються питання пов'язані зі зміною змісту самого соціального міфу. Важливо також відзначити, що в даний час проблема дослідження соціальної міфології пов'язана з вивченням механізму функціонування внутрішньої політики держав та модернізації культури. У цілому можна вказати два напрями дослідження соціальних міфів: виявлення міфологічних складових у суспільстві (Д. Кемпбелл, М. Еліаде) та дослідження питань раціоналізації соціальної міфології (Р. Барт).

Визначення соціальної міфології варіюються від використання як синоніма міфологеми до ототожнення з ідеологією. Згідно міркувань Ж. Сореля соціальний міф є функціональною складовою політико-ідеологічної свідомості і «представляє собою сукупність певних почуттів та ідей, які здатні згуртовувати людей, створювати певну поведінкову мотивацію, відповідно – спонукати людські маси до дій» [2, с.30]. В. Бурлачук визначає соціальний міф як «...набір ціннісних уявлень, втілених у наративній формі, ...моделі інтерпретації, схеми пояснення, моделі поведінки, які утворюють структуру, як сучасної, так і архаїчної свідомості» [1, с.154]. Чіткого визначення для соціальної міфології не існує. Нам імпонує визначення соціального міфу запропоноване А. Вусатюк: «Соціальний міф – це певна ідея, яка приймається на віру, узагальнене уявлення про дійсність, яке об'єднує як етичні, так і естетичні установки, з'єднуючи реальність з вигадкою» [2, с.34].

Соціальна міфологія як система є сукупністю онтологічної, гносеологічної, аксіологічної та праксеологічної підсистем. Онтологічна підсистема включає в себе уявлення про час, простір, причинно - наслідкові зв'язки, частину і ціле. До гносеологічної підсистеми входить міфологічна свідомість, міфопоетичне світосприйняття, міфомислення. Елементами аксіологічної підсистеми є уявлення про сакральне, профанне та віра. Практичну підсистему утворюють міф та ритуал, за допомогою яких можна створити у людей відчуття своєї значущості, нівелювати невдоволення владою.

Функціонування соціально-міфологічного світосприйняття, форм його прояву та рис його носіїв сьогодні значно модернізувалися і відвоювали для себе міцну нішу.

Сучасна соціальна міфологія має два рівні: «архаїчний» та «кон'юнктурний». «Архаїчний» рівень містить стійкі архетипічні образи, міфологеми, ритуали, що вироблені колективно. «Кон'юнктурний» рівень

постає як «міфологія ідей» і містить результати раціональної цілеспрямованої діяльності окремих міфотворців. «Кон'юнктурний» рівень є визначальним для розуміння сутності сучасної соціальної міфології. Однією з особливостей «кон'юнктурного» рівня сучасної соціальної міфології є акцент на осмисленні соціальної реальності з урахуванням інтересів конкретних соціальних груп та їх відношення до соціальної реальності через формування інтерсуб'єктивних групових цінностей та ідеалів, які не тільки не намагаються «...розчаклувати світ від помилкових, ідеологічних за своєю суттю, установок, а, навпаки «.. підсилюють цю ілюзорну сторону функціонально діючого в комунікативній сфері суспільства соціального міфу» [2, с. 99].

Значне місце на «кон'юнктурному» рівні сучасної соціальної міфології посідає ідеологія, що зближує її з будь-якою із сучасних форм суспільної свідомості, особливо з політикою. Остання «...певним чином «уніфікує» свідомість, ідеї, а відтак суттєво впливає на спосіб життя і поведінку громадян» [5, с.47]. Вплив політики на соціальну міфологію полягає в тому, що зміст останньої обумовлений корпоративними політичними інтересами. Наприклад, однією з характерних рис сучасної політики є зосередженість на конкретній діяльності, яка сприяє проведенню конкретних кампаній, пов'язаних із конкретною політикою чи проблемою «визнання» окремих ідентичностей.

Крім того, соціальні міфи є важливим інструментом у реалізації стратегічних цілей правлячих груп, які претендують на інкорпорування відповідної соціальної міфології у загальну картину світу. Готові «діагнози», рецепти бачення світу та шляхи подолання протиріч суспільного життя, складають конкретний зміст свідомості носія сучасної соціальної міфології.

Нині в соціальній міфології мають місце зміни уявлень про причинно-наслідкові зв'язки, про співвідношення частини та цілого. Зокрема, в міфологічній свідомості причина виводиться безпосередньо з факту, що спостерігається. Звідси походить тенденція – досить абстрактні для сучасної людини властивості репрезентувати в речовинному вигляді, що визначає властивий саме для даної галузі характер причинно-наслідкових зв'язків.

Варто також вказати, що нині практично кожна соціальна група «живе» своєю власною міфологією. Відповідно окреслюється тенденція до деякого роздроблення соціальних міфів, що певною мірою співвідноситься з поняттям «кліпове мислення».

Сприятливим середовищем для поширення міфологізованих образів, що спекулюють на сфері колективного безсвідомого, є мережевий простір суспільства. Засоби масової інформації з їхньою рекламою, піаром «зірок» масової культури та політики, ідеологічно зомбованими телешоу, забезпечують виконання того чи іншого соціального замовлення. Зміст цих замовлень найрізноманітніший – від пропаганди зразків поведінки до певних ракурсів бачення сучасних проблем.

Засоби виконання цих замовлень численні. Прагнучи викликати довіру у реципієнтів, ЗМІ часто використовують маніпулятивні технології при ретрансляції інформаційних повідомлень. Особливо це стосується ідеологічних впливів, які здійснюються з використанням соціального міфу через засоби масової комунікації [3, с.166]. Але найпоширенішими в наші дні є ті, які забезпечують масовий гіпноз чи близькі щодо нього способи обробки психіки людей. Кінцевим підсумком застосування цієї «зброї» обробки суспільної свідомості стає народження «матричного мислення».

Простором наповнення міфів новим змістом, простором поєднання традицій і нововведень є сьогодні повсякдення. У його основі закладено ті знання, які відбивають той чи інший стан діяльності людей щодо освоєння навколишньої дійсності. Ці знання та вподобання, закріплені в архетипічних зразках свідомості дії, набувають форми фіксації, в якій ілюзія свідомості переміщується з об'єктивною логікою буття. Уявлення про причинно-наслідкові зв'язки, про співвідношення частини і цілого та час представлені в міфології повсякдення практиками обміну, соціальними ритуалами, фігурами лідерів.

Ресурсом оформлення соціальної міфології є соціальна пам'ять. Саме соціальна пам'ять є важливим елементом символічного капіталу будь-якого суспільства, оскільки властивістю символічного капіталу є його легітимація минулим, підкріплення актуальних світоглядних установок зверненням до певних образів історичних подій та персонажів, які сприймаються як символічні попередники носія символічного капіталу. У процесі спогадів поодинокі факти з метою економії мислення згортаються в певні стандартизовані міфологеми.

Особливий вплив на змістовний аспект соціальної міфології мають перехідні епохи у розвитку суспільства. У такі моменти створюються можливості для розширення середовища соціальної міфології, її предмета. Оскільки правила та закони попереднього соціального простору перестають діяти, досвід передається у вигляді міфосюжетів, що базуються на системі символів. Інтерпретація символів людьми формує нові значення предметів, явищ, якості чи дії.

Є два способи впровадження міфологічних матричних схем у свідомість сучасної людини. Перший спосіб полягає в їхньому «паралельному» функціонуванні з раціональним мисленням. Другий спосіб «впровадження» міфологічного бачення світу полягає в залученні раціональної аргументації задля доказу істинності ілюзорних даностей міфологічного світосприйняття тієї чи іншої соціальної ситуації.

Ступінь включеності соціальної міфології до контексту соціальних подій залежить від здатності розв'язувати практичні суспільні та особистісні завдання, готовності людей прийняти її. Найбільш вдалим є міфи, які ґрунтуються на стійких настановах і стереотипах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бурлачук В. Символічні системи та конструювання соціального смислу // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2004. С. 147–155.
2. Вусатюк О. Соціальна міфологія в умовах глобалізації. URL: https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/40007/Vusatiuk_dis.pdf?sequence=1.
3. Дарморіз О. Соціальний міф як засіб консолідації українців та протистояння ворожій пропаганді // Українознавчий альманах. 2016. Вип. 19. С. 165-168.
4. Костюк І. Міф як соціокультурний феномен життя: функціональне навантаження. URL: https://lnam.edu.ua/files/Academy/nauka/visnyk/pdf_visnyk/21/35.pdf
5. Шаргородський Ю. URL : <https://core.ac.uk/download/pdf/32310764.pdf>
6. Cassirer E. The philosophy of symbolic forms. URL: <https://archive.org/details/CassirerE.PhilosophyOfSymbolicFormsV2/Cassirer%20%20E.%20Philosophy%20of%20Symbolic%20Forms%20V2/>

Наталія САРАЙ

*Кандидат економічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
nsaray@ukr.net*

УКРАЇНСЬКИЙ БІЗНЕС ПІД ЧАС ВІЙНИ: АНАЛІТИЧНИЙ ПІДХІД

Вже понад два роки Україна перебуває у стані війни. Повномасштабне вторгнення російської федерації на територію нашої країни зумовило глибоку кризу усіх сфер суспільного життя. Економіка постраждала чи не найбільше. Руйнування усталених бізнесових ланок, розрив ділових взаємин, занепад налагоджених логістичних ланцюгів, вплив кваліфікованого персоналу за кордон – це лише незначна частка проблем,

котрих зазнав вітчизняний бізнес з початком війни. За дослідженнями, проведеними компанією FinStream, втрати малого та середнього бізнесу склали понад 83 млрд. доларів США, близько 10 мільйонів українців вимушено змінили місце проживання, частина з них отримала статус внутрішньо переміщених осіб, однак більшість виїхала за межі країни [4]. Підприємці зіштовхуються з ризиками, які вимагають негайної реакції та адаптації до нових умов. З огляду на це розвиток вітчизняної економіки безпосередньо залежить від того, наскільки швидко та ефективно бізнес-спільнота зможе подолати ці виклики та призвичаїтися до реалій сьогодення [3].

Ми погоджуємося з думкою науковиці Тетяни Мельник, що представники бізнесових кіл налаштовані оптимістично щодо динаміки виробництва товарів і послуг та перспектив власного розвитку. Це засвідчують дані 12-ї хвили досліджень стану вітчизняного бізнесу, проведені Advanter Group, Центром розвитку інновацій та Офісом з розвитку підприємництва та експорту у період з 31.05.2023 р. по 11.06.2023 р. [3]. Аналіз індексу активності бізнесу UBI (Ukrainian Business Index), який характеризує здатність підприємницьких структур збільшувати товарообіг та створювати нові робочі місця, засвідчує позитивну динаміку даного показника упродовж червня 2022 р. – червня 2023 р. Так, у червні 2022 р. значення індексу UBI становило 22,73 зі 100 можливих, у квітні 2023 р. – 34,03, а у червні 2023 р. – 35,34 [1].

До нових реалій пристосовуються не лише стартапи, але й великі підприємства. Представники аграрного та виробничого сектору, вітчизняний рітейл та ІТ-сфера продовжують свою виробничо-господарську діяльність, охоплюючи нові ринки збуту, здійснюють диверсифікацію товарів і послуг та впроваджують інноваційні технології. Незважаючи на всі виклики воєнного часу, 30% компаній планують приріст виробничо-фінансових показників, а 36% прогнозують збільшення кількості персоналу [4]. Упродовж 2022 року український бізнес функціонував у режимі виживання, і, відповідно, не мав можливості здійснювати будь-які прогнози щодо майбутньої діяльності навіть на тиждень вперед. Однак зараз підприємства адаптувалися до викликів сьогодення і формують реальні 2-3 річні плани розвитку.

Як свідчать дослідження, найстабільніше у воєнний час працювала ІТ-галузь. Усі вітчизняні проєкти продовжили свою роботу, а, попри те, з'явилася значна кількість нових. Доволі конкурентоспроможними на українському і міжнародному ринках виявилися проєкти Skyworker, Trinetix, RevMyWork [4].

Варто зауважити, що під час війни спостерігається істотний розвиток бізнесу ветеранів, що безперечно сприяє відбудові економіки України. Найбільш поширеними видами такого бізнесу є підприємства аграрного сектору та сфера громадського харчування. За прогнозами аналітиків, саме бізнес ветеранів покликаний стати потужним важелем для повоєнного відновлення вітчизняної економіки.

За даними опитування Американської торгівельної палати в Україні і Сіті Україна найважливішими викликами при веденні бізнесу в Україні є: ракетні атаки; стан фізичного та психічного здоров'я працівників; зниження купівельної спроможності населення; забезпечення електроенергією, належне водо- та теплопостачання, мобільний зв'язок; кадрові проблеми; транспортні та логістичні ризики [4].

У найближчій перспективі представники вітчизняного бізнесу орієнтуються на доволі оптимістичні прогнози щодо своєї діяльності, зокрема (рис. 1):

- 1) 56% має на меті підтримувати поточний стан бізнесу;
- 2) 30% прогнозує приріст фінансово-економічних показників підприємницької діяльності;
- 3) 8% передбачає збільшення кількості ділових партнерів;
- 4) 4% бажає диверсифікувати послуги / товари;
- 5) 2% планує вийти на новий ринок [3].

Рис. 1. Перспективи розвитку вітчизняного бізнесу в умовах війни*

**Джерело: складено автором на основі [4]*

Як відомо, ефективне функціонування бізнесу неможливе без активного використання інструментів маркетингу, адже завоювання прихильності споживачів та стійке становище підприємства у конкурентному середовищі є запорукою його стабільного розвитку. Однак маркетинг під час війни має свої особливості. Зважаючи на емоційний стан покупців, викликаний стресами воєнного часу, підприємства повинні доволі обережно позиціонувати свій бізнес в інформаційному полі. З огляду на це, варто:

- уникати замовчування суспільних тем, що, на перший погляд, ніяк не пов'язані з певним брендом;
- не прив'язувати інформацію до теми війни там, де це є недоречним;
- обережно і виважено використовувати національну та воєнну символіку в рекламному контексті;
- показувати прозору та чітку громадянську позицію і засвідчувати це відповідними вчинками, адже 64% покупців оберуть бренди з соціальною відповідальністю, а не лише зорієнтовані на прибуток;
- намагатися виконувати задекларовані обіцянки;
- максимально спрощувати можливість доступу до пропонованого продукту в умовах воєнного стану та повної невизначеності [2].

Підсумовуючи, зауважимо, що вітчизняний бізнес в умовах війни демонструє небачену стійкість та упевненість в завтрашньому дні. Незважаючи на фінансові труднощі, зниження платоспроможності населення, погіршення інвестиційної привабливості, підприємці працюють задля відбудови економіки нашої країни. Проте бізнес-спільнота потребує державної підтримки щодо податкових пільг, фінансового стимулювання, інвестування інноваційних проєктів. Лише формування ефективної економічної політики сприятиме активному функціонуванню вітчизняного бізнесу та повоєнній відбудові економіки України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дослідження стану бізнесу в Україні (червень 2023 р.). URL: <https://drive.google.com/file/d/1X4e53R9UZs7IuXwAyPyOxrrAhhNy5rkL/view>. (дата звернення: 07.05 2024 р.).
2. Крючко К. Маркетинг воєнного часу: як змінилася поведінка споживачів під час війни? Чи потрібний бренд у воєнний час? Як має змінитися підхід до маркетингу? CASES. 24 листопада 2022 р. URL: <https://cases.media/article/marketing-voyennogo-chasu-doslidzhennya-havas-village-ukraine> (дата звернення: 08.05 2024 р.)
3. Мельник Т. Український бізнес в умовах війни: сучасний стан, проблеми та шляхи їх вирішення. Journal of Innovations and Sustainability. 2023. Випуск 7, № 3. URL: https://www.researchgate.net/publication/377290178_Ukrainskij_

biznes_v_umovah_vijni_sucasnij_stan_problemi_ta_slahi_ih_virisenna (дата звернення: 08.05 2024 р.)

4. Український бізнес під час війни: реальна аналітика та перспективи на майбутнє у 2024 році. FinStream. 30 жовтня 2023 р. URL: <https://finstream.ua/ukrayinskyj-biznes-pid-chas-vijny-analytyka/> (дата звернення: 08.05 2024 р.)

Богдан ГЛИВА

*Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна*

СТАЛИЙ РОЗВИТОК МІСТ ЯК СКЛАДОВА ЕКОНОМІЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ УКРАЇНИ

Програми соціально-економічного розвитку – це стратегічні документи державного планування, що включають у себе комплексні стратегії та плани на рівні держави або регіону. Їх метою є поліпшення якості життя громадян та сприяння їхньому економічному зростанню.

Один із основних принципів регіональної політики країн ЄС – це забезпечення сталого розвитку міст. За критеріями сталого розвитку, Україна має помітне відставання від країн Європи. У даний час спостерігається територіальна диференціація сталого розвитку регіонів в межах України.

Міста України потерпають від низки певних соціально-економічних та екологічних проблем [1]:

1. У великих містах, особливо мегаполісах, відзначається значна концентрація населення і виробництва. У той же час, розвиток більшості середніх та малих міст з недорозвиненим промисловим сектором сповільнюється. Відтак для великих міст зростає загроза екологічного плану.

2. Стан житлово-комунального господарства міст є неналежним, як і обсяги капітальних вкладень у розвиток житлового будівництва та введення нових житлових приміщень в експлуатацію.

3. Проблеми міст, пов'язані з ефективним функціонуванням систем водопостачання та водовідведення, залишаються катастрофічними. Санітарно-гігієнічна ситуація, особливо у великих містах України, є загрозливою. За підсумками 2023 року в Україні в аварійному та ветховому стані перебуває 38,2% водопровідних мереж. У 282 населених пунктах України місцеве населення користується питною водою з місцевих джерел,

проте якість цієї води не відповідає нормативним вимогам за фізико-хімічними показниками, такими як загальна жорсткість та вміст хлоридів.

4. Благоустрій міст має низький рівень, а ситуація зі збиранням та утилізацією твердих побутових відходів залишається незадовільною.

Порушення екологічного балансу завдає і впливу на розвиток сільськогосподарського комплексу регіону.

Поряд з екологічними, санітарно-гігієнічними проблемами та економічними втратами, актуальними для регіонів та міст України стають питання вторинного використання ресурсного потенціалу, насамперед як вторинної сировини та джерел для виробництва енергії [2].

5. Постійною проблемою для міст України залишається функціонування промислових підприємств та промислових зон, розташованих у їх межах. Традиція розташування промислових підприємств бере свій початок ще з часів Радянського Союзу. На території підприємств відзначається присутність так званих «промислових» зон і швидке накопичення великих обсягів небезпечних відходів промислового виробництва.

У майже всіх регіонах України наразі пестициди, які заборонено використовувати, знаходяться на територіях підприємств-виробників і складів, часто розташованих у містах, без дотримання необхідних екологічних стандартів. До прикладу, на території Вінницької області було накопичено 2300 т пестицидів, на території Дніпропетровської області – 430 т.

Найбільшими темпами накопичення відходів 1-111 класів небезпеки (тобто особливо небезпечних) протягом останніх років відбувалося на території таких промислово розвинутих регіонів як Полтавська, Сумська, Запорізька області. У м. Києві (дані 2020 р.) накопичення відходів 1-3 класів небезпеки (тобто особливо небезпечних) збільшилося на 10 тис. т.

6. Економіка міст, особливо малих, має обмежену різноманітність, відтак не вистачає вільних робочих місць і не створюються нові. Слабо розвинена сфера послуг, соціальна інфраструктура у містах України є застарілою. Все це ускладнює ситуацію на ринку праці та призводить до трудової міграції з прилеглих територій до великих міст, а також з малих міст до обласних центрів і міста Києва. Більшість міст України стикаються із загальними демографічними та соціально-економічними проблемами, такими як старіння населення, недофінансування дошкільних закладів та нелегальна зайнятість, особливо у сферах будівництва та послуг.

7. В Україні спостерігається чітка взаємозалежність між розміром міста та відсотковим співвідношенням населення, зайнятого у всіх галузях

економічної діяльності міста, а також між розміром міста та потенціалом розвитку ринку праці.

8. Незадовільним залишається стан дорожнього господарства міст України. Із загальної кількості мостів та шляхопроводів міст України 760 споруд (дані 2022р.) (8,2%) має обмежену несучу спроможність або знаходиться в аварійному стані.

Багато міст мають застарілі генеральні плани, які потребують оновлення. Актуалізація цих планів визначить потреби в територіях для забудови та інших видів використання.

Більшість з перерахованих проблем щодо забезпечення сталого розвитку міст мають тісну взаємозалежність. Це вимагає застосування інтегрованого підходу до соціально-економічної модернізації регіонів та міст України на основі концепції сталого розвитку.

Курс на євроінтеграцію, визнаний Україною як пріоритетний, передбачає імплементацію європейських стандартів якості життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Амоша О.І. Сталий розвиток промислового регіону: соціальні аспекти: монографія. Донецьк: НАН України, інститут економіки промисловості, 2020. 534.
2. Іванова Т.В. Екологізація як функція інноваційного розвитку економіки України. Інфраструктура ринку. 2017. №7. С.276-279.

Юрій ТАРАС

*Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
yurataras09@gmail.com*

ЗМІНИ ЦІННОСТЕЙ В РІЗНІ ЕПОХИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА СУСПІЛЬСТВО

Отож, перед тим, як починати певне таке невеличке дослідження щодо зміни цінностей в певні епохи, то варто ще попередньо наголосити, що ці епохи ми будемо проходити за принципом, про який наголошував Річард Бульє. Він говорив, що кожна епоха у різних науках повинна відповідати історичним епохам (давній час, античність і т. д.) в поєднанні з філософією, яка критичніше і лаконічніше буде це пояснювати. [6, с. 1] При цьому, ми будемо відштовхуватися вже від більш сучасної

антропологічної людини, від середнього палеоліту, адже у них вже є більш точніше виявлені цінності та їх вплив на суспільство.[5, с. 319]

В той час тодішні люди з таких основних цінностей мали усі види цінностей – релігійні, етичні, естетичні, логічні. Проте, економічні ще не є добре розвинуті (торгівля, мореплавство). 100 000 р. тому вже використовували ювелірні прикраси та охру для прикрашання тіла. 50 000 р. тому вони демонстрували багато характерних форм поведінки, таких як поховання померлих, використання металевих зброї. Однією з найважливіших змін був розвиток синтаксичної мови, що значно покращило здатність людей до спілкування. Ознаки раннього мистецького самовираження можна знайти у вигляді печерних малюнків та скульптур зі слонової кістки, каменю та кістки, що свідчить про форму духовності, яку зазвичай трактують як анімізм або шаманізм. [5, с. 358-359] В кінці кінців це дало нам великий спектр археологічних пам'яток, решток, давніх культурних речей, що показують добре розвинуті цінності ще в давнину.

Неолітична революція (10 тис. р. до н. е.) додала також і економічні цінності. Сільське господарство було результатом зростання населення, він створив надлишки їжі, які могли підтримувати людей, безпосередньо не зайнятих у виробництві їжі, що дозволило значно збільшити щільність населення та створити перші міста і держави. Металообробка вперше була використана при створенні мідних інструментів та прикрас близько 6400 р. до н. е. Незабаром з'явилися золото і срібло, в основному для використання в прикрасах. Потреба в металевих рудах стимулювала торгівлю, оскільки в багатьох районах раннього людського поселення не вистачало необхідних руд. Перші ознаки бронзи, сплаву міді та олова, датуються приблизно 4500 р. до н. е., але цей сплав не набув широкого застосування до третього тисячоліття до н. е. [1, с. 30-31]

Уже від початку бронзового віку до падіння Західної римської імперії цінності людей практично не змінилися, окрім релігійних, а лише видозмінилися в певній мірі і розширилися по категоріях. Додалися наукові цінності. Ці суспільства розвинули низку об'єднуючих характеристик, включно з центральним урядом, складною економікою та соціальною структурою, системами ведення обліку, а також відмінними культурами та релігіями. Ці культури по-різному винайшли колесо, математику, обробку бронзи, вітрильники, гончарний круг, ткацтво, будівництво монументальних споруд, та писемність. [4, с. 15-19] Розвинулися політеїстичні релігії, центром яких були храми, в яких жерці та жриці здійснювали жертвні обряди. В античності мислителі тяжіли до досконалості та мирського щастя [3, с. 13]

Період Середньовіччя кардинально змінює людські цінності. Цінності в середні віки дуже добре описує Пісня про Роланда. Насамперед в Середньовіччі виходить релігійний вид цінності. Завдяки ньому потрібно боятися Бога і підтримувати його Церкву, а також захищати слабких і беззахисних. Особливо цінувалося жити по честі і заради слави. Етичні цінності постали наступними, що потрібно коритися тим, хто має владу, зберігати віру і завжди говорити правду. В Античні часи жінка була доволі спірним питанням в плані відносин з нею. Середньовіччя ж каже поважати честь жінки. Моральні ж цінності кажуть, що ніколи не потрібно відмовлятися від виклику рівного собі та ніколи не повертатися спиною до ворога. Середньовіччя мало б виховати сміливу людину, яка не повинна була боятися нічого і не допустити краху держав. Наслідок – лицарський культ, розвиток Церкви, хрестові походи задля визволення гробу Господнього. При цьому, Церква охоче торгувала індульгенціями. Все це підкріпило до переходу в часи Відродження і Реформації, як критика на це все. [7] Тобто практично все сходило до однієї цінності – «щастя по відношенню до союзу з Богом».

Якщо Середньовіччя було релігійно ціннісним, то Новий час пішов іншим чином. У ньому занепадають релігійні цінності в певній мірі через зміну пріоритетів в користь науки та економічних цінностей. З точки зору світового масштабу найважливішою рисою Нового часу був його поширюваний глобалізаційний характер. З'явилися нові економіки та інститути, які ставали все більш досконалішими і глобально артикульованими впродовж цього періоду. Цей період також включав в себе зростання домінування меркантилізму як економічної теорії. Інші помітні тенденції цього періоду включають розвиток експериментальної науки, дедалі швидший технологічний прогрес, секуляризовану громадянську політику, прискорення подорожей завдяки вдосконаленню картографії та конструкції кораблів, а також появу національних держав. [2, с. 710-711]

Після Першої світової війни епоха цінностей знову змінюється. Серед головних тем століття – деколонізація, націоналізм, глобалізація та нові форми міжурядових організацій. Демократія поширилася, і жінки отримали право голосу в багатьох країнах світу. Почалася культурна гомогенізація завдяки розвитку нових транспортних та інформаційно-комунікаційних технологій, популярній музиці та іншим впливам західної культури, міжнародним корпораціям і тому, що до кінця 20-го століття стало, можливо, справді глобальною економікою. Бідність зменшилася, а століття стало свідком зростання рівня життя, зростання світового

населення, усвідомлення деградації довкілля та екологічного вимирання. Е. Вільсон наголосив, що цінності змінилися повністю і що такого різкого їх переходу не очікував певно ніхто. Категоріальний апарат так розширився, що тепер кожний вид цінності – це те саме найменше благо. Він сказав, що якщо спочатку були естетичні, етичні, логічні, релігійні, то практично усе зациклене на економічних. А чи добре чи погано, то він сказав, що це лише питання для роздумів. [8, 149-153]

Підсумовуючи, можна сказати наступне. Починаючи від первісних часів, ці ж первісні люди заклали все таки первинні цінності, як релігійні, етичні і т. п., що дійшли до наших часів, хоч і не в повній мірі. Так, релігійні цінності постійно змінювалися, а до сьогоднішнього часу, хоч і не зникли, але втратили свою силу у великій кількості. Насамперед вийшли економічні цінності, що, на жаль, в деякій мірі занурили нас у залежність від технологій. Проте, надіємося, що все таки в подальшій мірі релігійні і економічні цінності стануть в балансі.

ЛІТЕРАТУРА

2. Headrick D. R. *Technology: A world history*. New York : Oxford University Press, 2008. 176 p.
3. J. de Vries. The limits of globalization in the early modern world. *The Economic History Review*. 2009. Vol. 63, no. 3. P. 710–733. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1468-0289.2009.00497.x> (date of access: 06.05.2024).
4. Johnston S. I. *Religions of the Ancient World: A Guide*. Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press, 2004. 736 p.
5. McNeill's W. *A World History*. New York : Oxford University Press, 1999. 640 p.
6. *The Cambridge World History* / ed. by D. Christian. Cambridge University Press, 2015. 516 p. URL: <https://doi.org/10.1017/cbo9781139194662> (date of access: 05.05.2024).
7. *The Earth and Its Peoples: A Global History, Volume I* / R. Bulliet et al. Boston : Cengage Learning, 2014. 480 p.
8. Values During the middle Ages. prezi.com. URL: <https://prezi.com/uawlgy2gh2r8/values-during-the-middle-ages/> (date of access: 06.05.2024).
9. Wilson E. O. *The Future of Life*. New York : Alfred A. Knopf, 2002. 229 p.

Олександр ВОЛОЩУК

*Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
volochuk_o@tntu.edu.ua*

ВПЛИВ ГЕОПОЛІТИЧНИХ ТА ГЕОЕКОНОМІЧНИХ СКЛАДНИКІВ НА ВОЄННІ ВІДНОСИНИ

Дослідження питання військових відносин у контексті геополітичної та гео економічної парадигм відкриває широкі можливості для аналізу взаємозв'язків між військовою сферою, політикою та економікою на міжнародній арені. Це питання вимагає глибокого аналізу та оцінки впливу геополітичних та економічних чинників на військові дії та стратегії держав, а також розгляду взаємозв'язків між цими аспектами у сучасному світі.

Основні аспекти, які варто розглянути в рамках цього питання, включають у себе питання як геополітичне розташування країни впливає на її військові стратегії та зовнішню політику; які глобальні конфлікти впливають на формування військових союзів та альянсів, і що це означає для геополітичного ландшафту; як контроль над природними ресурсами (нафта, газ, мінерали) впливає на військові стратегії та можливості держав; як економічні інтереси впливають на прийняття військових рішень і надання військової підтримки в регіональних конфліктах; як міжнародні організації сприяють (або обмежують) розвиток військових стратегій та регулювання міжнародних конфліктів; які впливи новітніх військових технологій на розвиток військових відносин та геополітичну балансу сил.

Після закінчення холодної війни змінилася модель глобальних воєнних та оборонних відносин. У деяких аспектах розподіл збройних сил у світі наприкінці ХХ століття схожий на повернення до традиційної багатополісної силової політики. Виникла нова реальність регіонального і локального міждержавного суперництва після холодної війни. Це призвело до децентралізації системи міжнародної безпеки та фрагментації світу на різні відносно самостійні комплекси регіональної безпеки. Також виникла нова хвиля національних конфліктів, зростання напруги у світі. Проте ці процеси фрагментації та регіоналізації відбуваються на тлі могутніх доцентрових сил, які сприяють зміцненню тенденції світового воєнного устрою до одноманітності.

У багатьох регіонах світу спостерігається нахил до спільної оборони та міжнародних заходів безпеки. Держави прагнуть уникнути міждержавних

конфліктів і великих витрат на оборону, що сприяє зміцненню багатосторонніх та колективних ініціатив у сфері оборони, а також міжнародного військового співробітництва та координації. Закінчення холодної війни підтверджує не тільки те, що не ліквідовано НАТО, але й зростання його ролі та значення. Крім того, в багатьох регіонах світу з'являються поряд з вже існуючими нові багатосторонні схеми безпеки, оскільки багато країн визнають, що національну безпеку неможливо забезпечити лише односторонніми заходами.

Зміцнення і розширення торгівельних, економічних та фінансових зв'язків між державами зробили більшість з них вразливими перед кризовими явищами, що можуть виникати навіть у віддалених куточках світу. Очевидно, що не всі регіони планети мають однакове стратегічне значення. Глобалізація та регіоналізація військово-політичних відносин підсилюють одне одного, особливо коли мова йде про забезпечення національної безпеки. Загрози для національної безпеки набирають все більш різноманітного характеру і, одночасно з цим, вони перестають бути виключно воєнними.

Сучасні проблеми людства не можуть бути вирішені лише за допомогою військової сили або зусиллями окремих держав. Для подолання цих проблем потрібен глобальний механізм координації і співробітництва між країнами. Відсутність загальновизнаного авторитету, який міг би підтримувати стабільність у світі, змушує більшість країн залучати військову силу для забезпечення миру. Це створює серйозну дилему: намагаючись захищати свою безпеку шляхом розвитку військових потенціалів, держави можуть водночас ставити під загрозу безпеку та процвітання інших країн.

Отже, аналіз глобалізації війни як зростання масштабів організованого насильства вказує на те, що головна концепція геополітики основним чином стосується контролю над простором. У ранні етапи розвитку людства ця ідея виражалася в боротьбі за контроль над сусідніми територіями. З розвитком технологій та зростанням взаємозалежності світу форми контролю над простором зазнають змін. Це пов'язано з тим, що розвиток цивілізації відкриває нові аспекти просторового устрою. У більшості випадків це призводить до непридатності традиційних методів контролю, основний з яких полягає у прямому військовому контролі. На жаль, війна і надалі залишається крайнім проявом деструктивного впливу в системі міжнародних відносин.

ЛІТЕРАТУРА

1. Геополітичні та гео економічні зміни, формовані під впливом російської агресії, та оновлення місця України у світовому просторі / Наук. ред. В.Юрчишин. — Київ: Центр Разумкова, 2022. 103 с.
2. Світова гібридна війна: український фронт : монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. К.: НІСД, 2017. 496 с.
3. Ситник Г.П. Філософія війни та миру: курс лекцій / Г.П.Ситник. К: ТОВ «САК Лтд.»,2023. –118 с.
4. Яворська Г. М. Війна і мир у сучасних парадигмах безпекових досліджень // Стратегічні пріоритети. № 1 (49), 2019. С.110-116
5. Mykola Vegesh, Mykola Palinchak, Ján Holonič. Geopolitics:Ukraine, Europe, World (Socio–Political View)Publisher: Academic publishing Fairmont Locust AVE 1489, Fairmont, WV, USA, 2020. 249 p

Дмитрій КУКУРУДЗА

*Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
kukurudzadb@gmail.com*

ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ЦІННОСТЕЙ НА СУСПІЛЬНІ ПРОЦЕСИ

Актуальність проблеми дослідження впливу цінностей на суспільні процеси надзвичайно важлива в сучасному контексті. В епоху стрімкого технологічного розвитку, глобалізації та культурного розмаїття, суспільство зіштовхується з необхідністю розуміти, як цінності впливають на формування і розвиток різноманітних аспектів життя. Україна, як і інші країни, переживає складні перетворення в економіці, політиці та культурі, і вивчення впливу цінностей стає ключовим для розуміння динаміки цих процесів. Відсутність чітких цінностей може спричиняти конфлікти, неузгодженість дій та загрози стабільності. Тому вивчення цієї теми допомагає не лише розуміти сучасні тенденції, але й знаходити шляхи для покращення якості життя та розвитку суспільства.

Виклад основного матеріалу. Розвиток історії кожного народу та його культури обумовлений існуванням фундаментальних, центральних цінностей, які, замість того, щоб зникати, постійно збагачуються та відроджуються у нових формах. Національна культура зберігає свою життєздатність, доки її традиції та цінності, відображені у суспільній свідомості, виступають як основа та каталізатор світогляду та практичної діяльності [5, с.37].

Перемога над кризою національної культури полягає у встановленні відповідності системи її цінностей життєвим потребам людей. У випадку успішної трансформації суспільство переходить на новий, більш вдосконалений етап розвитку [2, с.121].

У історії філософської думки існує ряд концепцій цінностей, причому окремі положення філософії цінностей були розроблені в рамках неокантіанства другої половини XIX століття, зокрема В. Віндельбандом і Г. Ріккертом. Аксиологія як окремий напрям філософії XX століття була осмислена у працях німецьких та американських філософів, таких як М. Шеллер, Н. Гартман, Р. Перрі тощо. Останні роки характеризуються переважною увагою до прикладних аспектів теорії цінностей, зокрема в контексті етики.

Цінність завжди є позитивним аспектом, який задовольняє позитивні, передусім духовні, потреби людини та суспільства в цілому, хоча у філософсько-етичній літературі існує концепція «негативної цінності». Цінності, як результат духовного створення, виявляються у формі провідних соціокультурних орієнтирів та вищих принципів, які суспільство виробляє для забезпечення саморегуляції у процесі подальшого розвитку. Кожному суспільству властива специфічна ієрархія цінностей, проте ключову роль відіграють базові цінності, що виявляються у формі національно-культурного ідеалу [1, с.12].

Існують різні підходи до трактування поняття «цінність», кожен з яких має свої особливості. Один з таких підходів зосереджений на здатності речей, явищ і процесів задовольняти потреби та інтереси суспільства, сприяючи при цьому суспільному прогресу та розвитку особистості. Цей підхід підкреслює важливість внеску об'єктів в життєдіяльність суспільства та формування загального прогресу.

Інший підхід звертає увагу на значущість речей, явищ і процесів для життєдіяльності як соціуму в цілому, так і окремої особистості. Цей підхід акцентує на тому, як об'єкти впливають на розвиток та функціонування суспільства і важливість їхнього внеску у формування культурного, соціального та економічного ландшафту [3, с. 68].

Отже, духовні цінності є одним з фундаментальних концептів, яке виникло в результаті вивчення причин соціальних явищ і дій у суспільстві. Цей термін був сформований протягом історії суспільної думки як спроба розуміти та пояснити ті проміни та трансформації, які відбуваються у різних сферах суспільного життя.

Гармонійне поєднання цінностей у сферах науки, мистецтва і політики, а також злагоджене поєднання істини, краси і свободи, мають

потенціал стати значущим фактором у суспільному прогресі. Це сприятиме подоланню застарілих цінностей та сприятиме формуванню нових, які відповідають сучасним викликам [4, с.57-79].

Висновки. Українське суспільство перебуває в періоді становлення нової системи цінностей, який, на жаль, триває досить довго. Центральною проблемою цього періоду є відсутність консенсусу щодо фундаментальних національних цінностей та орієнтирів подальшого розвитку. Різні орієнтації у духовно-ціннісних сферах окремих частин суспільства призводять до соціального напруження, що породжує різноманітні конфлікти, зокрема ціннісно-моральні.

У зв'язку з цим, здійсненням невідкладного завдання є створення ціннісної системи, що здобуде підтримку більшості суспільства і стане основним інструментом для соціальних реформ. Це можливо лише через переорієнтацію на нові цінності, переоцінювання існуючих та популярних серед населення. Як зазначав Макс Вебер, цінності виступають основою мотивації людської поведінки та формують цілісність соціальної системи. Суспільство, де досягнуто консенсусу стосовно цінностей, може вважатися стабільною системою, оскільки усувається головне джерело конфліктів, що породжують нестабільність та кризові ситуації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дюркгейм Е. Правила соціологічного методу. Париж, 1895. 280 с.
2. Інгларт Р. Культурний змінний: Духовність, суспільство та значення в демократичній епохі. Нью-Хейвен: Yale University Press, 2005. 350 с.
3. Каган Р. Театр абсурду. Нью-Йорк, 1964. 180 с.
4. Ліпсет С. М., Алмонд Г. Структура політичних систем. Бостон, 1967. 420 с.
5. Свінланд Р. Цінності в культурі: Перспективи антропологічного дослідження. Чикаго: University of Chicago Press, 1984. 240 с.
6. Хантингтон С. Суть конфлікту цивілізацій. Нью-Йорк: Simon & Schuster, 1996. 310 с.

Секція
ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ЦІННІСНИХ ХАРАКТЕРИСТИК
УКРАЇНСЬКОЇ ТА СВІТОВОЇ КУЛЬТУРИ
&
РЕЛІГІЙНІ ЦІННОСТІ: ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ТА
СУЧАСНИЙ ДОСВІД

Леся АЛЕКСІЄВЕЦЬ

*Доктор історичних наук, професор,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
lmalex@ukr.net*

Тетяна ПЕТРИК

*Здобувачка другого(магістерського) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
tetiana.petrykk@gmail.com*

Юрій ПЕТРИК

*Докторант,
Університет Яна Длугоша (Республіка Польща);
вчитель історії,
Тернопільський ліцей №21-спеціалізована мистецька школа
імені Ігоря Герети,
Тернопіль, Україна
dypato107@gmail.com*

ДО ПИТАННЯ ПРО ПОЛЬСЬКІ НАЗВИ ВУЛИЦЬ
У СУЧАСНІЙ ЛИТОВСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ

Литва та Польща є сучасними європейськими державами, сусідами, членами як Європейського Союзу (ЄС), так і Північноатлантичного альянсу (НАТО). Нинішній стан взаємин між ними можна визначити як партнерський. Однак існує ряд труднощів у стосунках між державами, пов'язаних із такими аспектами, як польські школи у Литві, історичне минуле, вживання литовцями польського походження польських варіантів прізвищ, назви вулиць в Литві у населених пунктах із переважанням там польського населення.

Остання проблема викликана історичними обставинами, адже Польща та Литва були частинами ранньомодерної Речі Посполитої у XVI–XVIII ст., а у XX ст. між поляками та литовцями точилася боротьба за Віленський край, котра внаслідок війни 1919–1920 рр. перейшла до Польщі, а вже за результатами перипетій Другої світової війни опинилася у складі Литви [13]. На сьогодні на Віленщині проживає польська національна меншина, а загалом у сучасній Литві близько 6.7% населення є етнічними поляками [1].

Саме це населення іще з 1990-х рр. вимагає, аби назви вулиць у населених пунктах, де воно складає половину і більше від усіх мешканців, мали таблички як литовською, так і польською мовою. Ситуація стала загострюватися з початком XXI ст., коли Литва вирішила розв'язати це питання на користь того, щоб існували лише таблички литовською мовою. У 2003 р. староста села Судярве Вільнюського району Чеслава Ступенко отримала штраф від Державної мовної інспекції Литви за те, що вивісила таблички з польськими назвами вулиць. Заступник начальника інспекції Арунас Дамбраускас заявив, що легальним є використання лише литовських назв. Ця ситуація одразу ж викликала незадоволення з боку Виборчої акції поляків Литви, президент якої Вальдемар Томашевський засудив інцидент і оцінив його як вияв дискримінації литовців у Польщі [4].

Станом на 2010 р., на думку керівника Державної мовної інспекції Литви Донатаса Смалінскаса, кількість польських таблиць із назвами вулиць на Віленщині не зменшувалася, а навпаки збільшувалася. Чиновник скаржився, що попри судові рішення про необхідність зняття таблиць вони все одно висіли [5]. У тому ж році, згідно з рішенням комісії з питань освіти, науки та культури сейму Литовської республіки, штрафи за використання польських таблиць є цілком законними. Натомість представники Виборчої акції поляків Литви заявили, що це порушення конвенції Ради Європи про захист національних меншин, яка має першість над національним правом Литви [6].

Уже у 2013 р. Вищий Адміністративний Суд Литовської республіки постановив, що використання двомовних таблиць таки суперечить литовському законодавству, тож такі таблиці мають зникнути [8]. Після цього рішення продовжували накладатися штрафи за його невиконання [2; 3; 9; 7]. Прем'єр-міністр Литви Альгірдас Буткевічюс у 2016 р. заявив: «На мій погляд, ми повинні розуміти, що всі ми громадяни Литви. І умови для всіх громадян Литви повинні бути рівні. Тому не повинно бути вивісок

двома мовами, якщо ми поважаємо нашу державу, нашу Конституцію і закон нашої країни» [7].

Попри це, доволі цікавий прецедент мав місце у 2019 р., коли вже згаданий Вищий Адміністративний Суд Литовської республіки прийняв рішення про те, що таблички з назвами вулиць польською мовою у Вільнюсі не суперечать литовському законодавству. Суд зазначив у своїй ухвалі, що згадані таблички можуть і надалі існувати, позаяк вони «не порушують закону, оскільки не є офіційними назвами вулиць», а їх зовнішній вигляд не порушує вимог «графічності». У польських медіа таке рішення суду було визнано за перемогу [11], проте маємо розуміти, що йшла мова не так про наявність двомовності у назвах вулиць, як про трактування зовнішнього вигляду польськомовних таблиць. Як доказ цієї думки – продовження судових спорів щодо таблиць у селах Белішкес, Ажулауке та місті Шальчинінкай [10; 12].

Таким чином, як бачимо, проблема щодо польських назв вулиць у сучасній Литовській республіці є досить актуальною та далекою до свого розв'язання. Залишається сподіватися, що литовська влада та польська національна меншина зможуть дійти до спільного рішення у цьому складному питанні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бур'ян М.С., Примаченко Я.Л. Литва, Литовська республіка. // Енциклопедія історії України: Т. 6: Ла-Мі / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: Видавництво «Наукова думка», 2009. 790 с.
2. 12,5 tys. euro grzywny za polskie nazwy ulic na Litwie. URL: [https://tvn24.pl/swiat/125-tys-euro-grzywny-za-polskie-nazwy-ulic-na-litwie-ra386051-ls3347618].
3. Koniec polskich ulic na Litwie. URL: [https://www.wprost.pl/419160/litwa-nazwy-ulic-w-jezyku-polskim-sa-niezagodne-z-prawem.html].
4. Litwa – kara za polskie nazwy ulic. URL: [https://www.money.pl/gospodarka/wiadomosci/arttykul/litwa;-;kara;za;polskie;nazwy;ulic,157,0,57757.html].
5. Litwa: coraz więcej polskich nazw ulic. URL: [https://podroze.onet.pl/ciekawe/litwa-coraz-wiecej-polskich-nazw-ulic/xwlqvp6].
6. Litwa: można karać za polskie nazwy ulic i miejscowości. Режим доступу: [https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/arttykuly/424348,litwa-mozna-karac-za-polskie-nazwy-ulic-i-miejscowosci.html].
7. Litwa: Ostateczna decyzja ws. usuniecia polskich nazw ulic. URL: [https://dzieje.pl/aktualnosci/litwa-ostateczna-decyzja-ws-usuniecia-polskich-nazw-ulic].
8. Litwa: znikną nazwy ulic w języku polskim. URL: [https://forsal.pl/arttykuly/736347,litwa-znikna-nazwy-ulic-w-jezyku-polskim.html].

9. Na Litwie po raz kolejny ukarano za polskie nazwy ulic. Режим доступу: [<https://124.lt/pl/spoleczenstwo/item/34931-na-litwie-po-raz-kolejny-ukarano-za-polskie-nazwy-ulic>].
10. Nakaz Państwowej Inspekcji Językowej dotyczący usunięcia dwujęzycznych tablic we wsiach Bielizki i Orzełówka jest niezgodny z prawem i brak w nim uzasadnienia – orzekła Litewska Komisja Sporów Administracyjnych. URL: [<https://www.efhr.eu/2023/07/20/nakaz-panstwowej-inspekcji-jezykowej-dotyczacy-usuniecie-dwujezycznych-tablic-we-wsiach-bieliszki-i-orzelowka-jest-niezgodny-z-prawem/>].
11. Polskie zwycięstwo na Litwie! Tablice z polskimi nazwami ulic w Wilnie nie zostaną usunięte. URL: [<https://pch24.pl/polskie-zwyciestwo-na-litwie-tablice-z-polskimi-nazwami-ulic-w-wilnie-nie-zostana-usuniete/>].
12. Sąd po stronie inspekcji językowej. Soleczniki muszą usunąć polskie napisy. URL: [<https://kurierwilenski.lt/2023/12/20/sad-po-stronie-inspekcji-jezykowej-soleczniki-musza-usunac-polskie-napisy/>].
13. Topolski J. Historia Polski. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2015. 384 s.

Іван ЗУЛЯК

*Доктор історичних наук, професор,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,*

Андрій КЛІШ

*Доктор історичних наук, професор,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Klish_Andriy@ukr.net*

Оксана ЯТИЩУК

*Кандидат історичних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
Osoxana05@ukr.net*

СОЦІАЛЬНИЙ ВПЛИВ ДУХОВЕНСТВА НА ЖИТТЯ УКРАЇНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ БРАЗИЛІЇ НА ШПАЛЬТАХ ЧАСОПISУ «РУСЛАН» КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ ст.

У другій половині ХІХ століття та на початку ХХ століття значний потік українців мігрував до Бразилії, сподіваючись на кращу долю в новій

країні. Під впливом різноманітних факторів, таких як економічні можливості, політична нестабільність та релігійні погляди, українці знаходили себе в іншій культурній та соціальній обстановці. У цьому контексті, духовенство грає важливу роль у формуванні соціального життя та ідентичності української громади в Бразилії.

Часопис «Руслан» став важливим культурним та інформаційним засобом спілкування для українців Галичини та Бразилії. Його сторінки стали майданчиком для висловлення думок, ідей та обговорень, в яких активну участь брали духовні лідери громади.

Одним із ключових аспектів соціального впливу духовенства було формування моральних та етичних цінностей серед українців у Бразилії. Духовні лідери використовували часопис для поширення релігійних уявлень та виховання громадян у дусі християнських принципів. Вони закликали до доброчесності, справедливості та взаємоповаги, сприяючи зміцненню соціального порядку та співтовариства.

Крім того, духовенство відіграло важливу роль у збереженні української культурної спадщини серед українців, що переселилися до Бразилії. Вони організовували релігійні обряди, святкування та інші культурні заходи, які сприяли збереженню національної ідентичності та співвіднесенню з українським корінням.

У часописі відображено складність ситуації українських емігрантів у Бразилії та спроби зберегти їх культурну ідентичність. Один із дописувачів підкреслював необхідність надання підтримки українцям в Бразилії, включаючи направлення священників, надання літератури та преси, щоб забезпечити збереження культурної спадщини. Зазначається на суперечках із поляками у Бразилії, оскільки останні намагалися асимілювати українців у своїх колоніях [3, с. 2].

Безумовно, духовенство не лише стимулювало релігійну діяльність серед українців, а й відіграло роль соціального, етичного та культурного каталізатора. Воно сприяло формуванню спільного соціального простору, де українці могли зберегти свою ідентичність, традиції та цінності, живучи у новій культурній обстановці.

У часописі висловлювалося занепокоєння української громади в Бразилії щодо можливого впливу польських місіонерів на їх національну та релігійну ідентичність. Зазначалося, що українці були численною та впливовою громадою в цьому регіоні. Проте, дописувач зазначає, що польські священники намагалися внести зміни в церковну практику та пропагували впровадження латинського обряду. Він висловив стурбованість, щодо майбутнього українців яким могли заборонити їм

молитися рідною мовою та чи вважатимуть їх гіршими католиками через відмову приймати латинський обряд. Дописувач звертався до лідерів ГКЦ з проханням захистити їх права та традиції [5, с. 2].

Наводився приклад польського священика Брониковського, який висловлював принизливі стереотипи про українців та закликав поляків триматися разом проти них [1, с. 2]. Він прямо заявляв, що, хоча польських іммігрантів у цьому населеному пункті лише 60 родин, але вони мають більше прав, ніж українські переселенці, кількість яких тут становила 600 сімей. Брониковський вимагав, щоб українці переходили на римокатолицький обряд [7, с. 104].

Українці в Бразилії відчували обурення через приниження свого релігійного обряду та спроби змусити їх приймати польські звичаї. Вони вважали це порушенням їхньої культурної та релігійної ідентичності.

Бразильські українці через редакцію газети зверталися до очільників ГКЦ з проханням захистити їх віру та традиції від впливу польських священиків. За допомогою публікацій у часописі «Руслан» вони хотіли привернути увагу до своєї проблеми.

Українські родини відчували значну соціальну ізоляцію, адже їм не вистачало коштів навіть на найпростіші потреби, такі як хліб або м'ясо. Вони також страждали від відсутності релігійної практики та спілкування зі священиком [4, с. 1].

У бурхливих соціальних умовах, що характеризувалися переосмисленням та переформуванням культурних, економічних і соціальних структур, духовенство в Бразилії стало не тільки вірним пастором своїх прихожан, але й активним агентом соціальної зміни та інтеграції. Вони допомагали українцям засвоювати нове соціальне середовище, зберігаючи при цьому їхню ідентичність та духовні цінності.

У часописі зазначалося, що єпископ та його прихильники з Бразилії виявили неприхильність до церковної місії українців, що призводило до напруженості та конфліктів між емігрантами та місцевими жителями. Згадується, що греко-католицький священик С. Кизима намагався привернути увагу до проблем церкви. Він намагався вирішити конфлікт із єпископом, проте зіткнувся зі значними труднощами. Отець Кизима закликав до міжконфесійного діалогу в Бразилії. Він активно звертався за підтримкою та опікою до різних церковних структур, намагаючись знайти способи вирішення своїх проблем та виконання місійних завдань [6, с. 1–2].

Становище василіанського ордену ускладнилося. 1 вересня 1899 р. у Римі була прийнята «папська булла» про те, що релігійні обряди серед

українських іммігрантів у Бразилії повинні виконувати священники-католики⁴. Таким чином, василіани формально усувалися від проведення місіонерської діяльності [7, с. 104].

Дописувачі часопису відображав глибоке обурення та турботу української громади щодо можливої втрати своєї ідентичності та релігійних традицій під впливом польських священників [1, с. 2].

Польське католицьке духовенство та чиновники проявляли ворожість до українців, використовуючи різні методи, такі як фізичне насильство, ідеологічна пропаганда та заборона будівництва українських церков та шкіл. Крім того, українські священники стикалися з неприязню польських духовних лідерів.

На сторінках «Руслана», як своєрідного форуму для обговорення та вираження думок, українське духовенство пропагувало не лише релігійні ідеали, але й освітні та культурні. Часопис став платформою для розповсюдження знань, стимулювання інтелектуального розвитку та підтримки української мови та культури. Духовні лідери просували ідею не лише релігійного, а й національного пробудження, закликаючи співвітчизників до активної участі в громадському та культурному житті.

На жаль, серед українських переселенців виникали конфлікти. Зокрема, це ми можемо простежити щодо діяльності української читальні у Куритибі, метою якої була просвіта у середовищі українських емігрантів, поширенні літератури та преси, а також захисті національних інтересів. Натомість деякі священники намагалися утворити альтернативне освітнє товариство. Не сприяла розвитку українських просвітніх організацій і політична ситуація в Бразилії, де при владі були консервативний уряд та старі португальські родини [2, с. 1–2].

Безумовно, духовність виконувала роль соціального клею, який утримував українську громаду разом у чужому краї. Духовенство виступало як не лише духовні, але й соціальні радники, підтримуючи прихожан у складних життєвих ситуаціях та важких переходах між культурами. Вони надавали практичну допомогу та консультації, що стимулювало почуття спільноти та взаємодопомоги серед українських іммігрантів.

Однак, разом із соціальним впливом, духовенство також мало свої виклики та обмеження. Переселення у новий світ ставило перед ними завдання адаптації до нових умов і викликів, а також до необхідності пристосування релігійних практик та традицій до місцевого контексту.

У світлі всіх цих аспектів, духовенство відіграло значну роль у формуванні соціального та культурного обличчя української громади в

Бразилії. Духовенство відіграло ключову роль у виробленні соціальних та культурних стандартів, що допомагало українцям у Бразилії знайти своє місце у новому світі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Борба за церков. (Допись з Бразилії). *Руслан*. Ч. 157. 14 (27) липня 1900. С. 2.
2. Вісти з Бразилії. *Руслан*. Ч. 107. 12 (25) мая 1900. С. 1–2.
3. Допись. Дещо про Русинів в Бразилії. *Руслан*. Ч. 114 21 мая (2 червня) 1897. С. 1–2
4. З бразилійского пекла. *Руслан*. Ч. 14. 19 (31 січня) 1899. С. 1.
5. З Бразилії. *Руслан*. Ч. 156. 13(26) липня 1900. С. 2
6. Справа рускої церкви в Бразилії 1898. Ч. 89. 23 цвітня (5 мая) 1898. С. 1–2.
7. Стрілко А.А. З історії діяльності церковників серед українських іммігрантів у Латинській Америці наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. *Український історичний журнал*. 1973. № 7. С. 105–110.

Ярослав ЮВСЕЧКО

*Кандидат філософських наук, доцент,
Хмельницький національний університет,
Хмельницький, Україна
yuvix@ukr.net*

ТРАДИЦІЙНА Й НОВІТНЯ РЕЛІГІЙНІСТЬ: ЦІННІСНІ АСПЕКТИ СПІВІСНУВАННЯ

Численні течії та напрями новітніх релігій, які протистоять ортодоксальній церкві, – явище на сьогодні не нове, і, навіть, вже звичне. Неорелігії внесли не організаційні, а якісні зміни у релігійне життя й свідомість суспільства. Їх поширення – результат глибинних процесів у соціумі, передусім наслідок кризи традиційних релігій. Модерні досягнення людства висунули масу проблем, насамперед соціальних, перед якими «традиційна» Церква зі своїми консервативними уявленнями виявилась просто безсилою.

Хоча неорелігійні громади в Україні становлять лише близько 4 % загальної релігійної мережі, вони вже стали досить помітним і важливим явищем у духовному житті суспільства, адже немало людей все частіше шукають істину, сенс життя, шляхи спасіння не стільки у традиційних, скільки у новітніх релігіях. Проблема неорелігійних течій в Україні вже тривалий час не втрачає своєї актуальності, оскільки зацікавленість нашого суспільства у ній – надзвичайно велика, а складність і неоднозначність процесів, які відбуваються у релігійному житті країни, з року в рік не стають меншими. Зокрема з позицій їхнього співіснування з традиційними

релігіями та проблем, що виникають на цьому ґрунті, оскільки нові релігійні течії (НРТ) передусім постають як виклик традиційним віруванням [2].

Новітні рухи відгукуються на щоденні потреби особи: задовольняють її бажання пізнати західний світ, іноді навіть оволодіти фахом чи вивчити іноземну мову, тощо. А в умовах, коли «традиційні» церкви не проводять активної місіонерської роботи, будь-яка спроба, ознайомити із новим вченням часто має позитивний ефект, або ж, принаймні, викликає цікавість до певної релігійної місії чи проповідника, діяльність яких іноді ще й підкріплена благодійництвом. Отже, дієва допомога не лише духовно, а й матеріально нужденним також сприяє утвердженню в Україні альтернативних релігій.

До того ж, багато людей прагнуть спасіння душі саме зараз і саме тут, а не в потойбічному світі. А це їм можуть запропонувати лише неорухи. Крім того, якщо традиційні релігії всіляко оберігають свою унікальність, то неорелігії спираються на єдиний містичний досвід у злитті з Абсолютом і є відкритими для нових ідей. Вони роблять ставку на те єдине, що об'єднує всі релігії – визнання існування зв'язку людини з надприродним [1].

Самі представники українських православних та католицьких церков неодноразово визнавали, що успішне проникнення на простори України нових релігійних течій є наслідком формалізму й байдужості їхнього духовенства, втрати церквою місіонерського ентузіазму, недостойних вчинків священно- і церковнослужителів, міжцерковних конфліктів тощо.

Через це, релігійний пошук досить часто приводить людину не до Церкви, а до нової деномінації. Проте, аналізуючи причини цього явища, ортодоксальні богослови не бажають помічати дійсних причин такої ситуації, а звинувачують у цьому віруючих, які, на їхню думку, просто не можуть правильно оцінити пропоновані їм окультні вчення і повністю поглинають будь-яку містичну отруту, що пропонується їм певними силами.

Подібні оцінки і висновки щодо діяльності новітніх релігій в Україні не поодинокі. До того ж, здебільшого вони ґрунтуються не на наукових дослідженнях феномену неорелігій, а мають суттєво упереджений характер. Звідси випливають і рішучі заклики з боку традиційних церков не лише до обмеження, а й до повної заборони діяльності нових релігійних течій, які час від часу лунають.

Та скоріш за все, таке обурення з боку представників традиційної релігійності щодо існування новітніх релігій зумовлене, передусім,

значним посиленням конкуренції на міжконфесійному просторі України, до якого вони виявилися просто не готовими. Тобто, це можна назвати звичайним побоюванням за власне «місце під сонцем».

До того ж, варто зауважити, що переважна більшість прихильників сучасних неорухів у минулому не були пов'язані з традиційними конфесіями та здебільшого стояли на позиціях індиферентного ставлення до релігії, а отже не є «перебіжчиками» з табору ортодоксів у табір неофітів. Та всеодно традиційними церквами всі неорелігійні течії бездумно зараховуються в розряд «тоталітарних», «деструктивних» сект, які порушують громадський порядок, шкодять здоров'ю людей, призводять до психічних розладів тощо. Як наслідок, у масовій свідомості панує не дуже гарна думка щодо неорелігійного феномену, яка, до того ж, «підігривається» матеріалами ЗМІ про «зомбування», «промивання мізків» тощо членів неорелігійних громад [3].

Упередженість та нетерпимість з боку ортодоксальних релігій нерідко знаходять підтримку і у владних структурах, оскільки деякі посадові особи вважають духовним інтегратором українського суспільства лише усталені релігії. Державні органи, які стають на шлях втручання у діяльність НРТ, порушують і законодавство, і демократичні принципи.

Такий спротив поширенню новітніх релігій з боку державних органів, церковних та громадських структур, певною мірою, можна зрозуміти. Українське суспільство має підстави бути невдоволеним діяльністю тих релігійних течій, які у силовій формі нав'язують те чи інше вчення, вважають деякі свої цінності вищими за традиційні українські. Але і у НРТ до нашого суспільства багато претензій, зокрема через втручання у їхню діяльність, про яке вже зазначалось, та створення неорухам негативного іміджу серед населення. Та все ж, факт появи й існування такого явища, як нові релігійні рухи, і те, що неорелігійні спільноти знаходять своїх прихильників і симпатиків, свідчить про специфічні функції, котрі вони покликані виконувати у нашому суспільстві. Саме суспільство завжди породжує форми, яких потребує.

Не зважаючи на нетерпиме ставлення до себе, майже 85% членів неорелігійних громад заявляють про свою лояльність до влади та толерантне ставлення до послідовників інших віровчень. Тож і нам слід зрозуміти, перш ніж робити висновки, чому людина пов'язана з певною вірою чи не пов'язана з нею. Адже нові релігійні рухи досить різні, як і їхні учасники. Найкращий спосіб контролю – максимально повна й об'єктивна інформація, яку абсолютна більшість неорухів готові надавати про себе, якщо це тільки не використовуватиметься проти них.

Тому, задля реального утвердження принципу релігійної толерантності в нашому суспільстві, не варто доводити справу до конфронтації між прибічниками традиційних та нетрадиційних віросповідань. І хочеться сподіватись, що усі суперечності будуть подолані, і не так шляхом заборон та протистояння, як через діалог та спільну працю над розв'язанням міжрелігійних проблем в Україні. Толерантні відносини та діалог повинні стати засобами для досягнення порозуміння.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дудар Н.П. Релігійність в українському соціумі: детермінанти і характеристика сучасного стану. Київ, 2002.
2. Нові релігії України. *Історія релігії в Україні*. Т.8. Київ, 2010.
3. Филипович Л.О. Міжрелігійний діалог. Державно-церковні відносини в Україні у контексті сучасного європейського досвіду. Київ: VIP, 2014.
4. Релігія і Церква в українському суспільстві: 2000-2022 рр. (соціологічне дослідження). [Електронний ресурс]. URL: https://razumkov.org.ua/images/2023/02/13/2022_Religiya_SITE.pdf

Ярослав СЕКО

*Кандидат історичних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
sekoyar@tnpu.edu.ua*

МІФ І ФОРМУВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ: НА ПРИКЛАДІ МІФУ ПРО ЗАСНУВАННЯ РИМУ

Сучасний менеджмент у основу своїх рекомендацій ставить постановку правильних запитань. На думку Саймона Сінека, будь-хто, починаючи від окремих інвесторів і аж до великих компаній працюють у вимірі трьох питань: **ЩО? ЯК? ЧОМУ?** Їх успіх / невдача залежать від порядку роботи з цими питаннями. Більшість компаній відповідає на питання **ЩО?** і **ЯК?**, і досягають успіху. Однак, ті, хто починає з питання **ЧОМУ?** – змінюють світ. На основі цього спостереження, Сінек запропонував «золоте коло» – модель із трьох вписаних одне в одного кіл, осердям якої є питання **ЧОМУ?** Саме воно, на його думку, розкриває «мету, ідею або віру» [1, с. 43].

ЧОМУ? – це основне аксіологічне питання. І на суспільному рівні на нього відповідає міф. Не вдаючись до розгляду цього складного феномену, підкреслю деякі його особливості. Найперше маємо справу з певним

нарративом, який фіксує певну сакралізовану реальність, через осмислення зв'язку з котрою відбувається єднання людського колективу та створюється система координат для його взаємодії між собою та з іншими такими ж колективами. Усі міфи дуже варіативні й багатофункціональні, а їхня образна мова забезпечує універсальність сприйняття окремими людьми та групами людей. На думку психолога Ролло Мея, міфи дають відчуття своєї ідентичності та належності до колективних спільнот. Вони є основою моральних цінностей та способом розібратися в неосяжній тайні творіння або ж хаосі буття. Тож міф є «способом надання сенсу безсенсовому світу» [2, с. 15, 31]. Об'єднання людей потребує не лише уявлень про походження, але й розуміння свого шляху. Тому міф розширює перспективу, виводить за межі наявного стану, змінює уявлення спільноти про себе, через прищеплення певних цінностей. Міф виступає потужним джерелом мотивації.

Аби проілюструвати вплив міфу на колективну спільноту, звернемося до міфологічної спадщини давніх римлян, зокрема легенди про заснування міста. Її основа склалася ще до IV ст. до н.е., а от «канонічні» версії написані у проміжку від I ст. до н.е. – до початку II ст. н.е. Це «Енеїда» Вергілія, «Про державу» Ціцерона, «Римські старожитності» Діонісія Галікарнасського, «Від заснування міста» Тита Лівія та життєпис Ромула Плутарха.

У основі легенди оповідь про двох братів-близнюків – Ромула і Рема, яких народила жриця-весталка від союзу з богом Марсом. Вони належали до царського роду, тож із волі царя-узурпатора Амулія, малюки мали бути кинуті в річку Тібр. Але щось пішло не так. Малюки не втопилися, були вигодувані капітолійською вовчицею й дятлом, а потім виховані в сім'ї пастуха Фаустула. Після повернення своїх законних прав, вони вирішили заклали нове місто. Суперечка щодо окремих деталей цього процесу привела до загибелі Рема від руки брата. Тож усі подальші кроки щодо облаштування, як і назва міста, були пов'язані виключно з Ромулом.

Історики давно відмовилися від автоматичного перенесення римського міфу на історичну дійсність. Мова йде хіба-що про спроби розшифрування символічного ряду. Так, образ вовчиці заземлюється. Латинське *lupa* позначає і вовчицю, і повію. Або ж прочитується в якості етруського символу. Останнє побіжно вказує на етруський вплив у Римі царського періоду. Ім'я Ромул прочитується як «засновник Риму», а відтак, особистість самого засновника губиться у віках. Згідно деяких оцінок, ім'я Ромул є похідним від назви міста Рим. Тобто, Ромул – це лише архітепічний «містер Рим» [3, с. 55].

Те, що Рим виник ще до Ромула, має належну археологічну й текстову аргументацію. Так, Плутарх, писав про заснування Риму пеласгами – найдавнішим населенням Греції. Своє місто вони назвали «Ромою», натякаючи на успіхи своєї зброї. За іншою версією Рома – ім'я жінки, яка спалила кораблі троянців і змусила їх залишитися на місці й обжити околиці Палатину. Плутарх також наводить відомості про Рому – дочку Італа і Левкарії, яка вийшла заміж за Енея, або його сина – Асканія. Є інші кандидати на заснування – Роман, син Одиссея і Кірки, або латинський цар Ром [4].

Однак, такі гадання на кавовій гущі загалом малоперспективні й переважно бездоказові. Куди ефективнішим є антропологічний підхід до міфів, напрацьований дослідниками під час спостережень за племенами, які не досягнули рівня цивілізації. Так, Б. Маліновський стверджував, що «міф не може бути безпристрасною, тверезою історією, тому що він завжди створюється *ad hoc*, для виконання певної соціальної функції, для прославлення певної групи чи виправдання сумнівного статусу» [5, с. 102]. Дослідник доводив, що міф не є науковим поясненням, а – «словесним воскресінням первісної реальності». Міф, на думку Маліновського, це не вимисел, а «жива реальність, яка... виникла й існувала в первісні часи і з тих пір продовжує здійснювати вплив на світ і людські долі» [5, с. 78].

Таким чином, ми виходимо на інший – аксіологічний вимір у сприйнятті минулого Риму. На думку Мері Бірд, «історія про Ромула і Рема інтригує, і ставить питання, і позначає ключові точки римської цивілізації» [3, с. 54]. Тож саме цей міф виступає ключем до розгадки величі Риму, причин його перемог й історичного успіху. Джеррі Тонер не відкидає наявності історичного зерна правди в легендах, але вважає, що найважливішим у міфах є самоідентифікація пізніх римлян [6, с. 12].

Нам важливо дізнатися як римляни почували себе у власному міфі, і які сенси він розкривав на різних етапах історії. Зокрема, мова йде про проекцію сучасних для них подій та ідей на тіло міфа. Так, Тит Лівій на перший план виводить сюжет братовбивства, і, по суті, робить його базовим налаштуванням для всієї римської історії [7]. Для посилення ефекту додається ще й обман. Брати мали різні погляди на місце для нового поселення, тож довірилися богам. За умовами, той хто раніше після жертвоприношень побачить птахів, отримає право на рішення. Ромул обставив усе так, ніби саме він це побачив першим, хоча усі біографи вказують на протилежне. Ромул спочатку здувив брата, а потім, під час

суперечки вбив (інший варіант – це зробив хтось інший, наприклад, Целер) його.

Саме братовбивство не важко спроектувати на обставини римської історії I ст. до н.е., коли громадянські війни роздирали Республіку. Дослідниця Мері Бірд вказує на те, що братовбивство було «захистом» в програму політичного життя Риму, що наперед визначило повторюваність жахаючих сцен громадянських конфліктів у ньому. Але в цілому, вона віддає перевагу іншому тлумаченню: «не було такого прокляття і напередвизначеності від народження, аби римляни потопали в громадянських війнах, а радше навпаки: вони спроектували власну одержимість боротьбою за владу у нескінченних кривавих внутрішніх конфліктах на образ батька-засновника» [3, с. 58]. Історик Джері Тонер вважає, що через братовбивство римляни підкреслюють власну одержимість владою, здатність римлян ставити державу понад усе. А отже, саме через міф пояснюються причини історичного успіху Риму [6, с. 11].

Але гляньмо глибше, братовбивство у Тита Лівія є не причиною, а наслідком, того що історик називав «правічне зло – жадоба царювання» [8]. Ця риса з одного боку реалізувалася у великому честолюбстві, а з іншого – була зразком великої самопожертви задля свого міста. У цьому контексті можна згадати інших «героїв» давньої римської історії, які жертвуючи собою відкривали шлях для величі Міста: брати Горації, Луцій Юній Брут, Муцій Сцевола.

У Діонісія Галікарнського цей сюжет пророблений ще глибше. «Жадоба до влади» постає з конкуренції між братами. Коли вони прийшли на нове місце, то поділили всю людність на дві частини. «Це було зроблено, – пояснював Діонісій, – для збудження честолюбства і прагнення у взаємному суперництві швидше завершити розпочату справу» [9]. Цей поділ надвоє глибоко вкорінений у республіканську традицію Риму, де розподіл повноважень магістратів здійснювався між двома (згодом і більше) особами. Відкидання цього принципу рівності влади й прагнення домінування, як і у випадку братів-близнюків, так і у подальшій римській історії, приводило до деформації ключової ідеї. Так, навколо братів почали формуватися групи, кожна з котрих була зацікавлена в поразці іншої. Чим це не є ілюстрацією відомого протистояння оптиматів і популярів? А вже це суперництво, у якому користь і роз'єднання взяло верх, випестило «жагу до влади». Судячи з усього брати-близнюки були дуже владолюбними. Діонісій навіть пише про те, що ідея заснування Міста йшла не так від самих юнаків, як від їхнього діда Нумітора, котрий побоювався що ті «ось-ось здійснять переворот» у Альбі Лонзі [10].

Тит Лівій подає й інші лінії базового міфу не менш важливі для розуміння римської спільноти. Рим – це зразок інклюзивної спільноти, яка виникає з об'єднання місцевих пастухів та волоцюг: «Ромул для збільшення людності вдався до старого прийому засновників міст, які скликали до себе багато люду темного й низького походження, видаючи їх за потомство землі... Туди від сусідніх народів збіглася чимала юрба волоцюг, що жадали перемін, без різниці – вільний чи раб, і це дало першопоштовх великій потужності» [11]. Плутарх ще більш красномовний: «Заснувавши місто, брати збудували храм, що став притулком втікачам і присвячений ними богу Асилу. Вони приймали всіх: рабів вони не повертали їх власникам, боржників – кредиторам, вбивць – владі, вказуючи на те, що дають всім притулок через оракул дельфійської піфії» [12]. Ця здатність Риму включати в себе спочатку усіх бажаючих, а потім – представників підкорених народів, стала умовою подальшого перетворення Риму на велику середземноморську державу й імперію.

Також цікава оповідь щодо викрадення римлянами сабінянок із метою створення міцних сімей і потомства. Включення сабінян усклад римської спільноти, стало першим досвідом залучення в орбіту Риму людей зі сторони. У подальшому римляни розробили складну правову систему щодо отримання громадянства жителями Італії. Увесь процес закінчився відомим декретом Каракалли у 212 році, коли римське громадянство отримали всі вільні жителі імперії. Загалом практика інклюзії була нетиповою для стародавнього світу.

Цікаво, що Ціцерон зовсім по іншому прочитав міф про заснування міста. Він оминув увагою братовбивство. Його Рем просто зник із оповіді, залишивши все своєму братові. Натомість Ціцерон багато писав про геніальність вибору місця для нового міста, визначальну роль сенату та гадання-ауспіції. Саме вони, хоч і по різному, визначили ріст і успіх держави [13].

У будь-якому випадку, обидві версії міфу про заснування просувають одну важливу ідею: Рим – це спільнота, яка, використовуючи популярне кліше, «зробила себе сама». Їхня велич – результат їхніх чеснот. Зрештою, міф про заснування Міста окрім владоловства вказує і на позитивні якості римлян: життєстійкість, військова мужність, вміння домовлятися, поєднувати завойовництво і милосердя, велику релігійність. Наприклад, історія Тита Лівія зберегла багато героїчних випадків, і чоловіків, і жінок. Роль останніх помітно вирізняється на фоні інших народів. Римські жінки хоча й знаходилися під владою батька або чоловіка, все ж мало чимало свободи. А діяння римських дівчат не менш героїчні за дії їхніх братів і

батьків. Взяти хоча б сабіянок, які стали між римлянами й сабінами, й тим самим зупинили війну. Або ж жертву Лукреції задля збереження честі, чи визволення Келелією полонених римлянок.

Очевидною слабкістю міфа про заснування Міста Ромулом була його периферійність. Вся ця оповідь так-сяк могла сприйматися сусідами римлян на Апеннінах – латинами, сабінами, еквами, загадковими етрусками. Але вона втрачала силу поза їх межами. Із таким родоводом важко стати дійсно великими, тож римляни пішли іншим шляхом – вони через міф вписали свою історію в грецьку. Інструментом для цього став троянський міф, а точніше оповідь про Енея. Після загибелі Трої він довго поневірявся світом, аж доки не оселився в Лації. Тож, у світлі троянського міфу, Рим ніщо інше аніж відновлена Троя, місто що прагне великого реваншу. Існують варіанти в яких Еней виступає засновником Міста, але найпоширенішою є думка про походження Ромула і Рема від Енея.

Правду кажучи, римлянам довелося добряче попрацювати, аби «покращити» родовід. Важливу роль у цьому відіграли самі греки. На думку Ентоні Еверіта, зв'язок із Троєю був нав'язаний грецькими істориками, які любили розглядати нові іноземні країни в руслі своєї культурної історії [14, с. 54]. Але римляни зробили інверсію – те, що мало стати елементом культурної колонізації, вони перетворили на спосіб позбавлення від культурної залежності й обґрунтування власної сили. Одна з ключових тогочасних характеристик, належність до еллінського світу чи до світу варварів позитивно розв'язувалася на користь першої. Діонісій чітко це зафіксував: Рим – «місто еллінське» [15].

На думку Еверіта, римляни, які страждали від комплексу меншовартості щодо греків, завдяки троянському міфу змогли себе побачити їхніми конкурентами. Більше того, освічені римляни I ст. до н.е. бачили себе обраними людьми, улюбленцями долі, яких вона помістила в найвеличнішу світову імперію, частиною якої була Греція. Будучи троянцями, вони, на відміну від варварів, завжди були включені в межі грецької культури, але, найголовніше, вони стали тими, хто помстився грекам і сповна повернув усе втрачене при падінні Трої [14, с. 54].

Отже, троянський міф підвищував римлянам престиж та самооцінку. Відтоді вони могли не звертати уваги на снобізм греків, носіїв найрозвинутішої культури Середземномор'я. А ще міф давав підґрунтя для державної творчості, пропонував програму експансії в регіоні. Зокрема, подорож Енея та його відносини із засновницею Карфагена Дідоною, гарно перекладалися на взаємини двох центрів впливу.

Утім, проблема походження, попри свою важливість, не повинна відвертати від головного ЧОМУ? римської історії – власного розуміння ними своєї місії в світі. Греки створили самобутню культуру, але вони ніколи не прагнули змінювати або кудись рухати світ. Александр також не рахується, ба, за великими рахунком, увесь його східний похід був великою авантюрою. Інша річ Рим. Його цікавило лідерство у світі й управління. Утім, перемагати хоче кожен, але лише одиниці готові задля цього систематично працювати й удосконалюватися. Римляни були саме такими. Показово, що і троянський цикл, і легенда про заснування Міста, обертаються навколо цієї місії.

У «Енеїді» читаємо про присуд Юпітера:

Їм (римлянам – Я. С.) не кладу я границь, не значу я часу їх владнанню;

Владу даю їм без меж. Та ще навіть злостива Юнона,
Та, що і море, і небо, і землю напоює жахом,
Змінить на краще свій задум, сприятиме спільно зі мною
Римлянам, цілого світу владикам, народів в тогах [16].

Тит Лівій наводить слова Ромула після його вознесіння, коли він з'явився Юлію Прокулу: «Іди й сповісти римлян, що воля богів є такою, аби мій Рим став главою всього світу. Отож нехай вони вправляються у військовій справі та нехай знають самі й передадуть нащадкам, що жодна людська сила не зможе опиратися римській зброї» [17]. Ромул, за словами Плутарха, став богом-покровителем міста – Квірином, «богом війни або як бог, що б'ється списом» [18]. Як бачимо, міф підкреслював не просто войовничість Риму та його міліарну культуру, але й надавав всьому цьому сенсу. Римська ідея стала нічим іншим як виконанням волі богів, а отже, сакральною в своїх основах.

Як бачимо, міф виступає важливим елементом у організації суспільства. Його роль – це створення гнучкої системи координат, здатної розкривати потенціал людського колективу. Кожне покоління успадковує і по новому розкриває власний міф, додаючи й віднімаючи щось у ньому. Тому міф наче стовбурові кільця, що з кожним новим поколінням роблять його стабільнішим і життєдайнішим. Даючи відповідь на фундаментальне питання ЧОМУ?, міф окреслює допустимі суспільні моделі поведінки, бажані чесноти й цінності. Однак, міфи не даються звище, вони є результатом вміння кожного суспільства ставити правильні запитання й самостійного шукання відповідей на них.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сінек С. Почни з Чому. Як великі дії надихають до дії кожного. К.: Основи, 2015. 256 с.
2. May R. The Cry for Myth. NY: Delta Book Published, 1991. 320 p.
3. Берд М. SPQR. Історія Давнього Риму. К.: Bookcheff, 2019. 288 с.
4. Plut. Rom. I-II
5. Malinowski B. Magic, Science and Religion and Other Essays. URL: https://monoskop.org/images/4/41/Malinowski_Bronislaw_Magic_Science_and_Religion_and_Other_Essays_1948.pdf
6. Tonner J. Infamy: The Crimes of Ancient Rome. London: Profile Books Limited, 2019. 314 p.
7. Liv. I, 7, 1
8. Liv. I, 6, 3
9. Dion. hal. I, LXXXV, 4
10. Dion. hal. I, LXXXV, 2
11. Liv. I, 8, 5
12. Plut. Rom. IX
13. Cic. r. p. II, II.4; II, III.5
14. Everitt A. The Rise of Rome The Making of the World's Greatest Empire. London: Head of Zeus, 2013. 512 p.
15. Dion. hal. I, LXXXIX, 1
16. Verg. En. I, 278-283.
17. Liv. I, 16, 6
18. Plut. Rom. XXIX

Ірина ФЕДОРІВ

*Кандидат історичних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
feiol@tnpu.edu.ua*

КУЛЬТУРНО-ГУМАНІТАРНИЙ АСПЕКТ СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ ТА РЕСПУБЛІКИ КОРЕЯ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Серед низки країн, що пережили непрості процеси відродження своїх націй після тривалих бойових дій – вирізняється Республіка Корея, котра пройшла складний період відновлення після Другої світової війни та Корейської війни 1950–1953 рр., і в результаті здобула високий рівень економічного зростання (в історіографії цей процес називають «диво на річці Хан»). Після завершення повномасштабних військових дій в Україні, що тривають, нам теж доведеться відбудувувати свої міста і села, і що найголовніше – отримати нову Україну – європейську, сучасну, модернізовану. Тому налагоджувати різносторонні міждержавні зв'язки з країнами, котрі мають у цьому зв'язку позитивних досвід – вкрай важливо.

Серед такої співпраці не останню роль відіграє і культурно-гуманітарна взаємодія між Україною та Республікою Корея на сучасному етапі.

Під час відновлення південнокорейської держави – уряд провів дві фундаментально важливі реформи, які врешті-решт зробили «корейське економічне диво» реальним. Перша із них – земельна, що запустила економічні та соціальні трансформації в країні. Вона посприяла формуванню міцної верстви селян-фермерів, котрі отримали землю. Натомість янґбани (аристократи-землевласники), котрі до реформи володіли більшістю земель частково зменшили свої земельні володіння. Політика держави спрямовувалась на те, щоб янґбани почали інвестувати вільні кошти в розвиток бізнесу і освіти – приватні школи та університети [1, с. 121]. Відтак, земельна реформа опосередковано стала потужним чинником розвитку середньої та вищої системи освіти для молодого (часто неосвіченого до того) покоління корейських підприємців. Кардинальні зміни в системі освіти стали другою ключовою реформою Південної Кореї, що визначила характер її модернізації після 1961 р. [1, с. 122]. Уряд переважно опікувався базовим рівнем освіти, а університети, як правило, ставали приватними. У них вкладали кошти свідомі підприємці, що розуміли: розвиток людського інтелектуального капіталу – найкращі інвестиції майбутнього. Згодом, добре освічена молодь стала основою економічного стрибка, який відбувся в Південній Кореї упродовж наступних десятиліть.

З часу встановлення двосторонніх дипломатичних відносин між Україною і Республікою Корея (1997 р.), обидві країни доклали значні зусилля для їх повноцінного співробітництва у різних сферах, в тому числі й у культурно-гуманітарних, освітньо-наукових зв'язках, молодіжно-мистецьких обмінах [2].

Договірно-правову базу взаємовідносин у культурно-гуманітарній та освітній сферах забезпечують наступні міжурядові угоди: Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Корея про співробітництво в галузі туризму (2001), Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Корея про культурне співробітництво (2004), Домовленість між Міністерством освіти України та Міністерством освіти Республіки Корея про співробітництво в галузі освіти, Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством освіти і науки України та Міністерством освіти Республіки Корея про співробітництво в галузі освіти, а також понад 20 документів про співпрацю, укладених між університетами обох країн [3].

Якщо проаналізувати ключові події такої взаємодії за окреслений період, характер і кількість проведених заходів, можна стверджувати про позитивну динаміку і взаємний інтерес країн у посиленні такої співпраці.

Щодо гуманітарного аспекту взаємодії, а відтак і запозичення позитивного досвіду РК щодо модернізації освіти, то йому сприяють підписані угоди про співпрацю з низкою корейських університетів, зокрема, з Сеульським національним університетом, Університетом іноземних мов Ханкук, Технічним університетом Ханян, Корейським університетом, Національним університетом «Чунгнам» та ін. Завдяки діючим угодам відбуваються обміни студентами, виділяються стипендії на навчання у РК, де здобувачі мають змогу пізнавати корейську культуру безпосередньо в середовищі. Безумовним здобутком міждержавної співпраці у цій галузі було відкриття факультету українознавства в Університеті іноземних мов Ханкук, де корейські студенти мають змогу вивчати українську мову, історію, культуру, а також проходити стажування в КНУ ім. Шевченка, КНЛУ та ЛНУ ім. І. Франка [3].

За сприяння Посольства України в РК у жовтні 2016 р. відбувся візит Міністра освіти і науки України Лілії Гриневич до Сеулу, де вона взяла участь у міжнародному форумі «2016 Global ICT Leadership Forum». Візитом була передбачена низка важливих зустрічей, зокрема, з Віце-прем'єром міністром РК, Міністром освіти РК, керівником Парламентської асоціації дружби «Корея-Україна» Національної Асамблеї РК, заступником Міністра науки, ІКТ та планування майбутнього РК та ін. [4]. У виступі Л. Гриневич підкреслила важливість для України корейського досвіду в розробці стандартів вищої освіти, схвально відгукнувшись про їх навчальні плани з компетентнісно орієнтованим та творчим підходом до кожного учня та студента. Це, на думку міністерки, сприятиме інтеграції гуманітарних і природничих наук [4].

Під час відвідин України у березні 2017 р. заступника Міністра освіти РК – Бек Сонг-Гина було відкрито Корейський освітній центр в Києві та підписано нову редакцію Меморандуму про взаєморозуміння між МОН України та МО РК щодо співпраці в галузі освіти [3].

Стосовно культурно-мистецьких заходів, варто виділити наступні події. 6–8 листопада 20122 р. відбулося перше святкування Днів культури України в РК [3]. Слід згадати про регулярну участь українських музикантів у щорічних музичних конкурсах Seoul International Music Competition та участь корейських виконавців у Міжнародному конкурсі молодих піаністів пам'яті В. Горовиця [5].

У контексті культурної співпраці слід відзначити участь українських кінострічок на фестивалях РК. У 2016 р. відбувся перший показ фільмів О. Довженка, організований Cinematheque Seoul Art Cinema. Гостем показу став український кінокритик С. Тримбач, який провів декілька лекцій у вищих закладах РК [3]. У 2019 р. у рамках ХІХ Міжнародного фестивалю жіночого кіно в Сеулі Посольство України в РК та Довженко-Центр провели показ фільмів Кіри Муратової [6]. До 75-ої річниці депортації кримських татар та 5-ї річниці російської агресії було організовано покази фільмів «Чужа молитва» та «Кіборги» (спільно з Посольством України в РК та Korea Foundation) [7]. Подібна демонстрація вітчизняних кінострічок у РК дозволяє уявити собі «іншу Україну», відкинувши певні стереотипні нашірування та упередження, дозволяє глибше пізнати наш менталітет та актуальні теми.

За сприяння керівника парламентської групи дружби з Україною Чо Джон Шіка, була проведена тематична фотовиставка, присвячена Голодомору 1932–1933 рр. У рамках спільних українсько-корейських проєктів, у липні–серпні 2020 р. відбулася виставка художників обох держав «KREActive Perspectives», яка була спільним проєктом Odesa Photo Days Festival та Korea-Ukraine Contemporary Art Exhibition (KUCA) [8].

На конкурсі книжкових ілюстрацій Nami Concours 2019, що спрямований на пропагування культури читання серед дітей, українські митці отримали призові місця у двох номінаціях [9]. На Nami Concours 2021 книга «Куди і звідки» ілюстраторки Р. Романишин отримала нагороду Green Island [10].

На сьогоднішній день є багато форматів, які можна запропонувати українським митцям: міжнародні фестивалі, конкурси, бієнале, виставки, конференції та семінари, мистецькі резиденції від музеїв, дослідницькі програми для митців з-за кордону. Цей список може бути доповнений матеріалами, що містяться на офіційному сайті Міністерства культури, спорту і туризму РК, агенції Korea Foundation у розділі заходів культурної дипломатії, а також відповідних профільних установ, організацій, культурних центрів, залежно від сфери діяльності митців. Така варіативність форматів може стати чудовою нагодою для української сторони презентувати себе, а також зміцнити відносини на різних рівнях із Сеулом [11].

Щодо тематики, то перш за все необхідно робити акцент на тих історичних подіях, які викликають емпатію у корейців, а відтак – можуть сприяти зміцненню порозуміння між країнами. Так, однією зі спільних тем для обох держав може бути депортація народів СРСР, серед яких були й

етнічні корейці [12]. Ця тема вивчається у сучасних корейських школах. Ми бачимо, яка політика проводиться зараз щодо українців на окупованих росією територіях. Було б доречно висвітлювати, демонструвати та популяризувати подібні моменти з історії, оскільки проведення таких паралелей є цінним з гуманітарного та правового аспектів.

У цьому контексті слід зазначити бажаність встановлення співпраці у рамках південнокорейського проєкту «K-Contentbank». У РК діє близько 100 виробників контенту, серед яких є, як відомі у світі (як-от KBS), так і дрібні й маловідомі. З метою просування корейського теле- і кінопродукту в світі уряд, спільно з виробниками контенту, започаткували вище згаданий проєкт.

Прикладом більш успішного залучення корейського контенту на українській медіаринок є запуск південнокорейського телеканалу KBS World на платформах «Київстар.TV» та «Oll.tv». Канал транслює новини, здійснює власне виробництво документальних фільмів та програм про культуру й технології Південної Кореї, дитячих програм, фільмів, серіалів, розважальних шоу. Як зазначав Голова Державного агентства України з питань кіно у 2014–2019 рр. П. Ілленко, що подібні кроки сприятимуть відкриттю для українців корейської культури та посилюватимуть можливості двосторонньої співпраці у напрямі укладення угоди про кінопродукцію [13].

Отож, сучасні глобалізаційні процеси чітко демонструють необхідність стратегічного балансу між різними векторами зовнішньої політики та міждержавного співробітництва, серед яких азійський вектор – є одним із пріоритетних. Республіка Корея – географічно віддалена від нас держава, зі своїм унікальним шляхом становлення й розвитку, на основі азійського менталітету, але із помітними західними впливами. Як би контрверсійно це не звучало, але в перспективі Сеул може стати набагато ближчим для нас, ніж це уявляється сьогодні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Корсунський С. Як нації відновлюються: досвід Східної Азії. Х.: Віват, 2023. 192 с.
2. Україна-Республіка Корея: підсумки 20-річної співпраці та нові горизонти. URL: <https://korea.mfa.gov.ua/news/957-ukrajina-respublika-koreja-pidsumki-20-richnoji-spivpraci-ta-novi-gorizonti>
3. Посольство України в Республіці Корея. Культурно-гуманітарне співробітництво між Україною та Республікою Корея. URL: <https://korea.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/402-kulyturno-gumanitarne-spivrobitnictvo-mizh-ukrajinoju-ta-korejeju/kulturno-gumanitarne-spivrobitnictvo-mizh-ukrayinoju-ta-respublikoyu-koreya>

4. Лілія Гриневи́ч обговори́ла з Віце-прем'єр-міністром, Міністром освіти Кореї обмін досвідом та студентами для подальшої співпраці. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/usi-novivni-novini-2016-10-12-liliya-grinevich-obgovorila-z-vicze-prem%20%99er-ministrom,-ministrom-osviti-koreyi>
5. Міжнародний конкурс молодих піаністів пам'яті Володимира Горови́ця. XI Конкурс. Старша група. 2017. URL: <https://www.horowitzv.org/ukr-home/winners/jungroup-2016-ukraine/senior2017ukr.html>
6. Довженко-Центр. «Короткі зустрічі» в Кореї. 2017. 13 червня. URL: <https://dovzhenkocentre.org/korotk-zustr-ch-v-kore>
7. В Університеті іноземних мов Ханкук відбувся показ фільму «Чужа молитва». Посольство України в Республіці Корея: веб-сайт. URL: <https://korea.mfa.gov.ua/news/73064-v-hufs-vidbuvsya-pokaz-filymu-chuzha-molitva>
8. Korea Foundation. Photography Exhibition «KREAtive Perspectives» Opened at KF Gallery and Online. URL: <https://www.kf.or.kr/kfEng/na/ntt/selectDgtdetailView.do?dgtlType=A&mi=2114&dgtlSn=11962&langTy=ENG>
9. NAMI CONCOURS 2019. Winners. Purple Island. URL: http://namiconcours.com/winners/2019/2019_purpleisland.php?flag=6
10. NAMI CONCOURS 2021. Winners. Green Island. URL: https://namiconcours.com/winners/2021/2021_greenisland.php?flag=
11. Korea Foundation. Programs & Apply. 2023 KF Global Arts (Film). URL: <https://apply.kf.or.kr/selectNoticeAndApplicationView.nkf?notiSeq=&anucNo=A1G0000859&pageIndex=1>
12. Chang, J. K. (2014). Tsarist continuities in Soviet nationalities policy: A case of Korean territorial autonomy in the Soviet Far East, 1923–1937. *Eurasia Studies societ of Great Britain & Europe Journal*. Vol. 3 (1). Pp. 1-36.
13. Апосто́лова Л. «Медіа Група Україна» запустила корейський канал на платформі Oll.tv. *Детектор медіа*. 2017. 8 лютого. URL: <https://detector.media/rinok/article/122956/2017-02-08-media-grupa-ukraina-zapustyla-koreyskyu-kanal-na-platformi-olltv/>

Володимир ОКАРИНСЬКИЙ

*Кандидат історичних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
volodokar@gmail.com*

ПЕРЕДУМОВИ ЗАРОДЖЕННЯ І ПОЧАТКИ БОГЕМНОГО СТИЛЮ ЖИТТЯ В ПІДАВСТРІЙСЬКОМУ ТЕРНОПОЛІ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ «ДОВГОГО» ХІХ СТОЛІТТЯ (ЦІННІСНИЙ ВИМІР)

Богема (фр. *bohème*), або богемність є безумовним феноменом модерної доби, корені якого криються в Середньовіччі, якщо не в

Античності. Однак саме в Новий час вона набула нашого розуміння. Це не лише група мистців, письменників, журналістів, музикантів і акторів, а насамперед їхній стиль життя, альтернативний до соціуму, його норм і очікувань. Анрі Мюрже, від котрого слово стало загальноживаним у середині XIX ст. окреслив богему як етап у житті ще не визнаного мистця: «Богема – це мистецька сцена життя, передмова академії, міської лікарні чи моргу». Неконвенційність способу життя богеми ріднить їх з пізнішими субкультурами і не витворилася б на поч. XIX ст. якби не Романтизм. Останній був контркультурою свого часу, і конткультурники пізніших часів за стилем життя скидаються на богему. Найяскравіші риси богеми це: антифілістерська налаштованість, соціальні погляди, спрямовані проти вершків суспільства, симпатія до революційних рухів (змовників спершу називали богемою), вільне кохання, простий спосіб життя і навіть добровільна вбогість.

Які чинники сприяли появі богеми в провінційному місті підавстрійської Галичини спробуємо накреслити нижче, на прикладі Тарнополя.

З приходом на терени західної частини Поділля австрійської влади і прилучення регіону до коронного краю королівства Галичини і Володимирії (1772 р.) змінився й статус прикордонного міста колишньої Речі Посполитої Тарнополя. Місто невдовзі стало центром округу, або циркула (1783), і це вочевидь піднесло його статус (від 1854 р. місто ще й центр повіту). Услід за цим, Тарнополь став також осередком окружного суду і староства. Такі зміни приваблювали до міста інтелігентів (спершу, австрійських урядників).

Невдовзі також місто стало також освітнім центром регіону. Після єврейських ініціатив заснувати напівсвітську школу, у 1820 році в місті утворено й першу гімназію під опікою отців єзуїтів, що перебралися сюди з Полоцької академії в Білорусі. Від 1849 року на основі гімназії єзуїтів утворено державну (цісарсько-королівську) гімназію.

Іншою передумовою, що дісталася у спадок містові від власників і протегованих ними мистців, був протобогемний стиль, який на практиці виявлявся у аристократичній розгульності, зацікавленням містичними течіями (масонство, алхімія). Парадоксально, що зять власника міста, архітектор і провідний польський масон, граф Август Фридерик Мошинський (1731–1786) поєднував у собі всі ці риси. Саме він проектував домініканський костюл святих Домініка, Вінсента Феррера, Яцка Одровонжа (споруджений у 1770-х роках). Показово, що при спорудженні і оздобленні святині працювали зокрема різьбярі кола учнів

Йогана Георгія Пінзеля Іван/Ян Оброцький (Оборський) і Франциск Оленський (Олендський). Розписи храму здійснювали живописці, члени львівського малярського цеху Станіслав Строїнський і Юзеф Хойницький.

Ще один чинник місто успадкувало від своїх власників другої половини XVIII ст. графів Потоцьких – сприяння єврейській громаді, що суттєво збільшило її чисельність. На початок XIX ст., у 10–40-х роках, Тарнополь став центром єврейського Просвітництва – Гаскалі, завдяки насамперед уродженцеві міста Йозефові Перлю (1773–1839). Цей інтелектуальний рух, що виник ще у XVIII ст. був водночас просвітницьким, загальнокультурним, літературним і громадянським. Прибічники Гаскалі, звані маскілім, обстоювали поліпшення становища єврейського народу, виступаючи проти його культурно-релігійної відокремленості й за світську європейську освіту та більш продуктивні форми праці в економічному житті. Окремі автори характеризують рух Гаскалі як «культурну революцію» і по суті як контркультуру, спрямовану на те, щоб змінити деякі тогочасні рабинські культурні рамки, інститути та практики в юдаїзмі [9]. Так чи інак, діяльність середовища Й. Перля, і особливо його сатиричні літературні твори, можна вважати радикальним проявом Гаскалі, що були контркультурою щодо ортодоксального юдаїзму, так і щодо хасидизму. Це стосується першого єврейського роману Перля «Відкривач таємниць» (*Megalleh Temirin*, 1819) і два романи-продовження з тотальною критикою відсталості єврейської громади і її соціальних вад. Перша школа, друкарня, періодичне видання, а також світський стиль одягу, твори івритом (також їдишем і німецькою) і вжиток цієї майже мертвої мови в світському житті – так громадська активність поєднувалася з особистим нонконформізмом Перля. Сама ж Гаскала, в т.ч. Перля, була на практиці й романтичним рухом. Як романтики скеровували свій патос проти філістерів, так і маскілім – проти заскорузливих ортодоксів, а зняряддям була сатира [6].

Романтизм як широкий рух, був водночас і літературно-мистецькою течією і бунтом молоді, прихильників такої естетики «ентузіастів». Парадоксально, що закрита система гімназії єзуїтів, де було багато (дрібно)шляхетської молоді стала таким середовищем. Яскравим типом романтика був вихованець закладу і майбутній революціонер, політик-реформатор, посол до парламенту, благодійник і письменник-мораліст Іван Федорович (1811–1870). Атмосфера закладу радше впливала на нього «від протилежного». Як відзначив біограф Федоровича Іван Франко: «Скінчивши елементарні школи, вступив Іван Федорович в році 1824 для побирання наук гімназійних до колегії єзуїтської в Тернополі. Що з тої

школи небагато він виніс духового набутку, се розуміється само собою. <...> Єзуїтська система навчання, полягаючи переважно на «кованні» (бездушнім і механічним виучуванні напам'ять) тисячних, ні на що не потрібних дрібниць, перевага мертвої латині над всякими другими предметами, цілковита недостача в програмі наук природничих, – а ще до того єзуїтська нетолеранція до всяких дитячих вибриків, до всякого живого руху і природного розвою серця й голови, єзуїтська система шпіонування вихованців поза мурами школи, – все те, в сполученні з тодішньою державною системою, немов навмисно складалося на то, щоб убити в кождім ученику всякі природні спосібності і зробити його мертвою і бездушною машиною на образ і подобіє тих заскорузлих бюрократичних машин, котрі в своїх руках держали тоді долю Австрії, ба й цілої Європи). Але, за І. Франком, «мертві та сумні часи не були зовсім пустою і безплідною нивою на полі історії». Насіння, кинуте в ґрунт наприкінці XVIII і початку XIX століття, зійшло і знезацька дало буйні плоди. По всій Європі виявлялося глухе невдоволення, а в літературі все помітнішими ставали голоси представників цього «болю над горем цілого світу» (Weltschmerz), голоси Байрона, Мюссе, Гайне. Нова романтична школа прийнялась і в польській літературі, ставши крім літературної ще й революційною, коли крім художніх творів поширювалися у переписах й політичні твори (зокрема Г. Коллонтая). В тернопільській квартирі І. Федоровича «частенько сходилися його молоді товариші: там переписувано найновіші твори польської і німецької літератури та виучувано їх напам'ять, там швидко минали їм години в гарячих патріотичних розмовах. Іван Федорович, хоч завжди почував себе русином зроду, однако ж, не знаючи руської історії, мусив дати півратися польському патріотизмові, уважаючи інтереси Польщі за невідривні від інтересів Русі. Звісна річ, такий гімназійний, напівдїтський рух не міг мати достаточної ясності щодо провідних ідей і цілей, не міг опиратися на цільним, наукою проясненім світогляді; се був радше молодечий ентузіазм до всього, що високе, чесне, ідеальне. Що в таких хвилях не раз чоловік приймає й шумне слово за діло, і блискучу фразу за реальну річ, – се знає кождий, хто й сам був молодим і ентузіазмувавсь, і помилявся» [4, с. 25–27].

Так романтичність завела Івана Федоровича в Листопадове антиросійське повстання 1830–1831 років. Згодом він взяв участь у конспіративному русі, за що в 1846 році був ув'язнений. Отже, романтична молодь з Тарнополя не лише переймалася літературою і мистецтвом, а й

поєднувала їх із визвольним рухом, що впливало із загального культу вольності.

Суто літературно-народознавчий напрямок романтиків також зачепив тодішній Тарнополь. Так, Григорій Ількевич із Покуття (1803–1841) в пошуках фольклору замандрував в околиці Тарнополя вочевидь ще у 1820-х роках. Місцевий матеріал ввійшов у його збірник «Галицькі приповідки і загадки» (1841, видано заходами братів Головацьких). Також фольклорний матеріал з тогочасного Тернополя можна знайти в Жетоти Паулі, наприклад у пісні «Вербованець» [10, с. 156]. Мабуть піонером таких фольклористичних мандрів був на той час ще не проросійський Яків Головацький: «Вирішено було, що треба йти між народом, досліджувати на місці, зібрати з його власних вуст пісні, яких народ зберігає в пам'яті тисячі, записувати його прислів'я та приказки, його повісті та перекази, — словом, нам, філософам, треба йти в народ і вчитися в нього його мудрості». Його мандрівка, охопивши Бойківщину, Покуття і Закарпаття, дійшла й до Бучача, Микулинців і Тернополя [2, с. 257].

Отже Тарнополь зачіпали своєю діяльністю й слов'янолюбні польські і українські романтики з їхнім зацікавленням народною культурою і фольклористичними пошуками. Вочевидь до цього ряду слід залічити й Вацлава з Олеська (Залеського), Оскара Кольберга та ін., зокрема й навіть засновника пішого фольклорного ходіння Зоряна Доленгу-Ходаковського (Адама Чарнецького). Показово, що в фондах Тернопільського обласного краєзнавчого музею на початку 1970-х років віднайдено рукописну збірку Ходаковського. Короткий час у закладі єзуїтів Тарнополя навчався майбутній польський поет і вчений-географ Вінцентій Поль, який увів в літературу слово «креси». Певні риси романтичного стилю споріднювали adeptів Романтизму з Тарнополя як з романтиками інших народів, так і з богемою.

Іншим джерелом, що живило богемність, було розгульне ярмаркове життя Тарнополя, що сягнуло свого апогею з розквітом кінного ярмарку святої Анни (починався 26 липня). Під час ярмарку у замковій залі відбувалися аматорські концерти і благодійні бали. На ринковій площі перед натовпом змагалися бігуни, а цирк давав дві, а іноді й три вистави на день. Як показав історик Галичини С. Шнюр-Пепловський перші в Галичині кінні перегони, з визначенням переможців, відбувалися в Тарнополі від 1836 р. зусиллями знавця коней Кароля Коритовського і далі щороку їх влаштовував магістрат, аж до 1843 року, коли такі перегони організовано у Львові [11, с.162–164].

Можливо невдача Листопадового повстання 1830–31 рр. і спричинені ним апатичні настрої, в умовах ярмаркового життя набувало рис розгульної *балагульщини*. Це був загалом аполітичний, але нонконформістський антиобивательський рух шляхетської молоді. Течія балагулів (з єврейської: візник) виникла у 1830–1840-х роках на ґрунті Романтизму та українофільської традиції у польській літературі серед шляхти Волині та Поділля. Звідти мода на балагулів прийшла в галицькі міста, зокрема у галицько-подільський Тарнополь.

Мовою балагульського протесту проти аристократизму, лицемірства і пристосуванства була руська (українська) народна – її вони протиставляли естетиці шляхетських салонів. Балагули вдягались у модифікований руський народний одяг, курили люльки на коротких цибухах, найбільше часу збавляли на кінських ярмарках з ромами і євреями, пили в шинках запанібрата з селянами, полювали і змагалися на бричках. Кожен балагула мав невеличку легку карету-*натичанку*, запряжену четвіркою коней різної масті, якою сам і керував.

Про балагулів майже певно в тернопільській локації згадував знаменитий польський поет української школи і революціонер-повстанець Северин Гоцинський. Його фейлетон опубліковано 1845 р. в еміграційному сатиричному журналі, хоч написано ще 1837 р. Згідно з текстом, балагули збиралися під час ярмарку в єврейському заїзді. Ось їх колоритний візуальний образ: «Кожен одягнений до коня: шкіряні штани, через спину нагайка, червона шапка набакир <...> Постаті стрункі, плечисті, хоч стіни ламати, як таранами; лиця як фляги з червоним вином, на очах племінь пуншу, а голови і серця як бочки <...> всі галасували, вилися один перед іншого, ледве що не догори ногами ходили» [7].

Балагульство було не лише формою повсякденного нонконформізму в дусі народної сміхової культури. На ярмарках балагули влаштовували свої перформанси і гепенінги (у формі театралізованих бешкетів і розіграшів), і навіть вуличні вистави. Балагули були творцями і виконавцями пісень, найчастіше під торбан, а їхнім культовим автором і «королем» уважався Антін Шашкевич, що водночас був сполучною ланкою з козакофілами 1820-х років. Його пісні з піснями Тимка Падури, вочевидь поширювалися в Галичину й через Тарнополь.

Воно стало виявом популярного зацікавлення народною селянською культурою, піснями, гумором, одягом. Ця мода на українську народну стилістику поширилася серед молоді як руського, так і польського походження.

Та чи не найдавнішою протобогемою, що дотривала до ХХ ст., були лірники, або старці («діди») – мандрівні співці-музиканти, що під час храмових свят співали псалми та інші повчальні твори. До таких належав у ХVІІІ ст. – на початку ХІХ ст. лірник з-під Тернополя Янко (Юрко) Чубатий. Видатний вчений-літературознавець, фольклорист Кирило Студинський писав, що коли Янко Чубатий співав «Сирітку» (перед 1804 р.), навіть на лицах старих дідуганів блищали сльози. У своїй студії з історії лірництва Студинський згадує почуті в Тернополі під час «відпусту» псалми про сирітку, жовніра, панщину, муки святої Катерини та інших божих угодників [3, с. 15–16].

В околицях Тернополя К. Студинський записав словник їхньої «лебійської» мови у 1886 р. Інтерв'юєр П. Білецький описує об'єднання лірників як закриту таємну організацію дідів (лірників), що мала свої статут, зібрання, обряди і таємну мову (арго). В околицях Тернополя Залізцях (за 3 милі від Тернополя – бл. 30 км) і Лозовій існували лірницькі школи, де дід «лікорник» навчав учня протягом п'яти років [1].

Генезу театральної богемі слід пов'язувати з початками в місті театрального життя. Як вдалося з'ясувати, перший театр у Тернополі заснували все ті ж єзуїти, котрі відкрили в гімназію 1820 році. Його започаткував о. Жан Ояр (Jean Oeillard, 1764–1843) у 1821 р. при школі-інтернаті (конвікті) від самого початку його існування. Театр давав вистави спершу французькою, а згодом німецькою і польською мовами. Сам Ояр був директором і керівником театру до 1832 р., а після нього – Жан Мене (1832–1838). Найчастіше ставили польські і німецькі комедії та трагедії, бавлячи високих гостей Тернополя, коли ті відвідували місто [8, с. 8].

Під час Весни народів, у 1848–49 році, і мабуть пізніше, в Тернополі існував український аматорський театр, репертуар котрого становили переробки, що їх Іван Озаркевич зробив з творів І. Котляревського та ін. [5, с. 26, 190, 233].

Вище накреслено передумови і перші прояви богемності в окружному місті королівства Галіції і Лодомерії, а повноцінна театральна, музична і літературна «циганерія» вкорінилася в Тернополі/Тернополі вже наприкінці ХІХ – початку ХХ століть. Локальний і мікрорівень важливий для розуміння цього соціокультурного феномена як важливої частки модерного міста.

ЛІТЕРАТУРА

1. Викторинъ Кость. Дѣдовска (жебрацка) мова // Зоря, ч. 13-14, Львів: 1886. С. 237–239.

2. Головацкий Я. Пережитое и перестраданное // Письменники Західної України 30–50-х років XIX ст. К., 1965, с. 229–285.
3. Студинський К. Лірники: Студия. Львів, 1894. 56 с.
4. Франко І. Життя Івана Федоровича та його часи // Зібрання творів у 50-и томах. К., 1985 р., т. 46, ч. 1, с. 7–298.
5. Чарнецький С. Історія українського театру в Галичині. Нариси, статті, матеріали, світлина. Л., 2014.
6. Юрчак М. Йозеф Перль: єврейський Руссо з Тарнополя, URL: https://www.academia.edu/24316937/Йозеф_Перль_єврейський_Руссо_з_Тарнополя
7. Goszczynski Seweryn. Bałagudy // Album Pszonki. Paryz, 1845, s. 67–85.
8. Konwikt szlachecki w Tarnopolu 1856–1886. Słownik wychowanków, Uniwersytet Ignatianum w Krakowie, 2016.
9. Moshe Pelli (2010). Haskalah and Beyond: The Reception of the Hebrew Enlightenment and the Emergence of Haskalah Judaism.
10. Pieśni ludu ruskiego w Galicyi / Zebrał Żegota Pauli. T. I. Lwów: Nakł. Kajetana Jabłońskiego, 1839.
11. Schnür-Pepłowski S. Obrazy z przeszłości Galicyi i Krakowa (1772 –1858). Cz. 1. Lwów i Lwowianie. Lwów, 1896.

Василь ЧИЖОВ

*Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
v.chizhov@impelukraine.com.ua*

РЕЛІГІЙНІ ЦІННОСТІ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОГО ПАРАФІЯЛЬНОГО ДУХОВЕНСТВА СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ У 1939–1941 РОКАХ: ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ТА СУЧАСНИЙ ДОСВІД

Починаючи з 1939 року, коли радянський режим окупував територію Галичини, Українська Греко-Католицька Церква переживала період переслідувань та виживання в умовах атеїстичної системи. Протягом цього часу було багато випадків вірності та героїзму з боку духовенства та вірних. Під час першої радянської окупації у 1939-1941 роках, хоча легальне існування УГКЦ не було відкрито заборонене, продовжувалися випадки дискримінації, такі як націоналізація церковного майна і вороже ставлення до духовенства та монашества. Це змусило греко-католицьких священиків пристосуватися до нових умов для продовження богослужінь в надзвичайних обставинах, які тривали до легалізації УГКЦ. Для забезпечення проведення богослужінь у відсутності звичних умов для храму, було необхідно мати документ, який регулював би спосіб

звершення Божественних Літургій та уділення Святих Таїнств. Митрополит Йосиф Сліпий розробив норми душпастирства в надзвичайних обставинах, базувалась вона на моральному богослов'ї та церковному праві. Для розуміння нових методів душпастирства в умовах переслідування, таким документом був викладений в практичну інструкцію «Головні правила сучасного душпастирства», видану у 1941 році у м. Збаражі. Ці норми були підготовлені для духовенства з метою можливого служіння в умовах кризи. В своєму документі він висловив фундаментальний принцип душпастирства в надзвичайних умовах, який спрямовується на спасіння душ. «Головні правила» встановлювали мінімальні вимоги щодо уділення кожного Святого Таїнства в умовах кризи.

У даному періоді Українська Греко-Католицька Церква та її духовенство були вельми шановані серед місцевих жителів Галичини через їх важливу роль у національному та суспільно-політичному житті регіону. Греко-католицькі священнослужителі підтримували національні рухи, що сприяли усвідомленню національної ідентичності народу. Більшовицькому режиму, який окупував Галичину восени 1939 року, не подобалася громадська й релігійна діяльність УГКЦ, яка перешкоджала їхньому контролю над землями Західної України. Тому радянські органи у 1939-1941 роках вживали репресій, арештів та засилля духовенства та мирян УГКЦ. Їхні єпископи й священники були об'єктом карних справ, постійного нагляду, а найближчих їх співробітників намагались переконати допомагати більшовикам. Більшовицька влада, тим самим, не тільки утискала представників духовенства, а й ставила за мету «знищити» УГКЦ.

Однак, греко-католицькі священники здійснювали своє служіння в навчальних закладах, культурних організаціях, українських кооперативах та ЗМІ. Через це вони впливали на громадські процеси у Галичині. Великий авторитет УГКЦ дозволяв їй оцінювати соціальну систему краю, а також аналізувати чи навіть засуджувати політичну діяльність партійних діячів відповідно до моральних та релігійних норм. Митрополит Андрей Шептицький сприяв єднанню «Христової Церкви» та прагнув формувати українське суспільство на базі загальнолюдських принципів, включаючи захист християнських сімей, розвиток національної культури та мови, а також гармонійне поєднання державних та релігійних ідей. Діяльність греко-католицького духовенства була спрямована на підтримку українського руху.

Після першого приходу радянської влади у вересні 1939 року та дворічної окупації західноукраїнських земель до початку німецько-радянської війни, було виявлено, що зусилля у ліквідації УГКЦ не принесли значних результатів. Для протистояння духовенству та прихильникам церкви почали залучалися репресивні органи, які застосовували шантаж та репресії. Хоча політика радянської та антирелігійної пропаганди спричинила часткові успіхи у впровадженні комуністичної ідеології, радянські владні структури не змогли, підірвати авторитет УГКЦ та повністю здійснити контроль над нею. Церква, хоча, піддавалась постійним утискам з боку більшовиків, але зуміла пройти той тернистий шлях та зберегти свою сутність своєю ідентичністю саме завдяки тим релігійним цінностям парафіяльного духовенства в міжвоєнний період двадцятого століття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білас В. Агентурна справа «Ходячие». НКВД проти УГКЦ. 15 квітня 2011 // Історична правда istpravda.com.ua (15.05.2020).
2. Глистяк Я. – Турій О. Греко-католицьке чернецтво в релігійному житті України // Ковчег III (2001).
3. Сергійчук В. Нескорена Церква. Подвижництво греко-католиків України в боротьбі за віру і державу. Київ 2001.
4. Федорів Ю. Історія Церкви в Україні. Люблін 1991.

Марія ЛУГОВА

*Здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди,
Харків, Україна
sofine.manager1@gmail.com*

ДІТИ-МИРОТВОРЦІ: АКСІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР СВІТОВОЇ ІСТОРІЇ

Чи можуть діти змінити хід подій в історії? У сучасному світі розгляд історичної ролі дітей часто обмежується рамками їх особистого розвитку та виховання. Проте історія знає численні приклади, коли діти відіграли ключові ролі у важливих соціальних та політичних змінах, демонструючи здатність не тільки адаптуватися до світу дорослих, а й активно впливати на нього. Вивчення історичної ролі дітей у формуванні соціальних та політичних реалій світу відкриває новий вимір у розумінні соціальних змін та культурної динаміки. Аксиологічний підхід дозволяє глибше зануритись в аналіз дій та впливу дітей, які стали важливими фігурами в світовій

історії, дослідити їх ціннісні орієнтири та мотиви. Особливо це стосується таких персоналій, як Саманта Смід, Грета Тунберг і Малала Юсуфзай, чії вчинки і виступи набули глобального резонансу.

Саманта Смід, американська школярка, стала відома на весь світ у 1983 році, коли в 11 років написала лист до тодішнього Генерального секретаря КПРС Юрія Андропова, запитуючи про можливість запобігання ядерній війні. Відповідь Андропова і подальша поїздка Смід до СРСР сприяли зміцненню культури діалогу і взаєморозуміння між двома великими державами в період Холодної війни. Її діяльність як миротворця показує, як дитяча щирість та відкритість можуть зламати стереотипи і сприяти дипломатичному спілкуванню, а дитяча наївність може стати каталізатором для миротворчих ініціатив. Ця історія демонструє, як дитяча безпосередність і відвертість можуть зламати ідеологічні бар'єри та сприяти діалогу між країнами.

Грета Тунберг, шведська активістка, стала символом боротьби зі зміною клімату, коли в 15 років почала проводити шкільні страйки в боротьбі за екологічну свідомість. Її непохитна відданість та вміння мобілізувати молодь по всьому світу показали, що навіть юні особи можуть бути лідерами у вирішенні глобальних проблем. Грета Тунберг відіграє ключову роль у просуванні ідей сталого розвитку та екологічної відповідальності, розширюючи моральні горизонти сучасного суспільства, виступає як символ молодіжного руху проти зміни клімату. Грета швидко стала одним із найвідоміших облич боротьби з глобальним потеплінням. Її непохитна відданість та громадська активність підняли її на міжнародний рівень, де вона використовує свій голос для впливу на політику та суспільну свідомість щодо екологічних питань.

Малала Юсуфзай з Пакистану, стала активісткою за право на освіту для дівчат у віці всього 11 років. Після спроби вбивства з боку Талібану, Малала не тільки вижила, але й продовжила свою боротьбу, ставши міжнародним символом сміливості та боротьби за права людини. Її внесок у справу освіти демонструє, як молодь може впливати на соціальні зміни, використовуючи свій голос для підняття критичних питань на глобальному рівні. Зусилля простої дівчини з просування прав дівчат на освіту у Пакистані та інших країнах світу підняли важливість глобальної освітньої політики і зробили її важливим голосом у дебатах про гендерну рівність та права людини.

Ці приклади підкреслюють значення дійсно важливих аксіологічних аспектів у світовій історії, де діти не просто є пасивними спостерігачами або об'єктами впливу, але активними учасниками та творцями історії.

Вони виявляють особистісну ініціативу та моральну відповідальність, виступаючи за зміни в ключових аспектах суспільного життя, висуваючи на перший план такі цінності, як мир, екологія і освіта. Їх дії нагадують нам про потенціал молодих людей бути не тільки споживачами культури, але й її формувальниками, внесок яких може визначати ціннісні та моральні орієнтири майбутнього.

Виховання дітей у дусі миротворчості, екологічної свідомості, освітньої рівності є ключовим аспектом сучасної освітньої та соціальної практики. Такий підхід не лише формує майбутні покоління здатними до вирішення глобальних проблем, але й сприяє створенню більш сталого та мирного світу. Так наприклад миротворчість як виховний принцип базується на ідеях толерантності, взаєморозуміння та вирішення конфліктів без насильства. Важливість такого виховання відображається у зменшенні міжособистісних, соціальних і міжнародних конфліктів. Навчання дітей ефективним способам комунікації, співпраці та критичного мислення сприяє формуванню у них здатності бути конструктивними учасниками суспільства, здатними сприяти соціальній згуртованості та загальному добробуту.

Освітні інститути, взаємодія з батьками та медіа мають величезний потенціал у формуванні відповідальної поведінки та відносин. Використання інтерактивних методів, як проектне навчання, рольові ігри, та інтеграція екологічних та миротворчих ініціатив у шкільну програму можуть значно підвищити ефективність такого виховання та розвинути в дитині важливі цінності. Залучення дітей до реальних проектів, таких як місцеві екологічні акції чи міжнародні молодіжні форуми, може зміцнити їх розуміння важливості їх ролі в світі та відчуття власної спроможності змінювати світ на краще.

ЛІТЕРАТУРА

1. Самойлов С. Формування миротворця сьогодення, як педагогічна проблема. *Сучасні технології в галузі фізичного виховання, спорту, фізичної терапії та ерготерапії*. Збірник наукових праць за матеріалами XI Міжнародної науково-методичної конференції (4-5 квітня 2021 р. Національна академія Національної гвардії України, кафедра фізичної підготовки та спорту. Харків, 2021. Вип. 11. С. 229-232.

Ігор БАРМАК

*Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
barmak@tntu.edu.ua*

РОЛЬ ІМПЕРСЬКОЇ КАЗЕННОЇ ПАЛАТИ В НАБОРІ РЕКРУТІВ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ В ХІХ СТОЛІТТІ

Казенна палата була однією з ключових установ, що відповідала за організацію набору осіб для виконання рекрутської повинності. Її обов'язки включали: облік громадян і однодворців на основі переписів, розподілення окремо створених губернських рекрутських округів, призначення керівників та контроль за їх діяльністю; складання виписок щодо подимного збору і кількості осіб, що підлягали військовій повинності в кожній дільниці; виконання нотаріальних функцій при наймі громадян і однодворців замість інших осіб тощо. Під час рекрутських наборів земська поліція була зобов'язана негайно виконувати всі розпорядження казенної палати.

Згідно з законом, опублікованим 31 жовтня 1831 року, шляхта, яка не змогла отримати підтвердження свого шляхетського стану, отримала назву однодворців. Цим нормативним актом також встановлювалася військова повинність для цієї категорії населення, яка заміняла колишнє «земське ополчення (посполите рушення)», що вже не відповідало сучасним вимогам військової служби. Осілі громадяни і однодворці були зобов'язані платити державі грошовий подимний збір на утримання військ. Одинокі, неосілі та інші громадяни і однодворці повинні були платити по 1 рублю сріблом з особи. Збори згідно з цим законом почали стягуватися з 1 січня 1833 року.

У законі також містилися положення, що впорядковували виконання військової повинності громадянами та однодворцями. Проте окремого статуту, який би детально регулював особливості цієї повинності для громадян і однодворців західних губерній, не існувало. Прогалину в законодавстві певною мірою заповнило положення від 22 січня 1834 року. Це положення встановлювало умови, за якими громадяни і однодворці мали виконувати військову повинність. Воно передбачало, що кількість осіб, які повинні були служити в армії, визначалась окремим розпорядженням під час кожного рекрутського набору в російській імперії. Грошовий збір з польського населення, які особисто не підлягали військовій повинності, становив 1 000 рублів асигнаціями з людини. Для

виконання повинності громадян і однодворців поділяли на ділянки, утворені з окремих громад, де встановлювався порядок сімейних черг. Відповідно до цього порядку кожна сім'я мала надавати придатного для служби рекрута.

Положенням від 22 січня 1834 року було врегульовано стягнення податкового збору з населення українських губерній. Відповідальність за повноту сплати цього збору лежала на всій громаді. Загальний обсяг подимного збору мав бути внесений у повітове казначейство незалежно від змін у числі членів громади. Таким чином, у разі смерті або вибуття людей з громади їхня частка подимного збору покладалася на інших членів громади до наступної ревізії.

У 1853 році Державна рада спробувала впорядкувати наймання вільновідпущених замість інших осіб. 7 серпня було опубліковано, затверджену імператором, думку Державної ради, за якою наймання зазначених осіб здійснювалося через казенну палату. Казенна палата перевіряла достовірність документів наймачів про обов'язок виконання повинності. У разі сумнівів вона робила запити до органів, що видали документи. Казенна палата ідентифікувала найманця і контролювала, щоб він відповідав вимогам законодавства про найм рекрутів.

Після оголошення набору російські чиновники казенної палати направляли списки призовників для жеребкування до земського суду. Земський суд оприлюднював списки і призивав зобов'язаних осіб до жеребкування, яке проводили дільничний старшина і добросовісні особи. Результати жеребкування надсилалися до казенної палати, яка затверджувала остаточні списки тих, хто мав виконувати рекрутську повинність. Кінцеві списки відправлялися у відповідні ділянки і рекрутські зібрання для виконання.

Отже, казенна палата була головною установою для організації набору осіб для рекрутської повинності, здійснюючи облік населення, розподіл рекрутських округів, контроль за дільничними старшинами та виконуючи нотаріальні функції. Законом від 31 жовтня 1831 року було встановлено військову повинність для однодворців, які не змогли підтвердити свій шляхетський статус. Положення від 22 січня 1834 року встановило порядок виконання цієї повинності та стягнення подимного збору. У 1853 році Державна рада врегулювала наймання вільновідпущених замість інших осіб через казенну палату, яка контролювала достовірність документів і відповідність кандидатів законодавству. Казенна палата також відповідала за організацію жеребкування та затвердження списків призовників для рекрутської служби.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бармак М. В. Формування владних інституцій Російської імперії на Правобережній Україні (кінець ХУІІІ - перша половина ХІХ ст.). Тернопіль: Видавництво Астон, 2007. 512 с.
2. Бармак М. В. Формування російської імперської системи державної служби на українських землях (ХУІІІ - ХІХ ст.). Тернопіль: Видавництво Астон, 2016. 392 с.
3. Бовуа Д. Шляхтич, кріпак, ревізор. Польська шляхта між царизмом та українськими масами (1831-1863). К.: ІНТЕЛ, 1996. 416 с.
4. Головка О. М. Виникнення казенних палат в Україні та організаційно - правові засади їх діяльності в кінці ХУІІІ - на початку ХІХ ст: Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2003. Вип. 23. С. 218-224.
5. Шевчук Б. Л. Законодавче врегулювання військової повинності громадян і однодворців західних губерній у Російській імперії в дореформений період: Гадяцька угода в контексті польсько-українських відносин. Збірник наукових праць. Житомир, 2013. С. 121-130.
6. Saunders D. Russia in the Age of Reaction and Reform 1801-1881: New York: Routledge, 2014. 386 p.

Володимир АНІСІМОВ

*Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
avolodimir118@gmail.com*

ДЕКОМУНІЗАЦІЯ В ІСТОРИЧНІЙ ПОЛІТИЦІ УКРАЇНИ 2014 – 2019

Петро Олексійович Порошенко – п'ятий президент України, який прийшов до влади внаслідок Євромайдану та революції Гідності, які скинули попередню владу. Це відбулося на хвилі агресії Російської Федерації, коли був анексований Крим, а на частині Донецької та Луганської областей відбулися псевдореферендуми, які проголосили незалежність цих територій. Згадані події вплинули на історичну політику, яку проводив Петро Порошенко.

У подібних умовах в Україні були проведені президентські вибори, переможцем із яких вийшов 49-річний бізнесмен Петро Порошенко. Утвердившись при владі, він зіткнувся з великою кількістю проблем. Однією з основних був ідеологічний вакуум, який склався після падіння президента Віктора Януковича. І його доводилося долати, проводячи історичну політику.

Важливою складовою цієї політики була декомунізація. Україна постала з УРСР і в значній мірі є її спадкоємицею. Це пояснює активну декомунізацію в період президенства Петра Порошенка. Україна після падіння СРСР пробує поєднати європейський та національний проекти в розбудові держави. Обидва критикують радянський спадок.

У часи президенства Кравчука, Кучми, Ющенка, Януковича Україна пробувала активно інтегрувати радянську спадщину в історичну політику. Активно маневруючи між Сходом і Заходом, політичні еліти мали простір для маневру. І вони не прагнули серйозно змінювати історичну політику. Хоча на заході України декомунізація у формі знесення пам'ятників і перейменування вулиць тривала ще з 1990-років. Після Євромайдану, затвердивши новий євроатлантичний вектор, українська влада поступово почала активно позбуватися радянської спадщини.

Що ж таке декомунізація? Чіткого терміну, визначеного законодавчим актом, не існує. Однак є цілий «декомунізаційний пакет», до якого входять 4 закони, що визначили суть цієї політики: Закон України «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років»; Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки»; Закон України «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ столітті»; Законі України «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939–1945 років».

Згідно із законом України «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років» дозволено відкриття архівів, які раніше були недоступними. Окрім цього, згаданий закон сприяв спрощенню доступу до джерел.

Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» став опорою проведенню політики декомунізації. І полягав у створенні законодавчої бази для знесення пам'ятників та перейменування об'єктів топонімії, населених пунктів, присвячених діячам комуністичного руху. Окрім того, закон встановлював відповідальність за пропагування комунізму.

Закон України «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ столітті» спрямований на формування державного пантеону борців за незалежність України, встановлення їх правового статусу. Також він затверджував нагороди та пільги для них.

Цей закон започаткував реабілітацію націоналістичного підпілля ОУН та УПА на державному рівні.

Закон України «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939–1945 років» затвердив нове свято – День пам'яті та примирення, яке стали відзначати 8 травня. Воно мало витіснити з народного сприйняття інше свято – День перемоги, яке займало важливу роль в історичній політиці до цього моменту. Результати її проведення були суперечливими.

Декомунізація планувалася як політика спрямована на подолання важкого минулого. З одного боку, вона була ефективною лише фасадно. Було змінено назву: «51 000 об'єктів топоніміки, біля 1000 населених пунктів, 26 районів, 75 закладів освіти, 30 залізничних об'єктів» [1]. Знесено 2500 пам'ятників радянським діячам [1]. Україна активно позбавлялася символів свого комуністичного минулого.

З іншого боку, виникає безліч питань відносно цієї політики. Незрозумілим залишається термін «декомунізація». Що таке «комунізм» і чи був він у Радянському Союзі? Чому одним «комуністам» можна зносити пам'ятники, а іншим не можна? Де є та межа, за яку не можна переходити при здійсненні «декомунізації»? На ці всі питання неможливо знайти відповіді у вказаних законах. І ці питання провокують активну суперечку в суспільстві.

Окрім того, якщо ми подивимося на дослідження, проведене Vox Populi Agency) в 2019 році, то виявиться, що близько 73 % населення мають ліві та авторитарні погляди на роль держави в економіці [2]. На практиці декомунізація не зачепила патерналістську свідомість населення. І чи взагалі вона могла її зачепити – це велике питання.

Американський соціолог Рональд Інглехарт встановив, що всі наші людські цінності можна об'єднати в дві великі групи: цінності виживання та самовираження. Коли нам важко живеться, коли нам загрожує війна, голод, висока злочинність, ми живемо в економічно слабкій державі, то схильні боротися за виживання. У такому суспільстві домінують цінності виживання.

Коли наше життя налагоджується, ми почуваємося у відносній безпеці, починаємо самовиражатися. У нас починають домінувати цінності самовираження. І зміна цих цінностей відбувається поступово – за рахунок зміни покоління. Усе залежить від того, яка ситуація в країні.

Таким чином, можна зробити висновок: щоб подолати важке комуністичне минуле, варто провести необхідні політичні та соціальні

реформи, які більш ефективно можуть змінити ментальність людей. Справжня декомунізація ще попереду.

ЛІТЕРАТУРА

1. За роки декомунізації в Україні демонтували більш як 1300 пам'ятників Леніну. УКРІНФОРМ: веб-сайт. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3064494-za-roki-dekomunizacii-v-ukraini-demontuvali-bils-ak-1300-pamatnikiv-leninu.html> (дата звернення 08.05. 2024).
2. 73% українців схильні до лівих та авторитарних поглядів щодо впливу держави на економіку. Економічна правда: веб-сайт. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2019/06/5/648472/> (дата звернення 08.05. 2024).

Nazar Syrotiuk

*Postgraduate student of the
Department of History of Ukraine, Archeology
and Special Branches of Historical Science,
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University,
Ternopil, Ukraine
nazar.syrotjuk@gmail.com*

THE ISSUE OF FEMALE EDUCATION IN HALYCHYNA AT THE END OF THE 19TH AND THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY (BASED ON MATERIALS FROM THE NEWSPAPER «RUSLAN»).

The issue of female education in the history of Halychyna at the end of the 19th and the beginning of the 20th century is complex and multifaceted. The educational process in this region at that time had its peculiarities, particularly in the context of gender roles and the socio-cultural environment. The role of women in Galician society and their access to education, reflected in various aspects of their lives, deserve special attention.

Based on materials from the newspaper «Ruslan», which actively reflected the social and cultural trends of Halychyna, the development of the system of female education and the highlighting of issues related to this sphere can be traced. Through the lens of articles and publications of this periodical, one can better understand the characteristics of educational institutions, curriculum, as well as societal discussions and debates surrounding female education.

In this article, we will attempt to analyze the issue of female education in Halychyna during the specified period, using materials from the newspaper «Ruslan» as a source for studying the socio-cultural context and dynamics of changes in the education system for women. Shedding light on this issue will

allow for a better understanding of the role of education in shaping gender stereotypes, social mobility, and cultural development of the female population of Halychyna during the specified historical period.

Despite the fact that the newspaper «Ruslan» had a distinctly conservative character, the issue of female education occupied a prominent place in its pages.

In particular, the pages of the newspaper advocated for the allocation of funds to support a women's school with instruction in the Ukrainian language in Lviv. The author of this initiative was Oleksandr Barvinsky, who proposed establishing a three-tiered school exclusively for women, with instruction in the Ukrainian language. He suggested a private school, founded by the Ruthenian Pedagogical Society and financed from the regional budget [9].

The newspaper expresses concern about the state of Ukrainian education in Lviv, particularly the absence of women's schools. It is noted that Ukrainians do not have any state Ukrainian women's higher schools. It is pointed out that even those Ukrainian schools that existed had an insufficient number of female students. This indicates that the educational system for Ukrainian women needed improvement and greater attention from the authorities and public organizations. Many Ukrainian textbooks for schools have already been published, but the process of issuing new ones was slow. It is noted that a more active initiative and participation of prominent figures can accelerate this process and increase its efficiency [3].

It was noted that Ukrainian families felt the need for an institution where their children could receive further education in their native language after completing four grades. A corresponding petition for the expansion of Ukrainian women's schools in Lviv was sent to the relevant government authorities. This reflected Ukrainians' concern for the development of education in their native language and the training of qualified teachers. Disparities in access to education between the Ukrainian and Polish communities were noted. In particular, while there were several Polish schools in Lviv, Ukrainians had insufficient opportunities to receive education in their native language. Despite certain difficulties such as the lack of Ukrainian-language textbooks and financial issues, the newspaper advocated for a positive resolution to this problem [7].

The importance of linguistic and cultural identity for students and their families was repeatedly emphasized in the newspaper [10].

The stages of establishing a separate school were illustrated. The Ruthenian Pedagogical Society and the families of Ukrainian students petitioned the regional school board and the Ministry of Education to expand the Ukrainian school to a separate one. Subsequently, the regional school board allowed the establishment of a private Ukrainian separate school under the direction of

director E. Kharkivich. Initiative: In this context, the significance of the Ruthenian Pedagogical Society is noted, which, despite having limited financial resources, actively supported the establishment of a Ukrainian school and attracted various sources of funding to this end. It was noted that the said school had a successful start but required support and funding for further development [8].

On the other hand, the newspaper reflects stereotypes regarding the role of women in society and their ability to perform certain professions. Conflicting views on the role of women in society and their place in the economy are depicted. The author of the article emphasizes the importance of providing women with opportunities for livelihood and stresses the need for the development of their industrial activity, although expressing doubts about their potential. There is mention of such a stereotype that men make decisions after analysis and persuasion, using reason, while women are guided by feelings and emotions [1].

The newspaper also addresses the issue of the role of women in the sphere of education and upbringing. The author expresses the opinion that women successfully demonstrate themselves in these fields but face opposition from those who believe that this work undermines women's individuality and harmony. Opposing views on the role of women in the sphere of education and upbringing are reflected. Despite success in these areas, women at the turn of the 19th and 20th centuries encountered criticism, which was based on stereotypical notions of women's individuality [2].

One of the articles examines the work of Friedrich Nietzsche, noted for his cynicism towards traditional moral-aesthetic concepts, as well as towards new altruistic and feminine aspirations. Nietzsche, according to the author, propagated the idea of the «superman» and considered women merely as instruments for satisfying the needs of men and reproduction. Overall, his views posed a certain danger to society, particularly to the development of culture and education [5].

Attention is drawn to the difficult situation of women in society, especially widows and orphans. The author noted that the situation of women, especially from the intelligentsia, was very difficult. A large number of widows and orphans remained without adequate financial support, complicating their lives and the upbringing of children. The writer expressed the opinion that society had a moral obligation to find ways to alleviate this situation. Additionally, the author pointed out that there were conflicting views regarding women's emancipation. Some opponents of this idea referred to historical arguments and

differences in biological characteristics between genders, but the writer refuted these claims, citing historical progress and changes in society over centuries.

The author expressed a negative attitude towards the traditional notion of raising girls and boys. He argued that there was significant inequality in approaches to the upbringing and education of girls and boys. Firstly, the author pointed out that there was a difference regarding the knowledge and skills acquired by girls and boys. Boys were provided with opportunities for higher education and professional development, while girls received less attention, especially in terms of vocational training. Overall, the author highlighted the need to change the approach to the upbringing and education of girls to ensure equal opportunities for self-realization and professional growth [6].

The author proposed the creation of women's gymnasiums to prepare women for higher education and career advancement, as well as to provide them with the necessary knowledge for successful household management. He called on the state to open access for women to higher education and professions that had previously been closed to them. The writer believed that this would contribute to the cultural development of society and the realization of women's cultural mission. The absence of competition between genders would allow families to freely share responsibilities and material resources, thereby allowing more time for rest and the satisfaction of higher cultural needs.

Of particular interest is the editorial addition to this publication, which is characterized by a greater conservatism. Its main idea is that a woman should have the opportunity to develop her soul and educate children, not just achieve material success [6].

The newspaper «Ruslan» reflects advanced European experience in addressing gender equality issues. In particular, it discusses the decision of the Canton Council in Zurich regarding the admission of women to the legal profession. This step reflects a trend towards ensuring equal opportunities for women in professional activities and is an important step towards achieving gender equality in society [4].

Conclusions. Based on the materials of the newspaper «Ruslan», the complexity and diversity of issues related to women's education in Halychyna at the end of the 19th and early 20th centuries can be determined. Despite some achievements in this area, such as access to education and the development of educational institutions for women, numerous challenges and obstacles arose.

It has been revealed that the socio-cultural context of the time significantly influenced the development of the women's education system. Gender stereotypes, limitations on rights and responsibilities, as well as certain social

and economic conditions, hindered women's access to education and their professional and personal self-improvement.

Through the analysis of «Ruslan» materials, we have uncovered the importance of education for women in Halychyna during that period and identified the need for further research into this issue. Understanding past challenges and achievements in the field of women's education is essential for shaping effective strategies and policies in education and gender equality today.

ЛІТЕРАТУРА

1. До розв'язки жіночого питання. *Руслан*. Ч. 215. 23. вересня (6. жовтня) 1900.
2. До розв'язки жіночого питання. *Руслан*. Ч. 216. 24. вересня (7. жовтня) 1900.
3. Кілька наших домагань в справах шкільних. *Руслан*. Ч. 88. 20 цвітня (2 мая) 1897.
4. Новинки. *Руслан*. Ч. 20. 25 січня (6 лютого) 1897.
5. Про конечність середної і вищої освіти жіноцтва і інтелігенції. *Руслан*. Ч. 146. 3 (16.) липня 1902.
6. Про конечність середної і вищої освіти жіноцтва і інтелігенції. *Руслан*. Ч. 147. 4. (17.) липня 1902.
7. Руска школа женська у Львові. *Руслан*. Ч. 111. 17 (29) мая 1897. С. 1–2.
8. Руска школа ім. Шевченка (виділова) у Львові. *Руслан*. Ч. 133. 14. (27.) червня 1900.
9. Справозданє комісії шкільної в справі внесеня посла Барвіньского о украєвленє рускої женської школи виділової у Львові. *Руслан*. Ч. 60. 16 (28) марця 1899.
10. Чотироклясова женська школа вправ з руским язиком викладовим. *Руслан* Ч. 147. 2 (14) липня 1897.

Орест ЛОТОЦЬКИЙ

*Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
orest7047@gmail.com*

РОЛЬ ПРИНЦИПІВ ПОЛІТИЧНОЇ ІДЕОЛОГІЇ У ФОРМУВАННІ МЕДИЧНИХ ПРАКТИК: ДОСВІД СХІДНОЇ ГАЛИЧНИНИ 1939-1941 рр.

Сучасний світ багатий на різноманітні ідеологічні підходи, які впливають на всі сфери життєдіяльності. Ці ідеології відображають складність та розмаїття сучасного світу, а також викликають дискусії з багатьох питань. Різні політичні вчення можуть стати локомотивом для держави або ж гальмувати її розвиток, ведучи врешті решт до її колапсу. Для того, щоб зрозуміти чому одні концепції залишаються панівними, а

інші залишились на периферії або ж були засуджені світовим співтовариством, необхідно звернутись до історії. Цінність тієї чи іншої ідеології доцільно розглядати з різних точок зору, зокрема з погляду її ефективності в медичній галузі, оскільки, забезпечення населення якісною та доступною медициною є фундаментальною функцією держави новітньої історії.

Комуністична ідеологія, в тому вигляді в якому її втілювали у СРСР, ставила людину не як головну мету, а як інструмент досягнення «світлого майбутнього» або ж побудови комунізму і відповідно формування «нової людини». СРСР, принаймні в перші десятиріччя свого існування бажав «світової пожежі» з метою захопити якомога більше держав та експортувати туди комуністичні ідеї. Тому, на думку партійних керівників всі методи, які сприяють досягненню таких цілей є допустимими. Інструментом для цього існувала тотальна державна пропаганда, терор проти інакодумців та мілітаризація, що своєю чергою вимагало залучення максимальної кількості ресурсів. Такі підходи неминуче призводять до ситуації, коли у офіційних відкритих джерелах інформації присутня лишень позитивна інформація, а правда прихована у таємних директивах, секретних листах, засекречених наказах. Розглянемо конкретні випадки.

Після включення Східної Галичини до складу УРСР радянська влада почала перетворювати систему охорони здоров'я в регіоні та оголосила про те, що медична допомога надаватиметься безоплатно. Нова влада активно видавала накази та розпорядження, виділялись значні фінансові ресурси. На кінець 1939 року чиновники медичної сфери зі Львівського облвиконкому КП(б)У І. Трегуба та Ю. Кордюк спільно відправили керівникам районних санстанцій повідомлення № 35, у якому закликали медичних працівників негайно розпочати санітарну пропаганду для поширення спрощеного типу сільських лазень. У документі було зазначено, що через відсутність лазень у районах області, особливо в селах, та недостатню гігієнічну свідомість сільського населення існує ризик спалаху епідемій. Облздороввідділ звернувся до секретаря Львівського обкому КП(б)У з проханням дати вказівки головам Райвиконкомів КП(б)У щодо вирішення цієї проблеми в районах області. Лікарі рекомендували виділити приміщення в селах для так званих спрощених лазень, адже на їх облаштування не потрібні значні витрати. Вони навіть запропонували місцевим керівникам схеми адаптації приміщень під лазні. Проте ця ініціатива не знайшла належної підтримки, оскільки звіти Львівського обкому КП(б)У підтверджували, що організація лазень відбувається лише в Олеському районі. Наприклад, у Золочівському

районі Львівської області жодне з сільських господарств не мало лазень [4, с. 395]. Безсумнівно, державній пропаганді варто було робити акцент на пропагуванні дотримання населенням правил особистої гігієни, а не на оспівуванні переваг радянської влади, тоді і результат був би кращим.

Радянська влада виділяла значне фінансування для медичної галузі. Зокрема, у звіті Тернопільського обласного комітету КП(б)У на I обласній партійній конференції також було зазначено, що на охорону здоров'я в межах області виділено 19 млн. крб., зокрема 13,2 млн. на лікувально-профілактичні заклади, 1,7 млн. на охорону материнства і дитинства, 1,7 млн. на санітарно-профілактичні заходи. Незважаючи на виділені кошти, заробітна плата працівників сільських амбулаторій залишалася низькою. Наприклад, у селі Горошнів Станіславської області середня зарплата лікаря складала 400 крб., медсестри – 250 крб., санітарки – 100 крб. Це призводило до того, що лікарі змушені були шукати додаткові заробітки. Деякі медики навіть вимагали плату від селян за свої послуги, а інші здійснювали нелегальні аборти. Наприкінці січня 1941 року Тисменицький районний відділ міністерства внутрішніх справ Станіславської області виявив, що завідуючий місцевою поліклінікою Е. Вольф разом з лікарем М. Лерхемом проводили таємні аборти, за які брали плату від 150 до 200 крб., та вимагали плату від селян (за один виїзд 25 крб.), без оплати не надавали медичну допомогу. Проблема нелегальних абортів в селах стояла дуже гостро, і 25 вересня 1940 року в Тернопільській області була видана окрема інструкція для працівників прокуратури з метою протидії незаконним абортам [4, с. 396]. Держава витратила значні кошти, однак їх не вистачало, оскільки в радянській владі були інші пріоритети. Значних ресурсів потребувало створення багатомільйонної армії, а також її утримання та забезпечення колосальною кількістю озброєння.

В третьому кварталі 1940 року Тернопільська обласна рада узагальнює проміжні результати створення мережі лікувально-профілактичних закладів та рівня медичного обслуговування населення області. Ця інформація відображена у постанові облвиконкому від 15 жовтня 1940 року «Про розгортання мережі охорони здоров'я в 1940 році». У документі зазначено, що формування мережі лікувальних закладів відбувається неефективно і суттєво відстає від запланованих показників. Відкриття підготовлених медичних установ відбувається з відставанням від графіка, при цьому їх готовність не відповідає встановленим нормам: не вистачає потрібного обладнання, присутня нестача кадрів, тому часто в амбулаторіях працювали фельдшери або медсестри замість лікарів. Планувалось відкрити 439 медичних закладів різного типу, проте вдалось

розгорнути тільки 85% від запланованого обсягу [2, с. 270-271]. Кваліфікованих кадрів не вистачало фактично в кожній галузі, не тільки в сфері медицини, оскільки з моменту створення СРСР і до приєднання до нього Східної Галичини, на решті радянських територій відбулися «чистки» інакодумців, Голодомор, репресії, еміграція та депортації значної кількості населення у віддалені регіони.

Нестача кадрів вела до такого явища як часта зміна або ж і відсутність медичного персоналу. Відомий випадок трапився на Львівщині. У доповідній записці № 2774 від 11 липня 1940 року голова Пониковецького районного комітету КП(б)У Кісіль повідомляв, що на території району функціонували 3 медичні амбулаторії в селах Заболотці, Пониква та Пеняки. З невідомих причин лікарів перевели в інший район, а сільські амбулаторії були закриті [1, арк. 242].

Радянська влада в силу своїх ідеологічних міркувань не допускала існування приватної власності. Тому існуючі приватні заклади охорони здоров'я були перетворені на державні. А найкращі медичні установи, зокрема, шпиталь ім. митрополита А.Шептицького, були перетворені на лікарні для партійних та державних працівників [3, с. 59-61]. Загальновідомим фактом є те, що відсутність стимулів знижує ефективність надання тих чи інших послуг, не виключення і галузь охорони здоров'я.

Отже, дії радянської влади були скуті ідеологією, що не давала змоги ефективно реформувати різноманітні сектори соціальної політики та економіки. Дуже часто позитивні для мешканців краю ініціативи не доводились до логічного завершення, а обмежувались напівзаходами. І це впливало, також, і на менталітет населення, мовляв, краще щось, навіть неякісне, ніж узагалі нічого. Підсумовуючи все вищезазначене можемо виробити кілька практичних рекомендацій щодо використання досвіду здобутого під час вивчення теми:

1. Комунізм як панівна в державі ідеологія виступає якорем, який стримує розвиток і може привести до колапсу, що врешті решт і спіткало СРСР.

2. Варто уникати ідеологій, які пропагують створення «світлого майбутнього» ціною неймовірних зусиль та тотального контролю з боку держави.

3. Для стабільного росту і забезпечення базових потреб свого населення державі варто дотримуватись політичного світогляду, який ставить найвищою цінністю людське життя і здоров'я, честь та гідність, добробут кожного громадянина.

4. Державі необхідно створити систему стимулів та заохочень для громадян, грамотно розподілити наявні ресурси, діяти транспарентно по відношенню до своїх мешканців.

5. Державна пропаганда має існувати не для того, щоб викривляти реальність і показувати її кращою, ніж вона є насправді. Пропаганда має приносити користь для кожного окремо взятого громадянина.

ЛІТЕРАТУРА

1. ДАЛО. Ф. 221. Оп. 1. Спр. 225. Арк. 242.
2. Кравчук Л. В. Суспільно-політичні та соціально-економічні трансформації на Тернопільщині (вересень 1939 – червень 1941 рр.) : дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.01. Тернопіль – Львів, 2019. 576 с.
3. Пундій П. Мар'ян Панчишин та Музей галицької медицини його імені. Агапіт. 1996. № 3. С. 59–61
4. Старка В.В. Повсякденне життя західноукраїнського села в умовах суспільних трансформацій 1939-1953 рр.: монографія. Тернопіль, 2019. 550 с.

Марія МАРТИНІВ

*Здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
martuniw@gmail.com*

ВПЛИВ ПАРТІЙНОСТІ НА ФОРМУВАННЯ КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТЕРНОПІЛЬСЬКОГО ІНСТИТУТУ УДОСКОНАЛЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ВЧИТЕЛІВ (1961–1968 рр.)

Актуальність досліджуваної проблеми ґрунтується на тому, що партійності кадрового потенціалу Тернопільського інституту удосконалення кваліфікації вчителів упродовж 1961–1968 рр. дослідниками практично не вивчалася. Ті чи інші питання задекларованої проблематики описувала Н. Кот [8, с. 3–5; 9, с. 17–22]. Правда, вони пов'язані з Волинським інститутом післядипломної педагогічної освіти і 1940–1941 рр. М. Фазан підкреслював необхідність ретельного дослідження діяльності адміністрації згадуваного закладу [13, с. 65–87]. Г. Романчук зосереджував основну увагу на організаційних та професійних якостях очільника закладу [12, с. 23–29]. І. Дрогобицький описував функціонування Івано-Франківського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти на початковому етапі Другої світової війни та у повоєнний період [1, с. 110–119]. М. Мартинів аналізувала кадрове

питання повоєнного періоду становлення Тернопільського інституту удосконалення кваліфікації вчителів (далі – ТІУКВ) із залученням архівних документів, що збереглися в установі [10, с. 210–212; 11, с. 166–171].

Мета дослідження – проаналізувати особливості кадрової політики при формуванні штатного розпису ТІУКВ досліджуваного періоду.

Основні завдання – висвітлити кадрове забезпечення методистами ТІУКВ; з'ясувати їх досвід роботи, рівень освіти, партійність тощо.

Потрібно зазначити, що з 1961 р. ТІУКВ узагальнює працю і щороку подає звіти про діяльність, у яких інформував про матеріальний стан та забезпечення кадрами, окрім основної методичної справи щодо проведення курсів для вчителів області. Відомо, що до звіту за 1962–1963 рр. в установі числилося 32 працівники (за штатним розписом 33, вакантна посада методиста співів). Методичних працівників 27 (директор, завуч, завідувачів кабінетами – 14, методистів – 10, бібліотекар – 1). З вищою освітою 25 осіб, з них закінчило: університет – 7, педінститут – 18, інститут фізкультури – 1, з незакінченою вищою – 1 (закінчив інститут соціалістичного виховання), з середньою педагогічною – 1. За фахом: географів – 4, філологів – 6, істориків – 3, біологів – 3, фізики – 3, математиків – 2, філологів-істориків – 1, педагогів-психологів – 1, хіміків – 1, фізкультурників – 1, дошкільників – 2. За педагогічним стажем: 5 та більше років – 4 особи, 10 та більше років – 20 осіб, 25 та більше років – 3 особи. За партійністю: членів КПРС – 7 осіб, членів ВЛКСМ – 1 особа, безпартійних – 19 осіб. Технічний персонал – 5 осіб., з середньою освітою – 3 осіб, з незакінченою середньою – 2 осіб. Членів ВЛКСМ – 2, безпартійних – 3 особи [2, арк. 1–4].

Працівники ТІУКВ, як значилося в звіті, свою ідейність підтверджували самостійно, опрацьовуючи постанови пленуму ЦК КПРС. Троє працівників відвідували вечірній університет марксизму-ленінізму при міськкомі комітеті комуністичної партії України. 14 осіб ТІУКВ закінчили його. Варто підкреслити, що упродовж року працівники вивчали досвід роботи Львівського, Донецького, Кримського, Чернівецького, Запорізького, Одеського, Московського інститутів удосконалення вчителів. Найбільше приділено уваги Львівському інституту вдосконалення вчителів [2, арк. 5–6].

Архівні матеріали свідчили про те, що гуртожитку інститут не мав, як і окремих майстерень і всю свою роботу проводив у 14 кабінетах. Тому практичні заняття проводилися в навчальних закладах міст Тернополя і Бережан, у яких були станки та інший навчальний інвентар. У 1965 р.

штатний розпис збільшився до 51 працівника, з них 33 методичних працівники (директор, завуч, завідувачі кабінетами – 14, методистів – 13, завідувачі фільмотеками – 3, бібліотекар – 1). З вищою освітою 30 осіб, з незакінченою вищою – 1, з середньою педагогічною – 1 середня спеціальна – 1. За фахом: географів – 4, філологів – 9, істориків – 5, біологів – 2, фізики – 4, математиків – 3, педагогів-психологів – 1, хіміків – 1, вчителів фізичного виховання – 1, інспекторів методистів з дошкільного виховання – 1, вчителів початкових класів – 1, бібліотекарів – 1. За педагогічним стажем: 5 та більше років – 2 особи, 10 та більше років – 27 осіб, 25 та більше років – 4 особи. За партійністю: членів КПРС – 9 осіб, кандидатів в члени КПРС – 1, членів ВЛКСМ – жодної особи, безпартійних – 23 осіб. Технічний персонал – 18 осіб (завгосп, секретар-друкарка, монтажник-експедитор, комендант гуртожитку, сторож, касир, 6 прибиральниць, 2 – бухгалтери, 4 перевірки фільмів). З вищою – 1 особа, середньою спеціальною – 3 осіб, середня загальна – 6 осіб, з незакінченою середньою – 8 осіб. Членів КПРС – 2, кандидатів в члени КПРС – 1, членів ВЛКСМ – 4, безпартійних – 11 осіб [4, арк. 4–8].

Ставлення до методистів можемо прослідкувати зі слів директора ТІУКВ з його доповіді 1964 р. За його словами, якісний показник успішності та зростання медалістів був результатом праці освітян області та методистів інституту, зокрема Л. Осіної, Я. Шевчука, І. Пирогова, В. Миколайчука, С. Серга, М. Бутвіна, І. Процика, П. Холяви, Д. Левінця, С. Циганюк. Низка методистів підпали під критику: завідувач кабінету педагогіки М. Трущак, у роботі якого керівництво не бачило «ніякої конструктивної ініціативи в роботі», тим не менше, роботу цього кабінету в організації роботи педагогічних кабінетів й методичних кутків визнали задовільною. Натомість «не задовільно» працювала Н. Тернова, завідувачка кабінету позакласної та піонерської роботи. Р. Вацик курувала роботу початкових класів не на якісному рівні, мало орієнтувалася у вимогах щодо рівня знань початкових класів, що підтвердила комісія Міністерства народної освіти УРСР. С. Кайфеш, методист зі співів, А. Котко, завідувач кабінету інтернатних установ, отримали усні зауваження [3, арк. 1–34].

Упродовж 1966–1967 рр. відбулося збільшення штатної чисельності працівників до 54 особи (19 осіб безпартійних) з яких 26 методистів, з вищою освітою – 26 осіб, з незакінченою вищою – 1 особа, середня педагогічна – 1 особа, середня спеціальна – 1 особа. Технічний персонал – 11 осіб, з яких – 8 безпартійних. Було 24 навчальні аудиторії [5, арк. 4–6]. Як бачимо з даних безпартійними залишалися більша частина колективу

ТІУКВ. Про те вони системно проходили навчання у партійних школах. Методичні працівники систематично працювали над підвищенням свого ідейного, науково-теоретичного і методичного рівня, 17 методистів відвідували заняття теоретичного семінару з вивчення основ наукового комунізму, 9 працівників навчалися у вечірньому університеті марксизму-ленінізму і 2 працівники навчалися заочно в аспірантурі [5, арк. 7].

Кількість працівників продовжувала збільшуватися і 1967 р. і становила 67 осіб з них (директор, заступник директора з навчально-методичної роботи, бібліотекар, завідувачі кабінетами – 15 осіб, методичні працівники – 11 осіб, технічний персонал – 19 осіб, працівники фільмотек – 19 осіб, з них 12 осіб були безпартійними, кандидатом в члени КПРС – 1 особа, члени КПРС – 2 особи, членами ВЛКСМ – 4 осіб. Вища освіта – 6 осіб, незакінчена вища – 3 осіб, середня спеціальна – 2 особи, середня педагогічна – 1 особа, середня загальна – 6 осіб, незакінчена середня – 1 особа. Технічний персонал не мав вищої освіти і лєвова частка це 11 осіб були безпартійними [6, арк. 2–6]. Суттєве збільшення працівників фільмотек свідчило про орієнтацію керівництва на впровадження технічних засобів в освітній процес, що в свою чергу мало сприяти популяризації ідейно-виховних цілей правлячої партії.

Упродовж 1967–1968 рр. методичні працівники та завідувачі фільмотеками систематично працювали над підвищенням ідейно-політичного, науково-теоретичного і методичного рівня. Зокрема, 30 працівників ТІУКВ відвідували заняття теоретичного семінару з вивчення актуальних проблем комуністичного виховання учнів, 5 осіб навчалися у вечірньому університеті марксизму-ленінізму, 2 осіб – заочно в аспірантурі. Зокрема, завідувач кабінетом іноземних мов І. Пирогов навчався заочно в аспірантурі при Київському педінституті іноземних мов, завідувач кабінетом трудового навчання С. Серга – заочно при Науково-дослідному інституті педагогіки УРСР [6, арк. 2–6]. Беручи до уваги доповідь директора і той факт, що останні навчалися, можемо припустити, що це було чинником лєяльності з боку директора ТІУКВ. На початку навчального року методичними працівниками ТІУКВ складено плани самоосвіти, згідно з якими вони систематично працювали. Весь технічний персонал записали в гурток з вивчення питань поточної політики [6, арк. 2–6].

У доповідній директора ТІУКВ за 1966–1967 рр. є відомості про роботу методистів. Так, за його словами методистами видано 39 друкованих матеріалів, про те 12 інструктивно-методичних листи не відповідали науково-теоретичному рівню. Зокрема, В. Миколайчук

найкраще писав інструктивно-методичні листи з урахуванням тогочасних наукових тенденцій. П. Висоцький – описував досвід роботи з трудового навчання декілька років одних і тих же учителів. Доповідна записка була суцільним описом граматичних помилок методистів при складанні звітів чи інструктивно-методичних листів. Директор ТІУКВ підсумовував, щоб «в майбутньому всім нам ретельно слідкувати за дотриманням всіх вимог орфографії та стилістики при редагуванні матеріалів з архіву роботи і взагалі всіх документів, які ми посилаємо в школи, тому що за цим судять про рівень нашої мовної культури». Зацікавлення викликають згадувані в документі позаштатні методисти, яких називали «громадськими методистами», які працювали безкоштовно. Зокрема, А. Лопатинська, О. Шевцов, Е. Яремчук, А. Крас, А. Аршанська та інші. Остання працювала учителькою, узагальнювала досвід роботи вчителів мови і літератури з питань єдності навчання і виховання. Її напрацювання схвалила на рад ТІУКВ. На 1967 р. в області створено 31 районний і зональний кабінет на громадських засадах. Найкраще працював кабінет дошкільного виховання, адже долучилися до створення та озвучення кінофільму «Онуки Жовтня», як наслідок на базі ТІУКВ відбулася республіканська ювілейна науково-практична конференція дошкільних працівників [7, арк. –41].

Більшість кадрового забезпечення ТІУКВ упродовж досліджуваного періоду була безпартійною. Резюме Я. Вацик яскраво свідчило про це [11, с. 166–171]. Саме він часто підпадав під критику директора В. Богайчука. Натомість методисти, учасниками «популярних» курсів марксизму-ленінізму ставали професіоналами своєї справи, зокрема Л. Осіна [10, с. 210–212]. Скласти цілісну картину реального стану підбору кадрів не можливо через відсутність карток обліку, із зазначенням біографічних та професійних даних. Аналізуючи архівні матеріали, варто наголосити на тому, що приналежність працівників ТІУКВ до комуністичної партії упродовж 1961–1962 рр. не вважалася перепорою у прийнятті на роботу. Значна частина працівників була безпартійною.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дрогобицький І. Ідеологічний аспект діяльності установ післядипломної педагогічної освіти у західноукраїнському регіоні 1939–1950 рр. (на прикладі Івано-Франківського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти) // Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць ДДПУ імені Івана Франка. Серія: Історія. 2009. № 24. С. 110–119.
2. Державний архів Тернопільської обл. Ф. 2062. Оп.1. Спр. 231. Арк. 213.
3. Там само. Спр. 261. Арк. 34.
4. Там само. Спр. 263. Арк.201.
5. Там само. Спр. 284. Арк. 119.

6. Там само. Спр. 318. Арк. 148.
7. Там само. Спр. 319. Арк. 41.
8. Кот Н. М. Сторінки історії Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти (1940–1941 роки) // Педагогічний пошук. 2014. № 4. С. 3–5.
9. Кот Н. М. Сторінки історії Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти (1960–ті – початок 70-х рр.) // Педагогічний пошук. 2015. № 2. С. 17–22.
10. Мартинів М. А. Кадровий потенціал Тернопільського інституту удосконалення вчителів 1950–1960-х рр. // Сьомі Геретівські читання: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, Тернопіль: ТОКІППО, 2023. С. 210 – 212.
11. Мартинів М. А. Особливості кадрової політики радянської влади у системі перепідготовки учительських кадрів у Тернопільській області в повоєнний період // П'яті Геретівські читання: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, Тернопіль: ТОКІППО, 2021. С. 166–171.
12. Романчук Г. Д. Михайло Андрійович Падалко на чолі Волинського обласного інституту удосконалення кваліфікації вчителів (1971–1984 рр.) // Педагогічний пошук. 2015. № 1, С. 23–29.
13. Фазан М. І. Діяльність Волинського обласного інституту вдосконалення кваліфікації вчителів у 1944–1953 рр. // Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць. 2016. Випуск 110. (№7) С. 85–87.

Ірина ПАВЛЮК

*Здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
pavluk.iryua92@gmail.com*

АКСІОЛОГІЧНА ПРИРОДА КОНЦЕПТУ «МОГИЛА» В УКРАЇНСЬКИХ ФОЛЬКЛОРНИХ І ЛІТЕРАТУРНИХ ПОЕТИЧНИХ ТВОРАХ

Нерідко складається враження, що в історичному потоці моральні вартості та поняття розпливаються, давно відомі цінності стають пережитками минулого. Мабуть, такий підхід не є випадковим, оскільки аксіологічні загальнолюдські директиви нівелюються, святе опоганюється, відбувається глобальна переоцінка всього, навіть душі. Але, на щастя, не все підвладне розуму, бо інколи людина – це «щось більше за злиденну видимість» [4, с. 27].

У кожного народу є свій суд історії, а відтак – власний шлях самотворення, з окресленими ідеологічними кордонами. Однак є щось спільне для всіх національностей – кристалізація філософського розуміння

життя та смерті. Не менш екзистенційним є поняття могили як фізичний вияв вічного спочинку та принагідне нагадування живим про незворотність. Слушно зауважив Епікур, що «коли ми є, то смерті ще немає, а коли є смерть, то нас вже немає» [1, с. 178]. Очевидно, наша присутність у цьому світі зовсім не заперечує відсутності смерті, а навпаки, демонструє, що людина йде паралельно із погребінням, навіть не усвідомлюючи цього.

Щодо філософського осмислення концепту *могила*, то звернемося до текстів української культури.

Зауважимо, що в українській свідомості могила виступає осердям незламності, своєрідним душевним храмом, де автентифікується істинність. Споглядання на «земельні вічні пристановища» пробуджує в людині чуття до світу та своєї землі. Починаючи з фольклору, українці возвеличували своїх героїв, тужили за ними, бо в постатях захисників проглядалася невичерпність свободи. Могили стали самобутньою частиною української традиції, ментально закодованим концептом, як-от в одній народній пісні: «*Ой у полі могила / З вітром говорила: / «Повій, вітре буйнесенький, / Щоб я не чорніла!»*» Відчувається, що, на перший погляд, безіменна могила є спорідненою колективною пам'яттю народу. Не менш емоційним постає образ *Савур-могили*, презентований у багатьох фольклорних текстах.

Переосмисленим одкровенням образ могили викристалізовується у творчості Т. Шевченка. Одноійменна назва вірша «Розрита могила» підсвідомо підштовхує до трагічних міркувань. Уже з перших рядків відчувається легалізація геноциду українського народу. Неприкаяний антагонізм автора переплітається з моральним послабленням, бо неможливо витерпіти, як «*могили мої милі москаль розриває...*» [6, с. 132]. «*Начетверо розкопана, розрита могила...*» звучить як відчай, бо відбулося найгірше – наруга над святим місцем [6, с. 132].

Протягом століть образ могили увічніює історію народу. Як слушно зауважив Д. Наливайко, *могила* – це не просто погребіння, «домовина України», але й якоюсь мірою живе минуле її народу, що може відродитися [2, с. 264]. Безумовно, у гущавині покрученої ідеології, де неоконечною постає фальшива справедливість, любов до батьківських могил змушує людину прагнути майбутнього. І ця спраглисть присутня в кожного, бо, дивлячись на місце спочинку, відчувається потреба жити та діяти заради тих, хто вже не може цього робити. Така циклічність формує нерозривний зв'язок між живими, мертвими та ненародженими.

Зазначимо, що концепт *могила* служить ще й моральним нагадуванням сучасним поколінням. Пригадаймо лише слова П. Тичини: «*На Аскольдовій Могилі / Поховали їх – /Тридцять мучнів українців, / Славних молодих...*» [5, с. 29]. Герої Крут і після смерті продовжують жити. Усвідомлення трагедії 1918 року заховано не лише на Аскольдовій могилі, а й у націотворчій процесії, яка триває до сьогодні.

З огляду на сучасну російсько-українську війну стають важливими спроби поглянути на невирішені проблеми минулого, позаяк це єдиний спосіб наблизитися до розуміння ідентичності. Могили незнаних людей густо врастають в українську землю, створюючи новітню Савур-могилу, але без постійного місця знаходження. На могилах українських військових майоріють стяги як нагадування кожному, хто спрямує туди погляд, що свобода має дуже високу ціну. Невипадково пісня «Пливе кача по Тисині», записана ще під час Першої світової війни, стала реквієм загиблим у наш час. Як тоді, так і тепер, головним питанням залишається: «*Хто ж ми буде брати яму?*»

Концепт *могила* насамперед відображає філософську переоцінку позачасових цінностей. Це не просто один з елементів обряду похорону, це утаємничений шлях життя, зв'язок поколінь. У підсвідомості українців закладено берегти це святе місце, з нього черпати силу. Можливо, саме тому в словах *дім і домовина* відчувається метафізична спорідненість.

Образ могили наділений ще й історіософською надією, яка заповнює спустошену людину. Як влучно зауважив Я. Павуляк, «*нам колись навесні, як у віщому сні, / Заспівують могили на конях*» [3, с. 5]. У цих рядках зоріє священний простір, наповнений універсальним характером. Могили на конях уособлюють майбутнє і цілком закономірно стають національно-ціннісними репрезентаціями авторської мовної картини.

Проілюстрований матеріал засвідчив, що філософське трактування концепту *могила* в українській культурі аксіологічно марковане. Первісні цінності, які можна простежити ще у фольклорі, з плином часу набули дещо нового образного виявлення, однак осердя залишилося незмінним. Образ могили до сьогодні асоціюється із пам'яттю і служить певною переоцінкою життя як особистого, так і національного.

ЛІТЕРАТУРА

1. Епікур. Лист до Менекея. Читанка з філософії. Київ: Довіра, 1992. Т.1: Філософія стародавнього світу. С. 176–181.
2. Наливайко Д. Спільність і своєрідність: Українська література в контексті європейського літературного процесу. Київ: Дніпро, 1988. 395 с.
3. Павуляк Я. Могили на конях. Поезії. Тернопіль: Астон, 1999. 64 с.

4. Сверстюк Є. Правда полинова. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2009. 304 с.
5. Тичина П. Пам'яті тридцяти. Лавріненко Ю. Розстріляне відродження: Антологія 1917-1933. Поезія. Проза. Драма. Есей. Вид. 2. Київ: Смолоскип, 2003. С. 29.
6. Шевченко Т. Кобзар. Повна збірка творів. Київ: ТОВ «Видавництво Глорія», 2014. 400 с.

Ольга СОБЧУК

*Здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
olia171999@gmail.com*

ІСТОРИЧНИЙ ДЕТЕКТИВ: ВІДТВОРЕННЯ РЕАЛІЙ ЕПОХИ ТА ПОШУК МІФІЧНИХ ТАЄМНИЦЬ

Інтерес до жанру історичного детективу зумовлений прагненням відтворити та оживити реалії епохи, в якій відбувається дія розвідки. Письменники повертаються у власне дитинство, в ті дні, які вони пам'ятають найкраще, або аналізують зародження поліції та судової системи, щоб отримати інформацію для своїх детективних історій. Відтак, успіх таких праць ґрунтується на якості реалій, з яких вони побудовані.

На відміну від інших історій, де частина інформації може бути зібрана під час написання, творці історичних детективів спочатку досліджують епоху, а вже потім розробляють сюжет, який дозволить їм використати отримані знання. Польський теоретик та літературознавець Павел Качинський вважає достовірність історичного фону важливим елементом оцінки історичного детективу [5]. Натомість Джефф Рідберг-Кокс, Фоксвель Маргарет розглядаючи сутність кримінальних романів як основу, звільняють авторів, які їх пишуть, від зобов'язань представляти минуле [6, с.111; 3, с.291].

Уявлення про кримінальну літературу як про стандартну розповідь часто в теорії призводило до думки, що структура кримінального жанру є простою. Навіть якщо кожне оповідання містить, за словами французького філософа Ролана Барта, герменевтичний код, кримінальний жанр особливо акцентує увагу на загадці і буде навколо неї всі наративні конвенції. У результаті оповідання з домінуванням таємниці стало практично визначенням кримінального жанру. Панувала думка, що структура кримінального оповідання формує герменевтичний ключ, який передбачає прогресування розповіді в часі. Однак після досліджень болгарського вченого Цветана Тодорова стало зрозуміло, що кримінальний наратив

«насуває дві часові серії: дні розслідування, які починаються зі злочину, і дні драми, які призвели до нього». Тодоров виділяє в кримінальному жанрі фактично дві історії: «історію злочину» та «історію розслідування». Перша – історія злочину – розповідає «що насправді трапилось», тоді як друга – історія розслідування – пояснює «як читач дізнався про це» [7, с.47].

Як і в історичному жанрі, детектив має значну міфоподібність, але активує трохи інший набір архетипів та міфологем. Тут менший акцент на космогонії, а більший – на співіснуванні Космосу та Хаосу, а також замість Предка-державотворця в центрі уваги опиняється Герой. Сильним елементом є містеріальний компонент, що залучає читача до роздумів над життям та смертю [1]. Наприклад, Умберто Еко досліджував у своїх творах долі деяких містифікацій, таких як підроблений Костянтинівий дар, листа священника Джанні (XII ст.) чи сфальсифікованих «Протоколів сіонських мудреців» у романі «Маятник Фуко». Замахи, успішні містифікації та зв'язок з історією – центральні теми есе «Сила фальшивого». Дослідник відкрито виступав проти наміру звільнити історію від перевірки на істинність. Той факт, що будь-яка історіографічна праця побудована на основі розповіді аналогічно літературному твору, не свідчить про те, що вона позбавлена від перевірки за науковими критеріями, яким не повинні підлягати літературні творіння. Достатньо навести у якості прикладу Карла Гінзбурга, який у 2000 році присвятив цій темі збірку статей «Історія, риторика і доказ», де цілком у дусі Еко розглядається зв'язок між риторикою та історією. Ціла низка таємничих і страшних подій XIX століття, автентичність яких залишається під сумнівом, покладена у сюжетну канву роману [4].

Аналізуючи оповідання Артура Конана Дойла «Обряд дому Месгрейвів», основною темою є історична реліквія, яку можна відшукати за допомогою переданого з покоління в покоління коду. Герої намагаються розгадати загадку, що об'єднує минуле, сучасне і майбутнє, і для цього їм необхідні спеціалізовані знання з історії та культурології.

Книга американського дослідника Майкла Коена присвячена актуальності та популярності детективного жанру серед читачів. За словами автора, привабливість детективних сюжетів полягає, насамперед, у вбивстві як забороненому, антигуманному вчинку, а також у пошуку винного, що становить інтелектуальну насолоду від розгадування міфічної таємниці: «Коли ми розмірковуємо про те, чому нам так подобаються історії-загадки, то ми насправді ставимо два запитання: чому нас приваблюють історії про злочини, і чому нам подобаються історії, котрі містять у собі загадку?» [2, с.13-14].

Таким чином, історичний детектив – це жанр, який привертає увагу своїх читачів завдяки якісним дослідженням епохи, на якій ґрунтується

сюжет, та захоплюючим поєднанням фактів і фантазії. Популярність цього жанру пояснюється не лише цікавістю до кримінальних сюжетів, але й бажанням розгадати міфічні таємниці разом із персонажами. Ці два аспекти роблять історичний детектив привабливим для широкого кола читачів, ставлячи його у ряди найулюбленіших жанрів сучасної літератури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Клугер Д. Баскервільська містерія. *Історія класичного детективу*. URL: <https://booksonline.com.ua/view.php?book=107922> (дата звернення: 05.05.2024)
2. Cohen M. *Murder Most Fair: The Appeal of Mystery Fiction*. Associated University Press, 2000. 200 p.
3. Foxwell Margaret L. Peter Lovesey: No Cribbing on History. *The Detective as Historian: History and Art in Historical Crime Fiction*. Bowling Green State University Popular Press. 2000. Pp. 282-293.
4. Ginzburg C. *History, Rhetoric and Proof (The Menahem Stern Jerusalem Lectures)*. Jerusalem : Brandeis – Historical Society of Israel, 1999. 135 p.
5. Kaczyński P. *Kryminal historyczny – próba poetyki. Literatura kryminalna. Śledztwo w sprawie gatunków*. Wydawnictwo EMG. Kraków, 2014. Ss. 191-209.
6. Rydberg-Cox Jeffrey A. Detection in the Italian Renaissance. *The Detective as Historian: History and Art in Historical Crime Fiction*. Bowling Green State University Popular Press. 2000. Pp. 111-122.
7. Todorov T. The Typology of Detective Fiction, in *The Poetics of Prose*. Ithaca, NY : Cornell University Press, 1977. Pp. 45-52.

Ігор КОЗАК

*Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
kozak_i@tnpu.edu.ua*

РОЗВИТОК СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ ст. В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

Кооперативний рух на українських землях в складі Російської імперії зародився в другій половині 60-х років ХІХ століття з появою споживчих товариств у Харківській, Херсонській, Полтавській, Катеринославській губерніях та в Києві. Одним із перших кооперативів стало Харківське споживче товариство із затвердженням статуту в жовтні 1866 року. Наступного року споживчий кооператив відкрився в Одесі, а у 1868 році – у Києві, Херсоні, Катеринославі, Лебедині, Полтаві та Миколаєві. У 1869 році нові кооперативи з'явилися у Єлисаветграді, Балті та Борзні. До 1870 року в українських губерніях існувало близько 20 споживчих товариств.

Засновниками кооперативного руху українських земель були члени Київської «Громади» – В. Антонович, О. Кістяківський, М. Драгоманов та М. Зібер, а також М. Баллін, В. Козлов. Проте, протягом кількох років перші споживчі товариства занепали з різних причин. Організатори перших товариств були більше ідеалістами-мрійниками, ніж практиками торгівлі й господарського підприємництва. Економічно й організаційно слабкі товариства не могли конкурувати з приватними крамарями. Та й впливала ворожість імперської російської влади до будь-яких проявів українства. Після Емського указу 1876 року почалися переслідування представників національного руху та обмеження контактів інтелігенції з селянством, що призвело до майже повного припинення діяльності споживчих товариств на українських землях.

Слабкість споживчої кооперації на початковому етапі пояснюється тим, що населення ще не відчувало гострої потреби в таких товариствах. Поява перших споживчих кооперативів була зумовлена більше захопленням їхніх засновників – інтелігентів-народників – успіхами європейської кооперації. У період реформування активні громадські діячі з демократичних кіл міського населення підтримували створення кооперативів як вияв ліберальних поглядів.

У 1870-х-1880-х роках перші споживчі кооперативи в українських землях майже повністю занепали. До 1880 року з'явилися лише два кооперативи, у 1881-1885 роках – чотири, жоден з яких не проіснував до початку ХХ століття. У 1880 році в Житомирі виникло перше споживче товариство Волинської губернії, а у 1882 році було створено споживче товариство в Рівному, але невдовзі вони закрилися. Споживчі товариства об'єднували переважно інтелігенцію міст і містечок. Відсутність навичок у громадських справах у цих категорій населення заважала ефективній діяльності кооперативів, і навіть підтримка ентузіастів кооперативного руху не приносила значних результатів. За неповними даними, з 53 товариств, відкритих в українських губерніях наприкінці ХІХ століття, 38 були міськими. З 1877 року почали з'являтися сільські споживчі кооперативи, з 1888 року – фабрично-заводські, а згодом – залізничні, офіцерські та чиновницькі.

Одним із перших сільських споживчих кооперативів вважається Олександрівське товариство, яке з'явилося на Катеринославщині у 1877 році.

Часто кооперативи сільської споживчої кооперації запозичувалися з сусідньої Галичини. Громадські крамниці засновувалися за рішенням сільських сходів з ініціативи мирових посередників. Громада обирала посадових осіб, забезпечуючи їх обіговим капіталом для торгівлі, а ревізійні функції виконували волосні писарі та старости. Хоча ці установи

не мали класичних ознак кооперативу, їх діяльність позитивно вплинула на матеріальний стан селян, оскільки громадські крамниці продавали товари за помірними цінами, нижчими, ніж у приватних крамницях, а чистий прибуток використовувався на потреби громади. Проте, громадські крамниці швидко припинили існування через те, що вони не стали самодіяльними, і після відходу мирових посередників безконтрольне правління привласнювало кооперативне майно.

Зародження споживчої кооперації на українських землях було складним процесом, хоча ці спроби мали позитивні результати у боротьбі зі спекуляцією. Однак, лише деякі з них виявляли спроможність стабільно працювати протягом пореформеного періоду, і швидкоплинність їхнього існування стала однією з головних рис того часу. Причини цього крилися у відсутності досвіду кооперативної діяльності, низькому рівні кооперативної свідомості членів. Проте перші спроби кооперативної діяльності стимулювали активістів і давали приклад наступним поколінням. Інтерес до кооперативного життя зберігся, і перший досвід його організації у несприятливих умовах пореформеного періоду був повністю використаний на початку ХХ століття, коли кооперативні форми почали інтенсивно поширюватися.

Розвиток споживчої кооперації українських земель імперського періоду прискорило прийняття у 1897 році статуту споживчих товариств. За цим статутом кооперативи почали виникати не лише у містах і містечках, але й при цукро заводах та у великих селах. Наприклад, у 1900 році було відкрито одне товариство в Любарі, у 1901 році – в Полонному, у 1902 році – три товариства у Здолбунові, Острозі та Устилузі, у 1903 році – чотири товариства у Житомирі, Рівному, Овручі та Луцьку, у 1904 році – два товариства у Теофіполі та Шепетівці, у 1905 році – чотири товариства при Коровинецькому та Читинському цукрових заводах, у Березному та Підлужному, а у 1906 році – чотири «Товариства взаємної допомоги трудящих» у Житомирі, Купелі, Фрідріхівці та Кременці. Це були переважно міські та містечкові товариства, лише два з них були сільськими та два заводськими.

До складу міських товариств входила міська інтелігенція, чиновники та сусідні поміщики, тоді як представників міщанства або селянства було небагато. Ці товариства мали великі пайові внески (від 25 до 100 рублів) та вступні внески (від 5 до 10 рублів), що обмежувало доступ до них широких верств бідного населення. Асортимент товарів відповідав потребам членів товариств. Заводські товариства мало чим відрізнялися від міських, і відсоток робітників серед пайовиків був невеликим, тоді як більшість членів складали заможні службовці та поміщики, які ініціювали створення кооперативів.

Підлужанське товариство, яке виникло у сільській місцевості, організував управляючий Підлужанським маєтком Г. Белевич, і воно досить успішно розвивалося у перші роки свого існування.

Отже, функціонування споживчих кооперативів на українських землях регулювалося нормативно-правовими актами, що діяли на всій території Російської імперії. Російська влада, усвідомлюючи важливість кооперативів для стимулювання економічного розвитку, розробляла для них законодавчу базу, яка відображалася в різних положеннях і статутах. Водночас влада прагнула встановити жорсткий контроль над кооперативами, втручаючись у їхню повсякденну діяльність і перешкоджаючи виконанню завдань, що виходили за межі економічної допомоги членам. Це було зумовлено тим, що царський уряд бачив у кооперативах потенційну політичну загрозу. Такі побоювання призводили до обмежень у діяльності кооперативів та недоліків у нормативних документах, що затримувало процес кодифікації кооперативного законодавства. Загалом, розвиток споживчої кооперації на українських землях відбувався повільно, а заснування товариств мало випадковий характер. Проте поява цих товариств мала значний вплив на поширення кооперативної ідеї в наступні роки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баллін Н. Перша пам'ятна книжка руських споживчих товариств / Н. Баллін. : Споживча користь, 1870. С. 46-48.
2. Витанович І. Історія українського кооперативного руху / І. Витанович. Нью-Йорк : Товариство «Української кооперації», 1964. 624 с.
3. Вісин В. В. Виникнення та розвиток споживчої кооперації у Волинській губернії в другій половині XIX ст / В. В. Вісин, Т. М. Вісина // Економічний форум. 2015. № 1. С. 4-8.
4. Жук А. Про перших кооператорів і першу кооперативну літературу на Великій Україні / А. Жук // Кооперативна республіка. Львів, 1932. Ч. 2. С. 61.
5. Зибер Н. Потребительные общества / Н. Зибер. - К. : В типографии Е. Я. Федорова, 1869. С. 89-90, 97.
6. Стопневич Б. Споживча кооперація на Україні: спроба історико-статистичного начерку / Б. Стопневич. Полтава : Видання Полтавської спілки споживчих товариств, 1919. С. 49.
7. Фареній І. Зародження споживчої кооперації у Наддніпрянській Україні (1860-ті - перша половина 1890-х рр.) / І. Фареній // Проблеми історії України XIX - на початку XX ст. Випуск XI. Київ, Інститут історії України, 2006. - С. 176.

Секція
ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ТА МЕТОДИЧНІ
АСПЕКТИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Галина МЕШКО

*Доктор педагогічних наук, професор,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
hal-meshko@ukr.net*

Олександр МЕШКО

*Кандидат психологічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
meshko_o@ukr.net*

ЦІННІСНО-СМИСЛОВЕ СТАВЛЕННЯ
ДО ПРОФЕСІЇ ЯК АСПЕКТ СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ
ПОЗИЦІЇ ПЕДАГОГА

Сучасний вчитель працює в складних соціальних умовах, коли професія вимагає від нього постійної готовності до адекватної особистісної оцінки педагогічних ситуацій, спонукає до пошуку і прийняття глибоко осмислених професійних рішень. Професіоналізм особистості вчителя, його успішна професійна самореалізація великою мірою залежать від глибокого осмислення та емоційно-ціннісної оцінки ним своєї професії, виявлення її суб'єктивного сенсу. Незаперечним є те, що ефективність педагога прямо залежить від того, наскільки він усвідомлює суспільну важливість своєї педагогічної праці, наскільки велике значення в житті самого вчителя займає педагогічна професія. Все це пов'язано з реалізацією ціннісно-смислових аспектів професійного буття вчителя і актуалізує необхідність формування в нього активної професійно-педагогічної позиції.

Метою дослідження стало вивчення особливостей ціннісно-смислового ставлення вчителя до педагогічної професії та її місця в системі його смисложиттєвих орієнтацій. Вважаємо, що саме у цих координатах, через систему смисложиттєвих орієнтацій особистості доцільно розглядати проблему становлення професійної позиції особистості педагога. З урахуванням характеру поставленої мети,

передусім з'ясуємо означення категорії професійно-педагогічної позиції особистості.

Поняття «позиція особистості» серед науковців трактується по-різному, зокрема в аксіологічній перспективі воно постає як спосіб реалізації базових, екзистенційних цінностей і є інтегративною характеристикою всього способу життя людини. У психолого-педагогічній довідковій літературі цей концепт здебільшого визначається як «система поглядів, переконань, уявлень, установок і диспозицій, яку особистість реалізує в повсякденному житті і відстоює в референтних групах» [2, с. 255]. Науковці розглядають феномен позиції не лише у зв'язку з особливостями поведінки людини в соціумі, але й щодо різних видів діяльності, зокрема професійної діяльності.

О. Темченко, аналізуючи професійну позицію у контексті ціннісного підходу, стверджує, що вона є однією з характеристик ставлення фахівця до своєї роботи як до пріоритетної цінності [4]. А на думку О. Резван, професійна позиція є «тією професійно-особистісною характеристикою, що відображає ціннісні ставлення особистості до професійної діяльності та її результатів; учасників професійної діяльності і до себе та забезпечує умови для реалізації професійно-рольових функцій під час вирішення фахових завдань» [3, с. 154].

Важливою для нашого дослідження є думка Н. Гузій, яка розглядає професійно-педагогічну позицію в руслі педагогічного професіоналізму і вважає, що через цю дефініцію здійснюється органічний зв'язок професіоналізму педагога з його ціннісними орієнтаціями та ціннісними відношеннями [1, с. 170]. Вона визначає цю дефініцію як «ціннісно-мотиваційне утворення творчого характеру більш високого рівня, що виражає сформовану розгалужену й упорядковану, усвідомлену систему емоційно забарвлених ставлень педагога до педагогічних явищ та професійно значущих цінностей педагогічної культури. Позиція педагога в цілому зумовлює продуктивне суб'єктно-творче професійно-ціннісне самовизначення на основі набуття особистого смислу педагогічно значущих потреб і цілей» [1, с. 171].

Для вивчення деяких особливостей ціннісного ставлення педагогів до своєї професії нами проведено емпіричне дослідження. Для цього було розроблено і використано анкету «Сенс життя і професія вчителя», яка спрямована на вивчення уявлень педагогів про сенс життя та на виявлення зв'язку сенсу їх власного життя з педагогічною професією. В анкетуванні взяли участь вчителі закладів середньої освіти Тернопільської області.

Вибірку склали як педагоги-початківці з малим досвідом роботи, так і вчителі-професіонали, що мали великий трудовий стаж.

Результати проведеного емпіричного дослідження засвідчили, що особливо молоді вчителі не часто бачать професійно-педагогічну діяльність у складі власних смисложиттєвих орієнтацій. Лише 15% респондентів із загальної експериментальної вибірки дали у цьому аспекті ствердну відповідь, вважаючи, що вони вбачають у вчительській професії своє покликання і їхній вибір професії був значною мірою обумовлений любов'ю до роботи з дітьми. До сенсу власного життя вони включають, наприклад, такі атрибути, як «потрібність людям», «можливість бути корисним для інших», «можливість творити добро» та ін. Водночас 55% учасників анкетування відповіли, що для них педагогічна діяльність як значущий елемент не входить до системи їх смисложиттєвих орієнтацій. Причому, одні з них провідне місце в цій системі відводять кар'єрі, особистісному росту, самовдосконаленню («бути щасливим», «реалізувати себе», «уміти отримувати задоволення від життя» тощо). Інші педагоги з цієї категорії вважають найбільшою цінністю для себе сімейне благополуччя, власних дітей, для них сенс життя полягає у міцній родині. Варто також зазначити, що серед молодих педагогів третина вказали, що взагалі не замислювалися над проблемою сенсу життя.

З вибірки вчителів віком 30-40 років, що мають середній стаж педагогічної роботи, чверть (27%) чітко включають свою професійну діяльність в систему своїх смисложиттєвих орієнтацій. Для них головне у формулюванні сенсу свого життя – здійснити життєві плани, пов'язані як з особистим життям, так і з професією. Важливими для них виявились такі сенси, як благополуччя, діти, родина, а також найвищим досягненням у професійній діяльності вони вважають «повагу з боку учнів». При цьому багато з членів цієї вибірки стверджують, що на вибір їхньої професії вплинули сімейна династія вчителів, приклад педагогів-наставників, прагнення працювати з дітьми, природні задатки тощо.

Варто зазначити також, що 73% респондентів з середнім стажем не розглядають педагогічну роботу як значущий складник у системі своїх смисложиттєвих орієнтацій. Провідними для них є діти, родина, міжособистісні взаємини, робота, що приносить високий дохід та ін. Сенс життя вони формулюють у такий спосіб: «гармонія у взаєминах на роботі і вдома», «виховати і влаштувати своїх дітей» та ін.

Вікова група педагогів, які старші 40 років, з великим трудовим стажем, за результатами анкетування, розділились на дві майже рівні частини. 52% з них високо цінують значущість професійної праці, якою

вони займаються, і чітко включають педагогічну діяльність у систему власних смисложиттєвих орієнтацій. Хоч смислотвірними для них є родина, власні діти, але для них є цінними такі професійні якості, як творчість у роботі, любов до дітей тощо. Сенс життя вони вбачають одночасно у роботі, у друзях, у членах своєї родини. Інша частина цієї вікової групи педагогів (48%), які взяли участь в анкетуванні, не відносять педагогічну діяльність до системи своїх життєвих цінностей. Для них пріоритетом є гідне життя, прагнення пізнати себе, виховання власних дітей та онуків та ін.

Відтак, у кожній з груп учителів, які мають різний стаж педагогічної роботи, значна кількість опитаних не бачать свою професійну діяльність серед значущих складників власної системи смисложиттєвих орієнтацій. Вочевидь, одним із пояснень такого стану проблеми може бути відсутність організованої спеціальної роботи з педагогами, спрямованої на розкриття суспільної значущості педагогічної професії та її зв'язку з сенсом життя педагога-професіонала.

Водночас характеристики ціннісно-сміслового ставлення вчителя до своєї професії та місце, яке займає це ставлення в системі його смисложиттєвих орієнтацій, лежать в основі розвитку та проявів його професійної позиції, наповнюючи її особливим змістом і спрямуванням. Це означає, що якість формування професійної позиції вчителя обумовлюється необхідністю глибокого осмислення ним своєї професії, виявленням її суб'єктивного сенсу, а також актуалізує проблему цілеспрямованого розвитку професійно-сміслового потенціалу особистості вчителя на всіх етапах його професійної підготовки й самореалізації. Зважаючи на значення ціннісної компоненти у формуванні професійної позиції педагога та на результати анкетування молодих учителів, таку роботу потрібно починати ще на етапі вибору майбутнім фахівцем професії та оволодіння нею під час навчання у закладі вищої освіти, а також постійно продовжувати у період самостійної професійної діяльності вчителя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гузій Н.В. Педагогічний професіоналізм: історико-методологічні та теоретичні аспекти: монографія. Київ: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2004. 243 с.
2. Психологічна енциклопедія / автор-упорядник О.М. Степанов. Київ: «Академвидав», 2016. 424 с.
3. Резван О.О. Соціально-комунікативна активність як чинник перетворення професійно-особистісної позиції майбутнього фахівця. *Педагогіка та психологія*. 2017. Вип. 58. С. 149-156. <https://doi.org/10.5281/zenodo.1117026>

4. Темченко О.В. Професійна позиція викладача як умова забезпечення якості його діяльності. *Управлінські та психологічні аспекти професійної підготовки фахівців в умовах інноваційного розвитку освіти: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Харків: Планета-Принт, 2016. Ч. 1. С. 209-216.*

Оксана БОДНАР

*Доктор педагогічних наук, професор,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Bodnarotern@ukr.net*

Андрій ОСТАПЧУК

*Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
aizekk@ukr.net*

ФОРМУВАННЯ ІСТОРИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ УЧНІВ ЯК ПРІОРИТЕТ У ВИХОВНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ

Актуальність формування історичних цінностей у системі освітньої діяльності полягає у їх здатності сприяти розвитку особистісної ідентичності учнів, надаючи їм глибше розуміння власного культурного коріння. Ці цінності зміцнюють повагу до історичних подій та сприяють усвідомленню зв'язків між минулим і сучасністю, що є важливим для розвитку критичного мислення та міжкультурної толерантності. Водночас, історичні цінності мотивують учнів до активної участі в громадському житті, підвищуючи їхню громадянську відповідальність і залученість до розв'язання різних соціальних проблем. Такі цінності освіти відіграють ключову роль у формуванні особистісної та культурної ідентичності учнів. Вони допомагають учням розуміти і цінувати історію своєї країни та світу, виховуючи повагу до минулого та його впливу на сучасне суспільство; сприяють розвитку критичного мислення, допомагаючи учням аналізувати історичні події. Це також зміцнює громадянську відповідальність і мотивує до активної участі в житті суспільства.

Історичні цінності відрізняються від інших цінностей своїм акцентом на минулому та його впливі на сучасне суспільство та майбутні покоління. Вони охоплюють пошану до історичних подій, відомих особистостей, героїв і реліквій, сприяють розвитку культурної свідомості і зв'язку з минулим. Ці цінності мають унікальну роль у формуванні національної та

культурної ідентичності, в той час як інші цінності можуть бути більш загальними та включати етичні, моральні чи соціальні принципи, що регулюють поведінку в широкому сенсі.

У такому важливому документі як «Ціннісні орієнтири сучасної української школи», прописано, що «цінності є фундаментом освіти та умовою формування людини та суспільства, які у своїй як професійній, так і повсякденній діяльності вони зважають морально-етичний та публічний інтереси; ... цінність формується щодня;... виховання будь-якої цінності або чесноти у собі та інших людях – тривалий процес» [3].

О. Мармаза, стверджує, що для менеджера неприпустимим є розмиті цінності [2].

Формування цінностей особистості учнів є важливим фактором впливу, адже вони виступають, як стверджує В.Крижко, «психолого-педагогічним гарантом її стабільності і позитивної активності». На думку автора, найважливішою характеристикою системи ціннісних орієнтацій є принцип ієрархічності, який передбачає «розташування» цінностей у порядку від вищих [1, с.25]. З нашої токи зору, історичні цінності знаходяться на найвищих рівнях по важливості.

Загалом структура цінностей теж досліджена, зокрема В. Крижко структуру професійно-педагогічних цінностей (ціннісних орієнтацій) сучасного вчителя можна представити у вигляді тривимірної моделі [1, с. 124].

Історичні цінності у вітчизняному освітньому менеджменті не виокремлюють, вони відносяться до патріотичних і культурно-освітніх. Однак, іноземні дослідники історичні цінності виділяють в контексті історичної освіти. Зокрема, Ден Натолл пропонує формувати такі історичні цінності: прагматичне використання історії; розуміння сьогодення; знання та розуміння минулого; передаванні/загальні навички; розуміння відмінностей різних епох; цінність життя в сьогоденні; історична свідомість; дисциплінарні знання; громадянство/згуртованість громади; інтелектуальна зрілість; повага та шана до історичного минулого; особиста ідентичність/гордість; національна ідентичність/гордість; групова ідентичність [4, с. 96].

Варто зауважити, що, зарубіжні автори пов'язують історичні цінності тільки у контексті викладання історії, оскільки закордоном позакласна виховна робота не проводиться, вона не є обов'язковим компонентом освітньої діяльності у закладі загальної середньої освіти.

З нашої точки зору, *історичні цінності* як один з напрямів ціннісних орієнтацій, є елементом культури особистості учня, комплексом поглядів та

уподобань та переконань, які учень засвоює з історичного минулого, що впливає на зміст його мотиваційної сфери та щоденної поведінки. Крім тих історичних цінностей, які пропонують зарубіжні автори [], пропонуємо у виховній діяльності формувати в учнів наступні: повагу до національної історії та значущих особистостей нації; розуміння історичної спадщини як елемента культури, який треба передавати з покоління в покоління; здатність до критичного аналізу історичних подій, вміння оцінювати інформацію з різних джерел; толерантність та розуміння міжкультурних відмінностей; сприяння розумінню історичної ролі громадян у формуванні держави та їхньої відповідальності за майбутнє.

Всі названі цінності можна сформувати через такі заходи у системі виховної роботи у закладі загальної середньої освіти:

- усні журнали, присвячені історичним подіям;
- історичні реконструкції, відтворення важливих історичних подій України через театральні дійства;
- організація екскурсій до музеїв, історичних місць, які дозволяють учням бачити та відчувати історію на власні очі;
- залучення учнів до історичних проєктів, пов'язаних з вивченням місцевої історії, для розвитку розуміння історичної спадщини своєї громади;
- створення історичних клубів чи гуртків, де учні можуть глибше досліджувати історичні теми, які їх цікавлять;
- розробка і впровадження інтерактивних веб-квестів, які дозволяють учням досліджувати історичні теми самостійно або в групах;
- конкурси на створення кращих цифрових історичних портфоліо;
- залучення учнів до розв'язання історичних проблем і сценаріїв через рольові ігри та симуляції, що сприяє глибшому розумінню причин і наслідків історичних подій;
- налагодження прямого зв'язку між учнями та істориками чи культурними діячами для обговорення історичних подій та їхнього значення.

Звичайно, це не повний перелік. Ці заходи сприяють розвитку глибокої поваги та розуміння історичних процесів, формуючи ціннісні орієнтири у молодих людей.

Отже, формування історичних цінностей в учнів важливим компонентом у процесі виховної діяльності. Адже, патріотичне виховання завжди базується на порівняльних історичних традиціях. Учень у школі не тільки повинен оволодіти історичними знаннями, але й усвідомити їх необхідність, критично осмислити інформацію та зробити висновок для

себе щодо зміни власних світоглядних переконань. Саме історичні цінності допомагають сформувати справжнього громадянина України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Крижко В.В., Мамаєва І.О. Аксіологічний потенціал державного управління освітою. Навч.посібник. К.: Освіта України, 2005. 224с.
2. Мармаза О. І. Менеджмент освітньої організації : навч.-метод. посіб. Харків : Щедра садиба, 2017. 126 с.
3. Ціннісні орієнтири сучасної української школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/Serpneva%20conferentcia/2019/Presentasia-Roman-Stesichin.pdf> (дата звернення 4.04.2024)
4. Nuttall Dan. What is the purpose of studying history? Developing students' perspectives on the purposes and value of history education. April 2021History Education Research Journal 18(1). С. 89-108. URL: <https://www.researchgate.net/publication/> (дата звернення 20.04.2024).

Ірина ТИМКІВ

*Кандидат філософських наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
tymkiv@tnpu.edu.ua*

Іван ТИМКІВ

*Кандидат історичних наук, асистент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
timkvan@tnpu.edu.ua*

МЕНТАЛЬНЕ ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ: ФІЛОСОФСЬКО-АКСІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

Ментальне здоров'я дітей та молоді є актуальною темою у філософських, педагогічних, психологічних дискурсах. Розуміння ціннісних засад ментального здоров'я допомагає формувати методологічну базу для розробки ефективних стратегій його підтримки та розвитку.

Пропонуємо виділити кілька базових аспектів досліджуваної проблеми:

1. Філософія особистісного розвитку та ментальне здоров'я.
2. Ціннісні засади ментального здоров'я згідно з філософією прав та обов'язків.
3. Роль суспільства та культурних норм у формуванні ментального здоров'я.

4. Стійкість та ментальне здоров'я.

5. Футурологічний підхід до ментального здоров'я.

Філософія особистісного розвитку та ментальне здоров'я.

Основоположним елементом філософії ментального здоров'я є поняття особистісного розвитку та самореалізації. Відповідно до екзистенціалістських та гуманістичних теорій, ментальне здоров'я виходить за рамки відсутності психічних розладів і охоплює здатність індивіда до самореалізації, самовираження і продуктивної взаємодії з соціальним середовищем.

Філософія особистісного розвитку відіграє критичну роль у формуванні підходів до ментального здоров'я. Основоположними є концепції, які розглядають особистість не просто як суб'єкта соціальних впливів, а як активного учасника свого власного психологічного розвитку.

Розглянемо детальніше кілька концепцій. **Екзистенціалізм**, зокрема філософія Жана-Поля Сартра та Мартіна Хайдеггера, ставить на перше місце поняття свободи вибору і особистої відповідальності. В контексті ментального здоров'я це означає, що діти та молодь мають змогу (і відповідальність) формувати власне життя, незалежно від обставин. Це підкреслює важливість самопізнання та самовизначення як ключових факторів психічної стабільності.

Гуманістична психологія, заснована на ідеях Абрахама Маслоу та Карла Роджерса, фокусується на потенціалі людини до зростання та самореалізації. Вона вважає, що кожна особа прагне до самовдосконалення та реалізації своїх основних потреб, включно з потребою в самоактуалізації. В контексті ментального здоров'я це означає підтримку особистісного розвитку, що сприяє загальному благополуччю та внутрішньому гармонійному стану.

Філософія особистісної ідентичності включає розгляд того, як індивіди формують своє розуміння себе через соціальні взаємодії та особистісні дослідження. Такі теорії, як соціальний конструктивізм, стверджують, що ідентичність формується в процесі соціальних взаємодій. В контексті ментального здоров'я, розуміння та прийняття власної ідентичності є важливими для психологічного благополуччя.

Самоприйняття та самоповага є важливими компонентами ментального здоров'я. Вони включають в себе здатність особистості визнати та прийняти свої сильні та слабкі сторони, а також відчувати внутрішню цінність незалежно від зовнішніх оцінок та умов. Філософські дискусії про самоприйняття часто пов'язані з концепціями автономії та

самодетермінації, які вважаються критичними для розвитку здорової самооцінки та особистісного зростання.

Філософський аналіз також включає етичні аспекти саморефлексії – процесу, у якому індивіди оцінюють свої дії та мотивації для забезпечення їх відповідності власним моральним та етичним стандартам. Саморефлексія є важливою для розвитку критичного мислення, самосвідомості та емоційної інтелігентності, що всі є ключовими компонентами ментального здоров'я.

Також варто зазначити, що філософські підходи можуть впливати на розробку та виконання психотерапевтичних практик. Наприклад, когнітивно-поведінкова терапія (КПТ), що базується на ідеї, що наші думки впливають на наші емоції та поведінку, частково корениться в стоїчній філософії, яка наголошує на важливості раціонального аналізу та контролю над власними переконаннями для досягнення емоційної стійкості.

Ціннісні засади ментального здоров'я згідно з філософією прав та обов'язків:

Філософія прав людини і соціальної справедливості наголошує на необхідності забезпечення умов для підтримки ментального здоров'я як фундаментального права кожної особи. Це включає доступ до якісної освіти, соціальних і медичних послуг, а також забезпечення соціальної підтримки та захисту від дискримінації та насильства.

Філософія прав людини визначає ментальне здоров'я як фундаментальне право, яке має бути захищене державою та суспільством. Це означає, що кожна особа, незалежно від віку, статі, соціального статусу чи етнічної приналежності, має право на доступ до якісних медичних та психологічних послуг, що сприяють підтримці або відновленню ментального здоров'я.

Суспільство та держава несуть обов'язки забезпечення умов, що дозволяють кожній особі реалізувати своє право на ментальне здоров'я. Це включає забезпечення доступності освітніх програм, психологічної підтримки в школах та університетах, розвиток громадських ініціатив, що сприяють добробуту, а також впровадження політик, що попереджають проблеми з ментальним здоров'ям.

Філософія прав та обов'язків також займається аналізом моральних дилем, що виникають при реалізації прав на ментальне здоров'я. Наприклад, як збалансувати право на конфіденційність пацієнта з необхідністю забезпечення безпеки та добробуту інших осіб, особливо коли мова йде про молодих людей з серйозними психічними розладами.

Також важливо визначити, коли втручання для захисту добробуту особи може обмежувати її особистісні свободи, і як це втручання можна виправдати з моральної та етичної точок зору.

Роль суспільства та культурних норм у формуванні ментального здоров'я:

Культурні цінності та соціальні норми мають глибокий вплив на ментальне здоров'я дітей та молоді. Філософія культури вказує на важливість врахування культурної специфіки в підходах до психічного здоров'я, адаптації методів лікування та підтримки, що відображає місцеві цінності, вірування та традиції. Соціальні норми, що сприяють відкритості, інклюзивності та підтримці, можуть значно покращувати ментальне здоров'я, тоді як стигматизація і дискримінація можуть мати протилежний вплив.

Культурні цінності включають уявлення суспільства про те, що вважається «нормальним», «здоровим» або «бажаним». Ці уявлення суттєво впливають на психологічні очікування, які суспільство висуває до своїх членів, включаючи дітей та молодь. Наприклад, у суспільствах, де високо цінуються колективістські цінності, може бути більший тиск на згуртованість і сімейні зобов'язання, що може як підтримувати, так і негативно впливати на ментальне здоров'я.

Стійкість та ментальне здоров'я

Філософське осмислення ментального здоров'я також включає поняття стійкості, як здатності особи адаптуватися до стресових умов та відновлювати своє психічне благополуччя. Розвиток стійкості може бути підтриманий через освітні програми, соціальну підтримку та культурну діяльність, що відображає та підтримує ціннісні орієнтири спільноти.

Поняття стійкості є важливим аспектом у контексті ментального здоров'я, особливо коли йдеться про дітей та молодь. Стійкість може бути визначена як здатність особи ефективно справлятися зі стресом та викликами, адаптуватися до негараздів та відновлювати своє емоційне благополуччя.

Психологічна стійкість не є статичною характеристикою; вона може бути розвинена та зміцнена протягом життя. Основні фактори, що впливають на розвиток стійкості, включають позитивні взаємовідносини, високі очікування та особистісні компетенції, такі як саморегуляція та розвинені соціальні навички. До факторів, які підтримують або зміцнюють стійкість, належать: емоційна підтримка з боку сім'ї та друзів, позитивні шкільні досвіди, розвиток у дітей навичок вирішення проблем.

Зазначимо, що різні культури можуть мати різні підходи до стійкості, залежно від своїх цінностей та соціальних норм. У деяких культурах стійкість може бути пов'язана з сімейними зобов'язаннями та колективним благополуччям, тоді як в інших – з індивідуальним досягненням та самостійністю.

Стойкість може бути викликана та зміцнена через цілеспрямовані програми та стратегії. Школи, громадські організації та сім'ї можуть впроваджувати програми, які навчають дітей та молодь копінговим стратегіям, розвитку емоційної інтелігентності, та вмінню працювати з власними емоціями. На наше переконання стійкість повинна бути інтегрована в шкільні навчальні програми. Наприклад, викладання соціальних наук та літератури може включати аналіз випадків, де персонажі демонструють стійкість у складних обставинах. Це дозволяє учням вивчати та обговорювати концепції стійкості в контексті реальних і вигаданих ситуацій.

Футурологічний підхід до ментального здоров'я:

На завершення, важливо звернути увагу на майбутнє ментального здоров'я в контексті глобалізації та технологічного розвитку. Філософський аналіз повинен враховувати, як зміни в технологіях, економіці та суспільних умовах впливають на ціннісні засади ментального здоров'я, відкриваючи нові можливості для просування благополуччя. Футурологічний підхід до ментального здоров'я дітей та молоді оцінює потенційні виклики та можливості, які можуть виникати в майбутньому, з огляду на швидкі соціальні, технологічні та економічні зміни. Цей підхід включає аналіз трендів, які впливають на психічне здоров'я, і розробку стратегій, які можуть допомогти адаптуватися до майбутніх умов.

Одним з ключових аспектів футурологічного підходу є вплив цифрових технологій на психічне здоров'я. Зростання використання соціальних медіа, онлайн-ігор та інтернету загалом може мати як позитивний, так і негативний вплив на молодь. Наприклад, з одного боку, онлайн платформи можуть сприяти соціалізації та наданню підтримки, з іншого – можуть підвищувати ризик депресії, анксіозності та кібербулінгу.

Ще один важливий аспект полягає в адаптації освітніх систем до змінюваних умов. Школи та університети повинні впроваджувати програми, що готують студентів не тільки до академічних викликів, але й до ментальних викликів, пов'язаних з роботою і повсякденним життям у швидко мінливому світі. Це може включати навчання навичкам критичного мислення, емоційного інтелекту, а також стратегіям управління стресом.

Інновації в галузі штучного інтелекту та аналізу великих даних (big data) відкривають нові можливості для моніторингу та втручання у mentale здоров'я. Ці технології можуть допомогти в ідентифікації ранніх ознак психічних розладів та надати індивідуалізовані стратегії втручання, що засновані на даних про поведінку користувача. Футурологічний підхід також включає розгляд етичних питань, таких як конфіденційність та приватність інформації, автономія особистості та право на відмову від технологічних втручання. Важливо визначити, як збалансувати потенційну користь від використання передових технологій із захистом особистих прав і свобод.

Отже, mentale здоров'я виходить за рамки відсутності психічних розладів і охоплює здатність індивіда до самореалізації та продуктивної соціальної взаємодії. Філософії екзистенціалізму та гуманізму підкреслюють значення особистої свободи і самореалізації у формуванні mentale здорового. Mentale здоров'я визнається як фундаментальне право, яке вимагає забезпечення доступу до якісної медичної допомоги, підтримки і освіти. Суспільство і держава несуть відповідальність за створення умов, які сприяють mentale здоров'ю через соціальну підтримку та доступність ресурсів. На mentale здоров'я суттєво впливають культурні цінності та соціальні норми, що формуючи уявлення про «нормальність» і прийнятність поведінки. Розуміння та повага до культурної специфіки є важливими для ефективної підтримки mentale здорового. Стійкість, як здатність особи адаптуватися до викликів і відновлювати своє благополуччя, є ключовою для mentale здорового. Розвиток стійкості через підтримку сім'ї, освітні програми та громадські ініціативи є важливим для формування здорових індивідів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Kieling, C., Baker-Henningham, H., Belfer, M., Conti, G., Ertem, I., Omigbodun, O., ... & Rahman, A. (2011). Child and adolescent mental health worldwide: evidence for action. *Lancet*, 378(9801), p. 1515-1525.
2. Sartre, Jean-Paul. *Being and Nothingness: An Essay on Phenomenological Ontology*. Philosophical Library, 1956. 491 p.
3. Seligman, Martin E.P. *Authentic Happiness: Using the New Positive Psychology to Realize Your Potential for Lasting Fulfillment*. Free Press, 2002. 336 p.
4. Maslow, A. H. (1954). *Motivation and personality*. New York: Harper and Row. 411 p.
5. Rogers, Carl. *On Becoming a Person: A Therapist's View of Psychotherapy*. Houghton Mifflin, 1961. 420 p.

Тетяна САВЧУК

*Кандидат історичних наук, доцент,
Запорізький національний університет,
Запоріжжя, Україна
savatg@ukr.net*

ШКІЛЬНИЙ ПІДРУЧНИК З ІСТОРІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВИХОВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ

У концепції Нової української школи передбачено, що освітні заклади будуть сприяти формуванню освіченого українця – всебічно розвинутої особистості, інноватора, відповідального громадянина та патріота. У цьому контексті чільне місце посідає шкільний підручник, який є основним джерелом знань для учнів в умовах війни, дистанційної освіти. Для виховання патріотизму предмети з історії мають важливе значення. У 5 класі діти роблять перші кроки в осмисленні минулого України і мають можливість разом із вчителем працювати над підручниками, зокрема за редакцією Ігоря Щупака «Вступ до історії України та громадянської освіти» [1]. Цей підручник є креативним, доступним, містить чимало цікавих та різноманітних завдань, які діти можуть виконати, скориставшись своїми гаджетами за допомогою QR-кодів та інтернет-покликань. Розміщені на сторінках підручника ілюстрації та карти допомагають в опануванні тем, в розвиткові мислення дитини. У підручнику представлено антропологічний вимір історії та подається чимало проблемних питань, пошук відповідей на яких сприятиме розвитку критичного мислення [1, с. 5–205]. Однак, на нашу думку, підручник спроектований так, ніби він готує історика. Вже в 5 класі учень знайомиться із спеціальними історичними дисциплінами, історичними міфами, поняттями «історична пам'ять», «культура пам'яті», «скульптурна група» тощо. Поняттю «патріотизм» спеціальної уваги не приділено. Патріотами названо М. Грушевського, який боровся за волю України та учасників Революції гідності, які поклали свої голови за свободу України [1, с. 105, 154]. В учнів може скластися враження, що патріот тільки той, хто бореться та гине за свободу країни. Як в інший спосіб можна проявити патріотизм? На наш погляд, в умовах російсько-української війни теми та питання підручників обов'язково мають містити патріотичну складову. Змістове наповнення програми та підручника має бути підпорядковане не тільки розвиткові критичного мислення, а й національно-патріотичному вихованню.

Для розв'язання цієї проблеми важливим є вивчення досвіду європейських країн, зокрема Польщі. Країна не перебуває в стані війни, але має свої проблеми з визначенням місця патріотизму в суспільстві.

Відповідно до проведеного в 2018 р. національного опитування тільки кожен четвертий поляк (25%) відчуває зв'язок з країною; більше половини респондентів (55%) заявляють, що відчувають зв'язок насамперед із місцевою громадою, містом, де вони живуть; лише деякі (4%) ідентифікують себе переважно з Європою [3].

Поляки, розуміючи ці тенденції, від школи очікують виховання патріотизму в дітей. Укладачі польських підручників з історії, з метою формування патріотичних почуттів, спеціально обирають відповідні теми та підходи у висвітленні історії. Для аналізу змістового наповнення ми обрали підручник «Історія», за яким навчаються діти в пересічній школі Варшави за авторства Шимона Чехановського (Szymon Ciechanowski), виданого в 2023 р. Складається враження, що автор підручника хоче, щоб учень вже в 4 класі (саме з цього класу учні починають свою мандрівку в минуле) раз і назавжди полюбив свою історію, свою Батьківщину і пишався нею [2]. Підручник складається з семи розділів, з яких перші два присвячені історії як науці. Перший розділ «Слідами історії» розкриває для учнів значення історії в житті людини, суспільства, держави. Учні можуть дізнатися, чим займаються історики та археологи, якими бувають історичні джерела і що вони повідомляють, чому важливо відвідати музей [2, с. 5–20]. Другий розділ «Про час та історичну карту» покликаний формувати хронологічно-просторову компетентність учнів [2, с. 21–37].

Підручник має назву «Історія», проте наступні його розділи розкривають виключно історію Польщі. Автори пам'ятають, що поляки відчувають міцний зв'язок з малою Батьківщиною, тому є звернення і до регіональної історії. У третьому розділі «В малій та великій Батьківщині» діти розглядають питання історії родини, розмірковують над тим, чим для них є мала і велика Батьківщина, дізнаються про польські національні символи. І окремо присвячено параграф розгляду питання «Що таке патріотизм?». На першій сторінці цього розділу зображено хлопця та дівчину в національних костюмах (за нашими спостереженнями одягнені в краківські народні костюми) з прапором у руці на фоні річки, гір та замку. Автор підручника просить читачів порозмірковувати, як зображені особи виявляють свою належність до Польщі та регіону [2, с. 39]. Здавалося, просто намальовані діти в краківських народних костюмах, але як вдало ця ілюстрація спонукає учнів замислитися, які народні костюми в моєму воєводстві, чим вони відрізняються, про що говорять, що символізують. І в такий простий спосіб автор підручника пробуджує інтерес учнів до пізнання великої і малої Батьківщини.

На початку параграфа «Велика Батьківщина – Польща» автор пропонує учням визначити, що відрізняє поляків від інших народів [2, с. 51]. Діти знайомляться з поняттями «народ», «нація», «держави».

Патріотизм розглядається як «любов, повага, прихильність до власної Батьківщини і готовність її захищати» [2, с. 55]. Автор підручника вказує, що читач може виявляти патріотизм, якщо буде дбати про спільне благо та культивувати традиції. Промовистий висновок підручника, який потрібно взяти до уваги не тільки учню в Польщі, а й пересічному українцю в ставленні до потреби вивчення історії: «Якщо цікавишся історією Польщі і маєш повагу до польської культури, то з певністю можеш вважати себе патріотом» [2, с. 55].

Четвертий розділ присвячений історії Польщі династії П'ястів [2, с. 57–74]. У п'ятому розділі «В часи слави і занепаду» учні розглядають такі питання: Для чого Польща і Литва заключили унію і яке це мало наслідки?; Наукове відкриття Миколая Коперника; «Золоте століття» Польщі в політичному та культурному житті; Як дійшла до занепаду Річ Посполита? День життя у Варшаві [2, с. 58–102].

У шостому розділі «Вік неволі» діти зможуть дізнатися про те, який опір чинили поляки, щоб відновити незалежність Польщі; Ким був генерал Ян Генрік Домбровський?; Яким був внесок у світову науку Марії Склодовської-Кюрі? [2, с. 103–120]. Розділ розглянуто не через характеристику залежності Польщі, а показано боротьбу поляків на різних рівнях за відновлення державності.

Сьомий розділ «Часи великих випробовувань» присвячений відновленню незалежності Польщі в 1918 р. та боротьбі країни за території. Історія Польщі в міжвоєнний період вдало та цікаво презентована через розкриття значення порту в Гдині, побудованого в 1922 р., для соціально-економічного, політичного життя Польщі. Історія Польщі часів Другої світової війни представлена в основному як боротьба з окупаційною владою. Висвітлені різні форми опору, особливу увагу звернено на людей, які стали справжніми героями, борючись з німецьким окупантом. Також розглянуто протидію поляків після 1945 р. новому окупанту – Радянському Союзу. Окремий ґрунтовний параграф присвячений національному суспільно-політичному руху «Солідарність», який призвів до фундаментальних політичних змін у країні та визволенню Польщі від залежності від Радянського Союзу [2, с. 122–148].

Перед нами підручник, в якому досить доступно, за допомоги ілюстрацій, іконографіки, уривок з джерел, карт, показано боротьбу Польщі за її державність та свободу. Акцент зроблено не на політиці окупаційної влади різних часів, а саме на боротьбі за свободу, на зверненні уваги дітей до здобутків видатних поляків для розвитку світової науки, повно представлено сонм національних героїв. Такий підхід у презентації історії безсумнівно сприятиме вихованню патріотизму в учнів, формуванню поваги та гордості за свою Батьківщину. Також вважаємо за

необхідне говорити про патріотизм не тільки в контексті розгляду боротьби за незалежність та свободу. Важливо показати дітям, що патріотизм – це й турбота про довкілля, сортування сміття, прибирання за собаками, необхідність сплати податків, участі у виборах тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вступ до історії України та громадянської освіти : підручник для 5 класу, інтегрований курс / Щупак І. Я. та ін. Київ : Опіон, 2022. 207 с. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/1668-vstup-do-istorii-5-klas-shchupak-2022.html>
2. Ciechanowski S. Historia. Podręcznik dla klasy czwartej szkoły podstawowej. Kielce : Grupa MAC S.A., 2023. 152 s.
3. Patriotyzm schodzi na dalszy plan. Jedynie co czwarty Polak związany z ojczyzną (CBOS). 2018. 26 липня. DGP. URL: <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/artykuly/1191430,patriotyzm-w-polsce-ile-polakow-deklaruje-przywiazanie-do-ojczyzny.html>

Вікторія ГЕВКО

*Кандидат історичних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
v.hevko@tnpu.edu.ua*

ВИКОРИСТАННЯ МОДЕЛІ «OK MODES MODEL» В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

Сфера педагогічної діяльності належить до такого виду професійної діяльності, у якому провідну роль відіграє спілкування. Спілкування є основним засобом, через який здійснюється реалізація завдань освіти. Професійне педагогічне спілкування є системою способів та прийомів соціально-психологічної взаємодії педагога і учня, змістом якої є обмін інформацією, здійснення виховного впливу, налагодження стосунків.

Освіта передбачає стосунки між учасниками освітнього процесу. Для забезпечення успішної навчальної та соціальної адаптації учнів необхідно створити атмосферу довіри та розуміння. Тому, важливо щоб відносини в класному та шкільному колективах базувалися на повазі, співпраці та взаємодопомозі між учнями та вчителями.

Спілкування між учасниками освітнього процесу є надзвичайно важливою складовою процесу навчання і виховання. Від того який стиль спілкування використовує педагог у своїй професійній діяльності в значній мірі залежить поведінка учнів, їхня мотивація та досягнення.

За статусом педагог і учні діють з різних позицій: учитель організовує взаємодію, а учень сприймає і залучається до неї. Для того щоб учень став активним співучасником освітнього процесу, необхідно забезпечити суб'єкт–суб'єктний характер педагогічних стосунків, який полягає в рівності психологічних позицій. Рівність психологічних позицій та особистісно-орієнтоване спілкування, головна мета якого спрямована на розвиток особистості учнів, є надзвичайно важливим аспектом в забезпеченні ефективної комунікації педагога з учнями. Ставлення до особистості детермінує діяльність вчителя, визначає загальний стиль його спілкування. Зазвичай виділяють такі стилі педагогічного спілкування:

– **Директивний або Авторитарний стиль.** Йому притаманний чіткий порядок і контроль. Вчитель веде, а учні слідуєть. Строгі правила та чіткі вказівки домінують у цьому підході.

– **Демократичний стиль.** Співпраця на першому місці. Учні беруть активну участь у процесі навчання, їхні думки та ідеї цінуються. Викладач виступає як наставник та помічник.

– **Ліберальний стиль.** Незалежність та свобода вибору. Учні мають більше самостійності в виборі того, що та як вони хочуть вивчати.

– **Догматичний стиль.** Опора на традиції та перевірені часом знання. Цей підхід акцентує на строгому дотриманні встановлених правил та теорій.

– **Прогресивний стиль.** Навчання через досвід та взаємодію. Підкреслюється важливість критичного мислення, вирішення проблем та взаємозв'язку предметів.

Кожен стиль вносить щось унікальне в освітній процес, допомагаючи учням розвиватися в різноманітних напрямках. Розуміння свого стилю спілкування сприяє особистісному та професійному зростанню педагога, покращенню результатів навчання та виховання учнів, а також стає прикладом для школярів в розвитку навичок їх власної ефективної комунікації.

Проте, часто педагогу (особливо початківцю) важко визначитись з власним ефективним педагогічним стилем. Усвідомлення свого стилю спілкування, виокремлення його позитивних та негативних аспектів, і відповідно побудова ефективної комунікації є одним із ключових завдань, які необхідно розв'язати у своїй професійній діяльності педагогу.

Ефективним інструментом для усвідомлення свого стилю спілкування та покращення процесу комунікації, зокрема і в освітньому процесі, є запропонована транзакційним аналітиком Анітою Маунтан модель «Ok Modes Model» висвітлена у її науковій статті, яка була опублікована у 2017 році в Журналі транзакційного аналізу [1].

Дана концепція використовуються для розвитку усвідомленості і, відповідно зміни поведінки через усвідомленість. Дослідниця, виділяє певні режими спілкування і вважає, що кожна людина може обирати відповідний режим спілкування, який і визначає те, як вона поводить з оточуючими.

Розуміння і вибір режиму спілкування можливий лише через розвиток повного усвідомлення тут і зараз, перебуваючи в ОК позиції Я + Ти +. Тому, педагог який передає свої повідомлення з позиції ОК може обирати ефективний режим спілкування. Позиція ОК має відношення до уявлення людини про себе та про інших.

Ерік БERN – засновник психологічної теорії особистості та соціальної поведінки, вперше представив своє бачення життєвої позиції у статті «Класифікація позицій», яка була надрукована у Бюлетені транзакційного аналізу у 1962 році [2] Вчений висловив ідею, що у людини ще в ранньому дитинстві з'являється переконання щодо самої себе та оточуючих людей, котрі часто зберігаються на все життя.

Ці уявлення можуть бути наступними: «Зі мною все в порядку» або «Зі мною не все гаразд». «З тобою все в порядку» або «З тобою не все в порядку»

Найпростіші двосторонні позиції це Ти і Я. Відповідне ставлення в Транзакційному аналіз позначають знаком + або – Тобто позиції трактуються так : Я + « Я хороший, зі мною все добре, Я ОК.». Я – «зі мною щось не гаразд, зі мною щось не в порядку, Я не ОК». Відповідно так само трактується ставлення людини до інших ТИ + ТИ –. Поєднання цих двох одиниць дає чотири двосторонні базові позиції. Я+ Ти +; Я- Ти –; Я – Ти +; Я+ Ти –. Єдина конструктивна позиція для ефективного спілкування Я + Ти +.

Отже, життєва позиція у Еріка Берна – це основоположна позиція людини, яка полягає у її ставленні до себе та інших людей. Вона стійка, але схильна до зміни в результаті самоаналізу та саморозвитку особистості [3]. Зміна відбувається не просто внаслідок усвідомлення минулих схем своєї поведінки, а й завдяки свідомому рішення змінити ці схеми. Аніта Маунтан продовжила дослідження концепції життєвих позицій Еріка Берна і виділила ефективні та неефективні режими спілкування, які мають у своїй основі відповідні благополучні і неблагополучні життєві позиції. Вона схематично зобразила процес переключення режимів (Див Рис. 1). У центрі схеми є процес Усвідомлення – Mindful, що є умовою увімкнення ефективних режимів комунікації. Коли людина усвідомлює, як функціонує спілкування, вона може мислити більш критично. А також приймати рішення з якого режиму будувати свою комунікацію. Авторка виділила

червоним кольором неефективні транзакції (одиниці спілкування) і зеленим – ефективні. Прийняття цього підходу полегшує візуалізацію зупинки та хід (або перебіг) кожного обміну транзакціями в розмові отже, допомагає відстежувати і зрозуміти, що сталося. Ця досить проста ідея використання кольорів світлофора є досить дієвою: зупинитися, коли людина перебувала в одному з червоних квадратів «не ОК», і продовжувати рух коли перебуває в зеленому квадраті «ОК».

Дослідниця виділяє **десять режимів спілкування. Чотири ефективних режими спілкування** (структурування, підтримка, співробітництво та грайливість) – в основі позиція Я + Ти+ Перебуваючи в одному з чотирьох ефективних режимів ми реагуємо на поточну ситуацію, тобто діємо усвідомлено.

Режим підтримки (Supportive Mode). Перебуваючи в цьому режимі, ми належним чином піклуємось і не прагнемо отримати владу над іншою людиною або знецінити її чи її здатність щось зробити. Ми будемо послідовні, наша підтримка буде надійною.

Режим структурування (Structuring Mode). Це режим встановлення меж, який сприяє конструктивній критиці та турботі. Використовуючи цей режим, ми реагуємо на ситуації та вживаємо заходів. Наприклад, вчитель окреслює завдання і забезпечує контроль над їх виконанням.

Режим співтворчості (Cocreative Mode). В основі – бажання об'єднатися з іншими для розвитку та створення чогось спільного. Цей режим реалізується через вивчення правил, які допомагають жити з іншими та працювати разом ефективно. Як вчитель, так і учні повинні бути креативними та співпрацювати, що відрізняється від поступливості. Коли спілкуємося з цього режиму, ми поводимося таким чином, що утримує нас та інших в позиції Ок. Ми можемо розглянути плюси та мінуси пропозицій і співпрацювати з іншими

Ігровий режим (Playful Mode). Це творчий, веселий, допитливий та енергійний режим, який тісно пов'язаний із співтворчим режимом [1, с. 47]. Використовуючи цей режим вчитель може значно прокращити процес навчання, зробити його цікавим, творчим, приємним.

Під час усвідомленого процесу можна вибрати, який із ефективних режимів використовувати в залежності від ситуації.

Неефективні режими спілкування. Шість неефективних режимів спілкування.

Режим критики. (Criticizing Mode) Перебуваючи в такому режимі, вчитель може бути авторитарним. Навчання та виховання з цього режиму не сприятиме вільному розвитку особистості, оскільки атмосфера буде

напружена. Це надмірний аспект структурування та повідомлення «Я в порядку, Ти не в порядку». Може формувати страх у дітей, небажання висловлювати свою думку та позицію. Не формуватиме довірливі відносини між учнем та вчителем. Не сприятиме спонтанності та творчості.

Непоследовний режим. (Inconsistent Mode) Люди в цьому режимі, як правило, змінюють свою поведінку і є часто непередбачуваними. Наприклад, вчитель іноді може взяти на себе контроль, коли учні здатні це зробити самостійно, а потім, в інший час не контролювати певні процеси в класі. Така поведінка дезорієнтує, тому що учні не знають, яку позицію займе вчитель. Цей режим також повідомляє «Я в порядку, Ти не в порядку».

Режим перешкод. (Interfering Mode). Коли вчитель перебуває в такому режимі, його поведінка наче рятує, тобто він робить речі для інших, які насправді здатні зробити вони самі. Він також може бути надмірно поблажливим або метушливим. Це надмірна підтримка, в якій він поведінково виражає «Я в порядку, Ти не в порядку».

Нададаптивний режим. (Overadapted Mode). У цьому режимі поведінка передбачає надмірне пристосування до інших, тобто намагання догодити їм без запитань чого вони хочуть і бути пасивними та поступливими. Якщо вчитель працює з цього режиму, він перебуває в стресі, тому, що неможливо догоджати усім весь час. Це перебільшений режим співтворчості. У цьому режимі ми висловлюємо «Я не в порядку, Ти в порядку» або «Я не в порядку», Ти не в порядку».

Опозиційний режим (Oppositional Mode). Поведінка в цьому режимі буде супротивом і протидією без будь-якої об'єктивної чи послідовної основи бути таким. Цей режим можуть обирати як вчителі та і учні. У цьому режимі люди зазвичай не бажають чути інших і враховувати їх точку зору, і наче повідомляють «Я в порядку, Ти — ні» або «Я не в порядку, Ти не в порядку».

Безросудний режим (Reckless Mode). У цьому режимі ми висловлюємо позицію «Ти не в порядку» або «Ти не маєш значення» Він проявляється в схильності до поведінки, яка вказуватиме на небажання брати відповідальність за свої дії. Цей режим відрізняється від опозиційного тим, що в дії відсутні реакції на іншу людину, але більшою мірою є результатом «займання своїми справами», незалежно від людей чи ситуації. [1, с. 49]

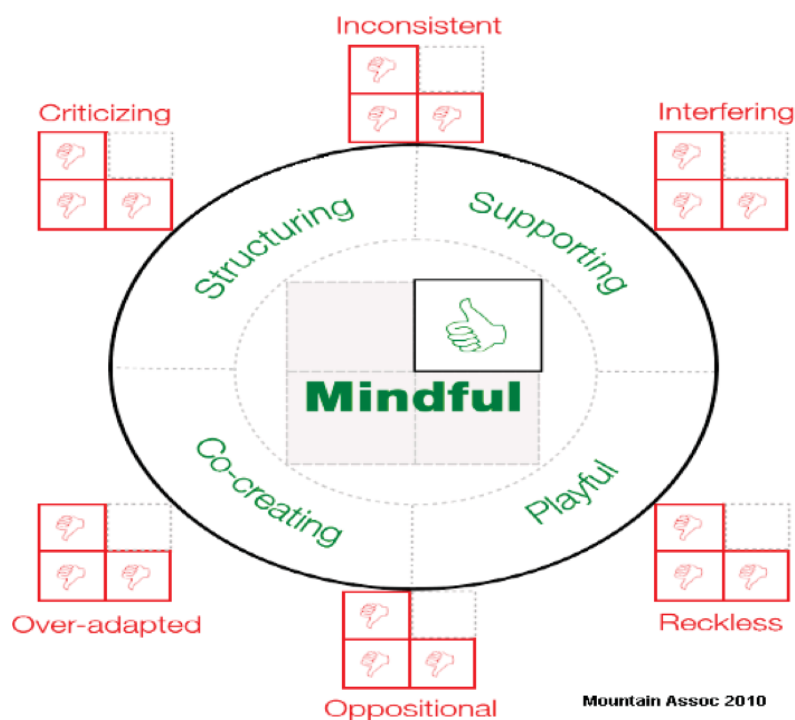

Рис. 1. ОК модель «ОК MODES MODEL»

Отже, Транзакційний аналіз може застосовуватися у будь-якій галузі, де існує потреба у розумінні людей їх взаємовідносин та спілкування, зокрема і в освіті. Педагогам важливо відслідковувати свої поведінкові процеси, усвідомлювати з якої психологічної позиції вони спілкуються з учнями, який режим спілкування обирають та якого стилю спілкування дотримуються.

Використання ОК моделі у педагогічній діяльності сприятиме особистісному і професійному розвитку педагогів. Розвиватиме навик усвідомлення, вміння структурування, що позитивно впливатиме на навчальний та виховний процес. Сприятиме покращенню ефективності комунікації з точки зору гнучкості та збалансованості поведінки, розширенню можливості способів здійснення конструктивного контролю через турботу, емпатію, співпрацю, творчість та спонтанність.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Anita Mountain Using the OK Modes Model to Enhance Clarity in Communication, Transactional Analysis Journal, 47:1, Desember 2017, pp. 42-53
2. Berne, E. Classification of Position. Transactional Analysis Bulletin 1:23, July 1962 and Principles of Group Treatment. Loc. cit., pp.269-277
3. Тавровецька, Н. І. Життєва позиція особистості у транзактному аналізі / Н. І. Тавровецька // Науковий вісник ХДУ : збірник наукових праць. Серія : Психологічні науки / гол. ред. О. Є. Блинова., Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2017, Вип. 6, т. 1. С. 111-118.

Мар'яна ЯГНИЧ

*Здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
marianna2703marianna@gmail.com*

РОЛЬ СИНЕСТЕЗІЇ В НАВЧАННІ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ЗАСОБАМИ ІНТЕРМЕДІАЛЬНОГО АНАЛІЗУ

Сучасна освітня парадигма надає велике значення інноваційним методам та підходам до навчання, спрямованим на залучення різних сенсорних систем учнів для максимального засвоєння навчального матеріалу. У цьому контексті синестезія, яка визначається як сприйняття одного типу стимулу, що викликає відчуття в іншому, набуває особливого інтересу серед науково-педагогічної спільноти. Розглядаючи синестезію як мостик між різними сенсорними системами, можна виявити її потенціал у покращенні процесу навчання, зокрема, у контексті вивчення української літератури засобами інтермедіального аналізу.

Оскільки інтермедіальний аналіз передбачає вивчення художніх творів через призму різних медіаформ (звук, колір, образ, слово тощо), опираючись на концепцію синестезії під час вивчення творів української літератури ми поглиблюємо розуміння текстів застосовуючи звукові, візуальні й інші сенсорні засоби.

Сприйняття художнього твору через різні сенсорні канали є складним та багатограним процесом, що лежить в основі інтермедіальності. Розуміння того, як елементи твору впливають на різні аспекти сприйняття, допомагатиме учням аналізувати творчість автора, його мотиви, розкривати глибокі теми та символіку, заховані у тексті, оцінювати вплив цих художніх текстів на їхні почуття.

Сучасна психологія визначає синестезію як особливий спосіб сприйняття дійсності, де термін «synaesthesia» означає «рівнобіжність відчуттів». Це стан, у якому людина переживає враження, що походять від кількох різних відчуттів одночасно. Наприклад, вона може сприймати кольори через звук або відчувати запахи під час читання тексту. Сучасний тлумачний психологічний словник (за ред. В. Шапара) пояснює синестезію як «явище, яке полягає в тому, що якийсь подразник, діючи на відповідний орган відчуттів, поза волею суб'єкта викликає не тільки відчуття, специфічне для даного органа відчуттів, але ще і додаткове відчуття або уявлення, характерне для іншого органа відчуттів» [2, с. 467].

Міжсенсорні асоціації, що виникають у суб'єкта сприймання від взаємодії візуальних, слухових та інших образів мистецтва, обумовлені

інтегративною природою сприйняття їх художнього смислу. Синестезія найбільш виразна у поезії, де слово активізує візуальні й слухові аспекти сприйняття образу. Це свідчить про те, що асоціації людини ґрунтуються на її життєвому досвіді, де різні відчуття і образи є невід'ємною частиною цілісного сприйняття.

Результатом такої взаємодії є виникнення в організмі людини унікальних відчуттів або конфлікт між ними, що відомий як контраст відчуттів. Такі відчуття, що представляють собою взаємодію різних модальностей сприйняття, мають вплив на інтермедіальне сприймання учнями художніх текстів на уроках української літератури, адже стимулюють їх творчі інтерпретації та сприяють розширенню аналітичних здібностей. Синестетичний підхід до вивчення української літератури дозволить школярам відчувати тексти не лише раціонально, але й емоційно та інтуїтивно. Наприклад, під час аналізу поетичних творів можна не лише розглядати метафори і образи, а й відчувати їх кольори та звучання, що допоможе краще усвідомити глибинні почуття ліричного героя.

Використовуючи на уроках української літератури можливості музики, образотворчого мистецтва тощо, вчитель не лише формує в учнів навички творчої діяльності, а й розвиває їх аналітичні здібності, вводить юну особистість у світ звуків, відчуттів, почуттів, явищ, подій та вчинків, які утворюють цілісну картину світу, дають синтетичне уявлення про весь світ.

Як зазначає О. Плотницька, взаємодія різних видів мистецтва на уроці «допомагає відтворити бачення ідеального світу засобами художнього образу, особливими, тільки даній особистості властивими засобами відтворення дійсності» [1, с. 90]. Тож необхідно також враховувати, що синестезія може бути індивідуальним явищем для кожного учня, тому важливо створювати різноманітні навчальні сценарії, які враховують особливості сприймання всіх учасників навчального процесу. Так, відкриваючи світ синестетичного сприйняття художніх творів на уроках української літератури, учні зможуть досягти нові можливості для творчого розвитку та глибшого розуміння мистецтва загалом.

Отже, вивчення художніх творів інтермедіальним аналізом на уроці української літератури, крізь призму синестетичних відчуттів, відкриває нові перспективи для їх творчого сприймання учнями. Шляхом використання різних медіаформ та сенсорних засобів можна стимулювати школярів до більш глибокого осмислення й інтерпретації текстів, а також розвивати їхні критичні, аналітичні, творчі здібності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Плотницька О. В. Проблема інтеграції предметів художньо-естетичного циклу у професійній підготовці майбутніх учителів музики. *Вісник ЖДУ імені Івана Франка*. 2003. Вип. 11. С. 89–91.
2. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків: Прапор, 2007. 640 с. URL: <https://archive.org/details/psycholoh2007/page/466/mode/2up?view=theater>

Наталя ХАЛУПА

*Асистент кафедри інформатики та методики її навчання,
здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
babij_nb@fizmat.tnpu.edu.ua*

ПЕРЕШКОДИ У ФОРМУВАННІ ЦІННОСТЕЙ ГРОМАДЯНИНА ЦИФРОВОГО СВІТУ В КУРСІ ІНФОРМАТИКИ 5-6 КЛАСІВ

Провідною тенденцією розвитку сучасного суспільства є його цифровізація, яка передбачає, перш за все, процес насичення культури цифровими технологіями, процес, який за своїми соціокультурними наслідками може бути поставлений в один ряд з наслідками неолітичної революції, переходом до письмової традиції, винаходом друкарського верстата. В умовах викликів сучасності та стрімкого розвитку технологій перед українським суспільством постає важливе завдання «підготовки громадян до повноцінного життя й результативної діяльності в цифровому світі на базі нових цифрових цінностей» [2, с.87].

Відмінною особливістю цінностей цифрової епохи є особливі умови їх формування, точніше відсутність необхідності створювати спеціальні умови і середовище: так, комп'ютерні офлайн і онлайн-ігри, простір соціальних мереж. Пошукові машини влаштовані так, що всередині них можна пропагувати і транслювати будь-які цінності, обмежень і цензури майже немає. У зв'язку з цим цифрова ера змінює традиційні цінності, іноді спотворюючи їх зміст і зміст, і породжує нові, специфічні характеристики цінностей. Так, класичні первинні функціональні цінності: моральність, етика, добро і зло, соціальні норми і правила – змінюються, піддаючись тиску інформаційних і цифрових технологій. Цінність довіри в цифровому просторі виходить на перший план. В умовах численних способів обміну інформацією вводити в оману стало простіше, але

з'явилися і нові способи підвищувати довіру. Ще одна тенденція змін цифрового суспільства, зануреного в цифровий світ – це збільшення прозорості та доступності особистої та офіційної інформації. Відмінною особливістю цінностей представників цифрового покоління є те, що у них особливе ставлення до інформації, читання і знання. Серед них практично не зустрінеш людей, яким нічого не цікаво, вони практично всі вважають за краще не володіти і знати/мати інформацію, а шукати і отримувати її з відео в мережі.

Сучасні цінності громадянина цифрового світу включають в себе здатність до цифрового співробітництва, забезпечення кібербезпеки, удосконалення підходів до цифрової грамотності та вирішення інформаційно-комунікаційних потреб соціуму [2]. Актуальним залишається питання про цифрову грамотність учасників освітньої системи як невід'ємний етап інноваційної освіти та подальшої реалізації компетентнісного підходу. Виникає запит на нову «ідеологію» поєднання навчального матеріалу об'єктивно-предметного і віртуального ряду, онлайн- і офлайн-курсів, традиційних і альтернативних методик, становлення нової методології викладання.

Сучасні освітні тенденції визначають цифрові технології вже не як щось недосяжне, а як інтерпретацію інноваційного і невідворотного в процесі навчання на різних рівнях освітньої системи.

Діджиталізація та її сила поєднувати, комунікувати й маніпулювати даними творить наш переповнений інформацією світ, впливаючи на бізнес, торгівлю, публічні послуги, впливаючи на кожен аспект нашого життя. На думку Суховірського О. В. «ця революція видобутку даних стала акселератором інновацій, вносячи корективи в сам освітянський процес, управління та організації, у те, що ми робимо, як творимо, як думаємо. Керовані у цифровий спосіб інструменти та технології формують цифрову культуру та освіту, яку ми споживаємо» [5, с.55].

Слід зазначити, що попри те, що в наукових колах обговорюються проблеми формування цінностей цифрових громадян, залишається відкритим питання виявлення перешкод, які можуть бути в цьому процесі. Що і становить мету даного дослідження.

Засади формування цінностей громадянина цифрового світу мають розпочинатись в 5-6 класах закладів загальної середньої освіти, базуватись на фундаменті загальнолюдських цінностей, які закладаються у початковій школі в усій системі шкільної освіти, особливо під час вивчення курсу «Інформатика».

Головною метою вивчення курсу інформатики в 5-6 класах є ознайомлення учнів з основними поняттями інформатики та формування навичок опрацювання даних засобами сучасних комп'ютерних технологій

з метою їх широкого застосування для розв'язування навчальних задач. Крім того, шкільництво багато часу приділяє різноманітним цифровим пристроям та використовує відомості, іноді не призначені для даної вікової категорії. Порушення правил ергономічних вимог користування цифровими пристроями може завдати шкоду здоров'ю учнів. Традиційне пояснення небезпек, які пов'язані з неконтрольованим використанням сучасних гаджетів, не дає очікуваного ефекту [5, с.129].

Серед основних перешкоди у формуванні цінностей громадянина цифрового світу в курсі інформатики 5-6 класів можна виділити наступні.

1. Порушення конфіденційності даних. Цифровізація освітнього процесу може спричинити можливі проблеми з конфіденційністю та безпекою персональних даних учнів і викладачів. Є ризик несанкціонованого доступу до особистої інформації, якщо не будуть вжиті відповідні заходи щодо захисту даних.

2. Кібербулінг та цифрове насильство. З розвитком цифрових технологій з'являються нові форми міжособистісних конфліктів, такі як кібербулінг і цифрове насильство. Учні можуть бути піддані грубості, мобінгу або іншим формам цифрового насильства.

3. Залежність від технологій. Цифровізація може призвести до залежності від інформаційних технологій. Учні можуть зіткнутися з проблемами, пов'язаними з втратою навичок спілкування в реальному світі, залежністю від екранів і втратою здатності зосереджуватися і соціалізуватися поза цифрового простору. На думку науковців «оволодіння навичками безпечної поведінки в інтернеті – важлива складова інформаційної компетентності сучасних школярів, ознака їх успішного включення в інформаційний простір як активних та захищених громадян цифрового світу» [1, с. 21].

4. Нерівність доступу. Цифровізація освітньої організації може посилити нерівність доступу в освіті. Учні, викладачі та установи можуть мати різний рівень доступу до цифрових технологій через відмінності в доступності та фінансових можливостях.

5. Втрата якості освіти. Впровадження цифрових технологій в освітній процес вимагає особливих знань. Викладачі повинні володіти навичками роботи з цифровими технологіями і готовністю до постійного навчання та вдосконалення. Вони повинні бути здатними не тільки використовувати сучасні технічні засоби, а й ефективно викладати їх учням, тобто в найближчому майбутньому, необхідним стане посилення інженерної складової функціоналу педагога.

6. Цифровізація освітніх ресурсів (наприклад, навчальних програм) відстає від інформатизації освітнього процесу.

7. Підготовка та підтримка викладачів. Викладачі повинні бути готові до використання цифрових технологій, навчені новим інструментам і методам навчання, а також отримати підтримку і ресурси для ефективного інтегрування цифрових технологій в свою роботу.

Вказаних ризиків при здійсненні цифровізації в освіті можна уникнути, якщо перетворювати можливу перешкоду у засіб для розвитку. Для цього важливо розуміти роль педагога і місце цифрових технологій як засобу для реалізації ідей людини. Цифрові технології не можуть стати заміною педагогічної складової освітнього процесу.

Таким чином, до основних перешкоди у формуванні цінностей громадянина цифрового світу в курсі інформатики 5-6 класів слід віднести можливість порушення конфіденційності даних, кібербулінг та цифрове насильство, виникнення залежності від технологій, нерівність доступу, втрата якості освіти, відставання рівня цифровізації освітніх ресурсів від інформатизації освітнього процесу, підготовка та підтримка викладачів. Учні 5-6 класів, які ще не мають достатнього життєвого досвіду та нездатність відрізнити об'єктивну інформацію від фейків та спаму, можуть стати жертвами протиправної поведінки та аморального впливу. Щоб уникнути такого становища, вчителям інформатики необхідно постійно підвищувати свою професійну компетентність, забезпечувати максимально безпечний інформаційний простір для навчання та розвитку дитини. Також слід зазначити, що цифрові технології не можуть повністю замінити собою навчально-виховну роботу, вони обмежені своїм функціоналом і є елементом в системі освіти, який повинен знайти раціональне поєднання з базовими установками системи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барна О. В., Ворончак В. І. Ігрові додатки для навчання основ інтернет-безпеки. *Сучасні цифрові технології та інноваційні методики навчання: досвід, тенденції, перспективи* : Матеріали XI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Тернопіль, 6 квітня, 2023). 2023. С.21-25
2. Вітвицька С. С., Мороз О. М. Педагогічні умови формування інформаційно-комунікаційної компетентності учнів початкових класів. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки*. 2022. №110. С.85-99.
3. Воронкова В. Г., Нікітенко В. О. Філософія цифрової людини і цифрового суспільства: теорія і практика : монографія. Львів-Торунь : Liha-Pres, 2022. 460 с.
4. Нікітенко В. О., Олексенко Р. І., Кивлюк О.П. Формування цінностей цифрової освіти і цифрової людини у діджиталізованому суспільстві. *Humanities Studies*. 2022. №10(87). С.53-63.
5. Суховірський О. В. Підготовка майбутніх учителів інформатики до виховної роботи на уроках. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. № 72. Т. 2. С.127-131

Секція
ЦІННІСНІ ЗАСАДИ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ПРОБЛЕМИ ТА
ПЕРСПЕКТИВИ

Олеся СМОЛІНСЬКА

*Доктор педагогічних наук, професор,
Львівський національний університет ветеринарної медицини та
біотехнологій імені С.З. Гжицького,
Львів, Україна
smolinska_o@lvet.edu.ua*

ЦІННОСТІ ПРОФЕСІЙНО-ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ
ВИКЛАДАЧА: ЗА МЕЖЕЮ КОЛА УВАГИ?

Складна ситуація в освіті, зокрема у вищій, передбачає активізацію науково-практичного пошуку шляхів її розв'язання. Однак при цьому, на мою думку, із системи освіти, що визначається як «сукупність складників освіти, рівнів і ступенів освіти, кваліфікацій, освітніх програм, стандартів освіти, ліцензійних умов, закладів освіти та інших суб'єктів освітньої діяльності, учасників освітнього процесу, органів управління у сфері освіти, а також нормативно-правових актів, що регулюють відносини між ними» [2, ст.1, п. 25], вилучаються окремі компоненти, зокрема її суб'єкти – учасники освітнього процесу. Причинами цього саме і є ціннісний конфлікт, що вже не перший рік триває на системному рівні у вищій освіті. Коротко зупинюся на його змісті, причинах та наслідках.

Отже, зміст ціннісного конфлікту у вищій освіті є, на мою думку, проявляється у розмитій суб'єктності. Це стосується як недо(квазі)автономії університетів, так і недо(квазі)суб'єктності викладачів та здобувачів. При цьому чи не найменше проблем із активно виявленою суб'єктністю саме студентів. Відповідно, цінності академічної свободи та всі, що з них випливають (добросовісність; транспарентність освітнього процесу; свобода суб'єктів, ґрунтована на свідомому виборі), теж можуть бути квазіцінностями? Це питання вже досить давно непокоїть не лише професійну спільноту, а й український соціум в цілому. Відповідно, має наслідком широку суспільну дискусію. Що ж маю на увазі під квазіцінностями. Насамперед – несправедливість оцінки викладацької праці, що корениться ще в радянському класовому поділі, де викладач/педагог позірно був мало не на п'єдесталі, однак при цьому носив статус соціального прошарку. Закладена ще тоді дуальність, оскільки не була ні уневажнена, ні пропрацьована, натомість ще й

скомпрометована як зісередини педагогічної спільноти, так і ззовні, призвела до сумнівів штибу «Чи не є наша вища освіта симулякром?», а на персональному рівні – лише укріплюється уявлення про те, що ні однорідності й сталості у вимогах до професійної діяльності, попри затвердження стандарту, ні диференціації в зарплаті та соціальних гарантіях, очікувати не доводиться.

Серед причин невисокої професійно-особистісної активності – не лише соціальні та матеріальні чинники (свідомо ставлю соціальні на перше місце), а й складнощі цілепокладання, тобто власне суб'єктна слабкість. За вихідних умов (радянська система), коли викладач з науковим ступенем мав можливість змінювати загальносоюзну методичку на якийсь відсоток, інші – ні, коли ініціатива каралася, професійно-особистісне зростання могло призвести до виникнення проблем. Постановка цілей же у тоталітарній державі могла мати лише локальний і короткостроковий горизонт.

Коли у 2014 році був прийнятий Закон України «Про вищу освіту» [1], ним була закріплена автономія ЗВО і такі складники системи вищої освіти, як: «заклади вищої освіти всіх форм власності; рівні та ступені (кваліфікації) вищої освіти; галузі знань і спеціальності; освітні та наукові програми; ліцензійні умови провадження освітньої діяльності та ліцензійні умови провадження вищої освіти; органи, що здійснюють управління у сфері вищої освіти; учасники освітнього процесу» [1, ст. 11]. При цьому окремо визначені автономія ЗВО («самостійність, незалежність і відповідальність закладу вищої освіти у прийнятті рішень стосовно розвитку академічних свобод, організації освітнього процесу, наукових досліджень, внутрішнього управління, економічної та іншої діяльності, самостійного добору і розстановки кадрів у межах, встановлених цим Законом») [1, ст. 1, п. 1, пп.1]; академічна свобода («самостійність і незалежність учасників освітнього процесу під час провадження педагогічної, науково-педагогічної, наукової та/або інноваційної діяльності, що здійснюється на принципах свободи слова і творчості, поширення знань та інформації, проведення наукових досліджень і використання їх результатів та реалізується з урахуванням обмежень, встановлених законом») [1, ст. 1, п.1, пп.3] та означене студентоцентроване навчання («підхід до організації освітнього процесу, що передбачає: заохочення здобувачів вищої освіти до ролі автономних і відповідальних суб'єктів освітнього процесу; створення освітнього середовища, орієнтованого на задоволення потреб та інтересів здобувачів вищої освіти, зокрема надання можливостей для формування індивідуальної освітньої

траєкторії; побудову освітнього процесу на засадах взаємної поваги і партнерства між учасниками освітнього процесу») [1, ст. 1, п.1, пп. 22]. Натомість професійна діяльність викладача мається на увазі як та, що все це забезпечує, однак уже Професійним стандартом на групу професій «Викладачі закладів вищої освіти» [3] в описі професійних кваліфікацій, починаючи з посади асистента міститься характеристика «Володіє внутрішньою мотивацією та проявляє здатність до власного професійного розвитку, у тому числі з допомогою викладачів, що мають вищу кваліфікацію» [3, с. 16]. Далі ця риса розвивається у напрямі доповнення здатності до професійного розвитку здатністю до саморефлексії (викладач, старший викладач), наданням підтримки іншим викладачам щодо їх професійного удосконалення (доцент) до «демонструє інноваційність та лідерство у професійній діяльності результатом яких є підвищення мотивації та та здатності студентів до навчання, а колег – до професійного зростання» (професор) [3, с. 16].

Таким чином, проблеми професійно-особистісного зростання як системної цінності високої якості освітнього процесу в закладі вищої освіти не повинне випадати ні з поля уваги керівників закладів освіти, ні з фокусу тих, хто бере на себе відповідальність за якість реформ у галузі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII : станом на 24 берез. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 06.05.2024).
2. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII : станом на 24 берез. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 06.05.2024).
3. Професійний стандарт на групу професій «Викладачі закладів вищої освіти». Чинний від 2021-03-23. Вид. офіц. Київ, 2021. 18 с. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/pto/standarty/2021/03/25/Standart%20na%20hrupu%20profesiy_Vykladachi%20zakladiv%20vyshchoyi%20osvity_25.03.pdf

Галина МЕШКО

*Доктор педагогічних наук, професор,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
hal-meshko@ukr.net*

Олег ГАВРИШОК

*Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
havryshok@ukr.net*

ПРОФЕСІЙНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ЦІННІСТЬ У СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Відповідальність є важливою рисою успішного фахівця незалежно від обраної галузі чи професії. Ця риса визначає здатність особистості бути надійною, дисциплінованою і готовою взяти на себе відповідальність за свої дії, вчинки та їх результати. Відповідальний спеціаліст завжди дотримується своїх зобов'язань і обіцянок. Він чітко розуміє свої професійні обов'язки і здатний виконати їх вчасно і якісно, володіє високим рівнем самоконтролю і дисципліни. Такий працівник здатний організувати робочий процес, планувати час і виконувати завдання без нагадування чи контролю ззовні. Відповідальний фахівець готовий до постійного самовдосконалення, опанування нового і впровадження інновацій у професійну діяльність. Він дотримується високих етичних стандартів і принципів, Кодексу професійної честі, і діє згідно з встановленими правилами і нормами.

Професійна відповідальність є важливим ціннісним орієнтиром у системі вищої освіти, оскільки сприяє формуванню компетентних, етичних і відповідальних фахівців своєї галузі. Існують різні підходи до класифікації цінностей і численні визначення цього поняття. Так, Г. Редькіна зазначає, що «Єдиної класифікації цінностей не існує. Одні характеризують цінність як об'єктивну суть речей, інші – як власне цінність, грошову вартість предмета, треті – ототожнюють із поняттям блага, корисності для особистості, четверті – пов'язують із суб'єктивною значущістю даного предмета для життєдіяльності людини, п'яті – з його властивостями задовольняти потреби, інтереси, бажання» [2, с. 59].

Дослідниця Р. Винничук [1] вважає, що для визначення цінності не достатньо лише мати об'єктивну основу. Необхідне суб'єктивне сприйняття цього об'єкта чи явища як цінності, тобто визнання його значущості для суб'єкта, що виражається у формі емоційного переживання. Почуття є єдиним спільним елементом у різних випадках ціннісного ставлення; воно є простою формою існування цінності для суб'єкта і часто є основним критерієм упорядкування і класифікації цінностей.

У контексті нашого дослідження важливим є підхід І. Тичини, котра вважає, що «цінності як двохелементні за своєю природою, визначають не лише змістовий, а й процесуальний аспект діяльності. Тобто, система цінностей обумовлює не лише вибір об'єкту потреби, мотив, який викликає діяльність, а й тактику діяльності, конкретні прийоми і методи дій, які обираються для розв'язання певних завдань [3, с. 343].

З урахуванням зазначеного вище, виокремимо кілька аспектів, які сприяють увиразненню професійної відповідальності як цінності вищої освіти. Вища освіта сприяє формуванню етичних стандартів у студентів. Здобувачі вищої освіти вчаться розуміти етичні принципи своєї професії і визначати, як вони повинні діяти у різних ситуаціях. Професійна відповідальність передбачає дотримання етичних норм і правил щодо виконання професійних обов'язків. Вона покликана забезпечити високий рівень компетентності випускників закладів вищої освіти. Майбутні фахівці мають усвідомити свої професійні обов'язки і мати необхідні знання, навички і вміння для виконання на високому рівні завдань професійної діяльності.

Вища освіта спонукає студентів до усвідомлення впливу результатів їхньої діяльності на суспільство і дотримання стандартів доброчесності, довіри та взаємовідносин з громадськістю. Професійна відповідальність передбачає готовність до особистісно-професійного саморозвитку, постійного самовдосконалення і навчання протягом усього професійного життя. Студенти повинні розуміти необхідність постійного розвитку професійних компетентностей, оскільки це дасть їм можливість залишатися актуальними в своїй професійній діяльності і конкурентоспроможними на ринку праці.

Відповідальність передбачає дотримання принципів довіри та доброчесності у професійній діяльності. На етапі професійної підготовки у закладі вищої освіти увагу студентів зосереджують на важливості чесності та прозорості у виконанні своїх обов'язків, необхідності дотримання академічної доброчесності.

В освітньому середовищі закладу вищої освіти розвиваються міжособистісні навички майбутніх фахівців, зокрема спілкування, співпраця, а також лідерство й емпатія, які у майбутньому сприятимуть конструктивній, успішній взаємодії з колегами, клієнтами та іншими учасниками професійного оточення.

Сучасна вища освіта передбачає розвиток умінь студентів застосовувати нові ідеї та інновації для підвищення ефективності професійної діяльності та її результативності, а також сприяє розвитку креативного мислення і здатності до інноваційного підходу щодо вирішення проблем. Однією з важливих компетентностей, що формуються у закладах вищої освіти, є готовність студентів приймати обґрунтовані рішення у складних ситуаціях. Вища освіта сприяє розвитку аналітичних здібностей і критичного мислення, що допомагає майбутнім фахівцям адекватно оцінювати і реагувати на професійні виклики.

Дуже дефіцитним ресурсом у сучасному світі є час. І важливо вміти ним розпоряджатись. У закладі вищої освіти студенти опановують основи тайм-менеджменту, набувають навичок ефективного управління часом і ресурсами, що є важливими аспектами професійної відповідальності. Вони вчаться планувати власну діяльність, виконувати завдання вчасно і якісно, а також ефективно використовувати доступні ресурси.

Професійна відповідальність сприяє розвитку професійної самосвідомості здобувачів вищої освіти, навичок рефлексії професійної діяльності, а також виявленню сильних і слабких сторін особистості майбутнього фахівця, розвитку їх аутопсихологічної компетентності.

Виділені нами аспекти професійної відповідальності увиразнюють її як професійну цінність, необхідну умову успішної кар'єри, ключову компетентність майбутніх фахівців. Тому важливо визначити й обґрунтувати психолого-педагогічні умови і технології цілеспрямованого формування професійної відповідальності майбутніх фахівців на етапі професійної підготовки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Винничук Р. В. Провідні наукові позиції щодо систематизації та класифікації цінностей. *Людський потенціал у контексті сучасних соціокультурних перетворень*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 24-25 травня 2022 р. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2022. С. 89-92.
2. Редькіна Г. Дисциплінарні підходи до визначення цінностей в умовах інформаційного суспільства. *Феномен соціальної консолідації у Центральній Східній Європі: нові реалії та виклики* : матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. 26 вересня 2023 року. м. Кишинев–м. Одеса. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2023. С. 58-61.

3. Тичина І.М. До проблеми визначення та класифікації цінностей громадської діяльності. *Молодь в умовах нової соціальної перспективи*: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції. Житомир, 2004р. С.342-344.

Світлана КАЛАУР

*Доктор педагогічних наук, професор,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
svitlanakalaur@gmail.com*

Микола НАГОЛЮК

*Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
naholiuk111@ukr.net*

ПРОФЕСІЙНІ ЦІННОСТІ МОЛОДШОГО ПЕРСОНАЛУ ПРИКОРДОННИХ ВІДОМСТВ: ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВЕКТОР ФОРМУВАННЯ

Сьогодні професійна підготовка персоналу відомств прикордонної та берегової охорони в країнах Європейського Союзу (далі – ЄС) відбувається на основі чітких та уніфікованих стандартів, основним з яких є Єдина програма підготовки співробітників європейських прикордонних відомств (ЄПП). Зокрема варто наголосити на тому, що дана програма, серед іншого, містить питання, які безпосередньо стосуються формування цінностей професійної діяльності європейських прикордонників, а також дотримання основоположних прав людини. Вагоме місце у даній програмі відведено дотримання стандартів європейського кодексу етики правоохоронців, а також національних норм етики прикордонників, вимог стандартів культури проведення прикордонних перевірок в пунктах пропуску через кордон та охорони протяжних ділянок кордону, акцентовано увагу також і на дотриманні правил здорового способу життя [1].

Відзначимо, що сучасні європейські прикордонники повинні демонструвати високий рівень сформованості професійно-важливих якостей, професіоналізму та оперативної сумісності. Вони повинні відрізнитись професіоналізмом, чесністю, неупередженістю, повинні володіти почуттям відповідальності, мати сформовану здатність ефективно працювати в стресових ситуаціях і володіти повагою до дотримання основоположних прав людини. Загалом, варто акцентувати увагу на тому,

що культура прикордонної служби ґрунтується, головним чином, на захисті людської гідності й почутті обов'язку.

На основі вивчення нормативних документів [2] було з'ясовано, що загальноєвропейські цінності професійної діяльності молодшого персоналу прикордонних відомств ЄС охоплюють:

- усвідомлення прикордонником вибору цієї професії, її значення в рамках національної безпеки, намір дотримуватись принципів доброчесної поведінки під час виконання службових обов'язків;
- намір відрізнитись культурою, скромністю та витримкою, дотримуватись відомчих стандартів прикордонної культури;
- розуміння потреби вести здоровий спосіб життя, особисто прагнути саморозвитку.

Відзначимо, що однією з основних цілей ЄПП виступає забезпечення формування професійних цінностей молодшого персоналу прикордонних відомств, основним з яких вважається дотримання основоположних прав осіб, які перетинають кордон. Так, ситуація з біженцями в Європі, яка почала розгортатися ще у 2015 році привернула увагу як прикордонних служб так і організацій з питань міжнародного захисту. Прибуття в ЄС близько мільйона осіб у якості біженців підкреслило необхідність врахування в охороні кордонів основоположних прав людини, необхідності посилення співробітництва відомств з функціями охорони кордону.

Конфлікти і нестабільність, у тому числі в сусідніх з Європою країнах, продовжують спонукати біженців прямувати до Європи. Тому прикордонні відомства активно розробляють системні заходи, які безпосередньо спрямовані на забезпечення справедливої, ефективної та гуманної системи реагування на такі випадки. У цій площині професійна підготовка співробітників прикордонних служб першої лінії контролю, які мають найважливіше завдання – підтримувати та захищати основоположні права всіх осіб, що перетинають кордон, зокрема, виявляти та направляти у відповідні органи та служби осіб, які шукають міжнародного захисту, та осіб, які належать до груп ризику, є важливим компонентом готовності фахівця до реагування, і дає можливість ЄС ефективно керувати переміщенням через кордон осіб з дотриманням основоположних прав.

Встановлено, що ЄПП сприяє досягненню цих цілей, пропонуючи ефективний формат формальної, неформальної та інформальної професійної підготовки прикордонників ЄС у відповідності до міжнародних та європейських стандартів. Водночас програма передбачає подальше формування поваги до основоположних прав людини під час здійснення будь якої діяльності, пов'язаної з охороною кордону, зокрема

шляхом створення механізму індивідуального розгляду скарг та більшої уваги до потреб вразливих груп населення, зокрема мова йде про дітей. Цей факт став вагомим доповненням до міжнародного та європейського законодавства в сфері управління та охорони кордонів [1].

У контексті нашого дослідження цікавим є той факт, що ЄПП викладені кращі європейські практики сфери забезпечення безпеки усіх типів ділянок кордону. Положення цієї спільної програми підготовки сприяють підтриманню інтегрованості персоналу прикордонних організацій ЄС, стандартів проведення спільних операцій, підтримання співробітництва та організації програм обміну фахівців з охорону кордону.

Однією з основних цілей цієї спільної програми фахової підготовки прикордонників є встановлення спільних стандартів професійної діяльності персоналу прикордонних відомств і берегової охорони. Нині ЄС докладає вагомих зусиль щодо включення основоположних прав людини в якості невід'ємної частини всієї службово-оперативної діяльності, яку здійснює молодший персонал прикордонних відомств під час виконання ними своїх безпосередніх професійних обов'язків. Причому варто акцентувати увагу на тому, що повага до основоположних прав людини у діяльності прикордонників має вирішальне значення, оскільки має суттєвий вплив на весь процес організації оперативно-службової діяльності. Тому агентство прикордонної і берегової охорони ЄС Фронтекс продовжує розробляти і реалізовувати стратегію в галузі основоположних прав людини, яка містить ефективний механізм контролю та забезпечення підзвітності за дотриманням основоположних прав людини під час виконання прикордонниками своїх обов'язків. Наголосимо на тому, що особлива увага приділяється найбільш розповсюдженим основоположним правам людини і аспектам, які пов'язані із захистом у всіх питаннях, що охоплює Інтегроване управління кордонами в ЄС, фокусуючись на підвищенні загальної обізнаності фахівців щодо основних принципів дотримання основоположних прав людини, включаючи право на міжнародний захист.

Вагомим чинником вважаємо той факт, що у ЄПП підкреслюється необхідність подальшого заохочення поваги до основоположних прав людини у всіх видах діяльності прикордонних відомств, включаючи створення механізму розгляду індивідуальних скарг і приділення більшої уваги потребам вразливих груп, зокрема дітей. Сьогодні європейські прикордонні відомства продовжують докладати вагомі зусилля, які безпосередньо спрямовані на створення гуманної, справедливої та ефективної системи забезпечення ефективної роботи з мігрантами і

біженцями, що базується на захисті вразливих груп і дотриманні прав людини.

У наведеному контексті професійна підготовка молодшого персоналу прикордонних відомств і берегової охорони, на яких покладене найважливіше завдання з підтримки та захисту основоположних прав усіх осіб, що перетинають кордон, виступає невід’ємним фактором готовності до реагування на сучасні загрози, що дозволяє державам-членам ефективно управляти пропуском осіб і вантажів через свої кордони дотримуючись при цьому основоположних прав людини, зокрема при виявленні, інформуванні та подальшій роботі з особами, які шукають міжнародного захисту, а також з особами, які належать до вразливих груп населення.

Отже, у підсумку підкреслимо, що наразі, у часи повномасштабного вторгнення росії в Україну, саме професійні цінності прикордонників мають переважати їхні особисті потреби. З огляду на це професійні цінності мають бути ваговою частиною корпоративної культури Державної прикордонної служби.

Подальші наші напрацювання будуть спрямовані на вивчення шляхів імплементації загальноєвропейських підходів до формування професійних цінностей молодшого персоналу прикордонних відомств у професійну підготовку українських фахівців Державної прикордонної служби у систему післядипломної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Common Core Curriculum for Borderguard training Basic in the European Union (CCC 2022). FRONTEX Agency in cooperation with European Union countries, Poland, Rondo ONZ 1, 2022. 346.
2. FRONTEX Code of Conduct. URL: https://frontex.europa.eu/assets/Publications/General/Frontex_Code_of_Conduct.pdf.

Олена ГУЗАР

*Кандидат філологічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
olena.huzar@gmail.com*

Катерина БУРЯК

*Здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
kateryna_buriak@tnpu.edu.ua*

ОРІЄНТАЦІЯ НА МАЙБУТНЄ: РОЗВИТОК М'ЯКИХ НАВИЧОК УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЗВО ЯК РЕАКЦІЯ НА АКТУАЛЬНІ ПОТРЕБИ І ВИКЛИКИ

У сучасному світі розуміння важливості м'яких навичок вже не є новинкою. Низка наукових досліджень утворює доцільність їхнього розвитку у фахівців усіх сфер: від менеджменту до ІТ-технологій.

Причиною цьому стали технологічні зміни: у наш час машини досить добре, краще, ніж люди, виконують рутинні, кодифіковані завдання, проте люди усе ще вправніші у виконанні відкритих завдань, які потребують гнучкості, креативності та розсудливості. Часто ми виконуємо ці завдання з великою майстерністю, незважаючи на відсутність чіткого розуміння «правил», наприклад, коли вгадуємо мотиви людини, з якою щойно познайомилися. Як стверджує американський економіст D. J. Deming: «Існує програмне забезпечення, здатне керувати інвестиційними портфелями, діагностувати рак і розробляти проти нього лікування, а також перемагати людей у складних іграх, таких як шахи. Проте виявилось надзвичайно важко запрограмувати машину навіть на коротку, неорганізовану розмову з людиною, а тим більше на участь у такій гнучкій, командній роботі, яка дедалі більше потрібна сучасній економіці» [3, с. 8].

М'які навички (гнучкі, соціально-комунікативні, соціально-емоційні навички, soft skills, life skills), які за визначенням Кембриджського словника є «здатністю людей спілкуватися один з одним і добре працювати разом» [6], є досить широким поняттям та включають у себе:

- 1) комунікативні навички;
- 2) критичне та структуроване мислення;
- 3) навички вирішення проблем;

- 4) креативність;
- 5) вміння працювати в команді;
- 6) лідерські навички;
- 7) самоуправління;
- 8) управління часом;
- 9) управління конфліктами;
- 10) культурну обізнаність [5, с. 147]

та ще низку складових (так, наприклад, С. R. Phani визначає 60 soft skills [2]).

У 2023 році Всесвітній економічний форум розташував 10 найзатребуваніших роботодавцями м'яких навичок у такій послідовності:

- 1) аналітичне мислення;
- 2) творче мислення;
- 3) стійкість, гнучкість і спритність;
- 4) мотивація та самосвідомість;
- 5) допитливість і навчання впродовж життя;
- 6) технологічна грамотність;
- 7) надійність і увага до деталей;
- 8) емпатія та активне слухання;
- 9) лідерство та соціальний вплив;
- 10) контроль якості [4].

Рівень сформованості цих та інших м'яких навичок у людей різного віку та соціального статусу є предметом соціально-наукових досліджень у багатьох країнах, у тому числі в Україні.

Найновішим глобальним проектом дослідження м'яких (соціально-емоційних) навичок, у якому взяла участь Україна є Міжнародне дослідження соціально-емоційних навичок (ДоСЕН-2023). У цьому дослідженні взяли участь 19 регіонів України. Окрім нашої країни, у дослідженні 2023 року взяли участь такі країни і місцевості: Богота (Колумбія), Болгарія, Гельсінкі (Фінляндія), Гумма (Японія), Делі (Індія), Дубай (ОАЕ), Емілія-Романья (Італія), Іспанія, Кудус (Індонезія), Мексика, Перу, Собрал (Бразилія), Турин (Італія), Цзінань (Китай) і Чилі.

Суть цього дослідження полягає у вивченні рівня соціально-емоційних навичок учнівства віком 15 (обов'язкове опитування) та 10 років (необов'язкове опитування).

ДоСЕН замірювало такі соціально-емоційні навички учнів 10 і 15 років:

- навички виконання завдань (наполегливість, відповідальність, самоконтроль, мотивація досягати);
- навички регуляції емоцій (стресостійкість, контроль над емоціями, оптимізм);
- навички взаємодії з іншими (впевненість у собі, товариськість, енергійність);
- навички широти кругозору (допитливість, креативність, толерантність);
- навички залученості (співпереживання, довіра).

Як показало це багатовимірне дослідження, показники розвитку соціально-емоційних навичок українських учнів здебільшого є такими ж або кращими за середній показник (наприклад, вищим є показники упевненості у собі, самоконтролю, співпереживання, толерантності, креативності, мотивації досягати тощо) [1]. Це свідчить про потенціал для розвитку зазначених навичок. На нашу думку, проаналізована інформація є важливою не лише для перспективного планування освітнього процесу у ЗЗСО, але й у ЗВО, адже сьогоднішні 15-річні старшокласники – це завтрашні студенти.

Зважаючи на потреби ринку праці та показники розвитку м'яких навичок молодого покоління, є очевидним те, що освіта, яку надають вищі, повинна якнайповніше сприяти розвитку цих необхідних для життя навичок. Ми вбачаємо доцільність формування м'яких навичок студентів ЗВО як засобами формальної, так і неформальної освіти. Саме тому, центр професійного розвитку та лідерства ТНПУ, який є частиною навчально-наукового центру якості освіти, реагуючи на актуальні дослідження та потреби суспільства, впроваджує для учасників освітнього процесу ТНПУ ім. В. Гнатюка тренінговий курс розвитку м'яких навичок «Емоційне лідерство та ефективна комунікація».

Місія проєкту: надати учасникам освітнього процесу практичні інструменти та підтримку для розвитку лідерської компетентності, комунікативних навичок та особистісного зростання.

Окрім цього, візія проєкту передбачає створення вільного простору для вдосконалення особистих якостей учасників освітнього процесу.

Ідея проєкту заснована на цінностях самореалізації, особистісного зростання, співпраці та взаємодопомоги.

Відтак, ми прагнемо популяризувати розвиток м'яких навичок студентства та усіх учасників освітнього процесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Соціально-емоційні навички для поліпшення якості життя: короткий виклад звіту Дослідження соціально-емоційних навичок (ДоСЕН-2023) від ОЕСР. Том 1. Учніство про себе. 12 с.
2. Challa S. S. J. R. P. The top 60 soft skills at work, 2007. URL: <http://www.rediff.com/getahead/2007/jan/08soft.htm>
3. Deming D. J. The value of soft skills in the labor market. *NBER Reporter*. 2017. № 4. P. 7-11. URL: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/178757/1/2017-no4-2.pdf>
4. Future of jobs 2023: These are the most in-demand skills now – and beyond. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2023/05/future-of-jobs-2023-skills/>
5. Schulz B. The importance of soft skills: Education beyond academic knowledge. *Journal of Language and Communication*. 2008. URL: <https://ir.nust.na/server/api/core/bitstreams/53056486-f186-4d65-96b4-70fe0b9f8e91/content>
6. Soft skills. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/uk/dictionary/english/soft-skills>

Ігор БОЧАР

*Кандидат технічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
igorbochar8414@ukr.net*

Галина МАМУС

*Кандидат педагогічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
m_galina_m@ukr.net*

Віктор СОПІГА

*Кандидат педагогічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
victorsopiga@gmail.com*

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ІНОВАЦІЙНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ ПРИ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

Сучасні інформаційні зміни, які постійно оновлюють систему вищої освіти, мають відображення в навчальних процесах і методологіях різних освітніх галузей. Особливо це актуально для освітніх галузей, які передбачають вивчення безпеки життєдіяльності, цивільного захисту та

охорони праці, їх змістова частина потребує внесення певних оновлень. Розроблені навчальні програми за основу мають мету оптимального поєднання теоретичного матеріалу з практичною діяльністю майбутніх фахівців. Перед освітніми галузями поставлені такі завдання: сформувати необхідні елементи техніко-технологічних та організаційно-економічних знань, сформувати фахові та спеціальні уміння, основи професійної та екологічної культури, вміння співробітництва у трудових колективах, розвиток творчої ініціативи, навички технічного мислення, порядність, чесність, ініціативність, діловитість та підприємливість.

Досягнути поставлені завдання можна шляхом використання у процесі навчання інноваційних методів. Поєднання сучасної педагогіки з такими методами навчання при оволодінні безпекою життєдіяльності, цивільним захистом та охороною праці забезпечує студентам засвоєння нових знань і вмінь, розвиток творчого мислення, реалізацію наукового потенціалу і формування потрібних фахових компетентностей. Нами запропоновано використовувати у навчальному процесі різні інноваційні методи.

Одним із таких є так зване «велике коло». Студенти розсаджені на стільцях у колі, а педагог подає проблему, яку необхідно вирішити. При цьому виділений певний час, наприклад 10-20 хв., і кожен із учасників індивідуально занотовує те, що на його думку необхідно вирішити для закриття даної проблеми. Коли відведений час вичерпаний кожен із учасників оголошує власне бачення і подає відповідні пропозиції. Присутні учасники кола не критикуючи вислуховують подані пропозиції та проводять поіменне голосування за кожним пунктом, одночасно вирішуючи необхідність внесення на загальне рішення. Зазвичай, керівник бере слово для обговорення і з обов'язковим висловлюванням свого бачення.

Принципи інноваційних методів навчання найкраще повно реалізовувати при умовах роботи декількома групами. Така форма навчання найбільш доцільна до використання на різних етапах навчальної діяльності.

Під час засвоєння нових знань актуальність набуває використання методики «ажурна пила». Така методика дозволяє студентам працювати усім разом і при цьому спостерігається засвоєння певної кількості необхідної інформації за досить короткі проміжки часу і що є цікавим, студенти прагнуть надавати допомогу один одному. У таких випадках найкраще організовувати групи за кількістю 5-7 учасників і опрацьовувати навчальний матеріал, який поділений на блоки. Початковий етап роботи полягає у домашніх групах. Першим завданням для студентів є проведений

аналіз і засвоєння необхідної інформації на рівні, коли кожен із учасників може подати її зрозуміло навчаючи інших. Другим завданням є об'єднання студентів у групи експертів, де вони виконуючи роль експертів після роботи у домашніх групах, будуть вчити даній інформації інших учасників і, що важливо, вміють давати відповіді на поставлені запитання. Експертна група має завдання проводити обміни інформацією. І на завершальному етапі поставлене завдання повернення у домашні групи, відбувається донесення нової інформації одержаної від інших груп.

Інноваційні методи також рекомендовано використовувати для виконання студентами творчих проектів. Перший етап проектної діяльності може мати певний психологічний бар'єр. Є варіанти, коли студенти проектуючи можуть виходити із умов, в яких є інструкції та пояснення, а потім демонстрація з відтворенням. Цікавим може бути момент, що студенти отримують завдання, де не має жодної правильної відповіді. Для поборення психологічних перешкод рекомендовано використовувати метод «мікрофона» і метод «незавершеного речення», для прикладу: Я невпевнений, Я очікую, і т.д. Аналогічно цікавими можуть бути інноваційні методи - «мозковий штурм» або «велике око». З досвіду можна відмітити, що колективні способи вирішення проблем дають можливість створювати банки творчих проектів. Практичні частини рекомендовані до виконання у парах на коротких проміжках часу з обговоренням власних проектів, підбором необхідного обладнання, інструменту, матеріалу, сировини.

Публічні захисти творчих проектів потрібно проводити у групах по 5-7 студентів (команди експертів), які разом з викладачами оцінюють виконані проекти, оцінюють вміння захищати проекти і вміти формулювати запитання під час захисту проектів. Пропонуються варіанти вибору «білих» і «чорних» опонентів перед якими поставлені певні завдання. «Білі» опоненти відзначають позитивну частину творчого проекту, а «чорні» опоненти критикують представлені творчі проекти, з одночасною пропозицією цікавих напрямів вдосконалення та доповнення поданої інформації.

До інноваційних технологій навчання бажано віднести групові або колективні творчі студентські проекти. Їх розглядають з вибором майбутньої професії. Виконуючи такий проект передбачається дослідження актуальності при виборі сучасної професії, збирання та аналізування інформації про професійну само визначеність, дослідження потреб ринку праці у різних професіях. Результатами такого навчання є

створення презентацій, публікація цікавого матеріалу, створення веб-сайтів.

Педагоги забезпечують необхідні умови для виконання проектів та організують творчі групи. Групи підбираються за бажаннями студентів або випадковими відборами. Викладачі на власний розсуд обирають способи формування груп, при цьому враховано рівні успішності студентів і взаємовідносини між ними. Кожна група одержує тему роботи, рекомендовано список першоджерел, підбирається необхідне обладнання та матеріали. Студенти самостійно підготовляють інформацію за визначеною тематикою творчого проекту для своєї групи. Педагоги консультують групи по мірі виконання завдань, контролюють їх роботу, а студенти виступають творцями проектів і захищають їх після повного виконання. Створення творчого проекту може тривати від 2 до 5 пар.

Наприклад, перша група одержала назву «експерт ринку праці» і їх завдання – Як стати успішним? Студенти починають дослідження сучасного ринку праці, аналізують отриману інформацію з різних джерел, опрацьовують інформацію від соціологів, визначають показники різних рейтингів. Мета проекту – розробка рекомендацій успішності, розробка мультимедійних презентацій за проведеними дослідженнями і публічне обговорення даного проекту з одногрупниками. Розробки таких проектів формують початкові навички дослідницької діяльності, вміння розробляти рекомендації і проявлення творчого мислення.

Наступна група одержує назву «експерти з професії». Їх мета дослідити появу нових професій, які необхідні для інформаційного суспільства. Суть проекту – проаналізувати назву і зміст діяльності, провести пошук інформації в Інтернеті, підготувати публікації про певні професії, оцінити майбутню професійну діяльність. Захисти таких творчих проектів забезпечують формування навиків з пошуку необхідної інформації, знань про сучасні професії, вмінь оцінювати професійну діяльність, вмінь пояснювати переваги використовуючи аналіз та порівняння.

Ще одна група одержує назву «професійні консультанти». Вони мають завдання проводити анкетування за вибором майбутніх професій, провести тестування для визначення необхідних здібностей, провести підбір рекомендованих навчальних закладів і створити веб-сторінки з допомогою у виборі професії.

Як показує практика методів інноваційного навчання є багато, їх можна доповнювати і комбінувати, але вони не можуть вирішити усіх навчальних і виховних завдань.

Ірина ЛУЦИК

*Кандидат технічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
lib30a@gmail.com*

Ростислав ТУРЧИН

*Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна*

ІНТЕГРАТИВНИЙ ПІДХІД У ФАХОВІЙ ПІДГОТОВЦІ БАКАЛАВРІВ

Інтегровані підходи в освіті стають дедалі популярнішими, оскільки вони дозволяють студентам вирішувати проблеми реального світу, застосовуючи концепції, які стосуються різних дисциплін, а також формувати здатність до критичного мислення, співпраці та творчості [3].

Інтегроване навчання дає студентам можливість побачити взаємозв'язки між різними частинами освітньої програми. Не зосереджуючись на навчанні в окремих аспектах, інтегрована програма базується на розвитку навичок навколо теми, яка є актуальною для студентів. Дисциплінарне знання – це простота та лінійність. З іншого боку, інтегративне знання характеризується неоднорідністю, складністю, зв'язком та співпрацею. Інтегроване навчання сприяє осмисленому навчанню, особливо на початкових етапах освіти, однак інтеграція можлива на будь-якому етапі навчання (початковому, середньому та вищому [1]. Інтеграція частин знань з різних областей є дуже важливою для критичних і творчих навичок студентів. Інтегроване навчання можна визначити як процес встановлення зв'язків між навичками та знаннями з навчальних джерел. Він поєднує теорію та практику й використовує різні підходи. Інтегроване навчання передбачає, що студент пов'язує попередні знання з новими та бачить зв'язки в навчальній програмі.

З наведених визначень інтегративного навчання можна зробити висновок, що така модель навчання є об'єднанням різної інформації, а також об'єднанням попередніх знань з новими. Термін «інтеграція» означає об'єднання певних частин в одне ціле і взаємозв'язок автономних елементів. Навчання, засноване на такому підході, може бути дуже стимулюючим для студентів. Інтегративний підхід передбачає активність як студентів, так і викладачів. Йдеться не лише про передачу фактів, а й

про вирішення проблем, постановку запитань і активний пошук відповідей на актуальні питання. Інтегративне навчання є одним із важливих підходів до навчання в сучасній університетській освіті. Тому важливо, щоб студенти в закладах вищої освіти здобували знання з його використанням. Цього можна досягти за допомогою навчальної програми, яка побудована на інтегративному навчанні, а також за допомогою різноманітних тренінгів і семінарів. Завдяки інтегративному викладанню та навчанню студенти можуть глибше зрозуміти зміст і розуміння складної проблеми. Такий підхід може допомогти студентам у синтезі та інтеграції знань.

Інтегративний підхід до навчання дозволяє студентам ефективно тренуватися, вирішуючи задачі з різних галузей, а також отримувати глибші та системні знання, які можна застосувати в реальному житті. Такий підхід готує студентів до процесу навчання впродовж життя, оскільки він стирає традиційні межі між предметами. Інтегративне навчання виявилось однією з ключових стратегій успіху студентів. Зокрема, воно готує їх реагувати на складні проблеми на основі міждисциплінарних зв'язків, емпіричних знань та спільного навчання.

Згідно з Міллером, «інтегративне навчання стосується багатьох різних здібностей: застосування теорії на практиці, здатність об'єднувати навички та знання з одного курсу для вирішення та дослідження проблем в іншому, а також здатність ідентифікувати зв'язки [2].

Інтегративний підхід у фаховій підготовці майбутніх бакалаврів спрямований на поєднання різних дисциплін, методів та інструментів навчання для формування цілісної системи знань та навичок. Цей підхід дозволяє створити багатогранне освітнє середовище, де студенти можуть краще зрозуміти взаємозв'язки між різними галузями знань та підготуватися до складних викликів сучасного ринку праці.

В процесі дослідження нами викормлено основні принципи інтегративного підходу:

- мультидисциплінарність: викладання дисциплін, які поєднують знання з різних галузей та виконання спільних проектів;

- проектно-орієнтоване навчання: реалізація проектів, які вимагають застосування знань з різних дисциплін, залучення студентів до практичної діяльності, що сприяє розвитку критичного мислення та навичок вирішення проблем.

- групове навчання: групова діяльність, у процесі якої студенти спільно вирішують задачі, що сприяють розвитку комунікаційних та лідерських навичок.

– компетентнісний підхід: орієнтація на розвиток конкретних компетентностей, необхідних для професійної діяльності, постійний зворотний зв'язок, який допомагає студентам розуміти свої сильні та слабкі сторони.

Впровадження інтегративного підходу у фахову підготовку майбутніх бакалаврів є важливим кроком до створення сучасної, ефективної та гнучкої системи освіти, яка відповідає вимогам XXI століття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Kaur N. Integrated Approach in Science Teaching. Journal of Emerging Technologies and Innovative Research (JETIR).2019. 6(3). pp. 396-410.
2. Miller R. Integrative learning assessment. Peer Review. 2005. 7(4). P. 11-14.
3. Падун Н. О., Падун А. О. Інтегроване навчання як міждисциплінарна проблема. Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки. 2017. 2. С. 26–31.

Галина ДУРДАС

*Кандидат історичних наук, викладач,
Західноукраїнський національний університет,
Тернопіль, Україна
h.durdas@wunu.edu.ua*

ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТИРІВ ЗДОБУВАЧІВ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ

*Зараз ініціативу можна проявляти вільно,
але має бути готовність узяти на себе відповідальність.
Не треба вказувати молоді, що робити, вона розбереться сама.
Важним є виховати в ній правильні цінності і дати правильні орієнтири.*
Л. Гузар

В умовах сьогодення перед нашою державою, суспільством, освітньою сферою постають нові виклики, які стосуються проблеми цінностей. Особлива увага зосереджена на формуванні духовно-ціннісних орієнтирів молоді, що набуває особливої актуальності у період повномасштабної війни в Україні. Зважаючи на сучасні реалії, виховання національно свідомого покоління українців із чіткою системою цінностей є вкрай важливим для розвитку українського суспільства.

Становлення стійкої системи цінностей, формування світоглядних переконань у молоді є однією зі складових сучасної історичної освіти України. Навчання через цінності дає змогу виховати відповідальних,

мужніх, чесних громадян, справжніх патріотів української держави, сформувати культуру міжособистісних стосунків, а також прищепити низку важливих цінностей, таких, як людяність, милосердя, толерантність, чуйність, справедливість, гідність та ін.

Шлях самовизначення кожної людини пролягає через цінності, усталені сім'єю, державою та суспільством. Вони виступають мотиваційною основою поведінки особистості та орієнтиром у різних видах діяльності. На думку Ю. Шайгородського, цінності слід розглядати як «предмет, що має певну користь та може задовольнити ту чи іншу потребу людини; як ідеал, до якого прагне людина; як норму, якої необхідно дотримуватися; як значущість чогось для особистості, соціальної групи, суспільства» [5, с. 220].

Ціннісні орієнтації розглядаються як результат виховання та соціалізації молодого покоління, що відкриває горизонти для реалізації майбутніх перспектив розвитку особистості та держави, стане основою політичної стабільності, сприятиме подоланню економічних та соціальних викликів сучасного українського соціуму [4, с. 89].

Формування основи ціннісних орієнтирів найбільш активно відбувається у підлітковому віці паралельно зі становленням світогляду й особистісних переконань, із життєвим самоствердженням, розвитком духовної сфери особистості й утвердженням самосвідомості. Становлення ціннісної свідомості юнаків та дівчат є важливою складовою соціальної активності, що регулює поведінку особистості у різних життєвих ситуаціях.

Застосування ціннісного підходу в освітньому просторі покращує результативність навчання, стає фундаментом для формування світоглядних позицій особистості, сприяє її самореалізації та самовизначенню. Емоційно-ціннісний компонент є вагомою складовою змісту курсу історії, адже її вивчення спрямоване на духовний розвиток і соціалізацію особистості, виховання у молодого покоління громадянської свідомості, плекання патріотизму, а також формування історичних, культурних і національних цінностей.

Аналізуючи процес викладання історії, Т. Мацейко виокремлює декілька етапів формування системи ціннісних орієнтацій старшокласників, які, на нашу думку, є актуальними і для здобувачів фахової передвищої освіти.

1) Етап усвідомлення, на якому відбувається вивчення матеріалу, встановлення причинно-наслідкових зв'язків, аналіз історичного значення подій.

2) Етап переживання, що містить моральну оцінку історичного змісту, складовою якої слід вважати емоційний компонент. На цьому етапі демонструється вагомість морального аспекту історичного матеріалу.

3) Етап готовності, який характеризується особистісною або ж естетичною оцінкою історичного матеріалу. Здобувач аналізує історичні факти чи події крізь призму власної системи цінностей, осмислює їх моральну, пізнавальну й естетичну складову, зосереджує увагу на загальнолюдських культурних цінностях та переживає їх як особисто значимі [2].

Учні старшої школи та здобувачі фахової перед вищої освіти засвоюють історичні знання не стільки через нагромадження матеріалу, як через його осмислення, встановлення логічних зв'язків між подіями та явищами, розкриття закономірностей. До того ж, значну частину знань учнівська та студентська молодь здобуває самостійно [3, с. 10; 12].

Формування компетентностей у процесі вивчення історії взаємопов'язане з емоційним сприйняттям матеріалу, що спонукає до міркувань, застосування знань для розв'язання проблемних завдань, висловлення власних думок та переконань, які є виразниками особистісних цінностей.

Основою формування ціннісних орієнтацій у здобувачів фахової передвищої освіти слід вважати володіння студентами комплексом історичних знань, умінь, навичок та особистісних якостей, що дають змогу оперувати методами, необхідними для актуалізації цінностей, аналізу й аргументації історичних фактів та подій, ціннісного ставлення молоді до ідеалів суспільства, сформованості уміння відрізнити справжні та позірні цінності.

Дослідник В. Дубінський вважає, що вагоме значення на заняттях історії мають прийоми організації ціннісно-сміслової діяльності. Використання таких прийомів, як рольова ситуація, ситуація вибору, ситуація пошуку морально-етичного змісту дає можливість аргументувати власну позицію, осмислювати суть історичних фактів і подій, виявляти взаємозв'язки між ними; спонукає здобувачів освіти до розмірковування та моделювання власного гіпотетичного сценарію розвитку подій [1, с. 24]. Такий підхід до навчання історії спрямований на формування цінностей особистісного розвитку, інноваційного способу мислення, виховання відповідальної громадянської позиції.

Таким чином, заняття з історії формують ціннісні орієнтири у юнаків і дівчат шляхом особистісного осмислення історичного досвіду, ідей гуманізму, виховання поваги до прав і свобод людини, демократичних і

національних цінностей. Наявність ціннісного компоненту в змісті курсу історії сприяє усвідомленню здобувачами освіти себе як особистості із чіткими поглядами та переконаннями, прагненням розвиватися, самовдосконалюватися, вибудувати власну систему ціннісних орієнтирів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дубінський В. А. Методика викладання історії в школі: навчально-методичний посібник для організації самостійної роботи студентів історичного факультету. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет ім. І. Огієнка. 2019. 86 с.
2. Мацейків Т. І. Потенціал курсу історії України у формуванні громадянської компетентності старшокласників. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/719414/1/Стаття.Мацейків..pdf> (дата звернення: 07.05.2024).
3. Пометун О. Методика навчання історії в школі. К.: Генеза, 2006. 328 с.
4. Федорова Ю., Пляка С. Цінності як орієнтир у новій українській школі. URL: https://znaayshov.com/FR/15685/mv_58-89-101.pdf (дата звернення: 02.05.2024).
5. Шайгородський Ю. Цінності як детермінанти суспільного розвитку. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/32310638.pdf> (дата звернення: 06.05.2024).

Євген ДОЦЕНКО

*Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди,
Харків, Україна
docenko6996@gmail.com*

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ НА РОБОЧОМУ МІСЦІ: АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

В сучасному світі гендерна рівність на робочому місці набула великого значення як елемент соціальної стабільності та справедливості. Будь яка сучасна країна ставить перед собою завдання подолати один із головних викликів модерного суспільства – досягнення гендерної рівності та запобігання гендерній дискримінації. Подолання такої мети має важливе значення для забезпечення рівних умов у сфері праці, можливостей кар'єрного зростання та справедливої оплати.

Незважаючи на те, що принцип рівних прав та можливостей проголошений на офіційному рівні, жінки все одно стикаються з багатьма прогалинами, які у свою чергу заважають реалізувати свій трудовий потенціал. Сьогодні ми можемо бачити, що питання гендерної рівності стосується не тільки морально-етичного характеру. Мова йде саме про

питання економічного розвитку, оскільки такий процес позитивно впливає на сферу підвищення продуктивності праці та знижує соціальну напругу.

Гендерна рівність означає, що кожна людина має рівний правовий статус, рівні можливості користуватися правами людини, та рівні умови для участі у всіх сферах життя незалежно від того, хто виступає суб'єктом – чоловік, або жінка. Гендерна рівність на робочому місці – важливий фактор успіху для компаній, оскільки колектив, що збудований на одному рівні без будь яких принижень прав з однієї чи іншої сторони, має більш інноваційний, креативний та насамперед успішний результат виконання поставлених на меті цілей у робочому процесі.

Якщо звернутися до практики досліджень гендерної рівності на робочому місці, то вона показує, що компанії які дотримуються такого принципу, мають набагато більше переваг на ринку праці серед інших. Рішення таких компаній є більш ефективними, та конкурентоспроможними, а гендерно збалансовані команди більш швидко та творчо вирішують проблеми, що безпосередньо відіграє роль задоволеності самих працівників.

За статистикою, чоловіки отримують вищу зарплатню та вищі посади в багатьох сферах праці порівняно з жінками. Ця парадигма утворюється незалежно від того, що обидва гендери можуть мати однаковий профіль та ступінь вищої освіти, чи досвід роботи у одній і тій же сфері. Також, звернувшись до даних ООН, у всьому світі заробітній капітал жінок в середньому на 23% нижчий за чоловіків. Так названий «розрив» між статями у сфері оплати праці в Україні становить близько 22,8%. З цього випливає наступне. По-перше, жінки набагато рідше займають керівні посади та переважно працюють у низько сплачуваних сферах праці. Як приклад, до таких можна віднести освіту, охорону здоров'я та надання соціальних послуг. По-друге, існує загальновідомий перелік болісних проблем, таких як домагання сексуального характеру, материнська дискримінація, відсутність поширених варіантів зайнятості. Через це, все більше і більше починають з'являтися лідерські програми для жінок, та запроваджується політика гендерної рівності в бізнес-організаціях та ІТ-компаніях.

Використання широкого спектру оцінювання кандидатів і працівників, посилаючись на об'єктивну точку зору, а не на власну, таких як оцінка та аналіз професійних навичок та компетенцій, досягнень, допоможе уникнути у майбутньому дискримінації за гендерною ознакою не лише під час найму на ту чи іншу посаду, а й у подальшому просуванню по кар'єрній сходах. Для досягнення балансу та гармонії в сфері гендерної

рівності на робочому місці, слід покласти чимало зусиль на різних рівнях. Для реалізації зазначених ідей, безпосередньо слід ввімкнути процес розробки нормативно-правової бази, та удосконалення вже існуючої. Держава має забезпечити ефективне виконання антидискримінаційного законодавства, для розширення економічних можливостей жінок та подолання гендерних стереотипів. Компанії у свою чергу мають впроваджувати політику гендерного балансу, де вже сучасне суспільство буде здійснювати важливу у наш час сферу так званого громадського контролю.

Дійсно, подолання гендерної нерівності на робочому місці в українському суспільстві нового часу знаходиться на високому рівні, але багато чого ще потрібно зробити. Звернувшись до прикладів та документів, що були прийняті міжнародними організаціями, можна побачити, що мета досягнення гендерної рівності є одним з головних універсальних пріоритетів розвитку сучасного суспільства. Таким чином, вирішення питання гендерної рівності на робочому місці – є фундаментом для побудови сучасної, розвиненої держави, та підвищення рівня життя всіх її громадян.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грицай І.О. Механізм забезпечення принципу гендерної рівності: теорія та практика: монографія. Київ: Хай-Тек Прес, 2018. 470 с.
2. Конституція України [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
3. Покрищук В., Коваль С. Проблеми гендерної зайнятості населення на ринку праці України // Україна: Аспекти праці. 2011. № 2. С. 3–10.
4. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>
5. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>

Святослав НАВОЛЬСЬКИЙ

*Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
navolskiy@tntpu.edu.ua*

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ЦІННІСНИХ ЗАСАД МАЙБУТНІХ МАРКЕТОЛОГІВ

Нова освітня парадигма, як стрижень серед усіх цінностей, є універсальною моделлю, структура якої охоплює цілу ієрархію, що

пронизує інтеграційні та диференційовані функції соціального оновлення. Вона не тільки формує моральні цінності, але й виступає їх транслятором. Цінності освіти не можуть бути встановлені авторитарними методами. Вони розвиваються разом із трансформацією освітнього змісту та технологій, а також змінами соціокультурного середовища. У своєму синтезі загальнолюдських, національних, культурних і специфічних соціокультурних форм ці цінності пов'язані зі змістом і стандартами освіти [5].

У контексті нової освітньої філософії особистість стає суб'єктом людського творчого діалогу. Тому освітня діяльність, культура та наука спрямовані на формування світогляду та творчої орієнтації, виховання професіоналів з інтелектуальним розвитком та конкурентоспроможністю на міжнародному рівні.

Вивченням сутності поняття «цінності» займаються вчені різних галузей знань (філософії, психології, педагогіки, політології, соціології тощо). Серед них: І. Бех, М. Євтух; М. Вебер, В. Нойман, Т. Парсонс та ін. Специфіку формування ціннісних орієнтацій молоді у своїх працях розглядали: В. Банах, Л. Банах, М. Видиш, О. Любовець, та ін. Проблемам фахової підготовки спеціалістів економічного профілю присвячені наукові роботи вчених: В. Жуковські, Н. Трішкіна, Н. Шостаківської та ін.

У науковій літературі «цінність» трактується по-різному. У широкому сенсі ми розуміємо цінності як основу духовного і матеріального життя людини, що визначає особисті цілі, смисли, цінності та наміри, тобто формальні межі самореалізації [4, с. 38]. Освіта дає молодим людям новий рівень знань про цінності. Готуючи студентів до роботи в новому соціально-економічному середовищі, заклади освіти повинні сформувати в їхній свідомості чітку життєву орієнтацію, розвинути в них здатність розрізняти справжні цінності та хибні уявлення, розуміти й оцінювати складність і протиріччя, які відбуваються в українському суспільстві явищ та процесів [1, с. 17].

Світові політичні та економічні процеси, епідемії, військові конфлікти, динамічний розвиток технологій вимагають зміни освітніх парадигм, у тому числі спеціалістів у сфері маркетингу. Ринок потребує фахівців з відповідним рівнем знань, які можуть на належному рівні виконувати поставлені перед ними завдання. Крім того, технологічний прогрес значно змінив споживачів, ринки та маркетинг. У Marketing 1.0 продажі є основою, у 2.0 – це розбудова бренду, а Marketing 3.0 – це обслуговування споживачів, що є ще однією фундаментальною відмінністю та перевагою [3, с.63].

Сучасні вимоги до більш високого рівня адаптованості виробництва до соціальних змін і більш адекватного задоволення потреб і вимог призвели до корекції базової парадигми, що маркетинг розглядається як специфічно соціальна функція [6, с.132]. Іншими словами, ціннісний маркетинг має бути культуроцентричним, більшою мірою враховуючи наявність символічних конструкцій у житті кожного, які створені еволюцією різних систем цінностей.

Одним із ключових пріоритетів освітньої політики є узгодження змісту та структури професійної освіти з потребами ринку праці. Це зумовлює необхідність розробки та вдосконалення курсів загальної та фахової компетентності відповідно до стандартів вищої освіти.

Сьогодні змінюється вся психолого-педагогічна проблематика в освітній сфері, зосереджуючись на питаннях розвитку і саморозвитку особистості, навчальних інтересів і цілей навчання, предмета навчальної діяльності, особистісної рефлексії, здатності до відповідального вибору. Очевидно, що лише класичні форми і методи навчання не можуть вирішити нові проблеми всієї системи освіти. Аналізуючи наукові праці провідних фахівців, ми погоджуємось, що особистісно орієнтований підхід є найбільш дієвим у формуванні затребуваних професіоналів.

Підготовка майбутніх маркетологів пов'язана з розвитком їх професійних цінностей і потребує вибору адекватних форм і методів роботи. У той же час традиційні форми і методи не можна повністю виключати з практики навчання, оскільки продуктивне навчання завжди базується на відтворюваності. Проте ми вважаємо, що підходи до розвитку особистості та саморозвитку мають домінувати над системними підходами та форматами.

Активні методи, на наш погляд, сприяють зростанню інтересу до професійного змісту, який реалізується автономно як процес екстенсивної пізнавальної діяльності. Вони є одним із найважливіших шляхів формування фахових компетенцій на основі проблемної та імітованої професійної діяльності.

Аналізуючи освітню технологію, можна зробити висновок, що методи та форми професійного саморозвитку майбутніх маркетологів – це процедури, які спрямовують взаємодію викладачів і студентів на формування у майбутніх маркетологів важливих професійних якостей та особистісного стилю. За своєю метою, змістом і методикою реалізації підхід до професійного саморозвитку майбутніх маркетологів значно складніший, ніж звичайний підхід викладачів до передачі знань студентам.

Професійна ціннісна орієнтація – це синтез професійно орієнтованих цінностей (знань, умінь і взаємин майбутніх фахівців), що сприяє професійному та особистісному самовдосконаленню та реалізації ефективної діяльності [2, с. 132]. Тому для оволодіння та здійснення професійної маркетингової діяльності важливий не рівень вираженості важливих професійних рис особистості, а характер зв'язків між ними. Оскільки взаємо підсилювальний процес між більшістю особистих рис відбуватиметься лише за наявності тісного та позитивного взаємозв'язку між ними, у нас є вагомі підстави позиціонувати професіоналізм як домінуючу якість майбутніх маркетологів. Культивування навичок сприйняття, самосвідомості та саморозвитку майбутніх маркетологів за допомогою активних методів навчання сприятиме стимулюванню мотивації, інтелекту, креативності та рефлексивних здібностей студентів, формуванню особистих і професійних якостей, необхідних для майбутньої професійної діяльності.

Вважаємо, що подальшої перспективи потребує розробка міждисциплінарних освітніх програм, що будуть більшою мірою орієнтовані на формуванні професійно-ціннісних засад майбутніх маркетологів, які будуть поєднувати традиційні та інноваційні методи навчання, інтеграцію практиків у розробку змісту навчального процесу, забезпечуватимуть підвищення академічної мобільності студентів та враховуватимуть всебічний досвід провідних вітчизняних та зарубіжних університетів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Банах В. А., Банах Л. С. Трансформація ціннісних орієнтацій молоді в умовах кризового суспільства. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2016. № 64. С. 13–21.
2. Белан Т. Г., Носовець Н. М. Формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів технологій. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка*. Вип. 4 (160). Чернігів: НУЧК, 2019. С. 130–133.
3. Васюткіна Н.В. Маркетинг цінностей як домінанта розвитку суб'єктів господарювання. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. Випуск 2(13), 2018. С. 61-68
4. Любовець, О. Вища освіта як чинник формування ціннісних орієнтацій української молоді. *ОСВІТОЛОГІЯ*. 2021. №10. С.37–44. <https://doi.org/10.28925/2226-3012.2021.104>
5. Скіданова В.О. Ціннісні засади та проблеми сучасної освіти. URL: <http://conf.vntu.edu.ua/humed/2010/txt/skidanova.php> (дата звернення 2.05.2024)
6. Хоменок П.І. Сучасні тенденції розвитку маркетингу. *Актуальні проблеми економіки*. 2009. № 12 (102). С. 123–133

Ігор ГАРАСИМ

*Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
harasym.i@tntpu.edu.ua*

АКСІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАГІСТРІВ З ЕКОНОМІКИ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Сучасний світ вимагає від фахівців у галузі економіки не лише технічних навичок, але й моральних і соціальних цінностей. Актуальність використання аксіологічного підходу в професійній підготовці магістрів з економіки обумовлена декількома ключовими аспектами, адже сучасні реалії бізнесу диктують необхідність дотримання етичних норм та цінностей у професійній діяльності. Корпоративна відповідальність, дотримання прав людини, збереження природних ресурсів – усе це стає не менш важливим, ніж досягнення фінансових показників. Аксіологічний підхід допомагає майбутнім економістам розуміти значення цих етичних аспектів та відповідальність, яка покладається на них у розвитку бізнесу [1].

Враховання соціальних аспектів у діяльності підприємства, забезпечення справедливих умов праці, участь у розвитку громади є аспектами, на які магістри з економіки повинні звернути увагу у процесі професійної підготовки. Сучасні роботодавці дедалі більше оцінюють не лише знання та навички кандидатів, але і їхні моральні якості та готовність до відповідальної діяльності. Магістри з економіки, які володіють аксіологічним підходом, мають конкурентну перевагу на ринку праці, оскільки вони готові до вирішення етичних дилем та управління бізнесом відповідно до соціальних норм та цінностей [7, с. 34]. Аксіологічний підхід у професійній підготовці магістрів з економіки не лише актуальний, але й необхідний у сучасних умовах, де моральні та етичні аспекти стають не менш важливими, ніж технічні знання [2, с. 31].

Аксіологічний підхід у професійній підготовці магістрів з економіки передбачає використання методологічних засад, які сприяють формуванню у студентів моральних, етичних та соціальних цінностей, наприклад:

– *інтерактивні методи навчання*. Використання дискусій, підготовки групових проєктів, рольових ігор дозволяє студентам активно взаємодіяти між собою та вирішувати різного характеру етичні та моральні дилеми, що

виникають у сфері економіки. А це у свою чергу сприяє розвитку їхніх аналітичних здібностей та формуванню власних цінностей.

– *кейс-стаді*. За допомогою кейс-стаді студенти аналізують реальні ситуації з економічної практики, враховуючи етичні та соціальні аспекти, що розвиває їхнє критичне мислення та вміння приймати обґрунтовані рішення в умовах складних ситуацій.

– *метод проєктів*. У процесі підготовки проєктів студенти розвивають комунікативні навички та вчаться сприймати різні точки зору. У межах проєктів вони змушені брати до уваги не лише економічні аспекти, але й соціальну відповідальність та етичність власних дій.

– *етичні кейси та сценарії*. Використання етичних кейсів та сценаріїв допомагає студентам вирішувати практичні задачі, залучаючи їх до аналізу різноманітних етичних проблем та пошуку відповідних рішень, що таким чином сприяє формуванню їхніх морально-етичних цінностей.

– *портфоліо та самооцінка*. Портфоліо та система самооцінки дозволяє студентам відстежувати свій особистий прогрес у розвитку моральних та етичних якостей для їхнього подальшого самовдосконалення в цих аспектах [5; 6].

Аксіологічний підхід у професійній підготовці магістрів з економіки є ключовим елементом для розвитку їхньої професійної компетентності, адже цей підхід ґрунтується на визнанні цінностей як основного фактору, що впливає на формування особистості майбутнього фахівця [4, с. 35].

Можемо виокремити три основні аспекти впливу аксіологічного підходу у професійній підготовці магістрів з економіки. Перший аспект впливу аксіологічного підходу полягає у формуванні ціннісних уявлень та підвищенні мотивації студентів до професійного розвитку. Ціннісні орієнтації, що включають у себе такі якості як відповідальність, етичність, інноваційність, формуються через діалог між викладачем та студентом, активну участь у групових дискусіях та проєктній діяльності. Саме цей підхід дозволяє студентам глибше зрозуміти суть своєї професії та власне місце в ній.

Другий аспект допомагає формувати ключові компетентності, які необхідні для успішної діяльності в економічній сфері, а саме: аналітичні навички, креативне мислення, комунікативні вміння та уміння працювати в команді. Аксіологічний підхід сприяє розвитку цих компетентностей шляхом активного включення студентів у практичні завдання, де вони можуть застосовувати свої знання у реальних ситуаціях, а також через постійний аналіз і обговорення цінностей, що лежать в основі їхньої професійної діяльності.

Третій аспект впливу аксіологічного підходу у професійній підготовці магістрів з економіки реалізується у формуванні особистісних якостей, потрібних для успішного фахівця в економічній галузі. Сюди відносимо відкритість до нового, толерантність, лідерські якості тощо. Студенти розвивають ці якості через практичну діяльність, взаємодію з колегами та викладачами, а також самоаналіз [3, с. 48].

Перед впровадженням аксіологічного підходу в навчальний процес необхідно провести підготовчу роботу, що включає ознайомлення викладачів з основами аксіології, розробку методичного забезпечення та планування навчального процесу з урахуванням аксіологічних принципів. Аксіологічний підхід повинен бути відображений у навчальних програмах як окремий модуль або включений у вже існуючі курси з економіки, що забезпечить системність та послідовність у формуванні ціннісних орієнтацій у студентів. Важливо враховувати індивідуальні особливості та потреби студентів, включаючи використання різноманітних методів та форм роботи, які найбільш ефективно сприймаються аудиторією. Іншою рекомендацією є забезпечення підтримки викладачів, наприклад, через проведення тренінгів, розробку навчальних матеріалів та обмін досвідом між колегами. Під час впровадження аксіологічного підходу важливо систематично оцінювати його ефективність та вчасно коригувати навчальний процес, стимулювати самостійну активність студентів шляхом залучення до самостійних досліджень, написання есе та публікацій власних думок на тему цінностей в економіці [3, с. 48].

Отже, аксіологічний підхід активізує критичне мислення та аналітичні здібності студентів, що є ключовими для успішної професійної діяльності в галузі економіки. Розуміння важливості цінностей та їх впливу на прийняття рішень допомагає магістрам з економіки бути більш соціально відповідальними та керувати ризиками у професійній діяльності. Освоєння аксіологічного підходу сприяє підвищенню конкурентоспроможності магістрів з економіки на ринку праці, оскільки вони розвивають комплекс навичок та цінностей, які відповідають сучасним вимогам бізнесу та суспільства.

Література

1. Загородня А.А. Зміст професійної підготовки фахівців економічної галузі в Україні. *Innovative solutions in modern science*. 2016. Vol. 7, No.7. URL: <http://naukajournal.org/index.php/ISMSSD/article/view/970/1107> (дата звернення: 18.04.2024).
2. Желуденко М.О. Різні підходи до визначення цінностей в аксіологічних теоріях. *Теоретичні питання культури, освіти та виховання*. 2004. Вип. 26. С. 30–33

3. Малий І., Галабурда М. Економічна наука: проблеми усвідомлення методології. *Економіка України*. № 9. 2006. С. 45-54.
4. Пазенок В.С. Ціннісні орієнтації та сучасна освіта. *Наукові записки Київського університету туризму, економіки і права*. Серія: філософські науки. К.: КУТЕП, 2016. Вип. 23. С. 35-39.
5. Підлісний М.М. Проблеми аксіології та шляхи їх вирішення. Монографія. Дніпро : Видавець Біла К. О., 2020. 164 с.
6. Підлісний М.М., Шубін В.І. Цінності та буття особистості. Монографія. Дніпропетровськ, ДДФА, 2005. 128 с.
7. Ткаленко Н.В. Проблеми підготовки сучасних економістів у системі вищої освіти України. *Науковий вісник ЧДІЕУ*. 2022. №3 (11). С. 31-35.

Андрій ГУКАЛЮК

*Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
andriy15hukaliuk@gmail.com*

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЯК ЦІННІСНОГО ОРІЄНТИРА МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА ЗАКЛАДУ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

Соціальні цінності відіграють важливу роль у професійній діяльності будь-якого фахівця. Цінності – це оцінки та ставлення людини до предметів, явищ і процесів у навколишньому світі. Цінності відіграють вирішальну роль у житті людини і суспільства, оскільки вони характеризують спосіб життя людини і ступінь відокремлення людини від тваринного світу. Філософські та етичні концепції щодо питання цінностей у суспільстві та житті окремої людини були в центрі уваги з давніх часів. Такі мислителі, як Сократ, Платон, Аристотель, Геракліт, Демокріт та інші не оминали увагою це питання. Праці Декарта, Бекона, Гоббса, Лейбніца, Локка, Юма та інших мислителів зробили значний внесок у філософський аналіз цього питання. Поворотним моментом у розвитку проблеми цінностей стала філософія І. Канта. Поняття «цінність» Кант використовував переважно у своєму етичному вченні. Проблему цінності розглядав також Г. Гегель, який тісно пов'язував її з матеріальними, моральними, правовими та духовними чинниками. Проблема цінностей завжди привертала увагу зарубіжних мислителів. Вагомий внесок у розвиток теорії цінностей зробили такі вчені: М. Вебер, В. Віндельбандт, Е. Дюркгейм, Ф. Знанецький, А. Маслоу, Т. Парсонс, П. Сорокін, У. Томас, В. Франкл, М. Шерер та інші. Цінності як феномен свідомості

відображають, насамперед, світогляд і поведінку людини. У сучасній літературі можна знайти понад 200 визначень поняття «цінності» [2, с. 409].

Соціальні цінності та орієнтації є невід'ємними елементами професійної діяльності будь-якого молодого фахівця. Цінності – це сукупність філософських, соціальних, політичних, правових, моральних і психологічних чинників, які складають основу поведінки та діяльності людини. Цінності відіграють важливу роль у формуванні особистості та в загальному розвитку суспільства. Цінності молодих фахівців у професійній діяльності є професійним, соціальним, правовим, морально-етичним компасом, що вказує правильний шлях життя і діяльності фахівців. Ціннісні орієнтації та установки повинні бути тісно пов'язані з духовно-моральними настановами. Тільки в комплексі вони можуть виконувати свої моральні та професійні обов'язки і нести відповідальність за результати своєї діяльності. Неухильне дотримання вимог відповідних нормативно-правових актів та етичних норм у діяльності молодих фахівців сприятиме формуванню у них високих духовних, національних і патріотичних ідеалів, спрямованих на збереження і примноження національних традицій, захист національної ідентичності та демократичних цінностей держави [2, с. 410].

Соціальна компетентність є ключовим компонентом професійної майстерності викладача. Вона включає в себе навички міжособистісного спілкування, емпатію, здатність до співпраці, ефективного вирішення конфліктів і створення сприятливого середовища для навчання. Майбутній викладач повинен мати ціннісні орієнтири, що базуються на принципах гуманізму, поваги до гідності та унікальності кожного учня. Це допомагає створювати середовище, де учні почуваються підтриманими та стимульованими до розвитку.

Соціально-економічна компетентність пов'язана із здатністю педагога враховувати вплив соціальних факторів на розвиток та формування особистості, розуміти зміст діяльності різноманітних соціальних інститутів, усвідомлювати закономірності функціонування сучасного суспільства. Соціальна компетентність повинна бути розвинута ще на етапі підготовки викладачів у закладах вищої освіти. Це включає практичну підготовку з міжособистісного спілкування, психології та педагогіки. Модель соціальної компетентності включає різні аспекти, такі як комунікативні здібності, емпатія, здатність розуміти культурну різноманітність, робота в команді та вміння мотивувати учнів.

Використання інтерактивних методів навчання, рольових ігор, кейс-стаді та тренінгів допомагає студентам і майбутнім викладачам розвивати соціальні навички.

Важливою частиною соціальної компетентності є етична поведінка викладача. Вона передбачає об'єктивність, справедливість та повагу до всіх учнів. Викладачі повинні вміти отримувати та використовувати зворотний зв'язок для покращення своїх навичок та адаптації до потреб учнів. Заклади професійної освіти повинні забезпечувати постійну підтримку та навчання викладачів з метою розвитку їх соціальної компетентності протягом їхньої кар'єри. Високий рівень соціальної компетентності викладача сприяє ефективному спілкуванню з учнями, підвищує мотивацію до навчання і поліпшує загальні результати навчання.

Соціально-психологічний тренінг є ефективним методом розвитку соціальної компетентності майбутніх учителів шляхом забезпечення засвоєння студентами готових норм ефективного педагогічного спілкування та розвитку вміння конструювати ці норми безпосередньо в процесі спілкування. Моделювання ситуацій соціального спілкування через тренінгову роботу озброює студентів ефективними методами організації групової комунікації та сприяє вдосконаленню навичок, які є невід'ємною складовою соціальної компетентності майбутніх учителів[1, с. 156].

ЛІТЕРАТУРА

1. Московчук О.С. Формування соціальної компетентності студентів вищих педагогічних навчальних закладів в умовах студентського самоврядування. URL: <https://vspu.edu.ua/content/graduate/doc/a3dis.pdf>
2. Остапенко О. І., Ряшко В. І. Соціальні цінності та орієнтації у професійній діяльності молодих спеціалістів, випускників вищих навчальних закладів України. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journalpaper/2017/jun/5044/vnulpurn201683766.pdf>

Ярослав ГАРБИЧ

*Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
slavko_@ukr.net*

СУЧАСНІ ФІЛОСОФСЬКІ ОРІЄНТИРИ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ТУРИСТИЧНОЇ СФЕРИ

Професійна підготовка майбутніх фахівців у сфері туризму сьогодні здійснюється у новому типі соціокультурної реальності, яка головним чином обумовлена військовою агресією росії. Виходячи з наявності нової реальності, передусім, необхідно розробляти інноваційні моделі майбутнього фахівця, які будуть основою для створення освітніх стандартів нового покоління та побудови ефективного освітнього процесу у системі професійної освіти. Зокрема, освітні заклади усіх типів мають забезпечити здобувачам освіти два взаємозумовлені процеси:

– по-перше, ґрунтовне навчання й здобуття професії на основі опанування загальними та фаховими компетентностями та програмними результатами;

– по-друге, забезпечення максимального розвитку особистості студента під час навчання.

Нині значна кількість соціальних, педагогічних, психологічних та філософських досліджень безпосередньо пов'язана із вдосконаленням особистості під час здобуття освіти. Це зокрема питання соціальної адаптації, ефективного виконання соціальних ролей в освіті та їх впливу на становлення особистості, а також питання соціально-нормативного регулювання поведінки особистості в закладі освіти. Вагомими є також проблеми мотивації навчально-пізнавальної діяльності здобувачів освіти. Наголосимо на тому, що повністю поділяємо позицію С. Кожушко та Л. Бойко у тому, що «на даний час туризм є однією з найперспективніших і високоприбуткових галузей світової економіки. Будучи однією з найважливіших галузей промисловості, туризм в останні роки став стрімко розвиватися і в Україні. Нові соціально-економічні відносини нашої країни із зарубіжними партнерами диктують новий підхід до професійної підготовки фахівців, які працюють у сфері туризму» [1, с. 195].

Сучасним українським закладам освіти доводиться діяти динамічно для того щоб враховувати педагогічні та управлінські нововведення, що створюють можливості для якісних змін у способах організації освітнього

процесу. Все це призводить до ускладнення завдань та породжує потребу у нових науково обґрунтованих способах їх вирішення. Зокрема, в останні роки значно ширше розробляються інноваційні освітні форми, засоби та методи навчання (навчальна взаємодія, педагогіка співробітництва, особистісно орієнтоване навчання та ін.) та робиться акцент на формування особистісних якостей майбутнього фахівця.

Нині студенти все частіше зосереджують увагу на такій філософській темі як: «Пошук сенсу життя в тій професійній галузі, в якій працюватимуть». Наголосимо, що на всіх етапах життєвого шляху майбутній фахівець, що працюватиме у сфері туризму, постійно взаємодіє з навколишнім світом, з людьми, що володіють різними, нерідко діаметрально протилежними життєвими установками, рівнем освіти та культури. У самовизначенні здобувачі освіти мають навчитися поєднувати смислову систему узагальнення уявлення про світ з уявленнями про себе, визначаючи таким чином сенс свого існування. Відзначимо, що особистість екстраполює себе у своє майбутнє, а майбутнє проектує у сьогодення. У цьому контексті майбутнє переживається у вигляді прагнення здійснення до своїх цілей та реалізації ідеалів під час якого здійснюється збагачення ціннісно-смиислового простору власного життя оціночними позиціями та власними поглядами. Звідси випливає, що становлення сенсу життя визначається тим, як ставиться людина до минулого та майбутнього.

У ціннісній структурі особистості здобувачів освіти «ядро» цінностей становлять такі філософські категорії як «свобода», «успіх», «пізнання». Наголосимо, що нині суттєво підвищилася значущість мотивів розвитку особистості, зросло прагнення до поглиблення професійних знань та можливість професійного зростання. У цьому контексті ціннісно-мотиваційна сфера, головним чином, базується на формуванні впевненості у собі. З огляду на це, стає зрозумілим, що ціннісні орієнтації є найважливішим компонентом структури особистості, адже у ціннісних орієнтаціях акумулюються весь життєвий досвід, накопичений особистістю упродовж індивідуального розвитку. Засвоювані під час навчання у закладах освіти особистісні цінності служать для майбутніх фахівців своєрідним зразком, з яким вони постійно зіставляють свої інтереси. У процесі навчання відбувається ієрархія цінностей, виникає рефлексія, складається узагальнене ставлення до життя, розширюється ціннісно-смисловий простір, вибудовується єдина життєва лінія та визначаються протиріччя між нею та життєвими обставинами, формується

спрямованість на цілі, пов'язані із плануванням професійного майбутнього, тобто з'являється сенс життя.

У підсумку відзначимо, що актуальність філософського вивчення питань професійного становлення майбутніх фахівців обумовлено об'єктивною потребою формування високопрофесійного і відповідального кадрового корпусу працівників туристичної сфери, які здатні ефективно вирішувати усі професійні завдання. У зв'язку з цим заклади освіти мають цілеспрямовано займатися підготовкою професійно грамотних фахівців, які мають високий рівень професійної адаптивності, особистісної інтеграції, соціальної зрілості, емоційно-вольової стійкості, розвинений інтелект, гнучке творче мислення, сміливість, впевнені у собі, володіють високим рівнем самоконтролю. Саме такий фахівець зможе ефективно працювати у сфері туризму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кожушко С. П., Бойко Л. Г. Компетентнісний підхід у підготовці фахівців туристичної сфери до роботи в умовах кризових станів. Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки. 2023. № 1 (25). С. 194–203.

Секція
ЦІННІСТЬ СУЧАСНОЇ НАУКИ: ПОТЕНЦІАЛ І ЗАГРОЗИ

Ірина ДРУЖКОВА

*Кандидат історичних наук, доцент, доцент,
Одеський державний університет внутрішніх справ,
Одеса, Україна
Irise2002@gmail.com*

**ЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРАВА НА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНУ
ВЛАСНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ УНІВЕРСИТЕТІВ У ЗВ'ЯЗКУ З
ВІДКРИТИМ ДОСТУПОМ: ПРОБЛЕМИ ТА ВИКЛИКИ**

Право на інтелектуальну власність (ПІВ) становить складну сферу, де етичні аспекти відіграють ключову роль. Справедливість вимагає, щоб творці отримували справедливу винагороду за свою працю. ПІВ забезпечує авторам та іншим творцям право на власні творіння та можливість відчувати себе справедливо винагородженими за свої зусилля.

ПІВ стимулює інновації та творчість, оскільки вони забезпечують правовий захист інтелектуальних здобутків. Це важливо з етичної точки зору, оскільки інновації можуть приносити користь суспільству.

Етичний аспект користі суспільству полягає в тому, щоб забезпечити баланс між правами творців та інтересами суспільства. ПІВ повинно забезпечити відшкодування творцям, але також не повинно обмежувати доступ до інформації та культурних благ загальної громадськості.

Правовий захист інтелектуальної власності сприяє економічному розвитку, оскільки він стимулює інвестиції в наукові дослідження, розвиток технологій та творчість. Це етично, оскільки сприяє загальному добробуту.

Відкритий доступ – це принцип, за яким наукова інформація, дослідження та інші знання доступні для всіх, без будь-яких обмежень на їхнє використання або розповсюдження. Це означає, що роботи, такі як наукові статті, дослідження та дані, можуть бути вільно доступні для читання, скачування та використання безкоштовно. Вплив відкритого доступу на українську університетську спільноту є значним. Відкритий доступ забезпечує доступність наукової інформації для більш широкого кола людей, включаючи студентів, дослідників та громадськість загалом. Університетські дослідники швидше отримують доступ до нових досліджень та знань, що сприяє їхній продуктивності та може прискорити

науковий прогрес. Відкритий доступ дозволяє уникнути високих вартостей передплати на академічні журнали та інші джерела інформації, що полегшує фінансове навантаження на університети та дослідницькі установи.

Крім того, відкритий доступ дозволяє роботам бути більш видимими та цитованими, що сприяє підвищенню впливу досліджень та розвитку наукових кар'єр. Публікація наукових досліджень відкритим доступом сприяє прозорості та довірі в науковому процесі, оскільки будь-хто може переглянути та перевірити результати досліджень. У цілому, відкритий доступ відіграє значну роль у покращенні доступності знань, прискоренні наукового прогресу та сприянні розвитку університетської спільноти.

Практика застосування права на інтелектуальну власність (ПІВ) різноманітна і включає в себе багато аспектів. Університети часто отримують права на інтелектуальну власність за результатами досліджень, які проводяться на їхній базі. ЗВО застосовують ці права для захисту та комерціалізації новаторських технологій та ідей через ліцензування, створення спільних підприємств або інші форми співпраці з бізнесом. ЗВО часто виступають як посередники між дослідниками та промисловістю, сприяючи передачі технологій та інновацій з академічної сфери в реальний сектор. Це може бути досягнуто через патентування та ліцензування технологій або створення спільних підприємств. ЗВО надають підтримку та стимулюють своїх дослідників до створення нових інтелектуальних результатів шляхом надання доступу до ресурсів, фінансування досліджень та заохочення до патентування інновацій. ЗВО відіграють ключову роль у поширенні знань шляхом публікації наукових статей, досліджень та інших інтелектуальних результатів. Деякі університети також приймають політику відкритого доступу, що дозволяє безкоштовний доступ до їхніх публікацій для всіх зацікавлених сторін. ЗВО співпрацюють з громадськістю та громадським сектором для сприяння інновацій та вирішення суспільних проблем. Це може включати співпрацю у сфері медицини, енергетики, збереження навколишнього середовища та інших галузях.

У цілому, ЗВО відіграють важливу роль у створенні та розповсюдженні інтелектуальних результатів, а також у забезпеченні зв'язку між науковою спільнотою та реальним сектором.

Принципи відкритого доступу полягають у забезпеченні вільного, безкоштовного та невідкладного доступу до наукової інформації та результатів досліджень. Відкритий доступ передбачає, що доступ до наукової інформації повинен бути безкоштовним або за доступними

цінами. Також дозволяє користувачам вільно використовувати, копіювати, редагувати та поширювати наукові матеріали згідно з ліцензійними умовами. Інформація повинна бути доступна у відкритих форматах, що сприяє її доступності та переробці. Наукова інформація має бути доступна невідкладно, без зайвих затримок, щоб сприяти швидкому розповсюдженню нових досліджень та знань.

Подібний підхід призводить до того, що наукові роботи, які публікуються з відкритим доступом, частіше цитуються та мають більший вплив у науковій спільноті. Відкритий доступ забезпечує широкий доступ до наукової інформації для дослідників, студентів, фахівців та громадськості загалом, стимулює обмін знаннями, сприяючи інноваціям, швидкому прогресу та розвитку науки та зменшенню витрат на доступ до наукової інформації дозволяє економити гроші дослідницьких установ, університетів та інших організацій. Відкритий доступ сприяє прозорості та довірі в науковому процесі, дозволяючи всім охочим перевірити результати досліджень.

Ці принципи та переваги роблять відкритий доступ важливим інструментом для розвитку науки та забезпечення широкого доступу до знань для всіх зацікавлених сторін. Етичні аспекти відкритого доступу до інтелектуальних результатів є важливими, оскільки вони впливають на справедливість, прозорість та розвиток науки та освіти. Відкритий доступ забезпечує більшу справедливість у доступі до наукової інформації, оскільки всі користувачі, незалежно від фінансового стану або місцезнаходження, можуть отримати доступ до неї.

Відкритий доступ сприяє прозорості в науковому процесі, оскільки всі результати досліджень стають відкритими для перевірки та оцінки іншими вченими, що підвищує довіру до наукової спільноти. Також відкритий доступ до інтелектуальних результатів стимулює інновації та розвиток, оскільки дозволяє дослідникам легко обмінюватися знаннями та ідеями, що може призвести до нових відкриттів та розвитку нових технологій. Відкритий доступ допомагає уникнути дублювання досліджень, оскільки дослідники можуть бути повідомлені про наявні результати та уникнути повторення вже проведених досліджень. Відкритий доступ до наукових ресурсів дозволяє студентам, викладачам та дослідникам використовувати найактуальніші та найкращі матеріали для навчання та досліджень, що підвищує якість освіти.

У цілому, відкритий доступ до інтелектуальних результатів відіграє важливу роль у розвитку науки та освіти, сприяючи справедливості, прозорості, інноваціям та підвищенню якості освіти. Відкритий доступ

допомагає уникнути дублювання досліджень, оскільки дослідники можуть легко знайти та ознайомитися зі знаннями, що вже існують у цій області. Це ефективно викоринює втрату часу та ресурсів.

Конфлікт інтересів між правом на інтелектуальну власність (ПІВ) та відкритим доступом може виникати у суспільстві. Право на інтелектуальну власність забезпечує авторам та винахідникам право на винагороду за їхні творіння. Проте відкритий доступ може здатися порушенням цього права, оскільки надання доступу безкоштовно може обмежити можливості авторів отримати відповідну винагороду за їхню роботу.

З іншого боку, відкритий доступ прагне забезпечити широкий доступ до знань для всіх, що є етично важливим. Обмеження доступу до інформації через ПІВ призводить до ситуації, коли деякі групи або особи не мають можливості отримати доступ до важливих знань через обмеження власника права. Етичний аспект полягає в знаходженні балансу між правами творців та інтересами суспільства в цілому, а потреби творців у винагороді та захисті їхніх прав конфліктує з бажанням забезпечити широкий доступ до знань для всіх.

ПІВ може впливати на інновації та розвиток, оскільки надмірне обмеження прав на інтелектуальну власність може обмежити можливості інновацій та розвитку нових технологій через обмеження доступу до необхідної інформації.

Уникнення конфлікту між ПІВ та відкритим доступом може вимагати розвитку балансованих підходів, таких як використання ліцензій з відкритим доступом, розробка механізмів відшкодування для творців, сприяння відкритих форматів та розвиток механізмів збереження інтелектуальної власності.

Так, недостатня розробленість етичних стандартів у сфері відкритого доступу створює ряд етичних проблем. Недостатньо розвинуті етичні стандарти можуть призвести до порушення приватності та конфіденційності дослідників або інших осіб, які надають свої дані чи інформацію для досліджень. Відкритий доступ може створити ситуацію, коли дані або дослідження використовуються без згоди їх власників чи авторів, що порушує їхні права та може викликати етичні питання. Низькі етичні стандарти можуть призвести до ситуацій, коли дані використовуються чи тлумачаться некоректно або морально сумнівно, що може призвести до неправильного розуміння результатів досліджень чи порушення етичних принципів. Низькі етичні стандарти призводять до питань щодо способів використання даних, наприклад, якщо дані використовуються для цілей, які суперечать етичним принципам, або якщо

вони використовуються без дотримання відповідних етичних протоколів. Низькі етичні стандарти можуть підірвати довіру громадськості до науки та досліджень, що може мати негативні наслідки для сприйняття науки та для її розвитку.

Розвиток і впровадження етичних стандартів у сфері відкритого доступу є важливим завданням для забезпечення справедливого, прозорого та етичного використання наукової інформації та досліджень.

Отже ризики порушення авторських прав та прав на конфіденційність даних є серйозними проблемами етичного характеру в контексті відкритого доступу. Відкритий доступ сприяє несанкціонованому використанню матеріалів, таких як наукові статті, дослідження та інші твори, які захищені авторським правом. Це призводить до порушення авторських прав та незаконного використання інтелектуальної власності.

Інша проблема полягає в ризику порушення конфіденційності даних, особливо в наукових дослідженнях, де можуть бути використані конфіденційні або особисті дані учасників дослідження. Неналежне управління цими даними або їх незаконне розголошення можуть порушити права та приватність осіб, що беруть участь у дослідженні.

Відкритий доступ може також сприяти випадкам плагіату, коли матеріали або дослідження використовуються без належного визнання джерела. Це не тільки порушує авторські права, але й підриває довіру до наукової спільноти та доброчесності у науковому дослідженні.

Відкритий доступ до даних може створити ризик їх неправильного використання або тлумачення, що може викликати негативні наслідки для суспільства або індивідуальних осіб. Збалансування доступу до інформації та захисту прав авторів та конфіденційності даних є ключовим завданням для етичного використання відкритого доступу. Це вимагає розвитку етичних стандартів та політик, а також використання технологічних заходів для забезпечення безпеки та конфіденційності даних.

Українські університети стикаються з рядом викликів, які варто враховувати при розвитку та вдосконаленні своєї діяльності. Один з основних викликів полягає у недостатньому фінансуванні українських університетів. Брак коштів обмежує можливості розвитку, вдосконалення інфраструктури, покращення якості освіти та наукових досліджень. Умови, у яких функціонують українські університети, змінюються швидко, тому одним з викликів є постійна потреба в модернізації освітнього процесу, впровадженні новітніх методик навчання та використання сучасних технологій.

Розвиток міжнародної співпраці є важливим викликом для українських університетів. Залучення іноземних студентів та викладачів, участь у міжнародних дослідницьких проектах та програмах обміну можуть сприяти підвищенню рівня міжнародного визнання. Забезпечення кваліфікованого викладацького складу та наукових працівників є важливим завданням. Недостатня кількість кваліфікованих фахівців у певних галузях може обмежувати можливості університетів у розвитку та конкурентоспроможності. Українським університетам потрібно активніше співпрацювати з бізнесом та ринком праці, адаптувати програми навчання до потреб сучасного ринку праці та забезпечити підготовку студентів до вимог сучасного світу. Прозорість управління, боротьба з корупцією та забезпечення відкритості та прозорості в діяльності університетів є також важливими завданнями.

Успішне подолання цих викликів вимагає комплексного підходу та спільних зусиль всіх зацікавлених сторін, включаючи уряд, університети, студентів та громадськість.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ar I. M., Temel S., Dabic M., Howells, J., Mert A., & Baris Yesilay R. The Role of Supporting Factors on Patenting Activities in Emerging Entrepreneurial Universities. *IEEE Transactions on Engineering Management*, 2021. vol. 70, no. 6, pp. 2293-2304.
2. Bigliardi, B., Ferraro, G., Filippelli, S., and Galati, F. The past, present and future of open innovation. *Eur. J. Innov. Manag.* 24, 2020
3. Brown, R., Truby, J., & Ibrahim, I. A. (2022). Mending Lacunas in the EU's GDPR and Proposed Artificial Intelligence Regulation. *European Studies: The Review of European Law, Economics and Politics*, 2022, 9(1), 61-90.
4. Hayter, C. S. (2013). Harnessing University Entrepreneurship for Economic Growth. *Economic Development Quarterly*, 2013, 27(1), 18-28.
5. Leo C. G., Tumolo M. R., Sabina S., Colella R., Recchia V., Ponzini G., Mincarone P. Health Technology Assessment for In Silico Medicine: Social, Ethical and Legal Aspects. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2022, February 1.
6. Parkhomenko, N. M., Yakubivskyi, I. Y., & Yurkevych, Y. Policy in the IP Field in Academic Institutions and Higher Education Institutions. *Science and Innovation*, 2021,17(2), 72-83.
7. Straus J. (2015). Intellectual Property Rights: Ethical Aspects. In *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences: Second Edition 2015*.pp. 262-265.
8. West J., Bogers M. Leveraging external sources of innovation: a review of research on open innovation. *J. Prod. Innov. Manag.* 2014, 31. P. 814-831

Віктор ГРУШКО

*Кандидат економічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
grushko.vs@gmail.com*

Сергій ГРУШКО

*Українська спілка художників комп'ютерної графіки
Тернопіль, Україна*

СМИСЛОВА КРИЗА НАУКИ, ЯК ОСНОВИ СУЧАСНОЇ ПАРАДИГМИ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Від моменту своєї появи люди активно стали пізнавати реальність в якій їм довелося жити, з якою необхідно повсякчас взаємодіяти, яка для людей виступала, водночас, і в якості джерела необхідних для життя благ, і середовища потенційних небезпек. Знання про дійсність люди акумулювали у певні цілісні світоглядні системи, формуючи у своїй уяві моделі світу, які поставали для них своєрідними картами реальності, визначали головне і другорядне у їх житті, окреслювали простір їх активності, проводили межу між об'єктами і суб'єктами, зорієнтовували у загрозах та їх природі, допомагали осягати значимі сенси життя, встановлювали соціально прийнятні моделі самореалізації тощо. Протягом історії розуміння світу у людей формувались під впливом різних світоглядних систем. На першому етапі уявлення про світ формували міфи, на наступному – релігії і, нарешті, починаючи з епохи Просвітництва роль головного засобу пояснення реальності, в якій людям доводиться жити стала наука.

Кожна наступна світоглядна система, яка досягала панування хоч і прагнула абсолютної перемоги над своєю попередницею, проте в дійсності вибудовувала своє трактування реальності на основі світорозуміння, що існувало раніше – нове пізнавалось засобами вже відомого [3, с. 432-441]. Саме тому ідея лінійного (поступального, прогресивного) розвитку привнесена аврамічними релігіями, не лише осягалась суспільством як протилежність та альтернатива язичницькій циклічності, але водночас опиралась при своєму утвердженні на сформовані на попередньому етапі точки опори і водночас засоби орієнтації. Як наслідок багато християнських свят наклались на язичницькі, а поганські зразки для наслідування змінилися на християнські.

Наукова система пояснення світу також, незважаючи на запекле опонування релігійному розумінню дійсності, взяла на озброєння у

конкурентної (християнської) моделі світу ідею лінійного розвитку, проте змінивши пріоритет з прагнення удосконалювати свої внутрішні, духовно-моральні якості на розвиток зовнішніх форм, матеріальної дійсності. У свою чергу, прогрес оточуючої людей соціально-економічної дійсності на пряму був залежний від росту потенціалу людського розуму (на сьогодні вже штучного інтелекту), досягнень науки, а на їх основі - техніки і технології. Таким чином були закладені основи модерну у його сучасному розумінні, як прогресу науково-технічного та соціально-економічного. У руслі сформованої Просвітництвом парадигми розвитку суспільство еволюціонувало до початку ХХІ ст., нагромадивши, як певні здобутки, так і нові проблеми [2, с. 83-100].

Наука, з її опорою на експерименти, з можливістю одержувати конкретні практичні результатами в осяжній перспективі, на певному етапі змогла запропонувати суспільству більш переконливі аргументи в користь переваг її моделі світу порівняно з релігійною, яка базувалась на вірі в досягнення ідеального, однак у віддаленому майбутньому. Наука, а разом з нею техніко-технологічний та соціально-економічний прогрес, протягом останніх століть відкривали перед людством можливість опановувати одну вершину за іншою, розширюючи горизонти його можливостей, нагромаджуючи у розпорядженні людей все більший потенціал, відкриваючи можливість переформатовувати дійсність під свої потреби, не обмежуючись пасивним пристосуванням до неї.

Проте вже з кінця ХХ ст. стали проявлятися симптоми наближення до певних меж розвитку науково-технічного і соціально-економічного прогресу, що проявилось у неухильному зниженні отримання від нього корисного ефекту для пересічних людей та інвестиційної ефективності у сфері виробництва благ. Разом з цим стали зростати найрізноманітніші небезпеки і навіть актуалізуватись екзистенційні загрози вже для усього людства. З розвитком та ускладненням соціуму дуже швидко знижується як спроможність суспільних наук забезпечувати людство необхідними інструментами контролю за соціально-економічною динамікою та науково-технічними прогресом, так і - здатність ефективно прогнозувати. Причому рівень непередбачуваності повсякчас зростає, а часовий горизонт розуміння того куди ведуть людство трансформації щораз скорочуються.

Виклики під впливом науково-технічного прогресу нагромаджуються швидше ніж наука здатна вчасно озброювати людство засобами ефективного реагування на них чи навіть встигати як слід їх осмислювати, до того як проблеми доростатимуть до нездоланих масштабів. Вичерпання ресурсів, насунання екологічної катастрофи під впливом

забруднення, загрози від штучного інтелекту чи від тих хто його почне використовувати не у благих цілях, наростання фінансових пухирів, збільшення в рази лишніх людей під впливом розвитку безлюдних виробництв, виклики обумовлені перспективою кіборгізації людей та їх генетичною «модернізацією» і т. д. – це далеко неповний перелік викликів які вже у найближчий час привнесе в життя людей прогрес науки. Навіть якщо допустити, що усі процеси у суспільстві розвиватимуться з мінімальною турбулентністю то і за цих обставин постає питання спроможності психіки пересічних людей опанувати швидкість і масштабність змін. Адже проблемними нові реалії будуть як для зайвих людей, яких ставатиме в рази більше ніж зараз, так і для тих хто знайде можливість себе реалізувати у майбутньому кібергізованому і генномодифікованому суспільстві, ритм функціонування якого детермінуватиме штучний інтелект, при цьому очевидно більш ретельно і прискіпливо ніж це є сьогодні у найбільш технологічно продвинутих «розумних» містах [5, с. 497-518].

Вже на сьогодні стає очевидним, що розвиток науки, з точки зору одержання корисного ефекту для пересічних людей, заповнює їх життя техніко-технологічними надмірностями, від яких більше побічних негативних ефектів ніж результативної віддачі (залежність від гаджетів, погіршення якості освіти під впливом інформатизації, детермінування життя ритмом роботи інформаційних машин, збільшення частки зайвих людей і т.д.). Окрім того, в абсолютній більшості зиск від досягнень науки, протягом тривалого часу, отримує переважно обмежене коло «обраних», які завдяки високим технологіям одержують можливість максимізувати свою владу (вплив) над дезорієнтованою більшістю [1, с. 50-59].

Окрім того наука все очевидніше виявляє свої неспроможності не лише контролювати функціонування і розвиток складних систем, таких, як, зокрема, людське суспільство, а й прогнозувати дисфункції і тим більше кардинальні зміни спрямованості динаміки розвитку у них існуючих процесів чи появи якісно нових. Таким чином наука виявляє ознаки короткозорості і водночас відсутності периферійного зору, коли логічні аргументи різних галузей знань вибудовані у вузькі логічні ряди формують хибне, «тунельне» сприйняття реальності, за рамками якого у суспільства виявляються значні сліпі зони, з яких, за термінологією Нассіма Ніколаса Талеба, періодично у життя людей вриваються «чорні лебеді», або ж неочікувані події, які радикальним чином змінюють хід подій [4]. З ускладненням суспільства, із зростанням суспільної динаміки, здатність

науки вчасно озброювати людей необхідними засобами ефективного реагування неухильно знижуються.

Наука базується на експерименті, а будь-який експеримент, це завжди штучно створені умови, з наперед заданими параметрами. Однак реальність, в якій живуть люди, не є ізольованою системою. Люди, у свою чергу, самі з часом мають властивість змінюватись, а значить їх реакції та поведінка також. Разом з цим змінюються і властивості соціального середовища, яке формують щоразу інші за проявами своєї активності люди. У науки немає інструментарію дослідження того, що є непостійним у своїх властивостях, того, де періодично кардинально змінюється швидкість і спрямованість розвитку процесів. Наука акумулює в собі знання опановані у минулому, а людство з такими темпами трансформується, що, фактично, майбутнє вривається в життя людей швидше.

Людство на сьогодні опиняється в ситуації учасників експедицій Христофора Колумба чи Фернана Магеллана, коли ті здійснювали свої епохальні відкриття, які мали дуже примарні уявлення про те куди пливуть і що їх може чекати за горизонтом. Фактично їх подорожі і були своєрідними «науковими» експериментами над самими собою в режимі реального часу, що вочевидь відбувається із людством в цілому у нинішній час його надшвидких трансформацій.

Знання минулого лише частково дозволяють збагнути суть викликів та найбільш ймовірний алгоритм розвитку процесів. Зниження ресурсного забезпечення завжди збільшувало ризики загострення конкурентної боротьби за їх залишки, війн, а також тенденції до обмеження прав і свобод людей. У той же час, у минулому ці процеси ще не відбувались у глобальних масштабах, людство не володіло засобами знищення життя на планеті, не було загроз від штучного інтелекту для всього людства, не було ніколи щоб така величезна маса людей була зайвою, ще ніколи динаміка змін не була такою швидкою і т.д. Тобто людство наближається до моменту його входження у стан «ідеального шторму» в якому наукові розрахунки будуть безсилі, або у кращому випадку запізнлі.

Очевидно, з підвищенням нестабільності зростатиме цінність здатності людей до виділення головного у складному вирі подій (яка залежатиме від адекватної викликам системі цінностей), смислової інтерпретації величезного потоку інформації (яка значною мірою є інтуїтивною), робити повсякчасний швидкий вибір в користь менш ризикованих сценаріїв майбутнього, вибудовувати мережеву взаємодію з іншими особами (громадами, країнами), ефективної самоорганізації, а також швидше всього

радикального перегляду, можливо і відмови від багатьох, звичних, для нинішнього стану суспільства, пріоритетів, які й спричиняють наближення людства до вкрай небезпечної межі.

Нездатність науки встигати виявляти, за динамікою змін і швидкозростаючою кількістю нагромаджених нею фактів, смисли того куди прямує людство, актуалізує потребу необхідності перегляду існуючої парадигми розвитку людства, закладеної ще в епоху Просвітництва. Зміна парадигми вочевидь не означатиме відмову від науки, а має передбачати зміну пріоритетів, в яких би був врахований у тому числі досвід міфологічного і релігійного етапів, а також досвід тих людей, які в силу різних обставин виробили у себе навички діяти в умовах непередбачуваності та обмеженої проінформованості про дійсність, процеси які у ній розвиваються, мотиви і можливості усіх суб'єктів здатних впливати на існуючу динаміку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грушко В.С. Пошуки сенсів в хаосмосі реальності / Віктор Грушко. Berlin: Globe Edit, 2020, 124 с.
2. Каммінгс С. Реконструкція стратегії / Стівен Каммінгс Х.: Вид-во Гуманітарний Центр, 2010. 560с.
3. Седлачек Т. Економіка добра і зла / пер. з чес. Т.Окопна. Львів: Видавництво Старого Лева, 2017. 520 с.
4. Талєб, Насім Ніколас. Чорний лебідь. Про (не)ймовірне у реальному житті. К.: Наш Формат, 2021. 392 с.
5. Харарі Ювал Ной Людина розумна. Історія людства від минулого до майбутнього / Ювал Ной Харарі. Харків: Клуб Сімейного Дозвілля. 2018. 544с.

Інна ПОПЛАВСЬКА

*Кандидат географічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
inna18@tnpu.edu.ua*

Дмитро ГЕРАСИМЧУК

*Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна*

ЦІННІСТЬ ОСМИСЛЕННЯ ПРОСТОРУ В НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

Пізнання особливостей простору – це історичний процес, що формується на ґрунті людського досвіду, їхньої практичної діяльності та взаємодії. У різні епохи відбувались зміни уявлень про простір у зв'язку з постійним суспільним рухом у всіх його аспектах, включаючи суспільно-економічні формації. Дізнатись більш цілісно про ці уявлення можливо, вивчаючи історію культури та філософії, де в окремих типах світогляду відображені їхні основні складові.

Слід зауважити, що людство, вивчаючи простір як однозначно природній процес, завжди, не лише з філософської точки зору, а й з природознавчої, відтворювало себе в тій чи іншій епосі. Варто зазначити, що історичний слід чітко прослідковується в існуванні суспільства, його пізнанні, відношенні людини до світу загалом. У зв'язку з цим чітко проглядаються етапи розвитку суспільства, від міфологічних образів до більш реалістичних, науково доведених.

Простір вивчається в багатьох науках і є фундаментальним об'єктом дослідження. Сьогодні значна частина досліджень, які опираються на простір, в тій чи іншій мірі використовують його змістові та формалізовані властивості й характеристики.

Основною просторовою рисою являється його потенціал – це однозначно можливість задовольняти ті чи інші потреби суспільства. Також іншою важливою рисою варто назвати геопросторову організацію, як процес певного як розділення, так і об'єднання в одну систему, виконання основних функціональних обов'язків [3, с. 73].

Варто зауважити, що два поняття – «простір» та «територія», нерідко являються співзвучними.

У сучасній науковій літературі наявна низка базових практик оцінки території.

Відомий швейцарський географ Клод Раффестен вважає, що території виникають із соціальних взаємодій [7]. На його думку, територіальність є процесом, створеним різними взаємозв'язками між індивідами, групами та їхнім базовим соціальним середовищем.

Стюарт Елден зазначає, що території віддзеркалюють особливий спосіб соціальної та просторової організації, пов'язаний із певними методами просторового мислення. Згідно з його точкою зору, територію слід сприймати як раціоналізацію простору, що виникла внаслідок низки соціальних і політичних практик. Різні способи уявлення про простір якраз і формують територіальність, включаючи її класифікацію та диференціацію. Територія – це те, що формується безперервними процесами трансформації, регулювання та управління. [4, с. 17].

Роберт Сак підкреслює інструментальну природу територіальності. Тобто, він вважає, що територіальність досить сильно заглиблена в суспільні відносини. Території, будучи результатом соціальних практик і процесів, не є природними утвореннями; вони створюються за певних умов, щоб служити конкретній меті.

Будь-яка територія володіє особливими характеристиками, такими як: суспільні, природні, просторові; також процесами об'єднання та поділу, системоформування; просторовими відношеннями, положеннями, функціями [3, с. 72]. Оцінка будь-якої території відбувається з розташування об'єктів, їхнього просторового відношення та взаємозв'язку, також включаючи їхню організацію та просторову впорядкованість.

У дослідженнях простору А. Кузишина [1, 2] зазначається, що просторову організацію суспільства визначають такі яскраво виражені риси, як густота населення, його якісний стан, соціально-географічна диференціація, та рівень економічного розвитку регіонів. Є можливість оцінити ці фактори завдяки формуванню політичних явищ, наявності регіонально-політичних відмінностей та інших особливостей.

Для підготовки фахівців, як зазначає А. Кузисин, в суспільних науках важливе значення займає усвідомлення простору як фундаменту моделювання всеохоплюючих наукових знань та орієнтації в зовнішньому середовищі, включаючи також і спеціалізоване фахове спрямування [2, с. 4].

Ті види діяльності, які ми можемо трактувати, як територіальні, повинні бути співмірними та зрозумілими з точки зору простору. Тут варто виділити таке поняття, як «територіальність». Варто зазначити, що в

1983 р. Роберт Сакс визначив її як власне певна дія, основна мета якої – вплив на зміст самої території. Також важливим є те, що територіальність, як така, обґрунтовує той важливий об'єкт просторового дослідження в безлічі науках – територію держави.

Найчастіше територію розглядають у двох аспектах.

Початковий аспект включає в себе аналіз території з інституційної позиції, відштовхуючись від якої територія сприймається як політичний інститут (тут має місце певна інституалізація території). У даному варіанті територія оцінюється як формальний регіон, який наділений формально-правовим статусом. У цьому випадку розглядається не лише власне державна територія, а також важливе місце займають владні структури нижчих адміністративних рівнів, які є на даній території. Однак, не в кожному випадку адміністративно-територіальні одиниці можуть бути активними суб'єктами вивчення. Перешкодою цьому можуть бути територіальні громади, які не витупають консолідовано на тій чи іншій території, чи не володіють тими чи іншими політичними інтересами.

Відповідно до другого аспекту, територію варто аналізувати з усупільненої точки зору. В даному випадку саме територіальні об'єднання повинні бути суб'єктом наукових досліджень. Тут важливо звернути увагу на те, що за основу береться не адміністративно-територіальний устрій, а саме гуртування людей за принципом територіальності для демонстрування особистих політичних інтересів. Тому за основу в даному підході береться комунікативність, яка є джерелом формування суспільства в основі географічно компактного згустку політичних взаємодій. У результаті такої діяльності настає політична співпраця територіального рівня у цілях консолідації суспільства або ж його поляризація при взаємному відторгненні соціальних груп, які проживають на сусідніх територіях. Саме так і формується суспільно-територіальний ефект, який створює активізацію, актуалізацію геополітичного простору, маючи різностороннє спрямування.

Основним показником політико-географічного розуміння території виступає власне риса ідентичності. Саме процеси «націоналізму» або «регіоналізму» можуть виступати такими, що показують вищий рівень розвитку політичних інтересів суспільства певного регіону. Отож, з огляду на усупільнений підхід, територію можна сприймати як частину політичної еліти – це політичне лідерство з загальнодержавним чи субрегіональним характером.

Варто зазначити, що важливість та сприйняття території зростатимуть відповідно до того, коли вона буде сприйматись як певний простір, в якому

люди можуть соціалізуватися за допомогою дискурсів та різних соціальних практик. Щодо спеціалістів різних напрямків підготовки, то сприйняття простору буде однаково важливим з детальним предметним місцем визначення контурної науки. А. Паасі зазначає, що саме територія об'єднує матеріальне та символічне таким чином, що земля контролюється, а символіка, яка нерозривно пов'язана з нею, наповнюється, завдячуючи соціальній ідентичності людей [5]. Виходячи з цього, простір і продукт соціального є тісно поєднані між собою, а не являються похідними. Дж. Пейнтер вказує, що території виникли в наслідок соціальних практик і укріплюються за допомогою заощаджень дещо банальних адміністративних процедур [6]. Саме матеріальної форми територіальним установам надають: збирання і створення регіональних статистичних даних і формування. Це все також надає відчуття суміжності та узгодженості. Загалом, територія сильно взаємопов'язана з дискурсами та практиками влади та контролю, що призводить саме для відтворення території.

Отож, простір є важливим, і в частому випадку, – визначальним елементом формування наукових досліджень. При чому, ця важливість підкреслюється не лише в природничих та суспільних науках, а й в тих, що формують світоглядну позицію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кузишин А.В. Значення категорії «територія» для політичної географії. Регіональні проблеми України: географічний аналіз та пошук шляхів вирішення. Зб. наук. праць. Херсон: ПП Вишемирський, 2013. С. 106-110.
2. Кузишин А.В. Простір та особливості його вивчення в суспільних науках здобувачами вищої освіти. Досвід та вдосконалення якості практичної підготовки: постковідні та мілітарні виклики: Матеріали міжфакультетського навчально-методичного семінару. Тернопіль: Вектор, 2023. С. 3-5.
3. Шаблій О.І. Основи суспільної географії. 2-ге видання. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2012. 296 с.
4. Elden S. How should we do the history of territory. *Territory, Politics, Governance*, 2013. 1 (1), 5-20.
5. Paasi A. 'Territory', in J. Agnew, K. Mitchell and G. Toal (eds), *A Companion to Political Geography*, Malden, MA: Blackwell, 2008. pp. 109–122
6. Painter J. Rethinking territory. *Antipode*. 2010, 42 (5), 1098–1118.
7. Raffestin C. Space, territory and territoriality. *Environment and Planning D: Society and Space*, 2012. 30 (1), 121-141.

Іван ГОЛОВАТЮК

*Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
ivan_holovatiuk@ukr.net*

ПОТЕНЦІАЛ І ЗАГРОЗИ СУЧАСНОЇ НАУКИ

Існування сучасного світу неможливо уявити без розвитку науки, адже левова частка того, що нині нас оточує, є результатом наукового й технологічного розвою. Водночас постає питання, чи завжди технологічний розвиток приносить позитивний результат? Можна багато дискутувати на цю тему, але очевидним залишається той факт, що наукові відкриття можна використовувати як у корисних цілях, так і навпаки – ними можна нашкодити і людству, і навколишньому середовищу.

Безперечно, наука дає змогу зробити наше повсякденне життя зручним і комфортабельним. Без науки неможливо уявити, наприклад, жодного закладу медицини, освіти, культури тощо, адже нині практично вся інформація, якою оперують і заклади охорони здоров'я, і освітні й культурні установи оцифрована і ком'ютеризована. Ще 40-50 років тому це здавалося недосяжним майбутнім, а в наші дні цілком реально завдяки високому розвитку інформаційних технологій. Наука стає незамінною не лише для створення комфортного життя, але й допомагає забезпечувати базові потреби людини, як-от потребу у воді і харчуванні.

В останні роки екологи все частіше наголошують на тому, що на нашій планеті стрімко вичерпуються запаси прісної води – ресурсу, без якого неможливе існування будь-якого життя. Робота над пошуком способів збереження прісної води, переробки солоної (морської) води на прісну стає першочерговим питанням водночас із пошуком технологій виробництва продуктів харчування з мінімальним використанням водних ресурсів. Так, наприклад, в державі Ізраїль, яка через географічне розташування особливо потерпає від браку прісної води, для вирощування рослинності, зокрема продуктів харчування, вчені застосовують крапельне зрошування, завдяки чому використання водних ресурсів зменшується в десятки разів порівняно з традиційним поливом. Таким чином, наука, безсумнівно, стає незамінною в досягненні людиною добробуту і комфорту, а наукові відкриття приносять значну користь та полегшують людське життя, Водночас технологічний і науковий розвиток, який виходить з-під контролю, здатен перетворитися на потужну руйнівну силу, що знищуватиме все живе на своєму шляху.

Наука і технології обіцяють людині комфортне життя, проте їхній негативний вплив позначається на всіх аспектах існування світу й людства, а подекуди призводить до зникнення цілих видів тварин і ареалів їх існування [1, с. 78].

З нищівним впливом науки стикнулось безпосередньо українське суспільство зокрема в результаті технологічної катастрофи на Чорнобильській АЕС. Ще раніше світ здригнувся від звістки про знищення двох японських міст – Хіросіми і Нагасакі в результаті застосування ядерних бомб, що були скинуті безпосередньо на ці міста.

Нині в науковому середовищі активно обговорюються проблеми озонових дир в атмосфері та забрудненості світового океану. Обидві проблеми пов'язані і є прямими наслідками наукового розвитку й технологічних здобутків і, водночас, браку відповідальності людства перед природою за власні дії.

Свого часу фізик і винахідник Нікола Тесла, коли йому запропонували використовувати свої відкриття та досліді для виготовлення зброї, знищив всі свої розрахунки, адже, на його думку, в такий спосіб людство могло знищити себе і всю планету. З одного боку, виготовлення зброї, боєприпасів є свого роду запорукою безпеки для держави, яких так бракує нашій країні в тій непростій боротьбі за існування, яка триває нині. З іншого боку, наявність сучасної високотехнологічної зброї стає підступною спокусою використати її для зовсім інших, антигуманних цілей чи для реалізації людських амбіцій.

Таким чином, полеміка про те, чи несе наука лише користь, чи ще й загрозу існуванню світу залишається актуальною і відповідь на це питання безпосередньо визначається цінностями тих людей, в руках яких опиняються наукові й технологічні здобутки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ibe A. The benefits and threats of modern technicization and science. *Philosophy and Praxis*. 2021. Vol.11, N.2. P.71–89.

Марія ПАДЮКА

*Здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
padyuka@nltu.edu.ua*

ЦІНА І ЦІННІСТЬ АРХЕОЛОГІЇ

*Людина – істота природня і соціальна доладу.
Мільйони років у довкіллі лишилися позаду.
Чи є мільйони – попереду? Приціняємось. Торг.
Наразі – живемо у борг.
У вітрині ймовірного дня:
і цінне, і цінності.
Різниця – ціна.*

Ще первісна людина, своєю працею, навчанням, суспільним способом життя, ритуальними танцями, поховальними обрядами, звичаями, заборонами, релігійними і магічними діями, спричинилася до змін світу, доповнивши його культурною частиною [1, с. 450].

Відтоді сформувалася єдність культури і природи – довкілля. А людство стало творити, свідомо чи неусвідомлено, співвідношення цих частин у цілому. В залежності від історичних епох, розвитку суспільства, інтересів людей та їхніх потреб. Шальками на терезах стали **цінності** й **ціни**.

І якщо ціною, як мірилом вартості, людство послуговувалося ще в неоліті, коли утвердження відтворювальних форм господарювання сформувало перші системи обміну, то в доби міді і бронзи обмін набув уже постійного характеру, ставши регіональним. А в добу заліза – взагалі перейшов у повноцінну торгівлю [4, с. 20]. Йдеться про тисячі років до нашої ери.

Про цінності, як значимість, людство, мабуть, що відало задовго до, але заговорило лиш у античні часи (принаймні, про це є письмові свідчення), ввівши як термін у світ філософії понад дві тисячі років потому.

Тоді ж зародились і науки: археологія – в пошуках цінного, аксіологія – в пошуках цінностей.

Таки-так, пошуки дали плоди... Суспільство нашого часу мусить захищати і цінне, і цінності, а то й обирати між ними. Аж у ХХ столітті світ оцінив, що довкілля у своїй природно-культурній дуальності не є

ресурсом – воно є джерелом, але вичерпним і незворотним. Захист цінного і цінностей став справою не лише окремих мислителів, груп чи держав, а міжнародної спільноти, втілений за допомогою спеціального інструменту – міжнародного права (як вияву сучасних суспільних взаємовідносин та устрою сучасного суспільного життя).

У Конвенції ООН «Про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини» (1972) [3] необхідність охорони, збереження, реставрації, популяризації та відновлення культурних та/ чи природних цінностей (матеріальних зразків) обумовлюється їхньою видатною універсальною цінністю з точки зору історії, мистецтва, науки, естетики, етнології, антропології чи природної краси.

Європейська конвенція про охорону археологічної спадщини (переглянута) (1992) [2] визначає обов'язкову участь археологів як у планованих проєктах, так і на всіх етапах їхньої реалізації, під час освоєння територій, що мають *археологічну цінність*. Ці території разом із контекстом повинні враховуватися в оцінках екологічних наслідків та рішеннях, що приймаються на їхній основі. Щодо археологічних об'єктів, то Європейська конвенція декларує цінності, про які слід дбати державам – культурну та наукову, і зобов'язує інформувати громадськість про цінність археологічної спадщини для розуміння минулого та ризиків, що їй загрожують, а також закликає докладати всіх зусиль для запобігання нелегальним розкопкам та незаконному обігу археологічних цінностей.

Щодо нелегальних розкопок, очевидними є матеріальна цінність артефактів для чорнокопачів, прагнення наживи та задоволення від «успіхів». Успіхів у справі, на рівні з браконьєрством чи чорною трансплантологією. Ціною втрати нашої історії. Викопаний, виритий, вибраний, випорпаний, добутий із землі артефакт стає не більше, ніж річчю з цінником, лотом на аукціоні, цяцькою приватного колекціонера. Археологічним об'єктам завдається непоправна шкода, спричиняється фізичне руйнування, грабіжництво, мародерство, стирання історичного та наукового контексту.

З іншого боку, процеси місцевого економічного розвитку в сучасних ринкових умовах зумовлюють освоєння територій, які мають археологічну цінність, створюють ризики й загрози для культурної спадщини. Номінально, міжнародне правове поле врегульовує інтереси основних суб'єктів: інвесторів, археологів та держави. Та ж Європейська конвенція про охорону археологічної спадщини включає археологію в процес просторового планування та передбачає механізм «забруднювач платить». Однак реалії інші. Забудовники та інвестори ставлять під сумнів цінність

археологічної спадщини та актуальність превентивної археології, а також продовжують лобіювання своїх інтересів [5, с. 26]. Вони воліють бачити археологів максимально ефективними виключно для власних інтересів. Їхні проекти, що переважно спрямовані на заробляння грошей, загрожують археологічній спадщині країни та її громадян.

Археологічна спадщина, як кожен свідок (а вона свідок стародавньої історії!), є дуже вразливою та беззахисною: що перед лопатою чорнокопача, ба більше перед ковшем екскаватора, перед силами природи чи снарядами війни, перед байдужістю і неосвіченістю громадськості. Ця спадщина – джерело європейської, світової пам'яті, головний елемент пізнання історії людства, засіб історичних і наукових досліджень. Науковці, дослідники археологічної спадщини, насамперед бачать в ній **цінності** – наукову, культурну, суспільно-політичну, історичну, власне археологічну. І якщо оперують цінами, то для розрахунку вартості досліджень. На відміну від недобросовісних інвесторів чи забудовників, які платять ціну за заплющені очі чиновників на освоєння археологічно цінних територій.

З огляду на перетин інтересів держави (суспільні інтереси), археологів (наукові інтереси) та забудовників (бізнес інтереси), динамічність світу та його природи, питання цінності та цін в археології залишатиметься відкритим для філософських пошуків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Губерський Л.В., Надольний І.Ф., В.П. Андрущенко. Філософія: навчальний посібник. За ред. І.Ф. Надольного. Київ: Вікар, 2005. С. 450.
2. Європейська конвенція про охорону археологічної спадщини (переглянута) (ETS №143) від 16.01.1992, ратифікована ЗУ від 10.12.2003 №1369-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_150#Text (дата звернення: 23.04.2024).
3. Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини від 16.11.1972, ратифікована Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 04.10.1988 №6673. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_089#Text (дата звернення: 23.04.2024).
4. Лановик Б.Д., Лазарович М.В. Економічна історія: курс лекцій. Київ: Вікар, 2001. С.20.
5. Novaković Predrag, Horňák Milan. From Rescue to Preventive Archaeology: A Highly Challenging 25 Years in the Former Socialist Countries of Eastern Europe. *Recent developments in preventive archaeology in Europe: proceedings of the 22nd EAA Meeting in Vilnius, 2016* / Predrag Novaković ... [et al.] (eds.). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. Ljubljana University Press, Faculty of Arts, 2016. S. 21-32.

Марія КРАВЕЦЬ

*Здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
kravets@chem-bio.com.ua*

ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ФІЗІОЛОГІЇ РОСЛИН

Упродовж двохсот років фізіологами рослин було відкрито, проаналізовано та досліджено основні процеси, що забезпечують оптимальну життєдіяльність рослин (фотосинтез, дихання, мінеральне живлення, онтогенез тощо) та функціонування їх ценозів, розроблено теоретичні засади сучасного землеробства, а також закладено основу нових перспективних напрямів наукових досліджень [4, с.6].

Фізіологія рослин вивчає процеси, що відбуваються на різних рівнях організації: молекулярному, субклітинному, клітинному, тканинному і цілого організму. Інтеграція та узагальнення таких досліджень допомагає краще зрозуміти ступінь взаємозв'язку усіх фізіологічних процесів та формує наукові теорії щодо цілеспрямованого впливу на функціонування рослинних систем, підвищення продуктивності та стійкості рослин у мінливих умовах середовища [3, с.255].

На даному етапі історичного розвитку фізіологію рослин розглядають як фундаментальну науку, що закладає теоретичну основу рослинництва, починаючи від розробки основ та практичних рекомендацій для землеробства та завершуючи сучасними біотехнологічними розробками. З цією наукою пов'язують новий етап розвитку людської цивілізації, який не можливий без вирішення проблеми забезпечення населення продукцією та енергетикою.

Виходячи із вище зазначеного, мета нашого дослідження полягає у огляді перспективних напрямів розвитку фізіології рослин на сучасному етапі розвитку цієї науки.

Сучасні дослідження скеровані на розроблення біотехнологій вирощування рослин та тварин, а також на пошук нових підходів до введення сільського господарства починаючи від застосування теорій мінерального живлення і водного обміну до використання нових регуляторів росту рослин, гербіцидів і фунгіцидів.

Біотехнологія у сільському господарстві полегшує традиційні методи селекції рослин і тварин та розробляє нові технології, що дозволяють підвищити ефективність сільського господарства. У багатьох країнах

методами генетичної і клітинної інженерії створені високопродуктивні і стійкі до шкідників, хвороб, гербіцидів сорти сільськогосподарських рослин, а також тварини зі зміненою якістю продукції [9, с.431]. Розроблена техніка оздоровлення рослин від накопичених інфекцій, що особливо важливо для культур, які розмножуються як і вегетативно, так й у насінневий спосіб. Біотехнологи зосереджують свою увагу й на пошуку шляхів керування процесами фотосинтезу та азотфіксації. Останнє передбачає уведення генів азотфіксації у геном рослин [2, с.58]. Досліджується можливість покращення амінокислотного складу рослинних білків. Розробляються нові регулятори росту рослин, мікробіологічні засоби захисту рослин від хвороб і шкідників, бактеріальні добрива. Вирішуються проблеми утилізації відходів сільського господарства [6, с.7].

Застосування екологічно безпечних регуляторів росту та розвитку рослин є одним із способів підвищення врожайності та якості сільськогосподарської продукції у сучасному рослинництві [5, с.18].

В останні роки розкрито поняття механізму дії багатьох відомих регуляторів росту, створені нові препарати вузьконаправленої дії, наприклад, активатори та інгібітори фітогормонів, регулятори метаболізму, фотосинтезу, транспірації та інших процесів. Застосування регуляторів росту дає змогу додатково одержати 10...25 % валового збору сільськогосподарської продукції [1, с.24].

Зміни у мікробіомі ґрунтів антропогенно трансформованих фітоценозів є ще одним напрямом до якого долучаються фізіологи рослин. Нині застосовувані способи землекористування порушують зв'язки, які рослини будують між собою, впливаючи на процеси мінералізації та гуміфікації ґрунтів. Зміни у мікробіомі ґрунтів антропогенно трансформованих фітоценозів впливають на широкий спектр екосистемних процесів, ключовими з яких є саме симбіотрофна взаємодія ґрунтових грибів із рослинами. Порушення або втрата мікоризних зв'язків, у результаті діяльності людини, призводить до ослаблення імунітету рослин, їхньої продуктивності. Відомо, що поряд з мікроорганізмами, що входять до складу ґрунтових мікробоценозів, мобілізація фосфору із нерозчинних фосфатів може здійснюватись також обов'язковими симбіонтами – ендомікоризними грибами, здатними утворювати з кореневою системою вищих рослин везикулярноарбускулярну мікоризу (ВАМ). На сьогодні зібрано великий експериментальний матеріал, який свідчить про істотний вплив везикулярноарбускулярної мікоризи на ріст і розвиток рослин. Встановлено, що ендомікориза відіграє важливу роль у постачанні

рослинам поживних речовин, у тому числі і фосфору, зменшує чисельність патогенних мікроорганізмів у ґрунті. Крім того, вона збільшує обсяги симбіотично засвоєного азоту, у зв'язку з чим виникає необхідність забезпечення ефективного розвитку мікоризи рослин, хоча до цього часу ще не розроблена методика вирощування ендомікоризних грибів у чистій культурі з метою інокуляції цими грибами культурних рослин [6, с.10].

Рослини є важливою частиною біосфери та екосистем, і їх фізіологічні процеси які відбуваються властивості вивчаються в контексті взаємодії з навколишнім середовищем. Це включає дослідження впливу абіотичних факторів, таких як температура, вологість, освітлення, на фізіологічні процеси у рослин.

Екстремальний вплив навколишнього середовища (посуха, надмірне зволоження, вплив високих або низьких температур, засоленість і кислотність ґрунтів, підвищений вміст озону, важкі метали) призводить до значних втрат сільськогосподарської продукції [7, с.190]. Тому використання сортів рослин, толерантних до стресових впливів, має велике економічне значення. Більшість з адаптивних реакцій рослин на стрес обумовлюються синхронною взаємодією безлічі генів. Тому більш доступними для генноінженерних досліджень виявляються біохімічні процеси, які безпосередньо індукуються фактором стресу. Так, відомо, що в рослинах, які піддаються тривалому водному стресу, накопичується ряд органічних низькомолекулярних сполук, таких, як пролін, гліцинбетаїн, і ряд інших, які слугують осморегуляторами або осмопротекторами. Була показана схожість стресової відповіді у бактерій і вищих рослин: в обох випадках у клітинах відбувається синтез молекул осмопротекторів, механізмом дії яких є встановлення осмотичного балансу між цитоплазмою і навколишнім середовищем і, крім того, часткова стабілізація білків при стресових умовах. Подібні біохімічні шляхи синтезу молекул осмопротекторів дозволили використовувати гени бактеріального походження для отримання трансгенних рослин, стійких до стресів [8, с.201].

Отже, основне завдання сучасної фізіології рослин полягає в одержанні й узагальненні нових знань про фізіологічні процеси в рослинному організмі та можливості керування продукційним процесом рослинних угруповань з метою створення теоретичної бази раціонального використання й захисту рослинного світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анішин Л. В. Вітчизняні біологічно активні препарати просяться на поля України. *Пропозиція*. 2004. № 10. С. 48.

2. Болтянська Н. І., Маніта І. Ю. Основні тенденції розвитку генної інженерії в сільському господарстві. *Обуховські читання* : тези доп. ХУІ міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 30 бер. 2021 р.). Київ : НУБіП України, 2021. С. 57–60. URL: https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u231/obuhovski_chitannya_2021_tezi.pdf (дата звернення: 12.05.2024).
3. Горшкова Л. М., Коваль Л. В., Полякова А. С. Основи ботаніки і фізіології рослин : навч. посіб. для студентів пед. спеціальностей закладів вищої освіти. Суми : Мрія, 2019. 412 с.
4. Моргун В. В. Фізіологія рослин в Україні на межі тисячоліть. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Біологія. Тернопіль, 2002. № 3 (18). С. 3–16.
5. Пономаренко С. П. Високі технології в сільському господарстві. *АгроСвіт*. 2005. № 4. С. 16–21.
6. Сметана О. Ю. Сільськогосподарська біотехнологія : курс лекцій. Миколаїв : МНАУ, 2017. 132 с.
7. Токарев А. В., Фабричнікова І. А. Вплив кліматичних змін на якість сільськогосподарської продукції. *Молодь і технічний прогрес в АПВ* : матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 17-18 трав. 2021 р.). Харків : ХНТУСГ, 2021. С. 190–191. URL: http://www.tsatu.edu.ua/tm/wp-content/uploads/sites/14/materialy-mnpk-molod-i-tehnichnyj-prohres-v-arv_2021.pdf (дата звернення: 02.05.2024).
8. Hartman J., Perkins P., Wehner T. Citrulline and Arginine Are Moderately Heritable in Two Red-fleshed Watermelon Populations. *HortScience*. 2019. Vol. 54, Iss. 12. P. 200–205. DOI: 10.21273/HORTSCI13715-18 (Last accessed: 07.05.2024).
9. Skliar R., Komar A. Definition of priority tasks for agricultural development. *Multidisciplinary research* : abstracts of XIV International Scientific and Practical Conference (Bilbao, Spain, December 21–24, 2020). Bilbao, Spain, 2020. P. 431–433. URL: <https://isg-konf.com/multidisciplinary-research-en/> (Last accessed: 07.05.2024).

Вікторія КОЗАК

*Здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
shelest.1995@ukr.net*

ЦІННІСТЬ СУЧАСНИХ АГРАРНИХ НАУК: ПОТЕНЦІАЛ І ПЕРСПЕКТИВИ

Надзвичайно вагоме значення для України займає галузь сільського господарства, що представлена комплексом аграрних наук. Адже саме сільське господарство забезпечує населення держави продуктами харчування, сприяє розвитку інших галузей, формуванню експортного потенціалу та регулює продовольчу безпеку України [4, с.173]. Навряд чи когось вистачить сміливості поставити під сумнів той факт, що саме наша

держава наділена дуже цінним, «дефіцитним» та надзвичайно важливим ресурсом – високородючою землею. Відомо, що більший дефіцит ресурсу сприяє вищій його цінності не лише для всієї країни, але і для кожної людини [2, с.320].

Не зважаючи на те, що в світі Україну оцінюють як могутню аграрну державу, сьогоднішні світові виклики продовольчого характеру не дозволяють ефективно використовувати увесь потенціал країни – унікальні земельні ресурси, завдяки яким забезпечується місце безперечного лідера на міжнародному продовольчому ринку [1, с.6]. Саме інноваційний розвиток сільськогосподарських наук забезпечує підвищення конкурентоспроможності продукції вищезазначеної галузі на внутрішньому і зовнішньому продовольчих ринках, а також інтенсифікує ефективність виробництва [4, с.173].

Тому метою даної роботи є аналіз особливостей розвитку та функціонування аграрних наук в сучасних умовах, як одного із способів попередження загроз аграрного виробництва.

Сьогодні в розвитку аграрної галузі існує багато проблем, серед яких чільне місце посідають: недостатнє фінансування сільгоспвиробників, недосконале функціонування кредитної сфери, обмежене інвестування вітчизняними та зарубіжними партнерами, недостатня заробітна плата працівників, застосування застарілих технологій та обладнання [4, с.173], а також, що є найбільш важливим – високі ризики та втрати через російську збройну агресію.

Сучасна аграрна наука – це інтегрована система наукового знання, що складається із комплексів біологічних, хімічних, екологічних, економічних, медичних наук тощо. Саме тому, підвищується значення системи аграрної освіти, що розглядається як ключовий фактор інтелектуалізації та інформатизації соціуму [2, с.10].

Одним із значимих способів вивільнення сільськогосподарського виробництва від кризових станів є постійне розширення його наукоємності. Цей процес передбачає впровадження системного підходу до застосування соціально-економічних, біологічних, а також природних факторів на основі освоєння законів існування і функціонування природи та суспільства [2, с.11].

Україна має необмежений науковий потенціал, що є основою розвитку сільського господарства держави на інноваційній основі [4, с.173]. Французький письменник та літературний критик, Анатоль Франс, висловив цікаву думку стосовно процесу навчання: «Мистецтво навчання є мистецтво пробуджувати в юних душах допитливість, а потім

задовольняти її». Цей інтерес чи так звана допитливість сприяють формуванню нових підходів та запровадження інновацій у навчально-виховному процесі [3].

Вища аграрна освіта має на меті виконання двох основних функцій: традиційна функція – перша, що пов'язана із підготовкою спеціалістів безпосередньо, і друга – також сприяє підготовці, але дещо іншого формату, а саме – формування особи, що є основним завданням вищої школи, її соціальної активності та духовних цінностей [2, с.6]. У сучасних умовах розвитку українського суспільства освіта повинна вивести соціум на якісно новий етап функціонування економічної, політичної та культурної сфер життя. Саме тут виявляється особлива відповідальність вищої школи за формування висококваліфікованих спеціалістів. Процес викладання аграрних професійних дисциплін має орієнтуватись не лише на засвоєння знань в даній сфері, а і на розвиток особистісних моральних якостей, якими повинні бути наділені майбутні професіонали. Без оволодіння високого рівня загальної культури сучасний випускник аграрного закладу вищої освіти не в змозі виконувати професійні обов'язки на рівні вимог нової соціальної практики [2, с.7].

Також варто зазначити, що процес підготовки спеціаліста-аграрія в закладі вищої освіти потребує розширення знань та інформації в галузі історії культури і суспільства, для істинного розуміння процесу формування аграрних традицій і особливостей аграрних суспільств. Оскільки аграрні науки формувались у різноманітних культурних традиціях, випускник даного профілю повинен відкриватись для міжкультурного діалогу. Тому йому необхідні ґрунтовні знання в області історії, культурології, релігії, міфології, соціальної антропології. Проблема полягає в тому, що такі різні області знання включають в себе формування різних типів наукового мислення та відмінні наукові парадигми [2, с.255].

Налагоджена взаємодія фахівців академічної та галузевої науки із аграрною освітою могла б виконуватися за наступними напрямками: державні стандарти, програми та проекти, що сприяють вирішенню питання фундаменталізації та підвищення якості аграрної освіти; а також підготовка викладацького складу аграрних вузів в плані освоєння нових ідей та знань, адже саме від них залежить продовольчий добробут держави опосередковано через результат підготовки фахівців [2, с.10]. Адже знання є доступними, щоб допомогти рухатися до стійкого європейського сільського господарства, заснованого на фактичних даних, яке може принести користь населенню, природі та їх спільному майбутньому [6, с.306].

Водночас із посиленням діяльності аграрно-орієнтованих наукових і навчальних закладів освіти, необхідно шукати та застосовувати більш прибуткові, ефективні та дієві наукові досягнення. Для цього впроваджують такі галузі науки як сучасні біотехнології, молекулярна біологія, генетика, електроніка, передові наукові досягнення мають бути запозичені та широко використані в освітній галузі. Ці прогресивні досягнення науки і техніки необхідно викладати та застосовувати під час навчання і підготовки фахівців аграрної галузі [5, с.155].

Аграрію необхідна наука, яка б не лише допомогла у вирішенні проблеми інтенсифікації виробництва продуктів, але і сприяла формуванню його свідомості, забезпечуючи людиноприродний потенціал [2, с.11].

Незважаючи на проблеми, з якими зіткнулись аграрії та природодослідники загалом, варто зазначити, що останніми десятиліттями значно зріс авторитет природничих наук. Доведенням цього є фундаментальні відкриття у різноманітних галузях. Отже, аграрна наука України має хороший потенціал та перспективи. Важливим чинником розвитку аграрної галузі держави є постійне розширення її наукоємності, підготовка висококваліфікованих кадрів і впровадження у сільське господарство результатів сучасних наукових досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гладій М. В., Лузан Ю. Я. Земельна реформа: сучасні проблеми і шляхи вирішення. *Економіка АПК*. 2020. №2. С. 6-19
2. Заздравнова О. І., Кравцов А. І., Голікова О. М. та ін. Аграрна освіта і наука: соціально-філософське осмислення: монографія / за заг. ред. О. І. Заздравнкової. Харків, 2020. 348 с.
3. Зарубіжні письменники: енциклопедичний довідник: у 2 т. / ред. Н. Михальська, Б. Щавурський. Т.: Навчальна книга - Богдан, 2005. Т. 2: Л-Я. - [Б.м.]: [б.в.], 2006. 864 с.
4. Романенко Б. Інноваційний розвиток сільського господарства. *Інноваційний розвиток та безпека підприємств в умовах неоіндустріального суспільства: матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. учнів, студентів, аспірантів і молодих вчених кафедри підприємництва і маркетингу Волинського національного університету ім. Лесі Українки, м. Луцьк, 27 жовт. 2020 р. Луцьк, 2020. С. 172-173*
5. Bilalov Rahim. Modern Agrarian Policy of the State. *Khazar Journal of Science and Technology*. 2022. Vol. 6, № 2. P. 153-156. URL: <http://hdl.handle.net/20.500.12323/6475>
6. Pe'er G., Bonn A., Bruelheide H., Dieker P., Eisenhauer, N., Feindt, P. H. & Lakner, S. Action needed for the EU Common Agricultural Policy to address sustainability challenges. *People and nature*. 2020. 2(2). P. 305-316. DOI: <https://doi.org/10.1002/pan3.10080>

Дмитро ФЕДОРЧАК

Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
fedorchak0102@ukr.net

РОЗВИТОК НОВИХ ПІДХОДІВ ДО ЗБЕРЕЖЕННЯ ФІТОРІЗНОМАНІТТЯ У СУЧАСНІЙ БІОЛОГІЇ

Стратегіям збереження фіторізноманіття завжди приділялася значна увага у науковій літературі [4]. Проте підходи до вирішення цієї проблеми у останні роки почали змінюватися. Ще до недавнього часу основні стратегії збереження фіторізноманіття базувалися на запровадженні режиму заповідання (*in situ*) у місцях росту рідкісних видів і створення їх живих колекцій в умовах ботанічних садів (*ex situ*).

Умови *in situ* й надалі розглядають як важливий чинник збереження видового складу флори та фауни [4]. Однак, більшість вчених зазначає про необхідність науково обґрунтованого управління процесами на цих територіях [4, 6]. Це обумовлено ініціюванням резерватогенних сукцесій, які у поєднанні із кліматичними змінами вони вже через 30–40 років зумовлюють відновлення лісових, чагарникових і чагарничкових угруповань на місці лучних ценозів [1]. Окрім того, результати досліджень показують, що технології *in situ* ефективними є лише у випадку видів, представлених декількома багаточисельними популяціями.

Як альтернативу збереження генофонду рідкісних і зникаючих видів вважають створення їх колекцій в умовах *ex situ*. Це передбачає вилучення видів із природних місць росту та збереження їх у «живих» колекціях ботанічних садів. Стратегія *ex situ* дозволяє зберігати відібрані зразки впродовж тривалого часу, краще вивчити біологію видів, їх адаптивні реакції у відповідь на зміну чинників довкілля. Проте застосування технологій *ex situ* також не позбавлене певних ризиків: через обмежену кількість вихідних генотипів рідкісних видів в ізольованих польових колекціях може відбутися інбредна депресія [2]; існує ризик спонтанної гібридизації з іншими видами або втрати матеріалу через інфікування патогенами. Тому стратегія *ex situ* потребує розробки складних технологій, які б необмежено тривалий час забезпечували підтримання життєздатних батьківських ліній.

Це привело до пошуків уніфікованих технологій збереження генетичного різноманіття, які були реалізовані у інтегрованих стратегіях: *inter-situ* [3], *in situ-ex situ* (або «*quasi*» *in situ*) [7] та «*conservation-oriented*

restoration» (або «природоохоронне відновлення») [6]. У цих стратегіях наведено концептуальні підходи до відновлення/репатріації рідкісних видів у сучасних екосистемах (зокрема, й деградованих).

Автори першої стратегії *inter-situ* пропонують використовувати результатами палеоекологічних досліджень для з'ясування первинних ареалів та еколого-ценотичних умов росту у минулому певних рідкісних або зникаючих видів рослин і, на підставі цього, здійснити відновлення їх популяцій [3]. Стратегія *in situ-ex situ* поєднує у собі елементи як *in situ*, так й *ex situ* [7]. Для відновлення популяцій її автори пропонують використовувати посадковий матеріал колекції *ex situ*. Ці колекції необхідно створювати на територіях природо-заповідного фонду або поза ними, але в еколого-географічних умовах, максимально наближених до існування видів у їхніх природних оселищах, що дозволяє уникнути низки небезпек.

Представлена у 2019 р. науковим колом стратегія «*conservation-oriented restoration*» пропонує нові підходи до відновлення видового складу екосистем із врахуванням кліматичних змін [6]. Автор вважає, що потепління зумовлює появу в угрупованнях нових, не передбачуваних комбінацій видів, які призводять до формування нових спільнот та посилення конкурентної напруги між таксонами. В умовах абіотичної та біотичної трансформації середовища «ослаблені» види вижити не можуть, що й призводить до вимирання їх популяцій. Кліматичні зміни викликають не лише такі демутаційні сукцесії, але й зміщують висотні пояси рослинності та впливають на геном організмів, молекулярний склад мембранних структур, характер і перебіг фізіологічних процесів. Це й спричинює пошуки інших місць для росту популяцій рідкісних видів, які у більшій мірі вже будуть відповідати потребам цих видів.

Традиційно інтродукція видів за межі їх історичного ареалу не рекомендується. Однак, С. Воліс наголошує, що для видів, які перебувають під загрозою зникнення доцільно знаходити нові місця росту як у межах їх ареалу, так й поза ним [6]. Його погляд поділяють й інші дослідники [4]. Вважають, що лише активне втручання у процеси управління популяціями зникаючих видів може запобігти їхньому вимиранню [4, 6].

Звісно, що такий підхід є альтернативним і повинен використовуватися поряд із вже існуючими традиційними методами збереження видів. Проте зазначають, що таке «тиражування» особин рідкісних видів у часі та просторі – це спосіб максимально збільшити шанси щодо збереження їх генофонду [6]. При цьому, створенню колекцій *ex situ*, проведенню робіт з відновлення популяцій рідкісних видів або їх реінтродукції мають передувати ґрунтовні дослідження біології, екології

таксонів та виявлення усіх «загроз», які впливають на життєвість їх особин та на життєздатність популяцій [4, 5].

Згідно з даними літературних джерел [5], за останні 30 років понад 174 видів рослин було інтродуковано з використанням насіння та колекцій *ex situ*. У низці праць аналізуються проблеми відновлення/реінтродукції рослин [4-6] та загрози, до яких вона може призводити, а також наводяться науково-обґрунтовані практичні рекомендації щодо проведення робіт із відновлення знищених популяцій з використанням досвіду вчених та даних Центру з питань збереження рослин (США) [5]. Як правило, до реінтродукції вдаються за умови, що стратегія збереження *in situ* не приносить позитивного результату або ж вид представлений нечисельними, малими популяціями, кількість особин в якій невпинно зменшується [5]. Проте вважається, що у XXI столітті, в умовах глобальної зміни клімату, реінтродукція може стати цінним вирішенням проблеми стабілізації та відновлення популяцій знищених видів рослин [5].

Отже, сучасні стратегії збереження біорізноманіття полягають у поєднанні методів *in situ*, *ex situ* та «*quasi*» *in situ*. Останній передбачає використання адаптованого посадкового матеріалу колекцій *ex situ* для стабілізації та відновлення знищених популяцій рідкісних видів рослин. Незважаючи на загрози, які може нести реінтродукція для природних екосистем, в умовах глобальної зміни клімату та тотальної трансформації довкілля вона є дієвим інструментом для збереження фіторізноманіття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кияк В.Г., Білонога В.М. Сучасні структурні зміни популяцій рослин високогір'я Українських Карпат. *Наукові записки державного природознавчого музею*. 2016. Т. 32. С. 39–48.
2. Aguilar R., Quesada M., Ashworth L., Herrerias-Diego Y., Lobo J. Genetic consequences of habitat fragmentation in plant populations: susceptible signals in plant traits and methodological approaches. *Molecular Ecology*. 2008. Vol. 17, Issue 24. P. 5177–5188.
3. Burney D.A., Burney L.P. Paleoecology and «*inter-situ*» restoration on Kauai, Hawaii. *Frontiers in Ecology and the Environment*. 2007. Vol. 5, Issue 9. P. 483–490.
4. Heywood V.H. Conserving plants within and beyond protected areas – still problematic and future uncertain. *Plant Diversity*. 2019. Vol. 41. P. 36–49.
5. Maschinski J., Albrecht M.A. Center for Plant Conservation's Best Practice Guidelines for the reintroduction of rare plants. *Plant Diversity*. 2017. Vol. 39, Issue 6. P. 390–395.
6. Volis S. Conservation-oriented restoration – a two for one method to restore both threatened species and their habitats. *Plant Diversity*. 2019. Vol. 41. P. 50–58
7. Volis S., Blecher M. Quasi *in situ*: A bridge between *ex situ* and *in situ* conservation of plants. *Biodiversity and Conservation*. 2010. Vol. 19, Issue 9. P. 2441–2454.

Секція
ЦИФРОВІЗАЦІЯ СУСПІЛЬНОГО БУТТЯ: АКСІОЛОГІЧНИЙ
АНАЛІЗ

Володимир КРАВЕЦЬ

*Доктор педагогічних наук, професор,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
kravets@tnpu.edu.ua*

Віктор ГЕНСЕРУК

*Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
genseruk@tnpu.edu.ua*

ПРОФЕСІЙНИЙ САМОРОЗВИТОК ВИКЛАДАЧІВ
В ЕПОХУ ІНДУСТРІЇ 4.0

Професійний саморозвиток викладачів є одним із найважливіших чинників удосконалення якості освіти. Він включає процес формального або неформального навчання, який здійснюється індивідуально або колективно, з метою інтеграції знань, навичок та методик навчання, необхідних для якісної організації освітнього процесу. Професійний саморозвиток – це безперервний процес, який включає підготовку фахівців в закладі вищої освіти, безперервний професійний саморозвиток та повсякденні виклики власної педагогічної практики. Сучасний викладач повинен мати можливість адаптуватися до технологій, які швидко розвиваються, щоб методики навчання та процеси викладання були інноваційними та креативними [2].

Викладачі закладів вищої освіти відіграють стратегічну роль в ері Індустрії 4.0, оскільки від них очікують розвитку власних навичок і професійного досвіду з метою формування інтелекту та розвитку навичок студентів в контексті використання цифрових технологій. Промислова революція 4.0 – це система трансформації людського життя та цивілізації. Трансформація, про яку йдеться, є швидкою зміною усіх напрямків людського життя.

Професійний саморозвиток викладачів може сприяти удосконаленню їхнього професіоналізму та допомогти студентам у використанні технологій, розумінні процесу навчання та сприяти інтересу студентів до цифрової грамотності [1].

У професійному саморозвитку викладачів важливими є кілька показників. У процесі дослідження нами виокремлено критичне мислення та спілкування і співпрацю.

Критичне мислення – це здатність мислити чітко й правильно в пошуках релевантних і логічних знань відповідно до реальності. Критичне мислення дуже важливе для студентів, оскільки вони можуть розвинути здатність знаходити інформацію, аналізувати та використовувати її для прийняття рішень.

Спілкування та співпраця сприяють розвитку взаємодії учасників освітнього процесу. Вони є головними в сучасних методах навчання, оскільки сприяють спільному вирішенні навчальних проблем, креативності в мисленні та здоровій конкуренції.

Промислова революція 4.0 має характеристики поєднання кількох останніх технологічних розробок, а саме:

- кіберфізичні системи (Cyber-Physical Systems) – це системи, які можуть покращити здатність контролювати та відстежувати фізичні процеси за допомогою датчиків, інтелектуальних роботів, дронів, 3D-принтерів;

- інформаційно-комунікаційні технології – це технології оцифрування та комунікаційні програми для інтеграції всіх систем у всіх аспектах людського життя;

- мережеві комунікації (Network Communications) – це мережі високої якості, які є найважливішою вимогою для індустрії 4.0;

- великі дані та хмарні обчислення – це дані, які можна використовувати для отримання інформації через мережу для моделювання, віртуалізації та імітації продуктів і виробничих процесів. Великі дані та хмарні обчислення дозволяють користувачам легко зберігати різноманітну інформацію.

Цифрова грамотність може допомогти людям покращити свою здатність читати, аналізувати та використовувати інформацію в цифровому світі в епоху індустрії 4.0. Підтримуючи технологічну грамотність, вона може забезпечити людину розумінням того, як працюють машини, а застосування технологій і людської грамотності може допомогти покращити навички спілкування та оволодіння наукою, пов'язаною з технологією, яка продовжує швидко розвиватися [3]. Таким чином три

навички грамотності стають невід'ємною частиною, необхідною користувачам для професійного саморозвитку в індустрії 4.0 і можуть створити конкурентоспроможні людські ресурси шляхом поєднання скілів грамотності, які зосереджені на читанні, письмі та арифметиці, зі скілами грамотності на основі технологій.

В епоху індустрії 4.0 основною компетенцією, якою повинен володіти викладач закладу освіти, є цифрова компетентність — здатність використовувати цифрові технології в професійній діяльності та сприяти розвитку студентів у процесі цифрового навчання. Компетенції, які необхідно розвивати в епоху індустрії 4.0 включають вміння використовувати цифрові технології в навчанні, розвивати в учнів здібності до критичного мислення, спілкування, співпраці, творчості та інноваційності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Aoun, J.E. (2017). Robot-proof: higher education in the age of artificial intelligence. US: MIT Press.
2. Henseruk H. Digital transformation of the educational environment of the university / H. Henseruk, B. Buyak, V. Kravets [et al.]. E-learning: Innovative Educational Technologies, Tools and Methods for E-learning: Monograph. Katowice: STUDIO NOA, 2020. Vol. 12. P. 325–335.
3. Sudrajat A., Meiliana Lovienica & Vina Iasha. Pengaruh Model Resource Based Learning Terhadap Hasil Belajar Ilmu Pengetahuan Sosial (IPS) Siswa Kelas IV SD Sekolah Dasar. Buana Pendidikan: Jurnal Fakultas Keguruan Dan Ilmu Pendidikan. 17(1 SE-). pp. 70–75.

Галина ГЕНСЕРУК

*Кандидат педагогічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
genseruk@tnpu.edu.ua*

Сергій МАРТИНЮК

*Кандидат фізико-математичних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
sergmart65@tnpu.edu.ua*

МОДЕЛЬ ТРАСК У КОНТЕКСТІ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ

В епоху цифрової трансформації вищої освіти необхідним є перехід до інноваційних підходів до навчання. Стратегії змішаного навчання є

освітньою парадигмою, яка пропонує динамічний підхід у поєднанні як онлайн, так і офлайн навчання.

Численні дослідження демонструють ефективність змішаного навчання у покращенні результатів навчання та сприянні розвитку цифрових навичок, особливо серед студентів [3]. Включаючи різні освітні технології, змішане навчання сприяє бездоганній інтеграції навчання офлайн, в аудиторії, онлайн та значно впливає на якість навчання. Моделі змішаного навчання сприяють комунікації та співпраці між студентами.

Концепція змішаного навчання виникла на межі тисячоліть. С. Graham визначив її як модель, яка об'єднує особисте навчання з комп'ютерним навчанням [1]. З часом змішане навчання охопило різноманітні методи навчання, які використовують Інтернет і цифрові засоби в традиційному класі, вимагаючи активної участі як викладачів, так і студентів.

Driscoll M. окреслив чотири ключові концепції в контексті змішаного навчання (рис. 1) [2].

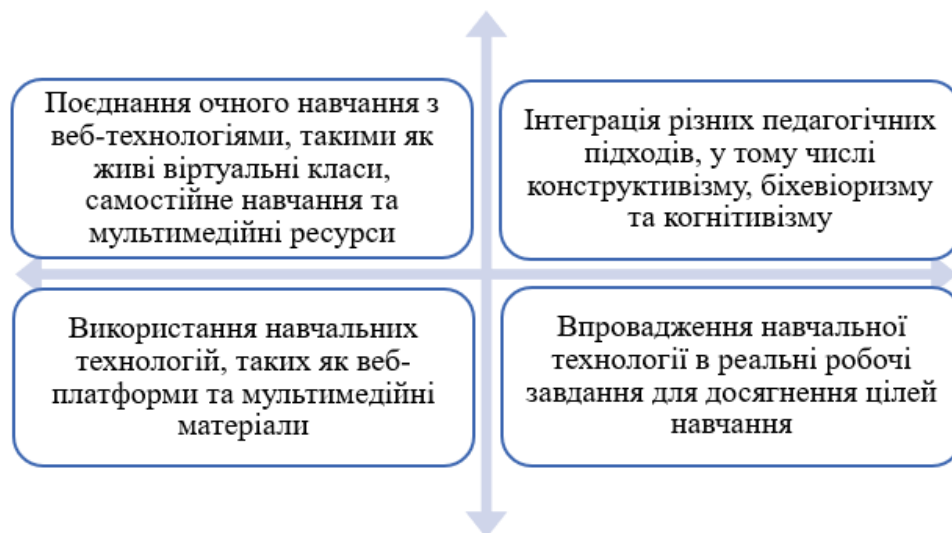

Рис. 1. Ключові концепції в контексті змішаного навчання

Технологія змішаного навчання включає три основні виміри: поєднання навчальних засобів, змішування педагогічних підходів і поєднання очного навчання з онлайн-навчанням. Моделі змішаного навчання не дотримуються жодної конкретної теорії, що робить їх адаптивною та гнучкою концепцією для інтеграції технологій в процеси проектування навчання.

Змішане навчання має численні переваги в епоху цифровізації освіти, зокрема:

– забезпечення індивідуального прогресу з використанням цифрових технологій;

- можливість реалізації власного потенціалу для усіх учасників освітнього процесу;
- досвід як самостійної, так і командної роботи;
- комунікація між викладачами та студентами з використанням цифрових технологій та гаджетів;
- збільшення можливостей для професійного саморозвитку педагогів та оцінювання навчання;
- надання додаткових можливостей обдарованим студентам;
- підтримка індивідуального навчання, відхід від традиційного лекційного навчання;
- можливість самостійного визначення темпу навчання;
- створення віртуального навчального середовища.

В основі змішаного навчання лежить модель ТРАСК – це систематичний підхід до навчального дизайну, який спрямовує розвитку ефективного навчального досвіду. Він складається з дев'яти етапів, кожен з яких сприяє досягненню певної мети в процесі проектування навчання.

Розроблена нами власна модель змішаного навчання заснована на структурі технологічних, педагогічних і змістових знань (ТРАСК). Модель включає три основні компоненти: діяльність до заняття, під час заняття та після заняття. Цю діяльність побудовано на циклічному процесі взаємодії онлайн і офлайн навчання. Крім того, модель змішаного навчання включає шість ключових компонентів, отриманих із структури ТРАСК:

- Технологічні знання;
- Педагогічні знання;
- Знання змісту;
- Технологічно-педагогічні знання;
- Педагогічний зміст знань;
- Знання технологічного змісту.

Кожен компонент відіграє вирішальну роль у керуванні дизайном навчання та його впровадженні для ефективної інтеграції технологій та цифрової педагогіки в освітній процес.

ЛІТЕРАТУРА

1. Graham C.R. Blended learning system: Definition, current trends, and future directions. In *The Handbook of Blended Learning: Global Perspectives, Local Designs*. USA, 2006; pp. 1–21.
2. Driscoll M. Blended learning: Let's get beyond the hype. *E-Learn* 2002. 1. pp 1-4.
3. Генсерук Г., Терешук Г., Сисоєв О. & Василенко О. (2023). Змішане навчання в контексті цифрової трансформації вищої освіти. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира*

Борис СТРУГАНЕЦЬ

*Кандидат педагогічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка*

Максим ЛАНДЯК

*Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
maksymlandyak@gmail.com*

ЦИФРОВІЗАЦІЯ СУСПІЛЬСТВА, МОЖЛИВОСТІ ЩО ВОНА ПРИНОСИТЬ І ВИКЛИКИ ЯКІ ВОНА НЕСЕ. ЗМІНИ ЩО НЕСЕ РОЗВИТОК ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ІНДИВІДА

Один із складних та мало вивчених явищ ХХІ століття, з якими ми стикаємося сьогодні, – це процес діджиталізації сучасного суспільства або активне використання цифрових технологій у повсякденному житті. Багато видатних вчених передбачали, що майбутнє буде насичене цифровими технологіями і людина не зможе уявити себе без них.

Індустріалізація, технології, модернізація та діджиталізація сприяють більшій продуктивності, швидшому розвитку освіти, роблять наше життя більш комфортним та приносять багато інших благ людині, але є і інша сторона медалі, вони завдали шкоди людині, підкоривши в певній мірі її дії, придушивши ідеї, а також загостривши маніпулювання людським розумом. Технологічні досягнення сприймаються як значуща цінність сучасного способу життя. Сьогодні неможливо говорити про розуміння реальності, не беручи до уваги швидкорозвиваючі інтелектуальні системи та технології, які формують як сьогодення, так і майбутнє.

Вагомий вплив технології на розум та психіку людини дозволяє дослідникам висловлювати думку про новий тип суб'єкта в ХХІ столітті. Серед очевидних переваг технологічного розвитку можна відзначити збільшення темпів онлайн-комунікації, насичення людини технологічними досягненнями та розширення меж її життєвого світу. Онлайн-послуги стають все більш популярними. Онлайн-ресурси надають можливість швидкого пошуку і допомагають уникнути офлайн-обмежень. Сьогодні

Інтернет пропонує широкі можливості для розповсюдження індивідуальної діяльності. Проте слід приділити особливу увагу негативним наслідкам цифровізації, включаючи заміщення реальності її віртуальним аналогом та спричинення антропологічних змін. Дослідники акцентують увагу на розумінні складностей сучасності в контексті технологічної революції та ефектів віртуальної імітації реальності, які впливають на світогляд. [1, с.11]

Фактично, інтелектуальні системи, які стали необхідною частиною сучасного життя, відчутно перевершують людські здібності. Вони поступово стають головними агентами у багатьох сферах нашого життя. Інтелектуальні системи та комп'ютерна пам'ять приносять безліч переваг. Наприклад, вони успішно використовують нові методи в обробці великих обсягів даних, що відомі як «технології великих даних». Ці технології дозволяють перетворювати соціальні явища на онлайн-кількісні дані. Спостерігається тенденція до зростання значення аналізу даних, і вчені все більше нахиляються до досліджень, які базуються на даних.[2, с.16-17]

Сьогодні людина зіштовхується з різними життєвими проблемами, які не відображають її справжню сутність, але нав'язані суспільством, що критики називають промисловим суспільством. Промисловість сьогодні займає центральне місце і формує спосіб життя. У таких умовах людина може втратити свою ідентичність і людську цінність, оскільки більшість дій нав'язуються їй зовнішніми впливами, в яких вона знаходиться. Втрата людської свободи - найбільша втрата для людей, які відчуваються обмеженими у своїх можливостях через вплив зовнішніх факторів. Сучасний світ, насичений технологіями, призводить до відчуття віддалення від суспільства та самої себе, коли людина стає предметом технології. Це результат цифрового перетворення свідомості. Як правильно вважає Е. Масуда, інформатизація змінює природу людини, перетворюючи її з *Homo sapiens* на *Homo intelligens*, який породить нову цивілізацію. Цей перехід відбудеться через горизонтальну соціальну трансформацію людини і суспільства, а не через соціальну революцію [3].

У результаті впливу нових технологій спостерігається перетворення характеру діяльності. Інформація стає центральним аспектом цього процесу. Заповнення соціальної реальності інформаційними потоками призводить до того, що інтерпретація та передача значень стають основною формою соціальної активності. Пошук і обробка інформації стають базою для нових видів діяльності. Успішність у суспільстві визначається здатністю до інновацій, адаптації до нових технологій та професій. Виробнича діяльність переходить до нового рівня, де

з'являються інші форми виробничих відносин, що відображають нові способи створення товарів та послуг за допомогою цифрових технологій. Комунікації стають ключовим засобом виробництва. Ці зміни швидко інтегруються в суспільство, змінюючи саму природу соціальних та індивідуальних взаємовідносин.

Цифровізація суспільства радикально змінює життя і впливає на цінності. З одного боку, цифрові технології допомагають забезпечити доступ до інформації та сприяють освіті, що можна вважати позитивним. З іншого боку, цифрова культура може поширювати негативні цінності, такі як залежність від технологій, порушення приватності та нерівність у доступі до інформації.

Зміни в цінностях суспільства через цифрову трансформацію проявляються у різних аспектах:

1. Переоцінка інформації: цифрові технології роблять інформацію доступною миттєво, що призводить до зміни сприйняття та обробки інформації.

2. Нові платформи для цінностей: цифрове середовище створює нові можливості для спілкування та співпраці, що може призвести до підвищення цінності таких аспектів, як співпраця та взаємодія.

3. Зміна уявлень про приватність: цифрові технології порушують традиційні межі приватності, що може призвести до переоцінки цінності приватності та потреби у її захисті.

4. Нові відносини з часом: цифрова трансформація створює нові можливості для управління часом, але може також призвести до відчуття постійної поспішності та втоми від постійного зв'язку.

5. Зміна у сприйнятті авторитету: цифрові технології змінюють спосіб, яким ми сприймаємо та визнаємо авторитет, через стрімкий розвиток соціальних мереж тренд на вибір авторитету «онлайн» тільки посилюється, і цей факт часто несе за собою певні негативні наслідки, особливо для молоді і дітей підліткового віку, через їхню недостатню критичність до свого вибору.

Цифровізація має безпосередній вплив відношення людини до часу, і це може мати як позитивні, так і негативні аспекти:

Швидкість і негайність: цифрові технології дозволяють отримувати інформацію миттєво та в будь-який час. Це призводить до відчуття постійного тиску та поспішності, оскільки присутнє постійне прагнення встигнути за новинами, повідомленнями та іншою інформацією, яка надходить.

Відволікання і розсіювання уваги: цифрові технології часто стимулюють до перевірки телефону, перегляду соціальних мереж або споживання контенту в інтернеті, що часто призводить до відволікання від важливіших справ та втрати концентрації на поточних завданнях.

Постійна доступність: завдяки цифровим технологіям є можливість бути постійно підключеним та доступним для комунікації, що може створювати відчуття постійного очікування відповідей та постійного тиску бути «при потребі».

Ефективне управління часом: цифрові технології надають засоби для ефективного управління часом, наприклад, за допомогою календарів та органайзерів. Вони допомагають планувати дії та розподіляти час між різними справами більш ефективно.

Цифрові технології змінюють відношення до часу, роблячи його більш цінним ресурсом, але водночас можуть створювати відчуття стресу, поспішності та постійної доступності. Важливо збалансувати використання цифрових технологій для ефективного управління часом та збереження психічного благополуччя.

У кінцевому рахунку, цифрова трансформація людей є новим викликом у пошуку самовдосконалення та духовного розвитку. Це ставить перед нами завдання переглянути наше співіснування з технологіями та вирішити етичні питання, що виникають внаслідок об'єднання біологічного та цифрового.

ЛІТЕРАТУРА

1. T. Leshkevich, A. Motozhanetz, *Worldview through the Prism of Personal Life-Meaning Orientations*, in: *Philosophia*, Springer, 2021, 1-11c.
2. S. Ceri, *On the Big Impact of «Big Computer Science»*, in: Werthner, Hannes, van Harmelen, Frank (Eds.), *Proceedings 11th European Computer Science Summit (ECSS 2015)*, Відень, 2015, 16-17 c.
3. Масуда Е. *Компьютопия : Идея-Пресс*, 1998. 358 с.
4. Разметаева Ю.С., *Демократія, права людини та інтернет. Право і суспільство.*, 2020, 104-110с.

Сергій КОЗІБРОДА
*Кандидат педагогічних наук,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
cerg.kozibroda@tntpu.edu.ua*

ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ ЗАСТОСУВАННЯ ІГРОВОГО ДВИГУНА UNITY ДЛЯ СТВОРЕННЯ ОСВІТНІХ КОМПОНЕНТІВ ДОПОВНЕНОЇ РЕАЛЬНОСТІ

Сучасний світ вимагає постійного вдосконалення освітніх підходів та інноваційних технологій для забезпечення ефективного навчання та розвитку учнів та студентів. В контексті цього виклику особливої уваги заслуговує застосування ігрових двигунів, особливо таких як Unity, для створення освітніх компонентів доповненої реальності.

Unity, відомий своєю гнучкістю та потужністю, надає неймовірні можливості для розробки ігрових додатків та симуляцій, які активно використовуються у сучасній освіті. Застосування цього ігрового двигуна для створення навчальних середовищ з використанням доповненої реальності відкриває широкий спектр можливостей для залучення учнів та студентів, збагачення навчального процесу та підвищення його ефективності.

Але перш за все варто розглянути, що включає в себе такий компонент як доповнена реальність. Дослідник О. А. Батіна вважає, що доповнена реальність є стратегією візуалізації, що включає в себе злиття елементів фізичного оточення з інформацією, згенерованою електронними системами. Головна концепція цієї технології полягає в з'єднанні реального середовища з віртуальним простором. Узагальнено, це означає насичення довкілля реального світу інформацією, такою як зображення, звук або дані GPS, з метою створення покращеної обстановки. Крім того, науковиця зазначає, що дослідники у цій галузі виокремлюють три ключові функціональні характеристики доповненої реальності:

- 1) поєднання фізичних об'єктів з віртуальними елементами;
- 2) взаємодія цих елементів у реальному часі;
- 3) відображення їх на будь-якому пристрої з урахуванням просторового положення (координати та орієнтація) [1, с. 9].

Позитивні моменти використання доповненої реальності відзначив Цирульник С. М. науковець зазначає, що використання візуалізації матеріалів для курсів у рамках професійної підготовки в галузі «Електроніка та телекомунікації» може стимулювати більш активну увагу

та зацікавленість студентів. Можливості, які пропонує доповнена реальність, такі як динамічне відтворення інформації, документальне відео, інтерактивні 3D моделі, гіперпосилання для додаткового дослідження та інші, є особливо привабливими для сучасного покоління студентів і можуть сприяти покращенню їхніх професійних компетенцій [2, с. 361].

Щодо застосування ігрового двигуна Unity для створення освітніх компонентів доповненої реальності, то варто базувати на кількох ціннісних орієнтирах, які сприяють якісному та ефективному навчанню:

Залучення та мотивація учнів: Ігровий підхід до навчання за допомогою доповненої реальності створює захоплююче та цікаве навчальне середовище, що активно залучає учнів. Вони отримують можливість взаємодії з віртуальними об'єктами та оточенням, що сприяє поглибленню знань та підвищенню мотивації до вивчення.

Інтерактивність та співпраця: Unity дозволяє створювати навчальні ігри та симуляції, де учні можуть спілкуватися та співпрацювати між собою. Це сприяє розвитку комунікаційних навичок, роботі в команді та вирішенню завдань колективно.

Візуалізація складних концепцій: Завдяки доповненій реальності учні можуть візуалізувати абстрактні або складні концепції у вигляді 3D-моделей та інтерактивних симуляцій. Це сприяє кращому розумінню матеріалу та запам'ятовуванню інформації.

Індивідуалізація навчання: Unity дозволяє налаштовувати навчальні додатки для врахування індивідуальних особливостей та потреб учнів. Це дозволяє створювати персоналізовані навчальні вправи та завдання, що підвищує ефективність навчання.

Можливість експериментування та вирішення проблем: Доповнена реальність у поєднанні з ігровими елементами створює безпечне середовище для експериментування та вирішення реальних проблем. Учні можуть випробувати різні стратегії та способи розв'язання завдань без ризику помилки у реальному житті.

При розробці навчальних середовищ на основі ігрового двигуна Unity з використанням доповненої реальності, необхідно враховувати ключові аспекти, такі як дизайн інтерфейсу, педагогічну цільову спрямованість, доступність та відповідність віковим особливостям аудиторії [3, с. 262]. Врахування цих аспектів допоможе забезпечити максимальну користь та ефективність використання доповненої реальності в освітньому процесі.

Проте, у процесі використанні Unity для створення освітніх додатків доповненої реальності можуть виникати певні виклики до яких можна віднести:

1. Технічні обмеження: Одним з основних викликів є технічні обмеження, такі як обмежені ресурси пристроїв для доповненої реальності, а також складність програмування та оптимізації великих обсягів даних у реальному часі [4, с. 131].

2. Взаємодія з реальним середовищем: У середовищі доповненої реальності необхідно враховувати взаємодію віртуальних об'єктів з реальними предметами та об'єктами. Це може викликати складнощі при розпізнаванні та інтеграції зовнішнього середовища.

3. Педагогічні виклики: Розробка навчальних додатків доповненої реальності вимагає глибокого розуміння педагогічних принципів та методик навчання. Необхідно ретельно вивчити, як навчальні цілі можуть бути досягнуті за допомогою цієї технології.

4. Доступність та вартість: Деякі учні можуть мати обмежений доступ до необхідного обладнання для використання доповненої реальності. Крім того, вартість розробки та впровадження навчальних додатків може бути високою.

Що стосується шляхів подолання цих викликів то вони повинні включати:

1. Оптимізація та технічний розвиток: Постійна робота над оптимізацією програмного забезпечення та розвиток нових технологій дозволять зменшити технічні обмеження та покращити продуктивність додатків.

2. Дослідження та розвиток алгоритмів комп'ютерного зору: Розвиток алгоритмів комп'ютерного зору та розпізнавання об'єктів дозволить покращити взаємодію віртуальних та реальних об'єктів у середовищі доповненої реальності.

3. Співпраця з педагогами та експертами з освіти: Важливо активно співпрацювати з педагогами та експертами з освіти для визначення оптимальних методик та стратегій навчання, що відповідають потребам учнів.

4. Розвиток доступних рішень: Розвиток більш доступних та вартісно-ефективних рішень у сфері доповненої реальності дозволить зменшити бар'єри для використання цієї технології в освіті.

Розуміння цих потенційних викликів та шляхів їх подолання допоможе розробити оптимальні стратегії використання Unity для створення освітніх

додатків доповненої реальності, що забезпечать ефективне та змістовне навчання.

Отже, ігровий двигун Unity відкриває широкі можливості для створення якісних та захоплюючих освітніх компонентів доповненої реальності, які сприяють покращенню якості навчання та розвитку учнів та студентів. Щоб максимізувати потенціал цієї технології, необхідно постійно вдосконалювати педагогічні підходи, розвивати технічні рішення та забезпечувати доступність для всіх учасників освітнього процесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Батіна О. А. Технології створення освітніх комп'ютерних ігор та проектування доповненої реальності: Конспект лекцій [Електронний ресурс]: навч. посіб. для студ. Спеціальності 171 «Електроніка»/ КПІ ім. Ігоря Сікорського; уклад.: О.А. Батіна. Електронні текстові данні (1 файл: 30,2 Мбайт). Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021. 236 с.
2. Цирульник С. М. Застосування технології доповнення реальності у процесі підготовки фахівців з радіоелектроніки. Open educational e-environment of modern University, special edition. 2019. С. 355 – 362.
3. Paul Mealy. Virtual & Augmented Reality / P.Mealy. John Willey & Sons, Inc, 2018. 347 с.
4. Steve Aukstakalnis. Practical augmented reality / S. Aukstakalnis. Addison-Wesley Professional, 2016. 489 с.

Богдан ГУЗАР

*Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
bohdan@gmail.com*

КІБЕРБЕЗПЕКА У ЦІННІСНОМУ ТА ЕТИЧНОМУ ВИМІРІ

Анотація. Кібербезпека в час цифрової епохи стає не лише питанням технічних заходів, але й етичних і ціннісних аспектів. Відтак, розглядаємо кібербезпеку з точки зору захисту основних цінностей, таких як приватність, свобода висловлювання, економічна стабільність, демократія. Звертаємо увагу на вагомість упровадження етичних стандартів у кіберпростір та використання ціннісно-орієнтованих підходів до розробки політик кібербезпеки для забезпечення сталого функціонування цифрового світу.

З кожним роком зростає кількість кібератак, що ставить під загрозу основні цінності сучасного суспільства. Забезпечення кібербезпеки стає

необхідністю для захисту основних прав і свобод громадян, а також економічної та політичної стабільності.

Акцентуємо увагу на таких підставових аспектах розгляду пропонованої теми.

Кібербезпека та цінності. Однією з ключових складових кібербезпеки є захист домінуючих цінностей суспільства. Приватність, свобода, доступ до інформації, економічна стабільність та демократичні принципи потребують особливої уваги у цифровому просторі. Кібератаки та замах на кібербезпеку можуть порушувати цінності, ставлячи під загрозу функціонування суспільства.

Кібербезпека захищає основні цінності, оберігаючи системи від кіберзловмисників, які прагнуть отримати доступ, змінити або знищити конфіденційну інформацію, відтак, забезпечує конфіденційність, цілісність та доступність у цифровому світі. Тому так важливо у дослідженнях акцентувати на нових технологіях, що зосереджені на безпеці користувачів, технологіях, які протидіють вдосконаленим методам хакерства та націлені на слабкі місця численних компаній у всьому світі [1].

Етичні аспекти кібербезпеки. Розвиток етичних стандартів та врахування цінностей у кіберпросторі є важливим кроком для забезпечення кібербезпеки. Заборона використання кіберзброї, захист приватності користувачів та ефективне управління кіберризиками - лише деякі з аспектів етичного підходу до кібербезпеки.

Методологія кібербезпеки, орієнтована на етичну цінність і спрямована на захист основних цінностей, таких як безпека, конфіденційність, справедливість та автономність у цифровому світі, працює у площині синергії, толеруючи напруженість між деякими з цих цінностей, а саме безпекою, конфіденційністю, справедливістю та автономністю, та має на меті визначити ті процесуальні шляхи, які уможливають співіснування всіх чотирьох вищезгаданих значень у налаштуваннях кібербезпеки [2].

Ціннісно-орієнтовані політики кібербезпеки. Розробка політик кібербезпеки повинна базуватися на цінностях суспільства та враховувати етичні стандарти. Це може включати створення механізмів захисту приватності, регулювання використання особистої інформації та забезпечення відкритого доступу до інформації.

Кібербезпека передбачає балансування основних цінностей, таких як безпека, конфіденційність, справедливість та підзвітність. Вирішення конфліктів цінностей має вирішальне значення для захисту цих цінностей

у цифровій сфері. Цінності та ціннісні конфлікти в кібербезпеці варто розглядати в контексті також з урахуванням конкретних комп'ютерних систем, що діють, щоб забезпечити використання найоптимальніших методів вирішення відповідних ціннісних конфліктів [3].

Глобальна культура кібербезпеки в міжнародному дискурсі підкреслює захист основних цінностей у цифровому світі через відповідальну поведінку та інституційні рамки, що мають вирішальне значення для міжнародних політик та людських цінностей. Тому так важливо звертати особливу увагу на тенденції розвитку глобальної культури кібербезпеки в сучасному міжнародному дискурсі, присвяченому окресленню та обрамленню інституційно-правових модальностей відповідальної поведінки держав та інших суб'єктів кіберпростору [4].

Висновок. Кібербезпека в ціннісному та етичному вимірі стає все більш важливою у світі, де цифрові технології проникають у всі сфери життя. Захист основних цінностей суспільства у кіберпросторі потребує етичних підходів та ціннісно-орієнтованих політик для забезпечення сталого функціонування цифрового світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Haripriya M., Aleena J., Venkadesh P. Cyber Security Unveiled: Trends and Protections in the Digital World, Indian Scientific Journal Of Research In Engineering And Management, Jul 2023.
2. Josep Domingo-Ferrer, Alberto Blanco-Justicia. Ethical Value-Centric Cybersecurity: A Methodology Based on a Value Graph» у збірнику Science and Engineering Ethics, Volume 26, 2020. P.1267–1285.
3. Ibo van de Poel. Core Values and Value Conflicts in Cybersecurity: Beyond Privacy Versus Security// The Ethics of Cybersecurity, 2020. P. 45-71.
4. Пазюк А., Міцик В. Глобальна культура кібербезпеки в міжнародному дискурсі: цінності та принципи // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв, № 2, 2019. С.103-107.
5. Floridi, L. (2016). The ethics of information. Oxford University Press.
6. Boudriga, N., & Cuppens, F. (2019). Cybersecurity and privacy: Bridging the gap. John Wiley & Sons.
7. Boudriga, N., & Cuppens, F. (2019). Cybersecurity and privacy: Bridging the gap. John Wiley & Sons.

Остап ЗАЛУЖЕЦЬ

*Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
ostapx1999@gmail.com*

ТРАНСФОРМАЦІЯ РИНКУ ПРАЦІ ПІД ВПЛИВОМ ТЕХНОЛОГІЧНИХ ІННОВАЦІЙ

Протягом багатьох років спостерігається вплив цифрових технологій, таких як комп'ютери, програмне забезпечення та комунікаційні мережі на розвиток суспільства. Вивчаючи інновації, здавалося, що є повне розуміння їх можливостей або обмежень. Та останні роки технології почали нас дивувати [1, с.13]. З одного боку вони полегшують наші життєві процеси, з іншого – вони впливають на устрій суспільства, змінюючи не тільки демократичні процеси, а й менталітет. Важливо те, що під впливом нових технологічних впроваджень можуть реструктуруватися не просто економіка і соціуми, а й наші тіла та розум [2, с.23]. Поєднання людей і машин вже прогресує настільки повно, що, здається реальною думка «неможливості виживання людей, якщо їх від'єднати від мережі». Люди з радістю віддають найцінніші свої активи – особисті дані – в обмін на доступ до електронної пошти та кумедних відео, а також дедалі частіше покладаються на мережу в прийнятті своїх рішень (навіть стосовно здоров'я чи виживання) [2, с.112].

Розвиток технологій дозволяє не лише полегшити фізичну роботу, автоматизуючи процеси і уникаючи м'язової сили людей, а й інтелектуальних дій, де технологіям надається виконання рутинної роботи. Все частіше ми стикаємося з «імітацією» людського інтелекту – штучним інтелектом (ШІ), технології якого швидко розвиваються, вдосконалюються та зосереджені на розробці інтелектуальних машин, що здатні виконувати окремі функції притаманні здібностям інтелекту людини (прийняття рішень, аналіз та систематизація даних, робота з текстами, розпізнавання шаблонів).

Очевидним є те, що завдяки застосуванню програм на основі ШІ, можна покращити показники масштабованості, ефективності, креативності процесів, а в таких сферах як бізнес, комунікації, промисловість, ще й показники зменшення витрат та підвищення конкурентоспроможності. Поруч з позитивними аспектами прогресу технологічного сектору існують занепокоєння стосовно майбутнього ринку праці. Як зауважує Ювал Ной Харарі: «Технологічна революція невдовзі може витіснити мільярди людей

з ринку праці й створити величезний новий клас «непотрібних», що призведе до таких соціальних і політичних заворушень, яких не зазнавала жодна з існуючих ідеологій. Усі розмови про технологію й ідеологію можуть звучати вельми абстрактно і відсторонено, однак дуже реальна перспектива масового безробіття не залишить байдужим нікого» [2, с.37].

Панування людей над іншими формами життя на Землі існує завдяки інтелектуальній перевазі, що сформувалася в процесі природного відбору. Рухи, зір, тактильне сприйняття, моторика людини – задіюють мільйони її клітин, сотні м'язів, десятки кісток в процесах життєдіяльності, повторюючись тисячами років існування [4]. Паралельно до еволюції людини збільшувався обсяг інформаційного наповнення, що спонукало шукати альтернативні способи його обробки та збереження, оскільки обсяг пам'яті людини є скінченним, хоч і здатен зберігати порівняно великий об'єм інформації. Останнє також можна віднести і до інформаційного забезпечення комп'ютерних програм; відмінністю буде – введення вхідних даних або початкової інформації.

Інтелект людини – її «програмне забезпечення», основою якого є генетика та устрій життя в подальшому, що дозволяє в процесі навчання та вдосконалення набути людині індивідуальності та унікальності, а також створює можливості вирішення широкого кола неформалізованих задач, навіть таких, що не мають заздалегідь відомих методів вирішення [5, с.63].

Штучний інтелект отримує «програмне забезпечення» у вигляді вхідних даних та алгоритмічних процесів, надалі навчаючись та ґрунтуючись на відомій інформаційній базі. Варто наголосити, що «штучний» - створений людиною, тобто людина створює програми з елементами ШІ, для імітації процесів життєдіяльності. Відтак, можливості ШІ, допомагають, прискорюють процеси вирішення певних завдань, проте в їх основі лежить інформація закладена людиною, заснована лише на її знаннях і процесах, які вона може виразити у вигляді алгоритмів. У цьому сенсі можна сказати, що комп'ютери будуть ефективнішими лише за низкою параметрів, таких як, пам'ять, швидкість обробки даних, продуктивність та інші операції, пов'язані обчисленням, систематизацією інформації, тобто ми можемо використовувати технології ШІ, лише ті, які здатна створити і зрозуміти людина [5, с.220]. В результаті, кожне прийняте рішення або виконане завдання штучним інтелектом, буде висвітленням цілі, закладеною в його основу людиною [5, с.316].

Автоматизація процесів та технологічні інновації вже зараз утворюють своєрідний технологічний «ринку праці», стають дедалі розумнішими, все активніше займаючи місця людей. Уникати цього процесу не вдасться,

враховуючи безліч переваг ШІ, починаючи від покращення ефективності нашого особистого життя, навчання, вирішення технічних завдань у різних сферах, закінчуючи системами діагностики в медицині, що допомагають рятувати життя людей. Існує багато професій, які не зникнуть повністю. Професії, які передбачають повторювані або структуровані дії в прогнозованому оточенні, незабаром будуть автоматизовані повністю або частково [5, с.151]. Варто зазначити, що є безліч професій, які потребують креативних рішень, людської інтуїції та емоцій; унікальних, гнучких людських здібностей подекуди в поєднанні з фізичними можливостями. У сферах, де людські якості відіграють важливу роль – можливість застосування автоматизації процесів є недоречною або частково доречною, адже мозок людини та програми комп'ютера налаштовані на відмінні завдання та їх реалізацію. В результаті, спираючись на новий досвід і розуміння – рівень інтелекту людини зростає, людина еволюціонує, а ШІ – перепрограмується людиною.

Жодна діяльність людей уже ніколи не буде гарантовано захищена від майбутньої автоматизації, зважаючи на стрімкий розвиток технологічних вдосконалень. У найближчому майбутньому ми не отримаємо новий напрямок на ринку праці – цифрових письменників, поетів, вчителів, вчених, керівників підприємств та інших професій, задачі яких неможливо звести до правил та алгоритмів, замінити ними складне спілкування, що є виключно прерогативою людей і важливим фактором для сфер діяльності, що потребують передачі, інтерпретації широкого спектру інформації та індивідуальний підхід. Використовуючи досягнення цифрового прогресу, працівники таких галузей можуть отримати великі перспективи, підвищуючи кваліфікацію для вдосконалення і утримання власної цінності. Розподіляючи ринок праці між людьми та цифровою робочою силою, потрібно чітко розуміння завдань – люди повинні зосереджуватися на таких, де вони мають відносну перевагу над комп'ютерами, залишаючи останнім роботу, яку ті виконують краще. Автоматизуючи процеси, запроваджуючи технологічні досягнення та правильно розподіляючи функції реального і цифрового життя, люди зможуть покращити свій добробут та устрій без загрози утворення «непотрібного» прошарку суспільства, згенерувавши нові знання та перспективи в ефективне русло.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брін'юльфсон Е., Макафі Е. Друга епоха машин. К.Fund, 2016. 236 с.
2. Харарі Ю. Н. 21 урок для 21 століття. Book Chef, 2022. 416 с.
3. Мойсюк О. В. Право інтелектуальної власності на об'єкти, створені штучним інтелектом : Магістерська робота. Київ, 2020.

4. Штучний інтелект – революція, надія чи утопія?. URL: <https://imena.ua/blog/ai-revolution/>.
5. Тегмарк М. Життя 3.0. Доба штучного інтелекту. Київ : Наш формат, 2019. 432 с.

Павло ДЕМЧУК

*Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
Тернопіль, Україна
pasha123dem@gmail.com*

РОЛЬ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ФОРМУВАННІ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ ПРО РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКУ ВІЙНУ: ПЕРСПЕКТИВИ ТА РИЗИКИ ВІДОБРАЖЕННЯ ПОДІЙ В МЕРЕЖЕВОМУ ПРОСТОРІ

У сучасному світі роль цифрових технологій у формуванні громадської думки стає все більш важливою, особливо в контексті конфліктів та війн. Російсько-українська війна (2014 року – донині) є одним з прикладів, як цифрові медіа-платформи впливають на сприйняття та розуміння подій у суспільстві. Цифрові технології не лише дозволяють миттєво отримувати інформацію, але й створюють унікальні можливості для маніпуляцій та поширення дезінформації. У цьому контексті важливо розглянути перспективи та ризики відображення подій в мережевому просторі, а також шляхи забезпечення об'єктивності та етичності використання цифрових технологій у цілях формування громадської думки.

До основних тез даної теми я б привів наступні:

– Зростання впливу соціальних мереж, а саме роль соціальних мереж у формуванні громадської думки про російсько-українську війну надзвичайно велика. Популярні платформи, такі як Youtube, Telegram, Facebook, Threads, Instagram, та Twitter дозволяють користувачам отримувати та поширювати інформацію миттєво, що робить їх ефективними каналами для впливу. [1]

– Ризики маніпуляцій, що враховують цифрові технології, які відкривають можливості для маніпуляцій та поширення дезінформації. Відсутність перевірених джерел та розповсюдження фейкових новин створює серйозні ризики для об'єктивного сприйняття подій, що у свою чергу впливає психологічним чином на маси. Штучний інтелект значно

пришвидшив процес уможливлення поширення дезінформації як у світі, так і в українському інфопросторі. [2]

– Перспективи підвищення об'єктивності, а саме застосування інноваційних алгоритмів та технологій штучного інтелекту, що може допомогти у виявленні та фільтрації фейкової інформації. Розвиток інструментів фактчекінгу та візуалізації даних може забезпечити користувачам більш об'єктивну картину щодо військових дій та їх наслідків. Наразі в Україні існує кілька великих платформ, як StopFake, VoxCheck, Брехунець, НотаЄнота, що своєю діяльністю спростовують фейки, які з'являються в мережі, особливо щодо військових дій в Україні. [3]

– Значення ролі громадських активістів та блогерів, які за допомогою цифрових технологій надають можливості для громадського моніторингу та висвітлення подій. Активна участь громадських активістів у формуванні інформаційного простору може зменшити вплив маніпулятивних спроб. Щоправда, в даному випадку не виключається і дія пропаганди, що має схильність працювати з обидвох сторін учасників російсько-української війни в особах окремих активістів. [4]

– Необхідність етичного використання, що розуміє під собою розвиток цифрових технологій, які використовують різні види регуляцій для цього. Створення міжнародних стандартів та правового базису є важливим кроком для забезпечення безпеки та об'єктивності інформаційного простору. Є правила, які заборонено порушувати на окремих платформах. Для прикладу, поширення сенситивного контенту на платформі Youtube в своїй більшості випадків заборонена. Протилежністю цьому виступає наразі Telegram, який своєю нейтральністю не позиціонує себе, як платформу, що цензурує інформацію будь-якого характеру. Засновник Telegram це пояснює тим, що насправді цензура у соцмережах ускладнює боротьбу з теоріями змов та дезінформацією. [5]

Російсько-українська війна відкрила нові виклики та можливості для використання цифрових технологій у формуванні громадської думки. Хоча ці технології можуть бути ефективним інструментом для поширення об'єктивної інформації та сприяти розвитку громадянського суспільства, вони також створюють серйозні ризики відображення подій у мережевому просторі. Для забезпечення об'єктивності та етичності використання цифрових технологій у формуванні громадської думки необхідні спільні зусилля урядів, громадських організацій та технологічних компаній. Тільки через це можна буде максимізувати позитивний вплив цифрових технологій та мінімізувати їхні негативні наслідки у контексті формування

громадської думки про конфлікти та війни, зокрема і в контексті російсько-української війни, що тримає з 2014 року і донині.

ЛИТЕРАТУРА

1. Зростання впливу соціальних мереж на формування думки суспільств. URL: <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/journalism/article/viewFile/10560/10625>
2. Про ризики маніпуляцій та дезінформації і про технологій штучного інтелекту, які використовуються для цього URL: <https://suspilne.media/704970-cifrovi-manipulacii-v-media-de-meza-dozvolenogo-i-aki-perevagi-stucnih-zobrazen/>
3. Про технології та платформи, що займаються фактчекінг діяльністю URL: <https://mediamaker.me/navchyty-myslyty-krytychno-yak-praczuuyut-ukrayinski-faktchekery-v-umovah-vijny-1811/>
4. Про вплив громадських активістів та блогерів на стан справ України під час військових дій URL: <https://rubryka.com/blog/war-and-civil-society-ukraine/>
5. Про етичність та межі цензурування інформації в мережі URL: <https://ms.detector.media/sotsmerezhi/post/27887/2021-07-30-durov-tsenzura-u-sotsmerezkhakh-chasto-uskladnyuie-borotbu-z-teoriyamy-zmov-ta-dezinformatsiieyu/>

Володимир ЗАЯЦЬ

*Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
volodymyr.zaiats.96@gmail.com*

ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ НА СЛУЖБІ ІНТЕГРАЦІЇ БІЖЕНЦІВ: НОВІ МОЖЛИВОСТІ ТА ЕТИЧНІ ВИКЛИКИ

Війна в Україні змусила мільйони людей покинути свої домівки та стати біженцями. Це гуманітарна катастрофа, яка потребує негайних та скоординованих дій. Цифрові технології можуть відігравати важливу роль у наданні допомоги та підтримки українським біженцям, рятуючи життя, з'єднуючи сім'ї та допомагаючи їм будувати нове майбутнє. У сучасному світі, де цифрові технології пронизують всі сфери життя, їх потенціал для покращення інтеграції біженців стає все більш очевидним. Від штучного інтелекту до соціальних мереж, широкий спектр інструментів може допомогти біженцям подолати мовні бар'єри, знайти роботу та житло, отримати доступ до освіти та медичних послуг, а також збудувати нові соціальні зв'язки.

Штучний інтелект (ШІ) може використовуватися для автоматичного перекладу мов, що полегшує спілкування біженців з місцевим населенням.

ШІ-алгоритми також можуть допомагати біженцям знаходити роботу, яка відповідає їхнім навичкам та досвіду, а також житло, яке відповідає їхнім потребам. Крім того, ШІ може використовуватися для надання юридичної та психосоціальної підтримки біженцям, які пережили травми. ШІ має значний потенціал для покращення життя біженців та допомоги їм інтегруватися в нове суспільство. Однак важливо використовувати цю технологію відповідально та етично, з повагою до прав та гідності людей. [1]

Приклади використання ШІ:

1. UNHCR Aid Assistant: Цей чат-бот на основі ШІ допомагає біженцям знаходити інформацію про послуги та ресурси. [2]

2. Skilled Refugees Initiative: Ця програма використовує ШІ для поєднання біженців з роботодавцями, які потребують їхніх навичок. [3]

ШІ має значний потенціал для покращення життя біженців та допомоги їм інтегруватися в нове суспільство. Однак важливо використовувати цю технологію відповідально та етично, з повагою до прав та гідності людей.

Соціальні мережі відіграють важливу роль у створенні мереж підтримки для біженців, а також у наданні їм доступу до інформації та ресурсів. Завдяки соціальним мережам біженці можуть зв'язатися з друзями та родиною, які розділені війною або переслідуваннями, а також отримати допомогу від інших біженців та місцевих жителів.

Цифрові платформи для освіти та працевлаштування можуть допомогти біженцям набути навичок, необхідних для успішного інтегрування в нову країну. Ці платформи пропонують онлайн-курси, програми професійної підготовки та інші ресурси, які можуть допомогти біженцям знайти роботу та стати самодостатніми. Доступ до цифрових платформ може значно покращити шанси біженців на працевлаштування та самодостатність. Крім того, ці платформи можуть допомогти біженцям вивчити нову мову, познайомитися з місцевою культурою та знайти нових друзів. Важливо зазначити, що не всі біженці мають доступ до цифрових платформ або володіють навичками для їх використання. Тому важливо, щоб уряди, міжнародні організації та некомерційні сектори співпрацювали, щоб зробити ці платформи більш доступними та допомогти біженцям набути навичок, необхідних для їх використання. [4]

Цифрові платформи для освіти українських біженців:

1. Prometheus: Українська онлайн-платформа дистанційного навчання, яка пропонує безкоштовні курси з різних предметів, у тому числі математики, фізики, комп'ютерних наук, бізнесу та гуманітарних наук.

Курси ведуть провідні українські викладачі з університетів та інших навчальних закладів. Платформа доступна українською та англійською мовами.

2. EdEra: Ще одна українська онлайн-платформа дистанційного навчання, яка пропонує безкоштовні курси з різних предметів, у тому числі математики, фізики, хімії, біології, історії та української мови. Курси ведуть досвідчені викладачі та методисти. Платформа доступна українською мовою.

3. Coursera: Платформа онлайн-навчання, яка пропонує платні та безкоштовні курси від провідних університетів та компаній світу. На платформі доступні курси з різних предметів, у тому числі комп'ютерних наук, бізнесу, маркетингу, психології та іноземних мов. Деякі курси на Coursera доступні українською мовою.

4. UdeMy: Платформа онлайн-навчання, яка пропонує платні та безкоштовні курси з різних предметів, у тому числі програмування, дизайну, фотографії, маркетингу та особистого розвитку.

Це лише деякі з багатьох цифрових платформ, які можуть бути корисними для українських біженців, які шукають можливості продовжити свою освіту. Важливо зазначити, що окрім вищезгаданих платформ, існує багато інших ресурсів, які можуть бути корисними для українських біженців.

Ці гуманітарні дії також несуть потенційні ризики, а також юридичні та етичні питання, зокрема щодо захисту даних, конфіденційності, прав людини, підзвітності та забезпечення участі людей у прийнятті рішень зі значними наслідками для життя та засобів існування людей. Будь-які програми для гуманітарної діяльності мають бути розроблені та використані відповідно до принципу «не нашкодь» у цифровому середовищі та поважати право на конфіденційність, у тому числі щодо захисту персональних даних. [3]

Міжнародне співробітництво та обмін передовим досвідом у цій сфері є ключовими для забезпечення того, щоб біженці у всьому світі мали доступ до найефективніших та етичних цифрових рішень.

Цифрові технології мають великий потенціал для покращення інтеграції біженців, але їх використання повинно ґрунтуватися на етичних принципах та поважати права та гідність біженців. Необхідні подальші дослідження та співпраця для розробки ефективних та етичних цифрових рішень, які відповідають потребам біженців у сучасному світі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ukraine: Digital resilience in a time of war. URL: <http://www.brookings.edu/articles/ukraine-digital-resilience-in-a-time-of-war/>
2. UNHCR. AI and Refugee Integration: Opportunities and Risks (2022). URL: <https://aiforgood.itu.int/about-ai-for-good/un-ai-actions/unhcr/>
3. ICRC. Artificial Intelligence and Humanitarian Action: A Review (2023) URL: <http://international-review.icrc.org/articles/ai-and-machine-learning-in-armed-conflict-a-human-centred-approach-913>
4. How learning and employment records shape access to quality education and jobs URL: https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2022/12/WEB_Report_Going-digital_FINAL122022.pdf

Ганна СКАСКІВ

*Асистент кафедри інформатики та методики її навчання,
здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
skaskiv@fizmat.tnpu.edu.ua*

ФІЛОСОФІЯ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТІ ПРИЧИННО-НАСЛІДКОВИХ ЗВ'ЯЗКІВ РОЗВИТКУ ЦИФРОВОГО ПРОСТОРУ

Філософське осмислення ігрової діяльності є важливим чинником у визначенні причинно-наслідкових зв'язків у дослідження комп'ютеризованого освітнього простору та активного впровадження цифрових технологій у процес професійної підготовки майбутніх учителів. Дослідження гри як наукового феномену в контексті розвитку філософської думки різних епох дає підстави до ґрунтовного вивчення та впровадження елементів ігрових технологій у різні сфери життя, зокрема й в освітню.

Філософські роздуми щодо гри викладали у своїх працях мислителі античності, перші спроби філософського аналізу гри у працях Геракліта з Ефеса та Піфагора, ігрову діяльність як прояв філософської проблеми описували у своїх трактатах Сократ, Платон та Аристотель. Однак вони не виділяли гру як окремий філософський напрямок, а розглядали її в контексті вивчення людології [1]. Давньогрецькі філософи намагалися використати гру, щоб пояснити особливості будови космосу, теорій буття та частин всесвіту.

Так Платон особливого значення надавав дослідження простору ігрової діяльності, поєднував ігрове сприйняття речей з вихованням,

аналізував протистояння між ідеальним та реальним, трактуючи гру як «живу мудрість» гра у нього частково ототожнювалась з життям, поєднуючи «світ ідей зі світом чуттєво сприйманих речей» [5].

Аристотель у своїх працях значну увагу приділяв соціальним аспектам гри, впливу ігрової діяльності на формування поведінки людини, можливість осмислення буття та космосу.

Окреме значення філософському осмисленню особливостей ігрової діяльності приділяли утопісти. Зокрема, Томас Мор розглядав гру як спосіб пізнати щастя, але акцентував увагу на тому, що ігрова діяльність корисна тільки тоді, коли спрямована на виховання людини, формування у неї чеснот та цінностей. А Т. Кампанелла трактував гру вже як освітню компоненту, пропонуючи її як один із принципів навчання дітей, що особливо актуально й у наш час, коли наскрізною стає лінія ігрофікації та діджиталізації освітнього простору.

Кант гру трактує як «корелят суб'єктивності та єдино можливої основи існування «трансцендентальної естетики» [2]. У філософській системі Канта саме ігрова діяльність забезпечує людині можливість пізнання природи, є основою для розуміння прекрасного та величного, а сама гра трактується як прояв свободи особистості.

Особливого статусу дослідження феномену ігрової діяльності та окремих компонентів гри набуває у теологічних розвідках та працях з царини психології, педагогіки, математики та економіки. Окремі складові ігрової діяльності описували у своїх працях Г. Гессе, Ф. Шиллер, Е. Берн, Л. Вітгенштайн, М. Бахтін.

Однак найактивніше дослідження філософського осмислення значення ігрової діяльності пов'язане з філософією ХХ століття, зокрема з напрямками естетичного освоєння дійсності та аналізу поняття ірраціонального. Найвідомішу з ігрових концепцій даного періоду запропонував Й. Гейзінга у праці «*Homo ludens. Досвід визначення ігрового елемента культури*». Він розглядає гру як один з ключових видів естетичного пізнання, що сприяє утворенню суспільних груп. За Гейзінгом визначаємо як в ігрових формах реалізуються такі «види культурної діяльності, як-от змагання, правосуддя, війна, пізнання, поезія, філософія, мистецтво» [3, с. 10-25].

Ще один погляд на ігрову діяльність розглядає Г. Гессе, аналізує культурологічно-філософську проблематику гри. Він виділяє для кожного різновиду свої правила гри – «це мова знаків і граматики гри, є певним різновидом високорозвинутої таємної мови, в якій беруть участь різноманітні науки і мистецтва, найперше математика і музика»[4]. Гессе

трактує гру як систему, що має свої цінності, зміст, може виражати зміст і висновки багатьох наук.

Філософські аспекти ігрової діяльності досліджували також українські науковці Я. Білик, К. Сігов, Т. Лисоколенко, В. Наумчук, О. Андрієнко, І. Головашенко, Л. Мацко та інші. Визначаючи ігровий вид діяльності людини окремою формою спілкування та взаємодії, особливо на сучасному етапі розвитку цифрових технологій, що не тільки накопичує соціальний досвід, а й впливає на формування ціннісних орієнтирів, сприяє адаптації до швидкоплинних умов дійсності [4].

Аналіз філософського осмислення ігрової діяльності в контексті причинно-наслідкових зв'язків розвитку сучасного цифрового суспільства є важливим чинником для подальшого дослідження специфіки використання ігрових технологій у професійній діяльності майбутнього вчителя. Адже такий підхід допомагає ґрунтовно вивчити та дослідити розвиток та вплив ігрової діяльності на формування теоретичних знань та практичного досвіду в різних сферах життєдіяльності людини. Оскільки філософія розглядає категорію гри як складову для розуміння буття, природи, пошук сенсу життя, формування особистості. Ігрова діяльність в такому контексті виступає універсальним механізмом для розумного впровадження та використання в освітньому процесі сучасних цифрових технологій, поєднання інновацій з феноменальними ідеями різних епох філософів, їх досвідом. Це унікальна можливість поєднати минуле й майбутнє, трансформуючи для нового покоління в цифровий формат багатогранний досвід філософських шкіл для аналізу та розуміння можливостей людини та її значення у всесвіті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білик Я. М. Лудологічні традиції античності: теорія і практика. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Серія: Філософські науки. 2019. Вип. 2 (86). С. 101–108.
2. Білик Я. М. Філософія гри в Іммануїла Канта та Фрідріха Шіллера. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Серія: Філософські науки. 2020. Вип. 2 (88). С. 157–165.
3. Гейзінга Й. Homo Ludens. Досвід визначення ігрового елемента культури /Пер. з англ. О. Мокровольський. Київ: Основи, 1994. 134 С.
4. Лисоколенко Т. В. Феномен гри в історико-філософській ретроспекції. Гілея. 2020. Вип. 154. С. 194–197.
5. Петрушкевич М. С. Філософія гри. Велика українська енциклопедія. URL: [https://vue.gov.ua/Філософія гри \(дата звернення: 9.05.2024\)](https://vue.gov.ua/Філософія_гри_(дата_звернення:_9.05.2024)).

Секція
АКСІОЛОГІЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ ТА ЦІННІСТЬ
ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ

Сергій ГУМЕНЮК

*Доктор педагогічних наук, професор,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
gumenyuk@gmail.com*

ГУМАНІЗАЦІЯ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ

Фізичне виховання є тією навчальною дисципліною, яка концентрує увагу дитини на власній, перш за все фізичній, розвиток. Фізичне виховання це глибоко гуманістичний вид освітньої діяльності, який за допомогою своїх засобів впливає на фізичний і духовний компоненти особистості, що сприяє збереженню і продовженню життя людини. Однак воно далеко не завжди здійснюється відповідно до вимог гуманізму, а його результати часто використовують не за призначенням, далеким від гуманістичних цінностей.

Гуманістична концепція фізичного виховання є системою керівних положень, що відображають основні ідеї гуманізації відповідно до вимог гуманізму та гуманістичного світогляду. Як і будь-яка шкільна навчальна дисципліна, фізичне виховання має своє науково-методичне обґрунтування у відповідності до якого проводиться освітній процес. Система науково-методичних положень, яка визначає цільову спрямованість, зміст шкільного фізичного виховання та його методику визначає теорія і методики фізичного виховання учнів. Разом з освітнім процесом теорія і методика фізичного виховання є складовою педагогічної системи навчання та виховання підростаючого покоління.

Будучи включеною у систему освіти, як шкільна навчальна дисципліна, фізичне виховання набуває частини ознак, характерних для шкільних дисциплін. Зокрема, такі ознаки освітнього процесу, як систематичність, навчально-виховна спрямованість, розвиваючий характер, єдність навчання та виховання. Але при цьому фізичне виховання залишається складовою фізичної культури, основним каналом її передачі індивіду та суспільству. За допомогою фізичного виховання учні використовують фізичну культуру і засвоюють необхідні їм гуманістичні

фізкультурні цінності. Залишаючись частиною фізичної культури, фізичне виховання зберігає ряд її властивостей, що дозволяють надавати різнобічний гуманістичний вплив на людину. Як частина фізичної культури фізичне виховання розвиває функціональні можливості організму, задовольняє потребу людини у руховій активності, позитивно впливає на фізичний розвиток, психічні стани, розумову і фізичну працездатність, а також розвиток інтелекту. Такий вплив досягається завдяки основному засобу фізичного виховання яким є фізичні вправи.

Фізичні вправи є основою рухової діяльності, яка пов'язана з її змістом і структурою. З віком рухова діяльності людини супроводжується відповідним ускладненням рухів, що входять до неї, і рухових дій. Будучи складовим елементом діяльності людини, рухова діяльність тісно пов'язана з психікою та інтелектом. Цей зв'язок обумовлений тим, що рухова діяльність є діяльністю перцептивною. Тому в процесі рухової діяльності протікають пов'язані з нею процеси сприйняття. У міру розвитку та ускладнення рухової діяльності вони розвиваються, ускладнюються і разом із нею зазнають своєрідних змін. Спочатку сприйняття має зовнішній розгорнутий характер. У підсумку воно поступово перетворюється на внутрішній психічний акт [2].

Онтогенез сприйняття дитини своєрідний, пов'язаний з засвоєнням специфічно людського чуттєвого досвіду. Відповідно до цього сприйняття дитини має специфічно людський зміст і своєрідну, властиву людині, структуру. Воно тісно пов'язане з відчуттями, увагою, пам'яттю і, що дуже важливо, з мисленням. У рухової діяльності, як діяльності перцептивній, окремі психічні процеси розвиваються не ізольовано, а взаємопов'язані з властивостями особистості. Рухова діяльність, що викликала їх, тісно пов'язана з когнітивними процесами, емоційним світом людини, запам'ятовуванням, оперативним мисленням, свідомістю. Значну роль перебігу цих процесів відіграє рухове завдання, що викликає психічне напруження. Воно знімається в результаті «живого руху», що володіє предметно-змістовними характеристиками.

Якщо рухове завдання під час виконання фізичної вправи не нав'язане насильно, збігається з інтересами і потребами учня, її успішне вирішення пов'язані з позитивними емоціями. Вони активізують діяльність, пов'язану з вирішенням рухової задачі, створюють сприятливі умови для протікання когнітивних процесів, формування інтелекту, сприяють підтримці позитивного настрою, що важливо в житті дитини. І навпаки, нав'язана насильно фізична вправа, що виконується з примусу, пригнічують творчість, створює негативний емоційний фон. Тому дуже важливо, яке

рухове завдання поставлено перед учнями і з якою метою виконується фізична вправа. У зв'язку з тим, що фізична вправа є різновидом перцептивної діяльності, воно є ефективним засобом розвитку психіки та інтелекту, вирішення багатьох виховних завдань.

Будучи складовим елементом рухової діяльності дитини, фізичні вправи тісно пов'язані з функціональними можливостями її життєво важливих органів та систем. Відповідно до уявлень, що склалися в біології та нейрофізіології, рухові акти здійснюються в організмі функціональними системами. Результатом цих процесів є підвищення рівня функціональних можливостей органів і систем, що входять до функціональної системи, відповідальної за вирішення рухового завдання [3].

Водночас, рухова діяльність тісно пов'язана з вегетативними функціями і при багаторазовому її повторенні підвищує їх потужність, сприяє природному процесу розвитку фізіологічної основи рухової діяльності. Природний, генетично обумовлений процес розвитку фізіологічної основи рухової діяльності періодично входить у суперечність із рівнем психічних процесів.

Ці протиріччя спричиняють стрибки в психічному розвитку, що призводять до побудови нових або якісної зміни освоєних видів рухової діяльності. Вони, у свою чергу, змінюють характер взаємовідносин дитини з навколишнім світом, служать джерелом нової інформації, поштовхом подальшого розвитку психічних процесів та інтелекту. Взаємозв'язок першої та другої сигнальних систем дозволяє припустити можливість впливу рухової діяльності на розвиток мови.

Взаємозв'язок рухової функції з вегетативними та психічними ними функціями, сполученість її розвитку з розвитком інтелекту й мови дозволяють здійснювати різнобічні освітні впливи. Різносторонність розвитку особистості в процесі фізичного виховання досягається також використанням поряд з фізичними вправами загальнопедагогічних засобів словесного, наочного впливу, педагогічно виправданою організацією спілкування дітей, відповідністю всього комплексу педагогічних впливів вікових особливостей.

У міру дорослішання дитини розширюються можливості її моторики і психіки в освоєнні довкілля та у спілкуванні. Ускладнюються взаємовідносини з середовищем, дорослими і однолітками. Все це супроводжується розширенням кола рухових умінь та навичок. Фізичне виховання, слідуючи за природним процесом розвитку дитини, розширюється з віком, гуманістичний вплив на розвиток особи стає все більш різностороннім [1].

Таким чином, фізичне виховання – гуманістична навчальна дисципліна. Різноманітність гуманістичного впливу фізичного виховання на учнів зумовлена особливостями його основного засобу – фізичної вправи, що є різновидом перцептивної діяльності людини, вмілим її поєднанням загальнопедагогічними засобами. Частково збігаючись з компонентами педагогіки, компонентний склад фізичного виховання не вичерпується гуманізмом педагогіки як теорії та практики навчання та виховання. Обмежитися гуманістичним досвідом, накопиченим у вітчизняному фізичному вихованні, неможливо у зв'язку з нерівноцінністю гуманізації окремих його компонентів. Як показав проведений аналіз, гуманістичної орієнтації найбільшою мірою потребують цільові установки та зміст фізичного виховання.

Гуманістична мета фізичного виховання є вихідним положенням гуманістичної концепції фізичного виховання, що визначає його завдання, зміст та методика. Вона має бути гуманістичною, оптимістичною, реальною, яка орієнтує людину на фізичне самовдосконалення, що задовольняє запити особистості та суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гуменюк, С. В. Виховання гуманних якостей учнів основної школи у процесі занять фізичною культурою. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 - теорія і методика виховання. ТНПУ ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2009. 119 с.
2. Гуменюк С. В. Формування гуманних якостей учнів у процесі фізичного виховання. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету*. Серія: Педагогіка, 2009. №1. С. 59-63.
3. Шиян Б. М., Гуменюк С. В. Гуманізація процесу фізичного виховання школярів. *Фізичне виховання в школі*. 2009. №3. С. 40–46.

Viktor SHANDRYHOS

*PhD in Physical Education and Sports, Associate Professor
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
shandrygos.v@gmail.com*

Halyna SHANDRYHOS

*Ternopil Secondary School №28
Ternopil, Ukraine*

HEALTH, EDUCATIONAL AND EDUCATIONAL VALUE OF FREESTYLE WRESTLING

Today, when the true values and popularization of many types of martial arts are being revived, the use of freestyle wrestling is relevant [1, 8, 9, 10]. Freestyle wrestling makes the same demands on those who practice it as any kind of sports wrestling. Therefore, it is an effective means of physical training and health promotion for children.

According to the Ministry of Health of Ukraine, today there are only 14% of healthy children, 35% of sick children and 51% with various health disorders. The frequency of visual impairment among schoolchildren increases 5 times, digestive and genitourinary system pathology 3 times, posture disorders 5 times, and neuropsychiatric disorders 4 times. In recent years, the number of short children has increased 20 times. Over 40% of young men are medically unfit for military service. That is why human health is now becoming a topical issue for many fields of knowledge, among which a special place is given to pedagogical science, which is called upon to develop and preserve human health through the education system by shaping the culture of the population. In this situation, physical education and sports are of particular importance [2, 5, 9].

Wrestling is an extremely popular sport. Greco-Roman, freestyle wrestling, sambo and judo are becoming increasingly popular among young men [5, 6, 7, 8].

Wrestling was familiar to all peoples and at all times served as a powerful means of physical hardening of young people. It is this circumstance, as well as the opportunity to connect the glorious traditions of the past with the needs and ideals of physical improvement of modern youth, that made wrestling one of the most popular sports in the world [1].

Naturalness, accessibility, emotionality, the presence of weight categories that remove restrictions on wrestling for everyone, high health, educational and educational value – this is not a complete list of the benefits of cultivating various types of wrestling. Wrestling forms the necessary life positions in young

people, promotes intellectual, aesthetic, and strong-willed education, strengthens health, harmoniously develops posture and physical qualities, and equips them with a large amount of special knowledge and technical and tactical actions. [4, 5, 6, 7, 9].

Freestyle wrestling makes special demands on athletes. The art of wrestling is primarily about the ability to effectively control the situation and shape it in your favor. A wrestler learns this art of analyzing a situation in martial arts, trying to use inaccuracies in the opponent's actions, misleading him with deceptive movements, performing complex combinations, and unraveling the opponent's intentions. In these conditions, such intellectual qualities as attentiveness, prudence, become of paramount importance [1, 7].

In order to win, you need to have a high level of speed and strength, great endurance for muscle work performed in a wide range of intensity with large differences. An athlete must be able to rationally alternate between extreme muscle tension and relaxation. It should be added that the multifaceted muscular activity of a wrestler is associated with the need to alternately involve the vast majority of muscle groups in the work. Such alternate and different intensity of muscle work leads to rapid depletion of energy-rich phosphate depots of the body and activation of glycolytic processes of anaerobic energy supply and, as a result, to excessive accumulation of lactic acid in the blood, i.e. to a high level of oxidative processes – acidosis. By the end of the first period, the accumulated oxygen debt is restored, but then it increases intensively again, despite the noticeable activation of the body's vegetative reactions in the fifth or sixth minute of the fight. Thus, wrestling contributes to the harmonious improvement of all three processes of energy supply of the body: aerobic, anaerobic-lactate and anaerobic-alkalate [3, 11, 12].

Technically, wrestling is a very diverse type of motor activity. Wrestling in a stance and on the ground with different grips is replete with many techniques of lightning attack, defense, power movements, etc. In a variety of wrestling techniques, grabs and throws, you have to overcome the weight of the opponent's body and his opposition. This requires speed and agility and, of course, considerable strength. Special endurance is also required to withstand a great physiological load during a fight. Thus, wrestler training has a very versatile effect on the body.

Prolonged tension of large muscle groups associated with a disturbance in the rhythm of movement or with a delay in breathing causes «tension». At the same time, the pressure of the chest cavity increases significantly, which significantly complicates the work of the heart, and creates prerequisites for its

working hypertrophy, especially right ventricular hypertrophy, under the influence of systematic wrestling training.

The body adapts to training as a result of changes in all systems: central nervous, cardiovascular, neuromuscular, respiratory, hormonal, and others. These changes are specific to each type of wrestling, but there are general requirements for developing a certain level of sportsmanship. These include, first and foremost, a high degree of special endurance and the ability to exert explosive forces. In wrestling, athletes can compensate for an insufficiently high level of some qualities by enhancing the development of others. In particular, the lack of maximum strength is compensated by the development of special endurance, a relatively low level of speed – by increasing power endurance.

As a rule, all outstanding wrestlers have a sufficient development of physical qualities, but one of them always prevails.

The versatile effect of wrestling training makes it an important means of physical education. However, you should be careful when specializing in wrestling. Muscle strength develops later, after adulthood, and premature strength training can sometimes negatively affect the achievements of athletes in their chosen sport specialization. With the right training methodology, young wrestlers may not be afraid of harm to their health, but it is difficult to expect the best results in most cases.

LITERATURE

1. Булатова, М. М. (2017). Боротьба. Енциклопедія в запитаннях і відповідях. Навчальне видання. Олімпійська література, Київ.
2. Константинов, Д. С. (2023). Особливості молодших школярів як підґрунтя розвитку фізичних якостей засобами вільної боротьби. *Фізичне виховання та спорт*, (4), 15-21. <https://doi.org/10.26661/2663-5925-2023-4-02>
3. Первачук, Р. В., Сибіль, М. Г., Шандригось, В. І., Загура, Ф. І., Стельмах, Ю. Ю., Кухтій, С. Я. Індивідуальна підготовка кваліфікованих борців вільного стилю з урахуванням компонентів анаеробного механізму енергозабезпечення. *Єдиноборства*, 2020, №1(15), С. 35-45. <https://DOI:10.15391/ed.2020-1.04>
4. Тропін, Ю. М., Голоха, В. Л., Романенко, В. В., Шандригось, В. І., Ференчук, Б. М. Аналіз змагальної діяльності висококваліфікованих спортсменок в вільній боротьбі. *Єдиноборства*, 2022, №4(26), С. 75-87. <https://DOI:10.15391/ed.2022-4.08>
5. Шандригось, В. І. Значення спеціалізованих рухливих ігор у техніко-тактичній підготовці юних борців. *Фізична культура, спорт та здоров'я нації: збірник наукових праць*. Вип. № 4 (23). Житомир: Вид-во ФОП Євенок О. О., 2017. С. 132-136.
6. Шандригось, В. І. Місце спортивної боротьби у навчальних програмах з фізичної культури. *Теорія і методика фізичного виховання*. 2006. № 6. С.

7. Шандригось, В. І. Спортивна боротьба як засіб фізичного виховання школярів. *Наукові записки ТДПУ. Серія: Педагогіка*. 2004. № 4. С. 61-64.
8. Шандригось, В. І., Блажейко, А. І., Латишев, М. В. Стан і перспективи розвитку вільної боротьби в Україні. *Єдиноборства*, 2022, №2 (24), С. 96-116. <https://doi.10.15391/ed.2022-2.09>
9. Шандригось, В. І., Шандригось, Г. А. Вплив засобів спортивної боротьби на рівень розвитку окремих рухових здібностей учнів старших класів. *Єдиноборства*, 2022, №1 (23), С. 70-81. <https://DOI:10.15391/ed.2022-1.07>
10. Latyshev, M., Shandrygos, V., Tropin, Y., Polianychko, O., Deineko, A., Lakhtadyr, O., Mozoliuk, O. (2021). Age distribution of wrestlers participating in the world championships. *Acta Kinesiologica*, 15 (1): 138-143. <https://DOI.10.51371/issn.1840-2976.2021.15.1.17>
11. Sybil, M., Pervachuk, R., Zahura, F., Shandrygos, V., Yaremenko, V., Bodnar I. (2018). Biochemical changes in cluster analysis indicators as a result of special tests of freestyle wrestlers of alactate and lactate types of power supply. *Journal of Physical Education and Sport (JPES)*, 18(1), Art 31, pp.235 - 238. <https://DOI:10.7752/jpes.2018.01031>
12. Sybil, M., Pervachuk, R., Shandrygos, V., Svyshch, Y., Petryna, R., Petryna L. (2020). A method of optimizing the preparation of female wrestlers in the lunar mesocycle. *Journal of Physical Education and Sport (JPES)*, Vol.20 (4), Art 260 pp. 1925 - 1929. <https://DOI:10.7752/jpes.2020.04260>

Юрій КУЗЬ

*Кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
fedorovuch.yu@gmail.com*

РУХ – ОСНОВА ЗДОРОВ'Я І ЦІННІСТЬ ЖИТТЯ

*«Рух за своєю дією може замінити будь-які ліки,
але всі ліки світу не можуть замінити рух»*

Ticco

Дослідження умов еволюції тваринного світу показує, що для виживання їм потрібні були все більш досконалі форми руху. І це закономірно, адже саме рух є основною умовою збереження та забезпечення життя: підтримка термостабільності, здобування їжі, захист від ворогів і реалізація інстинкту відтворення потомства (ці чотири аспекти життєдіяльності складають основу життя тварини). Удосконалення форм руху обумовлює більшу адаптацію до змінених умов середовища, що стало пусковим, вихідним механізмом біологічної еволюції. Розгляд еволюційної ієрархії безсумнівно підтверджується тим фактом, що з

функцією руху в тій або іншій мірі пов'язані до 80–90% структур головного мозку.

Провідна роль руху закріпилася в механізмах онтогенетичного процесу. У внутрішньоутробному розвитку формування і становлення функціональних систем, як і всього організму, зумовлюється руховою активністю плоду, який, у свою чергу, залежить від способу життя вагітної. А повноцінний розвиток генетичної програми індивіда після народження, перш за все, детермінується його адекватним руховим режимом.

Залежність збереження життя від рухової активності, що виникла в еволюції, закріпилася в генетичному коді тваринного і людського організму. Можна визначити, що *життям організму, його зростанням та розвитком керує рухова_активність*. Ось чому у кожному віковому періоді рівень фізіологічних можливостей організму визначається багато в чому поточною руховою активністю та станом скелетної мускулатури.

З часу існування людини на Землі умови життя вимагали від неї реалізації генетично визначених вимог до руху, так як для збереження життя їй необхідно було набирати еволюційно обґрунтовану норму рухової активності для пошуку їжі, захисту від ворогів та ін. А в останні десятиліття людина звільнила себе від необхідності рухатися. Частка м'язової енергії людини в енергозабезпеченні технологічних процесів упала до мізерного рівня. Комфортне житло, розвиток мережі транспортних комунікацій, повна комп'ютеризація та багато інших досягнень цивілізації привели до низького рівня рухової активності сучасної людини, що дало підставу називати її «діяльним бездіяльником», яка працює переважно силою свого розуму, а не своєю мускульною енергією.

Нестача руху – гіпокінезія – викликає комплекс змін у функціонуванні організму, які прийнято позначати як гіподинамію. Проте незалежно від виду гіпокінезії гіподинамічні наслідки, викликані нею, абсолютно визначені і виражаються в тому, що всі функціональні системи життєзабезпечення, активність яких визначається саме цим фактором (кровообіг, склад крові, дихання, травлення, ендокринні залози, терморегуляція та ін.) і які працюють «на рух», затребувані все в меншій мірі у своїх максимальних можливостях. Звідси і проблеми зі здоров'ям. У загальному вигляді їх можна означити так:

– згідно із «законом згортання функцій за непотрібністю», можливості будь-якої системи організму відповідають затребуваному від неї рівню активності, для чого діяльність ДНК і РНК клітини та ферментів служить

матеріальною базою, що їх забезпечують. Зниження рівня функціонування системи веде до атрофії та/або дистрофії її тканин зі зменшенням функціональних резервів;

– без руху людина та її судини запливають жиром, її кістки втрачають кальцій і стають крихкими, а серце зношується через надмірне навантаження. За приблизними розрахунками, щоб забезпечити киснем та поживними речовинами кожен кілограм зайвої ваги, у людини має з'явитися два метри нових судин;

– м'язова активність є одним із механізмів інтеграції функціональних систем організму, їх «налаштування» на даний рівень активності. Порушення цього механізму веде до функціональної переорієнтації, коли кожна із систем починає працювати переважно на компенсацію, забезпечення найслабшої ланки в організмі, яка в даний момент відрізняється найбільшою напругою функції. У цьому випадку «водієм ритму» організму стає домінуючий (через свою слабкість) морфо-функціональний осередок, а не природна активність людини;

– зниження рухової активності людини, як засвідчив приклад добровольців, що погодилися тривалий час бути вимушено знерухомленими (від двох тижнів до трьох місяців), веде до компенсаторної перебудови всіх сторін обміну речовин: жирової, білкової, мінеральної, вуглеводної, водної;

– гіподинамія вимикає кінцеву ланку стресової реакції – рух. Це призводить до напруги центральної нервової системи, що закономірно веде до переходу стресу в дистрес в умовах і так високих соціальних та інформаційних перевантажень сучасної людини;

– гіподинамія викликає помітні зміни в терморегуляції та в імунологічних властивостях організму.

Як бачимо, умови сучасного життя ведуть до того, що значною мірою вимикається сформована еволюцією *основна умова забезпечення безпеки та підтримки життя – рух.*

Регулярні різноманітні фізичні заняття, метою яких є розширення адаптаційних можливостей організму, підвищують впевненість у собі, уповільнюють процеси старіння, покращують здоров'я та якість життя. В результаті підвищення фізичної активності досягається достатній рівень фізичної тренуваності, збільшується витривалість організму, гнучкість, м'язова сила, покращується координація рухів. Також фізична активність позитивно впливає на інтелект. Ті, хто регулярно займаються, рідше страждають від дегенеративних захворювань мозку, таких як, наприклад, хвороба Альцгеймера.

Людам, які не мають хронічних захворювань, рекомендується аеробне навантаження, тобто, заняття, які не викликають сильної втоми. Це ходьба, біг, плавання, катання на велосипеді, лижах, роликах, ковзанах, гра в теніс, бадмінтон, футбол, баскетбол ... ритмічна гімнастика і т.д. Якщо людина має хронічні захворювання, вона повинна обмежитися легким аеробним навантаженням: пішими прогулянками, повільним плаванням, повільним катанням на велосипеді.

Не менш корисним заняттям для здоров'я буде і помірна фізична активність, у вигляді цікавої, благородної та/або творчої праці, яка є частиною повсякденного життя та розподілена протягом дня. Це нетривала (не надто втомлива) робота в саду чи городі, гра з дітьми, піша прогулянка, робота по дому тощо. Загалом на таку активність протягом дня потрібно витратити не менше 30 хвилин, але слід це робити щодня.

Щодня виконуючи біологічно необхідну норму рухів, потрібно пам'ятати:

– Якщо людина протягом тривалого часу не займалася фізичною активністю, перш ніж приступити до вправ, необхідно порадитися з лікарем. У будь-якому випадку *починати завжди необхідно з легкої фізичної активності*, наприклад, ходьба на невеликі відстані у зручному темпі. Швидкість, інтенсивність та тривалість вправ можна поступово збільшувати.

– Потягування абсолютно необхідна дія для організму. Навіть не усвідомлюючи, що це таке, ми тим не менш, це робимо. Дитина, прокидаючись, починає витягувати ручки та ніжки, максимально розтягуючи свої м'язи. Давайте подивимося на кішку, як вона витягує спинку. Кішку чи дитину ніхто цьому не вчив. Це мимовільний рух, який украй необхідний для клітин організму. З віком ця рефлекторна дія поступово втрачається. Тож про це треба знати. *Встаючи з ліжка, спробуйте потягнутися і максимально розтягнути м'язи.* Після цього підвищується тонус наших м'язів і встати з ліжка буває легше.

– Кожна людина повинна знати одну незаперечну істину: *ранкова гігієнічна зарядка повинна «вмити» кров'ю 639 м'язів, які є у людини.* Лікарі Стародавнього Сходу говорили, що у серця – «царського м'яза» – є 639 помічників (кожен – «мале серце»). Правило «639 + 1» людина має знати з дитинства: «допоможи своєму серцю (1) роботою всіх скелетних м'язів (639) – і ти проживеш довго». М'язи не тільки виконують механічну роботу, а й перетворюють енергію. Споживаючи, витрачаючи енергію, що надходить в організм з їжею, м'язи, що працюють, накопичують її в м'язових волокнах і в усьому організмі. Таким чином, м'язи – це потужний

генератор енергії, що організує її накопичення у всіх органах та тканинах організму. Працюючи, стомлюючись та відновлюючись, органи та тканини піднімаються на більш високий енергетичний рівень. «Освоєне» навантаження (яке сприйняте без шкоди для організму, коли величина м'язової роботи не перевищує його можливостей) призводить до підвищення функціонального стану організму. Рушійна сила цього підвищення – приплив енергії.

– *Мінімальний обсяг фізичних навантажень для будь-якої людини – 5 разів на тиждень по 30 хвилин на день.* Оптимально, щоб людина давала працювати своїм м'язам по 30-45 хвилин щодня. Необхідно пам'ятати загальне правило: під час виконання вправ має виникати почуття невеликої напруги, а після їх завершення легка втома. Перевантаження не приносять користі, тому слід бути обережнішими. Рухи повинні приносити задоволення.

Отож, здоров'я людини визначається безліччю факторів. Серед них вирішальне значення належить руховій активності, яка залежить від людини і може перетворюватись нашою волею та наполегливістю. Оптимальна рухова активність – неодмінна умова здорового життя. *Рух – це не тільки сутність життя, а й основа здоров'я.* Гіпократ справедливо стверджував: «Гімнастика, фізичні вправи, ходьба повинні міцно увійти до повсякденного побуту кожного, хто хоче зберегти працездатність, здоров'я, повноцінне радісне життя».

ЛІТЕРАТУРА

1. Вайнер Е.Н. Валеологія, 2001 URL: <http://medbib.in.ua/valeologiya-2.html> (дата звернення: 24.04.2024).
2. Валецька Р. О. Основи валеології: підручник / Р. О. Валецька, Л.: Волинська книга, 2007. 348 с.
3. Грибан В. Г. Валеологія : підручник / В. Г. Грибан, К. : Центр учбової літератури, 2005. 214 с.
4. Загальна теорія здоров'я та здоров'язбереження: колективна монографія / за заг. ред. проф. Ю. Д. Бойчука. Харків : Вид. Рожко С. Г., 2017. 488 с.

Petro LADYKA

*PhD physical education and sports, associate professor, head of the department
of theory of olympic and professional sports techniques
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
Ternopil, Ukraine
ladyka@tnpu.edu.ua*

THE IDEAS OF PIERRE DE COUBERTAIN AND THEIR MODERN SIGNIFICANCE

The question of the modern assessment of Coubertin's ideological heritage is of great importance today in connection with radical changes in all spheres of public life, including sports.

In this assessment, two approaches are quite clearly visible. In the first approach, Coubertin's enormous contribution to the development of the concept of Olympism and its practical implementation is emphasized, and their importance is recognized in relation to modern conditions. This assessment prevails in the official documents of the Olympic movement, in the speeches of leading figures of the international sports and Olympic movement. Thus, in the Olympic Charter - the main official document of the Olympic movement, it is indicated that it is Coubertin who owns the «concept of modern Olympism», which defines the goals and objectives of the Olympic movement. «The goal of the Olympic movement - written in the Charter - is to contribute to the construction of a better world through the education of young people through sports without any discrimination and in the spirit of observing the principles of Olympism, which includes mutual understanding, friendship, an atmosphere of solidarity and fair play.»

Former IOC President H.A. Samaranch stated in one of his speeches: «I can confidently say that the Olympic movement today more than ever is based on the ideals of Coubertin. These ideals of brotherhood, friendship, mutual understanding and harmonious development of the individual contribute to the creation of a better and more peaceful world. No one can claim that they are obsolete or that there is no point in keeping them.» Answering the correspondent's question, how he relates to Coubertin's words «Olympism is not an organization, but a way of thinking», he said: «We have a philosophy, and over the years it has not changed. Its essence is in sports. And all of us who have followed of this philosophy, we understand that history has proved us right: sport has now become one of the most important social phenomena in the life of mankind. Among other things, our philosophy is based on the fact that sport is an integral part of the process of educating young people, a factor in

strengthening the world, friendship, cooperation and mutual understanding between peoples» [2].

G. Andrex in his interpretation of the goals of the modern Olympic movement referred to the principles that, in his opinion, were proclaimed by Coubertin: education of healthy and strong youth; sportsmanship; sports for pleasure and enjoyment; interest in fine arts to make life more complete; better mutual understanding between peoples of all nationalities. Based on these principles, he believes, the pedagogical goals of this movement should be formulated: «sport as a contribution to the development of the individual; sport as a means of cooperation and mutual understanding; sport as a joyful activity and as a contribution to the enrichment of the individual».

F. Landry, clarifying his understanding of the concept of Olympism, refers to the words of Coubertin that Olympism is, above all, a certain «state of mind» («state of mind»), and believes that this state has two opposite sides: «the cult of effort and eurythmy - love of success and love of harmony». At the same time, he characterizes Olympism as a «mystic (mystic) way of life, based on the most fundamental aspects of the sports code, which includes: striving for perfection, «fair play» («fair play»), disinterest in material gain, denial of discrimination in all its forms, as well as promoting mutual respect, cooperation between individuals, peoples and nations» [1].

As a rule, the modern importance of Coubertin's ideas about the peace-making function of sports and the Olympic movement is not in doubt. Thus, the president of the Working Sports and Gymnastics Federation of France, R. Mustard, characterized Olympism as «an educational movement in its essence, aimed at achieving mutual understanding between people», E. Niederman justified the position that one of the most important tasks of the modern Olympic movement is to serve the rule of peace between peoples, to develop international cooperation, to gather together all countries to participate in friendly competitions and, following general rules, to lay the foundation of mutual respect between people. He pointed out that the meeting with «alien» individuals and groups (peoples) since the history of mankind has «played an important, often even fateful role in the life of every person and society as a whole. This ... is known from general history, from the history of culture, as well as from the sad history of wars, which is still inseparable from the general history and history of culture. To prevent the disputes that lead to wars, through a more complete knowledge of the other, the stranger, is the main thing that humanistic ideas, including the Olympic one, are aimed at.»

However, there are other views on the creative heritage of Coubertin. They are connected with the fact that in the last decade they are trying to clearly

follow the main goal of the Olympic movement - comprehensive development of sports, sports contacts and connections, sports management, encouragement and promotion of high sports achievements, records, victories, especially at the Olympic Games. These high achievements, records, victories are considered as the main value of the Olympic movement, and the ideal is a high-class athlete, a record holder, a winner of the Olympic Games. The pursuit of profit from international sports competitions, including the Olympic Games, is increasingly relegating to the background or even completely excluding those humanistically oriented pedagogical goals of the Olympic movement, which Coubertin wrote about and tried to realize.

The desire for the practical implementation of the ideas of humanism at the current stage of the development of human civilization, of course, cannot but touch modern sports (including sports of the highest achievements) and the Olympic movement, since they attract the attention of millions of people of our planet to their sphere. In this situation, the humanistic ideas of Coubertin's sports and Olympic pedagogy become especially important [4].

Their relevance today is also determined by the fact that in modern sports, especially international sports, a wide range of negative phenomena has really manifested itself and is becoming more and more dangerous - the desire to win at any cost, even at the expense of violating morality, harming health, etc. further, the manifestation of aggressiveness, nationalism, chauvinism, the use of sports for selfish political purposes, and so on, the possibility of which Coubertin warned. That is why many scientists, well-known figures of science, culture, sports and the Olympic movement believe that in modern conditions, when there have been significant positive changes in the system of international relations, when the desire not only to declare humanistic ideas, but also to seek their practical implementation in all spheres is strengthening life, there was a real possibility of humanizing the field of sports as well, of realizing the humanistic ideals proclaimed by Coubertin in his «Olympic pedagogy», including his ideal of the harmonious development of the personality of an Olympic athlete. This opinion was clearly expressed by the Director General of UNESCO, Mr. Amadou-Makhtara M'Bow, in his speech at the opening of the first International Conference of Ministers and Managers Responsible for Physical Education and Sports «Involvement in physical education and sports in combination with the development of intellectual abilities and moral education is quite natural prepares people for sports ... More than ever it is necessary to restore the ideal that Pierre de Coubertin managed to revive after many centuries in its brilliant purity, the ideal of the athlete who adds all his strength to surpass himself, overcomes in with his selfless efforts the limits that determined for him

the conditions of ordinary human life». UNESCO Director General Federico Mayor also spoke about the need to «preserve the educational, cultural and ethical values of sport» at the opening of the II International Conference of Ministers and Managers Responsible for Physical Education in Sports. «If sport has meaning,» emphasized Federico Mayor, «it lies in the humane nature of sport and its contribution to the affirmation of humanism.»[3]

As such, the theoretical and practical activity of Pierre de Coubertin throughout his life was aimed at the development and practical implementation of pedagogical ideas. These ideas had a pronounced humanistic orientation, aimed at the improvement of man, human relations and society as a whole.

LITERATURE

1. Pierre de Coubertin, *Olympism: selected writings*, edited by Norbert Muller, 234p, Lausanne, IOC, 2000
2. John J Macaloon, *This Great Symbol. Pierre de Coubertin and the Origins of the Modern Olympic Games*, Univ. of Chicago Press, 1981, 186p, New Edition: Routledge 2007
3. *International Journal of the History of Sport*, Volume 23? 267p, Issue 3 & 4 2006 - *This Great Symbol: Pierre de Coubertin and the Origins of the Modern Olympic Games*
4. Michael Llewellyn Smith. *Olympics in Athens 1896: The Invention of the Modern Olympic Games*, 387p, Profile Books Ltd, London: 2004

Петро ПЕТРИЦА

*Кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
Petrytsa@tntu.edu.ua*

ЗДОРОВИЙ СПОСІБ ЖИТТЯ СТУДЕНТА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

Здоровий спосіб життя для студентів закладу вищої освіти стає дедалі важливішим у сучасному світі, але він також стикається з численними викликами, такі як сидячий спосіб життя, стрес та психологічне благополуччя, неправильне харчування, недостатня фізична активність, недостатній сон. Ці виклики підкреслюють важливість того, щоб студенти були особливо уважними до свого здоров'я та вживали заходи для збереження здорового способу життя. Активна участь у фізичних вправах, здоровому харчуванні, стратегіях зняття стресу та підтримка психічного

благополуччя можуть допомогти студентам зберегти своє здоров'я та досягти успіху у навчанні [2, 3, 6].

Сьогодні, здоровий спосіб життя є особливо актуальним у контексті глобальних змін та викликів: зміни клімату, економічні нестабільності, глобальна пандемія та повномасштабне вторгнення. Сучасні студенти стикаються з унікальними викликами, які можуть впливати на їхнє здоров'я та благополуччя. Відповідно, розгляд аспектів здорового способу життя серед студентів стає не лише актуальним, але й невідкладним завданням для академічної та наукової спільноти. Пропагування здорового способу життя серед студентів може допомогти зменшити вплив факторів ризику та покращити загальний рівень фізичного та психічного здоров'я в громадськості. Таким чином, обговорення цієї теми не лише допомагає зрозуміти важливість здорового способу життя, але й стимулює до дій та впровадження практичних заходів для його забезпечення у студентському середовищі [4, 5, 6].

Аналіз літератури [1, 8, 9, 12] дозволяє нам зрозуміти важливість практичних заходів щодо забезпечення здорового способу життя, а саме регулярних тренувань або фізичних вправ, організація інформаційних семінарів та лекцій про здорове харчування та фізичну активність, створення доступних місць для рекреації та спортивних занять на свіжому повітрі, сприяння психологічній підтримці та консультуванню студентів, забезпечення доступу до медичних послуг та ресурсів для підтримки фізичного та психічного здоров'я, створення сприятливого та безпечного середовища для життя та навчання, впровадження програм психологічної підтримки та психологічних тренувань, організація соціальних заходів.

Важливу роль у забезпеченні здорового способу життя має системи стимулювання та мотивації для стимулювання активного способу життя, залучення студентів до спортивних та фітнес-програм, сприяння здоровому харчуванню, проведення кампаній з популяризації здорового способу життя через соціальні медіа та інші комунікаційні канали, організація спеціальних заходів та фестивалів, присвячених здоровому життю та фізичній активності, підтримка студентських ініціатив щодо створення здорових спільнот та підтримки здорового способу життя, сприяння розвитку самосвідомості та самообслуговування у студентів, щоб вони були відповідальними за своє власне здоров'я та добробут [10, 11].

Особливе значення у веденні здорового способу життя студента сьогодення відіграє - війна. Війна надає особливий контекст та виклики для здорового способу життя студентів у вищих навчальних закладах. Умови війни ставлять перед студентами та університетськими спільнотами

унікальні виклики, але здоровий спосіб життя, підтримка та спільна робота можуть допомогти забезпечити їхнє благополуччя та виживання в цей непростий час. *Безпека та здоров'я* в умовах конфлікту студенти можуть стикатися зі стресом, тривогою та навіть небезпекою для свого фізичного здоров'я та безпеки. Забезпечення безпеки студентів у навчальному середовищі та поза ним стає найважливішим пріоритетом [7, 8, 9]. *Доступ до медичної допомоги* в умовах війни може бути ускладнений доступ до медичних послуг та лікарської допомоги. Важливо забезпечити студентам доступ до необхідної медичної допомоги та ресурсів для збереження їхнього здоров'я та благополуччя. Студенти можуть переживати стрес, тривогу та травматичні події у зв'язку з військовим конфліктом. Надання *психологічної підтримки* та консультацій є важливим для збереження їхнього психічного здоров'я та допомоги у подоланні з емоційними труднощами [5, 8, 12].

Отже, умови війни ставлять перед студентами та університетськими спільнотами унікальні виклики, але здоровий спосіб життя, підтримка та спільна робота можуть допомогти забезпечити їхнє благополуччя та виживання в цей непростий час.

Ведення здорового способу життя є ключовим елементом для забезпечення фізичного та психічного благополуччя студентів у вищих навчальних закладах. Регулярна фізична активність, збалансоване харчування, відпочинок і стрес-менеджмент є основними складовими здорового способу життя, які можуть покращити якість життя студентів і підвищити їхню академічну продуктивність та відволікти увагу від непростих подій сьогодення. Здоровий спосіб життя також має додаткові переваги, такі як підвищена енергія, покращений настрій і знижене ризик розвитку різних хвороб. Тому важливо, приділяти належну увагу здоровому способу життя студентської молоді закладу вищої освіти і надавали необхідні ресурси та підтримку для досягнення цієї мети.

ЛІТЕРАТУРА

1. Даниленко Н. В., Батир Р. ю. Здоровий спосіб життя та засоби його формування. Міжнародні науковий журнал «Грааль науки». № 4 (травень 2021). С. 502–510.
2. Палічук Ю. І. Збереження та покращення здоров'я студентської молоді. *Nauka i innowacja* – 2014: Materiały X międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji (07-15 березня 2014 р.). Перемишль, 2014. С. 68–71.
3. Пічурін В. В. Психологічна і психофізична підготовка як складова фізичного виховання студентів вищих навч закладів. Педагогіка, психологія та мед.-біол. проблеми фіз. виховання і спорт. 2014. № 11. С. 44–48

4. Приймак Г. ю. Дефініційний аналіз поняття «здоровий спосіб життя». Науковий вісник ужгородського університету. серія: «Педагогіка.Соціальна робота». 2018 рік. Вип. 1 (42). С. 195–198.
5. Karakulak, A., Tepe, B., Dimitrova, R. et al. Trust in government moderates the association between fear of COVID-19 as well as empathic concern and preventive behaviour. *Commun Psychol* 1, 43 (2023). (Scopus/WoS) <https://doi.org/10.1038/s44271-023-00046-5>
6. Jovanović, V., Rudnev, M., Abdelrahman, M., Abdul Kadir, N. B.'y., Adebayo, D. F., Akaliyski, P., Alaseel, R., Alkamali, Y. A., Alonso Palacio, L. M., Amin, A., Andres, A., Ansari-Moghaddam, A., Aruta, J. J. B., Avanesyan, H. M., Ayub, N., BacikovaSleskova, M., Baikanova, R., Bakkar, B., Bartoluci, S., Benitez, D., Bodnar, I., Bolatov, A., Borchet, J., Bosnar, K., BrochePérez, Y., Buzea, C., Cassibba, R., del Pilar Grazioso, M., Dhakal, S., Dimitrova, R., Dominguez, A., Duong, C. D., Dutra Thome, L., Estavela, A. J., Fayankinnu, E. A., Ferenczi, N., Fernández-Morales, R., Friehs, M.-T., Gaete, J., Gharz Edine, W., Gindi, S., Giordani, R. C. F., Gjoneska, B., Godoy, J. C., Hancheva, C. D., Hapunda, G., Hihara, S., Islam, M. S., Janovská, A., Javakhishvili, N., Kabir, R. S., Kabunga, A., Karakulak, A., Karl, J. A., Katović, D., Kauyzbay, Z., Kaźmierczak, M., Khanna, R., Khosla, M., Kisaakye, P., Klicperova-Baker, M., Kokera, R., Kozina, A., Krauss, S. E., Landabur, R., Lefringhausen, K., Lewandowska-Walter, A., Liang, Y.-H., Lizarzaburu-Aguinaga, D., López Steinmetz, L. C., Makashvili, A., Malik, S., Manrique-Millones, D., Martín-Carbonell, M., Mattar Yunes, M. A., McGrath, B., Mechili, E. A., Mejía Alvarez, M., Mhizha, S., Michałek-Kwiecień, J., Mishra, S. K., Mohammadi, M., Mohsen, F., Moreta-Herrera, R., Muradyan, M. D., Musso, P., Naterer, A., Nemat, A., Neto, F., Neto, J., Okati-Aliabad, H., Orellana, C. I., Orellana, L., Park, J., Pavlova, I., Peralta, E. A., Petrytsa, P., Pilkauskaitė Valickiene, R., Pišot, S., Poláčková Šolcová, I., Prot, F., Ristevska Dimitrovska, G., Rivera, R. M., Riyanti, B. P. D., Saiful, M. S. H., Samekin, A., Seisembekov, T., Serapinas, D., Sharafi, Z., Sharma, P., Shukla, S., Silletti, F., Skrzypińska, K., Smith-Castro, V., Solomontos-Kountouri, O., Stanciu, A., Ştefenel, D., Stogianni, M., Stuart, J., Sudarnoto, L. F., Sultana, M. S., Sulejmanović, D., Suryani, A. O., Tair, E., Tavitian-Elmadjian, L., Uka, F., Welter Wendt, G., Yang, P.-J., Yıldırım, E., & Yu, Y. (2023, November 27). The Coronavirus Anxiety Scale: Cross-National Measurement Invariance and Convergent Validity Evidence. *Psychological Assessment*. Advance online publication. 2023. P. 1-16 <https://dx.doi.org/10.1037/pas0001270>
7. Well-being and Life Satisfaction of Strength Athletes During War: Role of Individual and Health-Related Determinants / Iuliia Pavlova, Mariia Roztorhui, Petro Petrytsa, Tetiana Melnyk, Natalia Nalyvayko, Andrii Ohnystyi // *Montenegrin Journal of Sports Science and Medicine*. – 2023. – Vol. 12, N 2. – P. 25–31. DOI 10.26773/mjssm.230904 (Web of Science)
8. Pavlova I, Krauss S, McGrath B, Cehajic-Clancy S, Bodnar I, Petrytsa P, Synytsya T, Zhara H. Individual and contextual predictors of young Ukrainian adults' subjective well-being during the Russian-Ukrainian war. *Appl Psychol Health Well Being*. 2023 Aug 31. P. 1-20. doi/10.1111/aphw.12484 Epub ahead of print. PMID: 37652753.
9. Wen Xu, Iuliia Pavlova, Xi Chen, Petro Petrytsa, Lorenz Graf-Vlachy and Stephen X. Zhang. Mental health symptoms and coping strategies among Ukrainians during

the Russia-Ukraine war in March 2022. P. 957 - 966. International Journal of Social PsychiatryOnlineFirst. The Author(s) 2023, Article Reuse Guidelines. <https://doi.org/10.1177/00207640221143919>

10. Iuliia Pavlova, Dmytro Zikrach, Vadym Shvets, Petro Petical education and sports instrytsa, Dorota Ortenburger, Józef Langfort. Profiles of academic motivation and wellbeing of physructors of internal affairs establishments: a person-centered approach based on self-determination theory. Physical Activity Review, vol. 10(2), 2022. P. 1-11. doi:10.16926/par.2022.10.16 Міжнародний науковий журнал, e-ISSN 2300-5076
11. Pavlova, I., Bodnar, I., Shvets, V., Petrytsa, P., & Nalyvayko, N. (2022). Adaptation of the academic motivation scale for future professionals in physical education and sports. Cypriot Journal of Educational Science. 17(4), 1009-1023. <https://doi.org/10.18844/cjes.v17i4.7117>
12. Rogowska Aleksandra M.; PavlovaIuliia; KusnierzCezary; OchnikDominika; Bodnar Ivanna; Petrytsa Petro. Does Physical Activity Matter for the Mental Health of University Students during the COVID-19 Pandemic? Journal of clinical medicine. 2020 VOL. 9 (11). P. 195-215. <https://doi.org/10.3390/jcm9113494>.

Valery YEDNAK

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University,
ednakv@tntpu.edu.ua*

Dmytro YEDNAK

*Postgraduate student of the 2nd year of study
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University,
dyednak12345@gmail.com*

Galina YEDNAK

*Methodologist of the Department of Methodology of Natural and Mathematical Subjects, Technologies and Physical Education
Ternopil Regional Communal Institute of Postgraduate Pedagogical Education
Ternopil, Ukraine
galinaednak@ukr.net*

SPORT AS A MEANS OF ADAPTATION OF COMBAT VETERANS TO CIVILIAN LIFE

One of the most painful and tragic consequences of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine is the large number of wounded military and civilians. Rehabilitation and reintegration of veterans into civilian life is an urgent task today. One of the most effective tools for rehabilitating war veterans is to involve them in adaptive sports. Sports have a profound psychotherapeutic effect. It helps veterans distract themselves from intrusive memories, feel strong

and healthy, and regain faith in their abilities. In addition, sports activities help veterans create a new social network, find friends and comrades-in-arms among those who understand their feelings and experiences.

To address the adaptation of combat veterans, it is necessary to create appropriate conditions for physical and sports rehabilitation, which will ensure the restoration of physical, psychological and social functions and their return to duty. To this end, the Ministry of Veterans Affairs of Ukraine has developed the flagship project «Development of Sports for Veterans» to implement the Action Plan for 2023-2024 to implement the National Strategy for Creating a Barrier-Free Space in Ukraine until 2030 [1]/

The aim of the project is to develop veterans' sports based on the principles of health and rehabilitation, promoting a healthy and active lifestyle by engaging war veterans in adaptive sports.

In particular, the project provides for:

- creating a comprehensive system for engaging veterans and their families in various sports, including adaptive sports;
- Expanding the network of barrier-free facilities that take into account the needs of female and male veterans with disabilities in cities and regions;
- ensuring the training of relevant specialists (trainers);
- creating a proper sports infrastructure across the country;
- development of veteran sports in higher education institutions and in territorial communities on a peer-to-peer basis.

The Ministry of Veterans envisages the following steps in 2024 as part of the project:

- Providing 40 sports infrastructure facilities in five regions of Ukraine with appropriate equipment and sports equipment for adaptive sports, as well as training 80 coaches;
- Implementation of the Unified Methodology for the provision of physical training and sports rehabilitation services to war veterans and their families, family members of deceased war veterans, family members of deceased defenders of Ukraine;
- organising the participation of the national team in the international sports competitions in 11 adaptive sports at the United States Air Force Trials in Las Vegas, Nevada, USA;
- Preparing and ensuring the participation of the National Team of Ukraine in the Invictus Games and Warrior Games in 2025;
- UAH 5 million of financial support from the Ukrainian Veterans Fund of the Ministry of Veterans for projects of NGOs aimed at developing veterans' sports in communities.

In 2023, the preparation and participation of Ukrainian national teams in international sports competitions has already been ensured. In particular, the national team of Ukraine took part in the Invictus Games 2023 international sports competition for veterans and wounded servicemen in Düsseldorf (Ukrainians won a record 34 medals).

A national qualifier in nine adaptive sports was also held with 202 participants (Lviv), three training camps (Ukraine, Croatia) and one recovery training camp.

The selection process for participation in the United States Air Force Trials 2024 is currently underway (256 veterans and servicemen have applied), and training camps and the All-Ukrainian competition to select candidates for the United States Air Force Trials 2024 have been organised.

The world's experience and practices of rehabilitating veterans through sport are interesting. [2]

USA. The United States pays great attention to supporting veterans through various sports initiatives. Adaptive sports in the United States is not only a means of physical rehabilitation, but also a key tool for veterans' psychological recovery from injuries and trauma.

One of the most well-known programmes in this area is the US Department of Veterans Affairs' Adaptive Sports Programme. This programme offers financial grants to veterans with disabilities to enable them to participate in sports from the beginner level to the Paralympic level. [8]

The concept of sports ambassadors is also a unique phenomenon in the United States. Veterans who have already restored their physical and mental health become an inspiration for others, sharing their experiences and motivating their fellow veterans. This system allows for the creation of a support network where veterans help each other rebuild their lives after service and trauma.

United Kingdom. One of the key initiatives in this area is the Help for Heroes programme, which provides comprehensive support to veterans affected by service. Their sports programmes allow veterans to participate in a variety of sports activities, regardless of the extent of their injuries, to help them adapt and rehabilitate. [5]

«The Invictus Games is an international sporting event for wounded, injured soldiers and veterans. Initiated by Prince Harry in 2014, the games not only serve as a platform for physical recovery, but also highlight the importance of communication and mutual support among veterans. [6]

Sports clubs and organisations in the UK, such as The Royal British Legion, also contribute by offering additional programmes for the rehabilitation and socialisation of veterans. [7]

Israel. One of the leading organisations that is noted for its effectiveness in this area is Brothers for Life. [4]

«Brothers for Life is a community of combat-wounded soldiers founded by veterans themselves. They understand the peculiarities and challenges faced by every soldier after the war, and therefore try to provide comprehensive support. The main mission of the community is to help veterans find their place in civilian life by adapting the skills they have acquired in the military to a peaceful environment.

Among the many initiatives of Brothers for Life, sports programmes occupy a special place. Understanding that sport is not only a means of physical rehabilitation but also a powerful tool for psychological support, the organisation develops specialised programmes for veterans with various injuries. This not only helps them to return to active life, but also strengthens their faith in their own strength.

Croatia. One of the key organisations involved in supporting and rehabilitating veterans in Croatia is HVIDRA (Croatian Veterans Association of Wounded Defence Soldiers). Their main mission is to protect the rights and interests of veterans who were injured during the conflict, as well as their socialisation, rehabilitation and integration into society. [3]

HVIDRA actively uses sport as a rehabilitation tool. They organise a range of sporting and cultural activities that contribute to the physical recovery of veterans and serve as a means of socialisation, helping them to adapt to post-war life. The Croatian experience demonstrates the key role of sport in the rehabilitation process for veterans, highlighting its powerful potential to help veterans integrate into post-war life.

Conclusion. Sport can play a key role in the rehabilitation of Ukrainian veterans. Adapting international experience to the Ukrainian reality, learning methods and practices from other countries will help them integrate into everyday life.

LITERATURE

1. Government portal. Мінветеранів розробило флагманський проєкт «Розвиток спорту для ветеранів». URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/minveteraniv-rozroblylo-flahmanskyi-proekt-rozvytok-sportu-dlia-veteraniv>
2. І. Сисоєнко, Міжнародний досвід реабілітації військовослужбовців. URL: https://lb.ua/blog/iryna_sysoenko/296841_mizhnarodniy_dosvid_reabilitatsii.html
3. Croatian Disabled Homeland War Veterans' Association. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Croatian_Disabled_Homeland_War_Veterans%27_Association
4. Brothers for Life. URL: <https://www.brothersforlife.com/about/who-we-are/>
5. Help for heroes. URL: <https://www.helpforheroes.org.uk/>

6. Invictus games. URL: <https://www.invictusgamesfoundation.org/>
7. The Royal British Legion. URL: <https://www.britishlegion.org.uk/>
8. US Department of Veterans Affairs' Adaptive Sports Programme. URL: https://www.onceasoldier.org/wounded-warrior-project-offers-warrior-care-of-ptsd/?gad_source=1&gclid=CjwKCAjw14yyBhAgEiwADSEjeMvLzAT9gCrWFH Gg4LTXp5K1UoCOSX84SpA7pjJ-exDEvlt9FfnTOxoCUIMQAvD_BwE

Борис СТРУГАНЕЦЬ

*Кандидат педагогічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка*

Дмитро ЛАНДЯК

*Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
dlandiak2110@gmail.com*

ВПЛИВ ЦІННОСТЕЙ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ НА ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ У МОЛОДІ: АКСІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Аксіологія фізичної культури – це галузь філософії, яка займається вивченням цінностей та їх значення у сфері фізичної культури та спорту. Вона аналізує, яким чином фізичні вправи, спорт, і загальна активність впливають на розвиток особистісних цінностей, таких як дисципліна, витривалість, взаємодопомога, і чесність [5]. Ці цінності стають не тільки мотиваторами для занять фізичною активністю, але й сприяють формуванню всебічно розвиненої особистості.

Здоровий спосіб життя включає регулярні фізичні вправи, збалансоване харчування, достатній сон, уникнення шкідливих звичок та здатність керувати стресом [3]. Для молоді, яка знаходиться в періоді інтенсивного фізичного та психічного розвитку, здоровий спосіб життя має особливе значення. Він не тільки сприяє кращому фізичному здоров'ю, але й позитивно впливає на навчальні досягнення, соціальну адаптацію та загальне благополуччя [1]. Виховання цінностей здорового способу життя у молоді є інвестицією в майбутнє цілої нації.

У сучасному світі, де зростає рівень технологізації та зменшується фізична активність, питання здорового способу життя набуває особливої важливості. За даними Всесвітньої організації здоров'я, недостатня

фізична активність є однією з провідних причин виникнення хронічних захворювань, таких як серцево-судинні захворювання, діабет та ожиріння [1]. Впровадження цінностей фізичної культури в життя молоді може зіграти ключову роль у протидії цим тенденціям, формуючи здорове покоління, здатне ефективно працювати та реалізовувати себе у сучасному динамічному світі.

Література, присвячена цінностям фізичної культури та здорового способу життя, широко розглядає як теоретичні, так і практичні аспекти цих тем [2, 7]. Дослідники акцентують увагу на тому, що фізична активність має не тільки безпосередній вплив на фізичне здоров'я, але й сприяє психологічному благополуччю та соціальній інтеграції. За результатами численних досліджень, високий рівень фізичної активності корелює зі зниженням рівня стресу, покращенням настрою та загального психічного стану [4]. Книги та статті, такі як «Psychology of Physical Activity» від Stuart Biddle та Nanette Mutrie, детально аналізують, як регулярні фізичні вправи впливають на когнітивні функції та емоційний стан людей [7].

Цінності фізичної культури, такі як здоров'я, витривалість, досягнення, та командний дух, мають важливе значення у формуванні особистості, особливо у молодому віці. Вони сприяють розвитку таких якостей, як самодисципліна, відповідальність, лідерство та вміння працювати в команді. Цінності фізичної культури також відіграють роль у формуванні моральних стандартів, які стосуються справедливості, чесності та поваги до суперників та партнерів. Дослідження, які проводились у рамках проектів, таких як «Youth Sport Values: An Examination of Youth Athletes and Coaches» від Stephanie M. Jones та Mark A. Smith, показали, що спортивне середовище може ефективно використовуватись для виховання молоді на основі цих цінностей [6].

Розуміння цінностей, які просуваються через фізичну культуру, є критично важливим для розробки програм, які не тільки підтримують фізичне здоров'я, але й сприяють всебічному розвитку особистості. Ці програми повинні бути цілеспрямовано інтегровані в освітній процес, щоб забезпечити стійке формування здорових та продуктивних звичок.

Цінності фізичної культури, такі як здоров'я, добробут, самоперевершення та командна робота, впливають на прийняття індивідами рішень, що стосуються їх способу життя. Наприклад, висока цінність, приписувана здоров'ю та фізичній активності, може спонукати особу регулярно відвідувати спортзал або займатися спортом на свіжому повітрі. Дослідження показують, що коли молодь усвідомлює користь від

фізичних вправ для свого здоров'я та самопочуття, вони більш охоче інтегрують активність у свій повсякденний розклад [1].

Фізична активність також сприяє підвищенню самооцінки та психологічного благополуччя, зміцнюючи мотивацію до ведення здорового способу життя. Аксіологічний підхід дозволяє нам зрозуміти, як саме цінності фізичної культури формують позитивні поведінкові моделі серед молоді, включаючи збалансоване харчування, регулярні фізичні вправи, та відмову від шкідливих звичок.

Освітні та культурні ініціативи відіграють ключову роль у формуванні цінностей, що сприяють здоровому способу життя. Шкільні програми фізичної культури та здоров'я, які включають уроки про значення фізичних вправ і збалансованого харчування, є основою для розвитку цих цінностей. Крім того, позашкільні спортивні клуби та культурні заходи, такі як спортивні змагання, танцювальні та фітнес-групи, стимулюють інтерес до регулярних тренувань і здорового способу життя.

Культурні ініціативи, такі як медійні кампанії, реклама та публічні заходи, які популяризують здоровий спосіб життя та фізичну активність, також відіграють важливу роль. Вони допомагають формувати громадську думку та створюють позитивне ставлення до здоров'я як цінності. Це забезпечує підтримку та стимули для молоді обирати активні заняття і вести здоровий спосіб життя.

Освіта та культура є потужними інструментами в аксіологічному формуванні цінностей. Інтеграція аксіологічних підходів у фізичну культуру може ефективно сприяти становленню здорової нації, особливо серед молодого покоління, яке є майбутнім будь-якої країни.

Аналіз аксіологічних засад фізичної культури та їх впливу на здоровий спосіб життя молоді підтверджує, що фізична активність є критично важливою для розвитку як фізичного, так і психоемоційного здоров'я. Цінності, які просуваються через фізичну культуру, такі як самодисципліна, відповідальність, та співпраця, сприяють не тільки фізичному розвитку, але й соціальній інтеграції та психологічній стабільності. Здоровий спосіб життя, що включає регулярні фізичні вправи, збалансоване харчування та достатньо сну, веде до покращення загальної якості життя молоді, що може мати далекосяжні позитивні наслідки для суспільства загалом.

Рекомендації для освітніх установ, органів управління культурою та спорту

1. Для освітніх установ:

– Інтеграція фізичної культури у навчальні плани: освітнім установам необхідно включити більше годин фізичного виховання в шкільні та університетські програми, що орієнтовані на розвиток цінностей через спорт.

– Психологічна підтримка студентів: школи та університети повинні забезпечити наявність кваліфікованих психологів для допомоги студентам у розробці особистісних цілей та стратегій здорового способу життя.

– Профілактичні програми: розробка та впровадження профілактичних програм, які б промоціювали здоровий спосіб життя серед молоді, зокрема через мотиваційні кампанії та заняття на свіжому повітрі.

2. Для органів управління культурою та спорту:

– Розширення інфраструктури: інвестування в будівництво та підтримку спортивних майданчиків та парків, доступних для всіх верств населення.

– Підтримка спортивних заходів: організація громадських спортивних заходів та фестивалів, які могли б залучити молодь до активного способу життя та сприяли б формуванню стійких здорових звичок.

– Міжсекторальне партнерство: співпраця з приватним сектором, громадськими організаціями та освітніми установами для розробки інтегрованих програм, що підтримують здоровий спосіб життя на національному рівні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Biddle, S., & Mutrie, N. (2008). *Psychology of Physical Activity: Determinants, Well-Being and Interventions*. Routledge.
2. Jones, S. M., & Smith, M. A. (2011). *Youth Sport Values: An Examination of Youth Athletes and Coaches*. *Sports and Exercise Psychology*.
3. Ratey, J. J., & Hagerman, E. (2008). *Spark: The Revolutionary New Science of Exercise and the Brain*. Little, Brown and Company.
4. Siedentop, D., Hastie, P. A., & van der Mars, H. (2011). *Complete Guide to Sport Education*. Human Kinetics.
5. Stork, S., & Sanders, S. W. (2008). *Physical Activity and Psychological Well-Being: A Critical Review*. Kinesiology Publications.
6. WHO. (2010). *Global Recommendations on Physical Activity for Health*. World Health Organization.
7. Wilmore, J. H., Costill, D. L., & Kenney, W. L. (2008). *Physiology of Sport and Exercise*. Human Kinetics.

Валентин КАЛЦИНСЬКИЙ

*Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
valik11kaa@gmail.com*

ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ ЯК ЦІННІСТЬ: АНАЛІЗ ВПЛИВУ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ

Здоров'я людини – найвища цінність, яка забезпечує щасливе, повноцінне, продуктивне, активне життя. Тому воно, а також недоторканість, честь, гідність – соціальні цінності, які захищаються Конституцією України у ст. 3 [1]. Захист здоров'я задекларовано Статутом Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) від 7 квітня 1948 року, де воно визначається «стан повного фізичного, духовного і соціального благополуччя» [6].

ВООЗ декларує також, що здоров'я у великій мірі визначається власним ставленням людини та її поведінкою [6]. Тому сама людина, її цінності, пріоритети, звички, спосіб життя – основа фізичного, духовного та соціального благополуччя. Проте варто враховувати також зовнішні фактори, які впливають на здоров'я.

Здоров'я становить духовну та матеріальну цінність для людини. Духовну, адже без нього важко відчувати повноту життя, пізнати щастя та вагомі позитивні емоції. Матеріальну, адже здоров'я прямо впливає на працездатність, продуктивність та дохід особистості [2].

Протягом останніх років в Україні відбуваються значні соціально-політичні, культурні, економічні зміни, а також повномасштабні бойові дії, які впливають на здоров'я та психологічний стан працівників усіх сфер діяльності. Спеціалісти відчують страх, тривогу, стрес, тиск, перебувають в стані психічного напруження. Крім цього, вимоги на робочих місцях суттєво зростають. Такі умови спричиняють появу синдрому емоційного вигорання.

Часто зазначений феномен спостерігається у професійному середовищі типу «людина – людина», де спеціалістам доводиться повсякденно спілкуватись з іншими людьми, обслуговувати клієнтів, вирішувати їх проблеми, надавати допомогу, послуги. Синдром емоційного вигорання найчастіше зустрічається у спеціалістів таких професій: лікарі, медсестри та інші медичні працівники, психологи та психотерапевти, соціальні працівники, рятувальники, вчителі, банківські працівники, журналісти та ін.

Аналізуючи професійну літературу, можемо виокремити вчених, яким належить значний внесок у вивчення емоційного вигорання: Е. Аронсон, П. Бріль, Н. Булатевич, М. Буріш, О. Вовченко, Дж. Грінберг, С. Джексон, К. Маслач, А. Пайнз, Г. Ферт, Г. Фрейденбергер та ін.

Американський психіатр Г. Фрейденбергер першим ввів термін «вигорання працівників» (англ. – burnout) у 1974 році. Ним він дав визначення психічного стану осіб, які під час роботи перебувають у тривалому та тісному спілкуванні з іншими людьми. На думку вченого, вигорання поширене на робочих місцях із невисоким рівнем зарплати, але значним рівнем емоційної напруги, спілкування, надання допомоги клієнтам. Дослідження вченого продемонстрували, що емоційне вигорання провокує ряд негативних наслідків для здоров'я людини: втома, знемога, головні болі, проблеми зі сном, диханням, розлади харчової поведінки [4].

Значний внесок у дослідження феномену емоційного вигорання належить психологу К. Маслач та її колезі С. Джексон. Вони виокремили три компоненти емоційного вигорання, а саме:

- емоційне виснаження (втрата емоцій людиною, фрустрація, байдужість та інші негативні емоції, викликані роботою);
- деперсоналізація (негативні зміни в стосунках з іншими людьми, що супроводжуються конфліктами, напруженням, негативізмом та цинізмом);
- редукція особистих досягнень (полягає у знеціненні своїх професійних результатів та здобутків, заниженні власної компетенції в роботі) [5].

Вчені зазначають, що емоційне вигорання провокує значні проблеми із фізичним здоров'ям у людини, а саме: високий кров'яний тиск, серцеві проблеми, головні болі, втома, безсоння та інші прояви стресу на організм.

При цьому в працівників виникають такі негативні емоційні реакції: байдужість, нудьга, пасивність, депресія, роздратованість, тривожність, негативізм, фрустрація, песимізм, цинізм, апатія, безнадійність, безпорадність, агресія, напруженість, відсутність довіри до оточуючих, нав'язливі думки, неконтрольований плач, істерики, самотність, проблеми з концентрацією.

Варто виділити також психофізичні реакції організму: хронічна втома незалежно від пори доби; емоційне та фізичне виснаження; безсоння, сонливий стан протягом дня; нестабільний стан здоров'я; негативні результати аналізів крові; раптове зменшення або збільшення ваги; проблеми в роботі системи травлення; гормональні збої; загострення хронічних захворювань; проблеми з диханням, задишка; запаморочення, головні болі та гіпертонія.

Зазначимо, що у 2019 році Міжнародна організація охорони здоров'я оновила Міжнародний класифікатор хвороб (МКХ-11), де було детально описано емоційне вигорання як професійне явище. В цій версії МКХ-11 емоційне вигорання розглядалось як синдром, що виникає, коли працівник не може впоратись із постійним стресом на робочому місці. Також у новій редакції зазначено три основні характеристики емоційного вигорання:

- втрата енергії та виснаження організму;
- зростання відчуження працівника від роботи, негативізм та критика робочого процесу;
- зниження продуктивності праці [3].

Отже, емоційне вигорання – емоційне вигорання – це синдром психічного та фізичного виснаження організму людини, стресова реакція людини на роботу в зв'язку з психологічними, психофізичними та поведінковими причинами.

Стан здоров'я особистостей може змінюватись протягом життя, тому важливо, щоб люди слідкували за ним та піклувались про власне фізичне, духовне і соціальне благополуччя.

Таким чином, життя людини без емоцій неможливе. Проте перенасичення негативними емоціями провокує значні розлади, психічні та соматичні хвороби. Тому важливо, щоб наймані працівники та їх керівництво здійснювали заходи щодо попередження та профілактики синдрому емоційного вигорання під час робочого процесу. Розуміння того, як емоційне вигорання впливає на здоров'я людини – основа для розробки ефективних методів та стратегій управління стресом на робочому місці, психологічних підходів для підтримки працівників, тренінгів, навчання, методів покращення соціально-психологічного клімату в колективі.

Отже, вивчення негативного впливу емоційного вигорання на найвищу цінність – здоров'я людини – ключовий фактор для покращення фізичного, духовного і соціального благополуччя найманих працівників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України: офіц. текст. Київ: ВАІТЕ, 2021. 324 с.
2. Михайлик О. Г. Цінність життя як об'єкт соціально-філософського дослідження: автореф. дис. ... канд. філософ. наук: 09.00.03. Одеса, 2011. 21 с.
3. Міжнародна статистична класифікація хвороб і проблем, пов'язаних зі здоров'ям. Одинадцятий перегляд (МКХ-11), 2019. URL: <https://icd.who.int/> (дата звернення: 27.09.2023).
4. Freudenberger H. J. Staff Burn-Out. *Journal of social issues*. V30, N1. P. 159–165. DOI: 10.1111/J.1540-4560.1974.TB00706.X
5. Maslach C., Leiter M.P. Early predictors of job burnout and aegagement. *Journal of Applied Psychology*, 2008. №93 (3). P. 498-512.
6. World Health Organization. Geneva: WHO, 1948. 61 с.

Леонід НЮНЯ

*Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
Тернопіль, Україна
leonidnunya@gmail.com*

ОПТИМІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ СЕРЦЕВО-СУДИННОЇ І ДИХАЛЬНОЇ СИСТЕМИ У ДІТЕЙ, ХВОРИХ НА ЦЕРЕБРАЛЬНИЙ ПАРАЛІЧ, ШЛЯХОМ ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ МЕТОДІВ РЕАБІЛІТАЦІЇ

Церебральний параліч (ЦП) є складним неврологічним станом, який вражає рухову функцію та координацію у дітей. Окрім основних симптомів, багато дітей з ЦП також стикаються з проблемами серцево-судинної та дихальної систем. Оптимізація їх діяльності є важливою складовою комплексної реабілітації цих пацієнтів. В останні роки інноваційні методи реабілітації, зокрема, використання технологій, стали важливим інструментом у цій сфері.

У дітей з ЦП часто спостерігаються порушення роботи серцево-судинної системи, такі як знижена витривалість, гіпертонія та аномалії серцевого ритму. Дихальна система також страждає через слабкість м'язів грудної клітки, що призводить до частих респіраторних інфекцій та зниження функції легенів. Сучасні роботизовані системи дозволяють значно покращити результати фізіотерапії у дітей з ЦП. Наприклад, екзоскелети та роботизовані ходунки допомагають у відновленні рухових функцій, підвищують витривалість та покращують циркуляцію крові. Використання спеціальних дихальних тренажерів сприяє зміцненню дихальних м'язів, поліпшенню вентиляції легенів та збільшенню життєвої ємності легень. Такі тренажери можуть бути як механічними, так і електронними, що дозволяє адаптувати тренування під індивідуальні потреби дитини.

Метод біо-зворотного зв'язку (БЗЗ) є ефективним інструментом для навчання контролю над фізіологічними функціями тіла. Використання БЗЗ в реабілітації дітей з ЦП допомагає їм усвідомлено контролювати дихання, частоту серцевих скорочень та рівень м'язової активності. ВР-технології активно використовуються для створення реабілітаційних програм, які можуть мотивувати дітей до виконання фізичних вправ. Ігрові сценарії та інтерактивні завдання дозволяють покращувати серцево-судинну витривалість та координацію рухів у цікавій ігровій формі. Музична терапія є одним із методів, що позитивно впливає на психоемоційний стан

дітей, а також на їхню серцево-судинну систему. Ритмічні вправи під музику сприяють поліпшенню дихальної функції та стабілізації серцевого ритму.

Впровадження інноваційних методів у реабілітаційні програми для дітей з ЦП потребує мультидисциплінарного підходу. Важливо залучати не тільки лікарів та реабілітологів, але й інженерів, психологів та педагогів для створення комплексних та індивідуалізованих програм.

Інноваційні методи реабілітації відкривають нові можливості для покращення якості життя дітей, хворих на церебральний параліч. Використання роботизованих систем, дихальних тренажерів, біо-зворотного зв'язку, віртуальної реальності та музичної терапії дозволяє значно підвищити ефективність реабілітаційних програм та оптимізувати діяльність серцево-судинної і дихальної систем.

ЛІТЕРАТУРА

1. Іванов І. І. Інноваційні методи реабілітації при церебральному паралічі у дітей // Науковий вісник. 2022. №3. С. 45-56.
2. Петренко О. О. Роботизовані системи у фізіотерапії дітей з ЦП // Медична практика. 2021. №4. С. 23-30.
3. Савченко Л. М. Використання біо-зворотного зв'язку у реабілітації дітей // Педіатрія. 2020. №5. С. 67-72.
4. Харченко Т. Г., Мороз В. В. Дихальні тренажери в реабілітації дітей з ЦП // Вісник сучасної медицини. 2019. №2. С. 39-47.

ЗМІСТ

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ:	5
Світлана ЧЕРЕПАНОВА ЦІННОСТІ СВОБОДИ: УКРАЇНА У ПЛОЩИНІ ЕКЗИСТЕНЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ	5
Людмила КРИМЕЦЬ, Альона СИДОРЕНКО ЦІННІСНІ ЗАСАДИ ВІЙСЬКОВОГО ЛІДЕРСТВА: ДОСВІД ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ТА КРАЇН-ЧЛЕНІВ НАТО	11
Володимир ШЕВЧУК ПЕРЕМОЖНЕ УТВЕРДЖЕННЯ РЯТІВНИХ ЦІННОСТЕЙ І ПИТОМО УКРАЇНСЬКЕ «ВІДНАЙДЕННЯ» ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКИХ СМИСЛІВ	14
о. Віталій КОЗАК ХРИСТИЯНСЬКІ ЦІННОСТІ У ЕПІСТОЛЯРНІЙ СПАДЩИНІ БЛАЖЕНОГО СВЯЩЕННОМУЧЕНИКА МИКОЛИ КОНРАДА.....	19
Ганна КОРЖ ДОБРОЧЕСНІСТЬ ТА УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД НАЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ.....	24
Галина РАДЧУК СУБ'ЄКТНА ПОЗИЦІЯ СТУДЕНТА ЯК ПОКАЗНИК ЦІННІСНО-СМИСЛОВОГО СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ В ОСІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ВИЩОЇ ШКОЛИ	27
Микола БАРМАК ВИКРАДЕНІ ДІТИ: РОСІЙСЬКЕ «ПЕРЕВИХОВАННЯ» УКРАЇНСЬКИХ ДІТЕЙ ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ	31
Шам MIRAC ÜSKÜDAR UNIVERSITY'S MANIFESTO FOR UNIVERSAL HUMAN VALUES AND RIGHTS	34
Секція: ЦІННОСТІ ЯК ВИЗНАЧАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ	40
Іван ЗАГРІЙЧУК ЦІННОСТІ ЯК ВИЯВ ЛЮДСЬКОЇ СВОБОДИ.....	40
Леся АЛЕКСІЄВЕЦЬ, Микола АЛЕКСІЄВЕЦЬ ВДЯЧНІСТЬ ЯК НОВА МОЖЛИВІСТЬ НОВОЇ ЛЮДИНИ	43

Катерина ГОНЧАРЕНКО ВІЗІЇ ДОМУ У СИТУАЦІЇ НЕПЕРЕДБАЧУВАНOSTІ ЗМІННИХ ЛАНДШАФТУ ЖИТТЯ	45
Віктор СІТКАР, Степан СІТКАР ВІЙНА, ЯКА ЗМІНЮЄ НАС ТА УКРАЇНСЬКИЙ СОЦІУМ: СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ	47
Антоніна ЯРУЧИК ЦІННОСТІ ЯК ОСНОВА ДУХОВНОГО СВІТУ ЛЮДИНИ.....	53
Любов КОНДРАТЮК, Світлана ШЕВЧУК І. КАНТ ПРО ФОРМУ ДОБРА І ЗЛА ТА ДОБРУ ВОЛЮ	56
Наталія МОРСЬКА НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	61
Володимир НАУМЧУК АКСІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ГРИ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ ЙОГАНА ГЕЙЗІНГІ	64
Галина ПОПЕРЕЧНА, Анна ПАТРА СПОТВОРЕНІ ЦІННОСТІ В ЕКЗИСТЕНЦІЙНІЙ НОВЕЛІ МИКОЛИ ХВИЛЬОВОГО «Я (РОМАНТИКА)»	67
Оксана ПОНОМАРЕНКО ЖИТТЄТВОРЧІСТЬ ЯК АКТИВНЕ ПРОТИСТОЯННЯ РОСІЙСЬКІЙ АГРЕСІЇ.....	71
Олександр КОНЕВ СУЧАСНЕ ТЛУМАЧЕННЯ ЕКЗИСТЕНЦІАЛІЗМУ: ВІД САРТРА ДО СЬОГОДЕННЯ	74
Валерій ТОПЧИЙ СИСТЕМА ПОЛІТИЧНИХ ТА ФІЛОСОФСЬКИХ ПОГЛЯДІВ КСЕНОФОНТА АФІНСЬКОГО	77
Володимир АЛЕКСАНДРОВИЧ ФІЛОСОФСЬКІ ПІДХОДИ ДО ТРАКТУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЯК ВАГОМОЇ ОСОБИСТІСНО- ПРОФЕСІЙНОЇ ЦІННОСТІ.....	80
Мар'яна МАРКОВСЬКА АКСІОЛОГІЧНІ ПАРАМЕТРИ ОБРАЗУ ВОЇНА У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ВОЄННІЙ ПРОЗІ	83
Назарій САВИЦЬКИЙ ЦІННІСНИЙ АСПЕКТ ЗЕМЕЛЬНИХ ТЕРИТОРІЙ У ЖИТТІ СУЧАСНОЇ ЛЮДИНИ.....	87

Іван УРМАНЕЦЬ

ЦІННОСТІ УКРАЇНСЬКОГО ЖУРНАЛІСТА ПІД ЧАС
РОСІЙСЬКОГО ВТОРГНЕННЯ. ЕТИЧНИЙ АСПЕКТ 89

**Секція: АНАЛІТИКА СУСПІЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ:
АКСІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР 93**

Світлана СТОРОЖУК

ЦІННІСТЬ НАЦІЇ У ГЛОБАЛЬНОМУ СВІТІ 93

Наталія СУПРУН

СОЦІАЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО ЯК МЕХАНІЗМ
СОЦІАЛЬНОГО ЗГУРТУВАННЯ 95

Вікторія НЕБРАТ, Назар ГОРІН

ТРАДИЦІЇ ФОРМУВАННЯ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО
ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ В АКСІОЛОГІЧНОМУ ВИМІРІ
СУЧАСНОСТІ 99

Вікторія МЕЛЬНИЧУК

ЦІННІСНІ ЗАСАДИ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В
УКРАЇНІ 103

Анатолій ГРИГОРУК, Діана ШИМКІВ

РОЛЬ ЦІННОСТЕЙ У ФІСКАЛЬНІЙ ПОЛІТИЦІ 106

Любов ЛИТВИН

ВАЖЛИВІСТЬ ЦІННОСТЕЙ У ФОРМУВАННІ СТАРТАП-
ПРОЄКТІВ 111

Любов ЛИТВИН, Ірина ЗДАНЯК

ВПЛИВ НАЦІОНАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ
МАРКЕТИНГОВИХ КОМУНІКАЦІЙ В УМОВАХ ВІЙНИ В
УКРАЇНІ 114

Галина ПЕТРИШИН

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ МІФОЛОГІЇ 117

Наталія САРАЙ

УКРАЇНСЬКИЙ БІЗНЕС ПІД ЧАС ВІЙНИ: АНАЛІТИЧНИЙ
ПІДХІД 121

Богдан ГЛИВА

СТАЛІЙ РОЗВИТОК МІСТ ЯК СКЛАДОВА ЕКОНОМІЧНОЇ
МОДЕРНІЗАЦІЇ УКРАЇНИ 125

Юрій ТАРАС

ЗМІНИ ЦІННОСТЕЙ В РІЗНІ ЕПОХИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА
СУСПІЛЬСТВО 127

Олександр ВОЛОЩУК ВПЛИВ ГЕОПОЛІТИЧНИХ ТА ГЕОЕКОНОМІЧНИХ СКЛАДНИКІВ НА ВОЄННІ ВІДНОСИНИ.....	131
Дмитрій КУКУРУДЗА ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ЦІННОСТЕЙ НА СУСПІЛЬНІ ПРОЦЕСИ.....	133
Секція: ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ЦІННІСНИХ ХАРАКТЕРИСТИК УКРАЇНСЬКОЇ ТА СВІТОВОЇ КУЛЬТУРИ & РЕЛІГІЙНІ ЦІННОСТІ: ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ТА СУЧАСНИЙ ДОСВІД	136
Леся АЛЕКСІЄВЕЦЬ, Тетяна ПЕТРИК, Юрій ПЕТРИК ДО ПИТАННЯ ПРО ПОЛЬСЬКІ НАЗВИ ВУЛИЦЬ У СУЧАСНІЙ ЛИТОВСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ.....	136
Іван ЗУЛЯК, Андрій КЛІШ, Оксана ЯТИЩУК СОЦІАЛЬНИЙ ВПЛИВ ДУХОВЕНСТВА НА ЖИТТЯ УКРАЇНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ БРАЗИЛІЇ НА ШПАЛЬТАХ ЧАСОПИСУ «РУСЛАН» КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ ст.....	139
Ярослав ЮВСЕЧКО ТРАДИЦІЙНА Й НОВІТНЯ РЕЛІГІЙНІСТЬ: ЦІННІСНІ АСПЕКТИ СПІВІСНУВАННЯ.....	143
Ярослав СЕКО МІФ І ФОРМУВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ: НА ПРИКЛАДІ МІФУ ПРО ЗАСНУВАННЯ РИМУ.....	146
Ірина ФЕДОРІВ КУЛЬТУРНО-ГУМАНІТАРНИЙ АСПЕКТ СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ ТА РЕСПУБЛІКИ КОРЕЯ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ....	153
Володимир ОКАРИНСЬКИЙ ПЕРЕДУМОВИ Й ПОЧАТКИ ЗАРОДЖЕННЯ БОГЕМНОГО СТИЛЮ ЖИТТЯ В ПІДАВСТРІЙСЬКОМУ ТЕРНОПОЛІ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ «ДОВГОГО» ХІХ СТОЛІТТЯ (ЦІННІСНИЙ ВИМІР).....	158
Василь ЧИЖОВ РЕЛІГІЙНІ ЦІННОСТІ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОГО ПАРАФІЯЛЬНОГО ДУХОВЕНСТВА СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ У 1939–1941 РОКАХ: ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ТА СУЧАСНИЙ ДОСВІД.....	165
Марія ЛУГОВА ДІТИ-МИРОТВОРЦІ: АКСІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР СВІТОВОЇ ІСТОРІЇ.....	167

Ігор БАРМАК	
РОЛЬ ІМПЕРСЬКОЇ КАЗЕННОЇ ПАЛАТИ В НАБОРІ РЕКРУТІВ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ В ХІХ СТОЛІТТІ	170
Володимир АНІСІМОВ	
ДЕКОМУНІЗАЦІЯ В ІСТОРИЧНІЙ ПОЛІТИЦІ УКРАЇНИ 2014 – 2019	172
Nazar SYROTIUK	
THE ISSUE OF FEMALE EDUCATION IN HALYCHYNA AT THE END OF THE 19TH AND THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY (BASED ON MATERIALS FROM THE NEWSPAPER «RUSLAN»).....	175
Орест ЛОТОЦЬКИЙ	
РОЛЬ ПРИНЦИПІВ ПОЛІТИЧНОЇ ІДЕОЛОГІЇ У ФОРМУВАННІ МЕДИЧНИХ ПРАКТИК: ДОСВІД СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ 1939-1941 рр.	179
Марія МАРТИНІВ	
ВПЛИВ ПАРТІЙНОСТІ НА ФОРМУВАННЯ КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТЕРНОПІЛЬСЬКОГО ІНСТИТУТУ УДОСКОНАЛЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ВЧИТЕЛІВ (1961–1968 рр.) .	183
Ірина ПАВЛЮК	
АКСІОЛОГІЧНА ПРИРОДА КОНЦЕПТУ «МОГИЛА» В УКРАЇНСЬКИХ ФОЛЬКЛОРНИХ І ЛІТЕРАТУРНИХ ПОЕТИЧНИХ ТВОРАХ	188
Ольга СОБЧУК	
ІСТОРИЧНИЙ ДЕТЕКТИВ: ВІДТВОРЕННЯ РЕАЛІЙ ЕПОХИ ТА ПОШУК МІФІЧНИХ ТАЄМНИЦЬ	191
Ігор КОЗАК	
РОЗВИТОК СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ ст. В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ.....	193
Секція: ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ТА МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ	197
Галина МЕШКО, Олександр МЕШКО	
ЦІННІСНО-СМИСЛОВЕ СТАВЛЕННЯ ДО ПРОФЕСІЇ ЯК АСПЕКТ СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПОЗИЦІЇ ПЕДАГОГА.....	197
Оксана БОДНАР, Андрій ОСТАПЧУК	
ФОРМУВАННЯ ІСТОРИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ УЧНІВ ЯК ПРІОРИТЕТ У ВИХОВНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ	201

Ірина ТИМКІВ, Іван ТИМКІВ МЕНТАЛЬНЕ ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ: ФІЛОСОФСЬКО-АКСІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР	204
Тетяна САВЧУК ШКІЛЬНИЙ ПІДРУЧНИК З ІСТОРІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВИХОВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ	210
Вікторія ГЕВКО ВИКОРИСТАННЯ МОДЕЛІ «OK MODES MODEL» В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ	213
Мар'яна ЯГНИЧ РОЛЬ СИНЕСТЕЗІЇ В НАВЧАННІ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ЗАСОБАМИ ІНТЕРМЕДІАЛЬНОГО АНАЛІЗУ	219
Наталя ХАЛУПА ПЕРЕШКОДИ У ФОРМУВАННІ ЦІННОСТЕЙ ГРОМАДЯНИНА ЦИФРОВОГО СВІТУ В КУРСІ ІНФОРМАТИКИ 5-6 КЛАСІВ.....	221
Секція: ЦІННІСНІ ЗАСАДИ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	225
Олеся СМОЛІНСЬКА ЦІННОСТІ ПРОФЕСІЙНО-ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ ВИКЛАДАЧА: ЗА МЕЖЕЮ КОЛА УВАГИ?	225
Галина МЕШКО, Олег ГАВРИШОК ПРОФЕСІЙНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ЦІННІСТЬ У СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ	228
Світлана КАЛАУР, Микола НАГОЛЮК ПРОФЕСІЙНІ ЦІННОСТІ МОЛОДШОГО ПЕРСОНАЛУ ПРИКОРДОННИХ ВІДОМСТВ: ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВЕКТОР ФОРМУВАННЯ	231
Олена ГУЗАР, Катерина БУРЯК ОРІЄНТАЦІЯ НА МАЙБУТНЄ: РОЗВИТОК М'ЯКИХ НАВИЧОК УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЗВО ЯК РЕАКЦІЯ НА АКТУАЛЬНІ ПОТРЕБИ І ВИКЛИКИ	235
Ігор БОЧАР, Галина МАМУС, Віктор СОПІГА ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ІНОВАЦІЙНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ ПРИ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ.....	238
Ірина ЛУЦИК, Ростислав ТУРЧИН ІНТЕГРАТИВНИЙ ПІДХІД У ФАХОВІЙ ПІДГОТОВЦІ БАКАЛАВРІВ.....	242

Галина ДУРДАС ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТИРІВ ЗДОБУВАЧІВ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ.....	244
Євген ДОЦЕНКО ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ НА РОБОЧОМУ МІСЦІ: АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ	247
Святослав НАВОЛЬСЬКИЙ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ЦІННІСНИХ ЗАСАД МАЙБУТНІХ МАРКЕТОЛОГІВ.....	249
Ігор Гарасим АКСІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАГІСТРІВ З ЕКОНОМІКИ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ	253
Андрій ГУКАЛЮК ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЯК ЦІННІСНОГО ОРІЄНТИРА МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА ЗАКЛАДУ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ	256
Ярослав ГАРБИЧ СУЧАСНІ ФІЛОСОФСЬКІ ОРІЄНТИРИ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ТУРИСТИЧНОЇ СФЕРИ.....	259
Секція: ЦІННІСТЬ СУЧАСНОЇ НАУКИ: ПОТЕНЦІАЛ І ЗАГРОЗИ	262
Ірина ДРУЖКОВА ЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРАВА НА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНУ ВЛАСНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ УНІВЕРСИТЕТІВ У ЗВ'ЯЗКУ З ВІДКРИТИМ ДОСТУПОМ: ПРОБЛЕМИ ТА ВИКЛИКИ	262
Віктор ГРУШКО, Сергій ГРУШКО СМИСЛОВА КРИЗА НАУКИ, ЯК ОСНОВИ СУЧАСНОЇ ПАРАДИГМИ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА.....	268
Інна ПОПЛАВСЬКА, Дмитро ГЕРАСИМЧУК ЦІННІСТЬ ОСМИСЛЕННЯ ПРОСТОРУ В НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ.....	273
Іван ГОЛОВАТЮК ПОТЕНЦІАЛ І ЗАГРОЗИ СУЧАСНОЇ НАУКИ	277
Марія ПАДЮКА ЦІНА І ЦІННІСТЬ АРХЕОЛОГІЇ.....	279

Марія КРАВЕЦЬ ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ФІЗІОЛОГІЇ РОСЛИН	282
Вікторія КОЗАК ЦІННІСТЬ СУЧАСНИХ АГРАРНИХ НАУК: ПОТЕНЦІАЛ І ПЕРСПЕКТИВИ.....	285
Дмитро ФЕДОРЧАК РОЗВИТОК НОВИХ ПІДХОДІВ ДО ЗБЕРЕЖЕННЯ ФІТОРІЗНОМАНІТТЯ У СУЧАСНІЙ БІОЛОГІЇ	289
Секція: ЦИФРОВІЗАЦІЯ СУСПІЛЬНОГО БУТТЯ: АКСІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ.....	292
Володимир КРАВЕЦЬ, Віктор ГЕНСЕРУК ПРОФЕСІЙНИЙ САМОРОЗВИТОК ВИКЛАДАЧІВ В ЕПОХУ ІНДУСТРІЇ 4.0	292
Галина ГЕНСЕРУК, Сергій МАРТИНЮК МОДЕЛЬ ТРАСК У КОНТЕКСТІ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ	294
Борис СТРУГАНЕЦЬ, Максим ЛАНДЯК ЦИФРОВІЗАЦІЯ СУСПІЛЬСТВА, МОЖЛИВОСТІ ЩО ВОНА ПРИНОСИТЬ І ВИКЛИКИ ЯКІ ВОНА НЕСЕ. ЗМІНИ ЩО НЕСЕ РОЗВИТОК ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ІНДИВІДА.....	297
Сергій КОЗІБРОДА ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ ЗАСТОСУВАННЯ ІГРОВОГО ДВИГУНА UNITY ДЛЯ СТВОРЕННЯ ОСВІТНІХ КОМПОНЕНТІВ ДОПОВНЕНОЇ РЕАЛЬНОСТІ.....	301
Богдан ГУЗАР КІБЕРБЕЗПЕКА У ЦІННІСНОМУ ТА ЕТИЧНОМУ ВИМІРІ	304
Остан ЗАЛУЖЕЦЬ ТРАНСФОРМАЦІЯ РИНКУ ПРАЦІ ПІД ВПЛИВОМ ТЕХНОЛОГІЧНИХ ІННОВАЦІЙ	307
Павло ДЕМЧУК РОЛЬ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ФОРМУВАННІ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ ПРО РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКУ ВІЙНУ: ПЕРСПЕКТИВИ ТА РИЗИКИ ВІДОБРАЖЕННЯ ПОДІЙ В МЕРЕЖЕВОМУ ПРОСТОРІ.....	310
Володимир ЗАЯЦЬ ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ НА СЛУЖБІ ІНТЕГРАЦІЇ БІЖЕНЦІВ: НОВІ МОЖЛИВОСТІ ТА ЕТИЧНІ ВИКЛИКИ.....	312

Ганна СКАСКІВ

ФІЛОСОФІЯ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТІ
ПРИЧИННО-НАСЛІДКОВИХ ЗВ'ЯЗКІВ РОЗВИТКУ
ЦИФРОВОГО ПРОСТОРУ 315

**Секція: АКСІОЛОГІЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ
ТА ЦІННІСТЬ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ..... 318**

Сергій ГУМЕНЮК

ГУМАНІЗАЦІЯ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ 318

Viktor SHANDRYHOS

Halyna SHANDRYHOS

HEALTH, EDUCATIONAL AND EDUCATIONAL VALUE OF
FREESTYLE WRESTLING 322

Юрій КУЗЬ

РУХ – ОСНОВА ЗДОРОВ'Я І ЦІННІСТЬ ЖИТТЯ 325

Petro LADYKA

THE IDEAS OF PIERRE DE COUBERTAIN AND THEIR
MODERN SIGNIFICANCE..... 330

Петро ПЕТРИЦА

ЗДОРОВИЙ СПОСІБ ЖИТТЯ СТУДЕНТА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ
ОСВІТИ: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ..... 333

Valery YEDNAK, Dmytro YEDNAK, Galina YEDNAK

SPORT AS A MEANS OF ADAPTATION OF COMBAT
VETERANS TO CIVILIAN LIFE..... 337

Борис СТРУГАНЕЦЬ, Дмитро ЛАНДЯК

ВПЛИВ ЦІННОСТЕЙ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ НА
ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ У МОЛОДІ:
АКСІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ 341

Валентин КАЛІЦИНСЬКИЙ

ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ ЯК ЦІННІСТЬ: АНАЛІЗ ВПЛИВУ
ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ 345

Леонід НЮНЯ

ОПТИМІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ СЕРЦЕВО-СУДИННОЇ І
ДИХАЛЬНОЇ СИСТЕМИ У ДІТЕЙ, ХВОРИХ НА
ЦЕРЕБРАЛЬНИЙ ПАРАЛІЧ, ШЛЯХОМ ВИКОРИСТАННЯ
ІННОВАЦІЙНИХ МЕТОДІВ РЕАБІЛІТАЦІЇ 348

VI Міжнародна науково-практична конференція

**ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ В СУЧАСНОМУ СВІТІ:
ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ
ТА ПРАКТИЧНИЙ ДОСВІД**

Збірник тез

Підписано до друку 30.05.2024.

Формат 60x 84/16. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсетний 70 г/м². Друк електрографічний.

Умов.-друк. арк. 20,93. Обл.-вид. арк. 20,25

Тираж 100 примірників. Замовлення № 05/24/1-1.

Видавець та виготувач:

ФОП Осадца Ю.В

м. Тернопіль, вул. 15 Квітня, 2Д/10

тел. (097) 988-53-23

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного
реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ТР № 46 від 07 березня 2013 р.*

